

Український культурологічний центр
Донецьке обласне відділення Наукового Товариства ім. Шевченка

Василь Терещенко

ЗОЛОТО
у кожного в душі

Донецьк
«Східний видавничий дім»
2010

УДК 908(477.62)
ББК 63.3 (4УКР-4ДОН)
Т 35

В.Т. Терещенко. Золото у кожного в душі. - Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. - 296 с.

ISBN 978-966-317-055-8

Книга належить до історичного краєзнавства в особах і містить понад 30 нарисів про відомих людей, які жили, працювали і творили на Східній Україні, зокрема на Донбасі. Своєю діяльністю вони примножували здобутки краю, сприяли його культурному зростанню. Це державні діячі й письменники, науковці й освітяни, шахтарі й аграрії, творчі, літературні, політичні портрети яких зображені у контексті розвитку Донецького краю, зокрема, Артемівського (Бахмутського) району.

Адресована широкому колу читачів.

ISBN 978-966-317-055-8

© В.Т. Терещенко, 2010
© Макет "Східний видавничий дім", 2010
© Макет Донецьке відділення НТШ, 2010

Від автора

Книга, яка перед вами, шановні читачі, писалася майже все життя. Спершу вона мала вигляд щоденникових записів, описів цікавих зустрічей, епізодів життя, дорожніх нотаток. Потім, - після багаторічного накопичення матеріалу, - сформувалося дві головних теми: перша - про відомих земляків минулого - на цій основі сформований перший розділ книги "Уклін минулому"; друга - про відомих діячів сучасності - тут весь зібраний матеріал викладено у розділах "У вимірах добра", "Феномени Донбасу" та "Золото у кожного в душі". Назва останнього розділу і стала назвою книги.

Про кого книга? Говорячи коротко, - про всіх, хто вирішально вплинув на формування мого світогляду і на моє оточення. Більше того, це розповідь про людей, які й сьогодні через свої твори, досягнення, власний приклад і досвід про-

довжують активно і позитивно впливати на культурні і освітні процеси в Україні.

У цьому ряду, у першу чергу, слід назвати чи не найвідомішого українського філософа Григорія Савовича Сковороду, а також українського соціолога Микиту Юхимовича Шаповала, доля яких тісно переплелася зі Східною Україною.

Далі в нашому ряду - Володимир Сосюра, Платон Воронько, Всеволод Гаршин та Микола Рибалко - письменники, поети, які активно формували культурне обличчя нашого краю. Цю ж задачу, але на освітянській та природоохоронно-лісівній ниві виконував Микола Корф.

У книзі подані творчі портрети ряду відомих вчених регіону і України: Олександра Маринича, Володимира Білецького, Вадима Християнівського, Геннадія Атанова, Олександра Галича.

Крім того, автор, як професійний освітянин, не міг обійти увагою своїх відомих колег, які активно будували шкільну освіту на Донбасі: Андрій Сайко, Леонід Бондарев, Олексій Гладчук, Віктор Шаталов, Кузьма Кисляк, Павло Красильников, Володимир Жучок, Віктор Сирих, Михайло Смирня, Григорій Лейко.

Значний внесок у просвітницьку справу на Донеччині зробили педагоги-красзнавці, журналісти і письменники: Валентин Замковий, Вадим Оліфіренко, Валерій Романько, Олександр Лупейко. Про них також є нариси в цій книзі.

Говорячи про сучасну Донеччину, не можна обійти увагою відомих виробничників, зокрема гірників, організаторів громад, керівників і провідних спеціалістів промислових і сільськогосподарських підприємств, яскравими представниками яких на Донеччині, на мою думку, є Віктор Ташилов, Олександр Коваленко, Володимир Компанієнко, Іван Бахурець.

Фінансову підтримку видання здійснили: Н.І.Штепа, С.П.Красильников, І.П.Бахурець, В.О.Рябенко та рада директорів шкіл Артемівського району Донецької області (О.С.Скоріна, І.Ю.Шарипіна). Автор висловлює щиро подяку меценатам.

ЩАСЛИВІ ГОДИНИ ЖИТТЯ (слово про автора книги)

Уперше прізвище автора книги Василя Терещенка я почув від нашого гостя, почесного професора Шотландського університету Пітера Генрі в 1992 році. Літературний дослідник з далекого Альбіону давав мені коротку характеристику нашого земляка: і не журналіста, і не письменника, а звичайного вчителя з приставкою "заслужений". Англійський вчений досліджував творчість нашого земляка - відомого письменника ХІХ ст. Всеволода Михайловича Гаршина і не вперше приїхав на Гаршинські літературні читання на Донеччину. Село, колись забуте, Приємна Долина, - мала батьківщина В.М.Гаршина, - звучить класично із вуст наших місцевих письменників, але не від іноземців... "Чи ви бували там?" - запитує маститий професор словесності. "Там у школі гарний музей, завжди така славна душевна атмосфера". Я промовчав, бо відповіді було нічого. "А Василя Терещенка ви знаєте?" Дивовижна ситуація! Людина з далекої Великобританії ставило українському письменнику провальні питання! Але саме ці питання англійського професора змусили, надихнули мене познайомитись із загадковою людиною нашого краю.

Знайомство через якісь причини все відкладалось... Треба сказати, що мій рідний край - Бахмутчина-Артемівщина має багату історію. Свого часу тут народились, жили або побували: Київський князь Ігор, Олександр Радіщев, Григорій Сковорода, Володимир Даль, Всеволод Гаршин, Антон Чехов, Олександр Купрін, Володимир Сосюра, Микита Чернявський, Микита Шаповал і не менше сучасних літературних світил. І от саме в цьому краї у 1970-1990-х роках освітянською сферою опікувався Василь Тимофійович Терещенко.

Звертаючись до всезнаючої сьогодні Вікіпедії можна дізнатися, що Василь Терещенко за фахом математик, Заслужений вчитель України, член Донецького відділення НТШ, організатор освіти, публіцист. Кар'єра: вчитель, заступник директора і директор середньої школи, завідувач Артемівського районного відділу освіти Донеччини (з 1980 р.), вчений секретар Донецького інституту соціальної освіти (з 2004 р.).

Разом з тим, В.Т.Терещенко провів і продовжує вельми значиму громадську роботу - ініціював створення меморіального музею російського письменника Всеволода Гаршина (відкритий у 1985 році) на його батьківщині в селі Переїзне Артемівського району, організував реекспозицію музею Володимира Сосюри в м. Сіверську Артемівського району (1986 р.). Під керівництвом Василя Терещенка створено меморіальний музей (відкритий у 2001 р.) видатного політичного й державного діяча, вченого соціолога, публіциста і письменника М.Ю. Шаповала на його батьківщині в селі Сріблянка Артемівського району. В.Т.Терещенко - співорганізатор ювілейної конференції у Донецьку, присвяченої М.Ю. Шаповалу (на 125-річчя від дня народження).

Василь Тимофійович організував і щорічно проводив Гаршинські літературно-педагогічні читання (з 1985 р.), Шаповалівські літературно-історичні читання (з 2000 р.), Сосюринський дні поезії (з 1986 р.), свята патріотичної поезії на честь донецького поета-фронтовика Миколи Рибалка (з 1992 р.).

У цих заходах брали участь вчителі Артемівського району і вчені ВНЗ м. Києва, Донецька, Луганська, Слов'янська.

В.Т.Терещенко сприяв встановленню пам'ятників:

- бронзового бюста В.Гаршину в с. Переїзне Артемівського району,

- бюста М. Шаповала в с. Сріблянка (1993 р.)

- бюста М.Рибалку в с. Миньківка Артемівського району (2003 р.).

За ініціативою В.Т.Терещенка встановлено пам'ятні знаки:

- гранітна брила на місці садиби Акімових, де народився В.Гаршин (с. Переїзне, 1994 р.),

- гранітна брила на місці садиби, де мешкала родина Сосюр (м. Сіверськ (Яма), 1998 р.),

- гранітна брила на місці садиби сім'ї Шаповалів (с. Сріблянка, 2001 р.)

В.Т.Терещенко - автор публіцистичних видань: "Микита Шаповал-велетень із Донбасу" (Артемівськ, 2000); "Созвездие Гаршина" (Артемівськ, 1998); "Новое слово о Всеволоде Гаршине" (Артемівськ, 1996 (у співавторстві)); "Ямські зорі Володимира Сосюри" (Артемівськ, перше видання - 1998 р., друге видання - 2002. (у співавторстві)); "Меморіальний музей Володимира Сосюри в середній школі №1 м. Сіверська Артемівського району" (путівник). (Донецьк: Облполіграфвидав, 1987); "Мемориальный музей В.М.Гаршина" (буклет-путівник). (Донецьк: Облполіграфвидав, 1986); "Шкільне поле" (Донецьк, 1987. (у співавторстві)); "Артемівський район". (Артемівськ, 1998); (Донецькі світанки Микити Шаповала" (Артемівськ, 2001); "Події і люди Бахмутчини" (Донецьк: Східний видавничий дім, 2006).

Особливо слід наголосити на творчому доробку дослідника-краєзнавця Василя Терещенка стосовно трьох інтелектуальних велетнів Бахмутського краю - Всеволода Гаршина, Микити Шаповала та Володимира Сосюри. Це і серії публікацій, включно з монографіями, це і матеріальні артефакти - музеї, пам'ятники і пам'ятні знаки. Але таким визначним результатам передувала тривала науково-дослідницька робота, творчі експедиції, робота з очевидцями, в архівах, переписка тощо. Особливо складно посувалася робота з повернення новій Україні імен її забутих героїв, зокрема Микити Шаповала. "Повернення із небуття" - так називалась стаття Василя Терещенка про видатного українця, політичного і громадського діяча, організатора науки, соціолога і письменника Микиту Шаповала, яка вийшла друком у 1992 році у райміській артемівській газеті "Вперед" і незабаром у журналі "Донбас". До того, як Україна здобула незалежність, про таких діячів, як М. Шаповал, заборонялося навіть і думати. Завдяки старанням краєзнавчих зусиль В. Терещенка з'явилися книги "Микита Шаповал - велетень з Донбасу" та "Донецькі світанки Микити Шаповала", проведено наукові конференції, які завершилися випуском наукових збірок. А на майдані села Сріблянки було встановлено пам'ятний знак на садибі сім'ї Шаповал, біля школи погруддя видатного українця. Сусідні райони Донбасу, наслідуючи приклад сріблянців, - Кременський, Слов'яносербський, Слов'янський - у своїх музеях відкрили експозиції, присвячені творчості М. Шаповала. Завдяки старанням сучасних священнослужителів Преображенської церкви в селі, де хрестили Микиту Шаповала, на вершині крейдяної гори збудували, як до революції, цегляну капличку.

У Артемівському районі майже 20 років напередодні Дня перемоги проводиться районне свято військової лірики "Пам'яті війни". Відомий донецький поет М. Рибалко приділив увагу цьому святу, і доки дозволяло здоров'я, був його учасником. Це свято - також ініціатива В.Т.Терещенка.

Згадані видатні особистості Всеволод Гаршин, Микита Шаповал та Володимир Сосюра, а також багато інших, - від наших сучасників до історичних постатей, - є темою цієї краєзнавчо-меморіальної книги Василя Терещенка.

Недаремно першою главою книги є розповідь про особливі мандрівні шляхи просвітителя-філософа Григорія Сковороди. Кожен із героїв книги, а це 30 непересічних особистостей, наслідують Г. Сковороду своїми просвітительськими добрими справами.

Цікаво, що й автор книги багато мандрував світом, здійснював цілі творчі експедиції в

пошуках оригінальних матеріалів для цієї книги. Наприклад, його мандрівка сквородинськими місцями розаочалася ще у 1967 році і охоплювала не тільки Україну, але й Німеччину, Італію.

Матеріали до розповіді про В. Гаршина були зібрані в Україні, Росії та Болгарії.

При всьому бажанні важко здійснити у коротких есе повний опис творчих здобутків видатних педагогів-учених М. Корфа, А. Сайка і О. Маринича, оригінальних організаторів освіти Л. Бондарєва, О. Гладчука, Г. Лейка, П. Красильникова, М. Смирні, В. Жучка і В. Сирих.

Світлі ідеї академічного рівня не просто залишилися в книгах і монографіях В. Білецького, В. Християнівського, Г. Атанова, О. Галича і В. Шаталова, а вкладені в душу кожного студента і приносять користь майбутньому нашого суспільства.

Полум'яні слова патріотизму і величі рідної землі героїв книги П. Воронька, В. Оліфіренка, В. Романька, О. Лупейка і В. Замкового є прекрасним прикладом для наслідування прийдешніх поколінь.

Зразки героїчної праці самовідданих будівничих В. Тащилова, В. Компанієнка, О. Коваленка та І. Бахурця будуть прикладом для творців слави і будівничих нашої країни.

Нова книга В. Терещенка "Золото у кожного в душі" має велике значення для будь-якого читача, бо оспівує красу людських почуттів, виховує любов до людини, вчить працювати, прагне до вільного виявлення всіх здібностей, покликаних служити великим цілям людства - творити майбутнє.

Часи змінюються, так було і так буде, але, як сказав поет:

"Спокійно час спливає

І оживляє

Письменство"

До нас приходять і ще прийдуть нові книги про славу і велич минулих, сучасних і прийдешніх поколінь.

Геннадій Щуров

Член Спілки письменників України

*Україна
минулому*

*Благородні ви, сліди,
Не змиті вічності дощами
Мандрівника Сковороди...*

Максим Рильський

ШЛЯХАМИ МАНДРІВНОГО ФІЛОСОФА-ПРОСВІТИТЕЛЯ

Ніхто до Григорія Сковороди і після нього не перебував стільки часу у дорозі. Але мандри ніколи не заважали його просвітницькій діяльності...

У більшості українських осель на покутті під рушниками розміщені ікони. У помешканні мого дідуся Лаврентія Івановича Ткаченка я ніколи ікони не бачив. Пов'язано це не з атеїзмом - він з повагою ставився до всіх визначних релігійних свят, але священників не терпів з юності. Це тому, що піп села Нечаївка, що на Черкащині, у далекому 1903 році жорстоко розправився з моїм дідом, тоді 16-річним сиротою. Причиною такої розправи було його палке кохання до 15-річної попівни. Міцне від природи здоров'я та піклування сестри Єлизавети врятували тоді від смерті закоханого до нестями юнака...

А у моїх дитячих спогадах відкарбувалося: на головній стіні дідової хати під рушниками висів портрет Григорія Сковороди. Він був написаний масляними фарбами на двох майстерно скріплених липових дощечках розміром 40x25 сантиметрів. З портрета Сковорода дивися проникливо і вимогливо. Коли нікого не було в хаті, я довго вдивлявся у портрет: у руках книга та гусяче перо, з-за пояса виглядає сопілка, зачіска "в кружок", поширена на той час серед українського вчительства.

Уже будучи підлітком, якимось запитав у дідуся про історію портрета Сковороди і довідався, що портрет він пам'ятає з Різдва 1895 року, коли він, малий хлопчина, гостював з батьком Іваном Сергійовичем і матір'ю Катериною Григорівною у Харкові в дядька Михайла. Батьків брат був живописцем і на згадку про зустріч подарував портрет дуже шанованого в народі просвітителя Г. Сковороди.

Через багато років, коли я відвідав сквородинські місця на Київщині і Харківщині, ця розповідь дідуся обросла новими фактами. У 1894 році, на відзначення 100-річчя від дня смерті Григорія Савовича Сковороди в Україні проводилося чимало заходів. Художники у великих

Сковорода Григорій Савович (1722-1794) - видатний український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, визначний педагог свого часу.

Народився 3 грудня 1722 року в с. Чорнухи на Полтавщині. Вищу освіту отримав у Києво-Могилянській академії - єдиному на той час вищому навчальному закладі Східної Європи. Користувався великою популярністю як серед простого люду, так і еліти. Його часто називали "українським Сократом", "вченим Піфагором". Рукописи "Діалог, или Разлагол о древнем мире", "Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни", поетичні збірки "Сад Божественных Пъсней", "Басни Харьковскія" та інші твори були широко відомі в Україні і за кордоном. Сучасники бачили в ньому "Мандрівну академію". Сьогодні у особі Г.С. Сковороди провідні вчені вбачають мислителя світового рівня, який завершив попередню русько-українську культурну епоху.

Помер 9 листопада 1794 року в селі Пан-Іванівка (зараз Сквородинівка) Золочівського району Харківської області. Згідно його заповіту на могильній плиті поміщено філософський напис мудреця "Світ ловив мене, але не спіймав".

містах виконували численні замовлення влади на копіювання портрета Григорія Сковороди, написаного за життя філософа харківським митцем Григорієм Лук'яновим. І дядько мого діда, харківський пейзажист Михайло Сергійович Ткаченко протягом 1894-1895 років також перейшов на малювання копій з картини харківського художника Григорія Лук'янова. Для міської знаті портрети філософа виконувалися "під церковну старовину" - на липових дощечках. Ось одну з таких робіт Михайло Сергійович і подарував своєму братові Іванові на Різдво.

Мій прадід Іван Сергійович після закінчення лісової школи працював помічником лісника у селі Нечаївка Черкаського повіту. Пам'ятаю, що у дідусевій кімнаті збоку в кутку стояв невеликий стіл і на ньому патефон. Для того часу дідусь мав велику кількість платівок: народні пісні, уривки з опер Семена Гулака-Артемівського та Миколи Лисенка. Вечірньої пори, коли всі справи завершені, починалося моє музичне виховання. Під портретом Сковороди я напам'ять вивчив і переспівав пісні з усіх платівок.

Інший спогад юнацтва, пов'язаний із Г. Сковородою: у селі подія - "крутять" художній фільм "Григорій Сковорода". Кінопоказ тієї стрічки тривав два дні по два сеанси - на 16 і 20 годин. Я тоді відвідав усі чотири сеанси - за кошт батьків, дідуся, старшої сестри та завдяки підлітковим хитрошам.

Жадібно вбирав у себе кіношне дійство - так хотілося зрозуміти дії і думки Григорія Сковороди, чий портрет щодня дивився на мене зі стіни. Через багато років цей чудовий фільм І. Кавалерідзе я з не меншим хвилюванням переглянув на екрані телевізора. Кінематографічний Сковорода остаточно розбудив у мені цікавість до першоджерел української культури та літературної спадщини. На математичному факультеті університету я вивчав предмети, далекі від творчості філософа, проте у моєму читацькому формулярі в обласній бібліотеці збереглося чимало назв книг про Г. Сковороду або його твори. Ще зі студентства я задумав помандрувати шляхами, якими подорожував великий філософ та просвітитель, і мені багато чого вдалося відвідати.

Розпочав я пошуки "не змитих вічності дощами" слідів Сковороди улітку 1964 року з подвір'я колишнього Святогірського монастиря. За своє життя майже сто разів побував у цьому місці.

Літо 1967 року - Черкаси, Золотоноша, Переяслав-Хмельницький... Побачив стіни колишнього Переяславського колегіуму, в якому, повернувшись з Угорщини, вільнолюбивий Григорій Сковорода цілий навчальний рік викладав поезику і риторику.

У липні 1973 року покладаю квіти в Києві до його пам'ятника. Упевнено дивиться уславлений мандрівник і філософ на свою "альма матер"... Як чудово, що вона сьогодні відродилася. Нехай передає славу і життєву енергію молодому поколінню українців!

Два місяці восени 1979 року я підвищував свою директорську кваліфікацію у Харківському педагогічному інституті ім. Г.С. Сковороди. Вулиця Університетська, 8. Величний Покровський собор XVII століття, будови монастиря - десь поруч з ними знаходився Харківський колегіум, у якому учителював Григорій Сковорода (1759-60, 1761-64, 1768-69). Фотографії на згадку, пам'ятний знак, встановлений в 1974 році... У один з вихідних днів відвідую у селі Бабаї (неподалік від Харкова) будинок Г. Сковороди, у якому він жив того далекого 1774 року. На будинку пам'ятна дошка. Саме тут у сільській тиші творив Сковорода свій трактат "Басни Харковскія" і закінчив діалог "Кольцо".

Потяг мандрувати сквородинськими шляхами приводить мене у селище Великий Бурлук. На околиці чепурний будиночок і меморіальна дошка повідомляє, що тут у 80-і роки XVIII століття мешкав великий син України.

Поголос про мої походи швидко поширився серед моїх колег. Заохочую їх до автобусної поїздки за маршрутом Сковороди по Полтавській області. Містечко Лохвиця, вул. Шевченка, 19 - один з перших в Україні (1922 рік) пам'ятник Григорію Савовичу. Це робота І. Кавалерідзе, відомого українського скульптора і автора фільму "Григорій Сковорода", який я так захоплено переглядав у дитинстві. Філософа зображено в час відпочинку - він наче зупинився на мить, опершись на палицю, з правого плеча звисає подорожня торбина.

У селі Чорнухи на Полтавщині цілий меморіальний комплекс присвячений Григорію Сковороді: хата XVIII століття, клуня, криниця і пам'ятник (скульптор М. Коган) - усе це встановлено на честь 250 роковин від дня народження філософа, у 1972 році.

Чергового вихідного дня відвідуємо могилу Г. С. Сковороди у с. Сковородинівка (колишня Іванівка) Золочівського району. Колишній маєток харківського землевласника Анатолія Івановича Ковалевського, з яким Г. Сковорода був у дружніх стосунках. Останні роки Григорій Савович, слабкий і хворий, жив у цьому маєтку. Ось вікно його кімнати виходить прямо в гущину парку, ось улюблений дуб, тут він садовив ялинку. На прохання Анатолія Івановича позував харківському художникові Григорію Лук'янову. Саме з цього портрета зроблені копії художниками України наприкінці XIX століття!

Неподалік село Хотетове, де був маєток учня Г. Сковороди Михайла Івановича Ковалінського. Йому передав свої рукописи Григорій Савович, коли відчув негаразди зі здоров'ям. Окрім того, мав надію, що ці рукописи потраплять у столицю. Вдячний увагою філософа, М. Ковалінський у грудні 1794 року видає книгу про вчителя "Жизнь Григория Сковороды", написану "в древнем (или прежнем) вкусе".

Директор меморіального комплексу Ілля Васильович Капушта веде нашу групу до могили Григорія Сковороди. Покладаємо осінні хризантеми на могильну плиту. Напис на могильному камені: "Світ ловив мене, але не спіймав". Шануючи, схилиємо голови...

Філософ і в останнє своє звертання вклав думку, що розгадується вже понад два століття. На думку спадає вислів видатного француза Д. Дідро: "Тільки той добре прожив, хто добре сховався". Це про Григорія Савовича? Уже біля могили згадую інший його афоризм: "Спокій є головним у русі". Дійсно, провидець, віднайшовший спокій в рідній землі - його твори рухають суспільство історичним шляхом. Залишаючи комплекс пам'яті Сковороди, вклоняємося першому-другому пам'ятнику роботи Івана Кавалерідзе. Чому я його так назвав? Уперше скульптор створив пам'ятник з нагоди двохсотріччя українського генія, у 1922 році, а за 50 років здійснив його реконструкцію (1972 рік).

Задовольняючи свій потяг до першоджерел української культури, зокрема до спадщини Григорія Сковороди, я формував свої погляди і художні смаки під впливом творів філософа. Гармонія природи, світу і людини. Сковорода сповідував соціальний оптимізм, одержимість у ставленні до обраної професії, нерозривність між словом і справою, людську дружбу. Особливо часто згадую рядки з його поетичної збірки "Сад божественних пісень":

*Не хочу за барабаном іти пленять городов,
Не хочу і штатським саном пугать мелочних чинов ("Пісня 12").*

Чудовий словесний спів поезії Г. Сковороди на все життя відклався у моїй душі: "Ах поля, поля зелени", "Ой ти, птичко жовтолоба", "Не поїду я в город багатий". Тарас Григорович Шевченко високо поцінував творчість мандрівного просвітителя і мову його називав "вінегретом", але не дивно і без осуду, бо що таке бути першим, торувати стежки в багатьох науках?

Спадщина українського просвітителя приваблює складним переплетенням міфічного, релігійного і художнього матеріалу. Через це його твори називають "незвичайними", "неповторними". Взірцем працьовитості і мандрів за Г. Сковородою є шанована ним Бджола. Невтомна трудівниця, героїня його віршів, пісень і байок. Він міг тривалий час, присівши на відпочинок, спостерігати за роботою бджоли. Як мудро ним сказано: "Благодарение натуре за то, что нужное сделала нетрудным, а трудное ненужным" ("Бджола і Шершень").

Народний мудрець Г.С. Сковорода, як показують його твори, постійно переймався суспільними проблемами і про це важливо пам'ятати вчителям, керівникам будь-яких рангів. Структура суспільства і роль у ньому різних верств населення, причини соціальної нерівності, чи можливе людське щастя, людський ідеал (у поведінці, мисленні і діяльності), типові стани людини - це коло його філософських інтересів. Проминуло вже два століття після життя великого українця, життєві проблеми якось змінилися, але продовжують хвилювати людей.

Філософські проблеми Г. Сковорода висвітлював, поєднуючи їх з цілісною теорією побудови Буття і критикуючи тогочасний суспільний устрій. Знавець класичної філософії і богослов'я, він не визнавав ці науки незмінними, вносячи в їх розвиток і свою частку.

Чи були наставники у Григорія Савовича? Протягом багатьох років, відшукуючи "благородні сліди Сковорода", я дізнався про його вчителів. Світськими наставниками були префект Києво-Могилянської академії Мануїл Козачинський і генерал-майор, дипломатичний комісар Федір Вишневський. За рекомендацією префекта Григорій Сковорода з останнього богословського курсу виїздить навчатися до Глухівської співочої школи.

Початок 40-х років XVIII століття був розквітом мистецьких талантів у Європі. Це були часи, коли кожен європейський престол створював співочі капели або театри. Хороший спів поціновувався і в Росії. Майже усі співаки імператорської капели були українцями. У містечку Глухів діяла спеціальна школа, де 24 юнака розвивали свої співочі здібності. Опікувався цією школою Олексій Розум (Розумовський) - друга особа при імператорському дворі. Свого часу до імператорської капели його у 1731 році привіз переяславський підполковник Федір Вишневський. Відспівавши своє потужним басом, від якого дрижали стіни, Олексій Розумовський став управителем цієї капели. Саме він відібрав до капели випускника Глухівської співочої школи Григорія Сковороду. Олексій Розум щедро віддячив за свою кар'єру Федору Вишневському - з підполковника той став генерал-майором і комісаром дипломатичних місій з торговельних питань. Спілкуючись зі співаком Сковородою, управитель капели швидко дізнався, що Григорій володіє декількома іноземними мовами і мовою науки - латиною. При нагоді він запропонував Федору Вишневському прийняти на дипломатичну службу перекладачем свого талановитого земляка. Прислухавшись до думки Розумовського, Вишневський звертається по рекомендації для Сковорода до Мануїла Козачинського. У листі-відповіді той повідомив, що "спудей Григорій Сковорода добре знає німецьку, грецьку, гебрейську мови, володіє латиною та правилами етикету". Про цей факт переходу Сковорода на дипломатичну службу Михайло Ковалінський, друг і учень філософа, напише в книзі так: "был представлен Вишневскому одобрительно и взят им в покровительство". А покровителем для Григорія Сковорода Федір Степанович був досить дбайливим. За його

сприяння перекладач Сковорода мав можливість продовжувати освіту і збагачуватися культурно і духовно, відвідуючи науково-культурні центри багатьох країн Європи. Надані можливості розвинули його природні таланти у вивченні мов, педагогічної науки, філології, філософії, пробудили цікавість до мандрів з метою пізнання і розуміння призначення людини у світі, вивчення культурного спадку інших народів.

Як писав Григорій Сковорода, людина народжується двічі - фізично й духовно. Біля духовної колиски людини стоїть її духовний наставник, учитель, який, подібно до батьків, прищеплює душі дитини високі моральні цінності, якості, благородні почуття віри, надії, любові, мудрості, глибокої поваги до рідної землі, свого генетичного кореня роду, народу і держави. До духовних наставників Сковорода слід віднести префекта Харківського колегіуму Лаврентія Кордета. Співпраця в колегіумі (1760-1767 роки) зблизила двох українських просвітителів. У 1765 році Л. Кордета переводять настоятелем Святогірського монастиря. І відтоді на його запрошення Григорій Савович щороку гостює в Святих Горах. У своїх записках для нащадків філософ залишив такий спогад про Лаврентія Кордета: "Поширюючи на всі сторони користь як сонце проміння, був він мені пробним каменем до пізнання деяких людей, яких би мені ніколи не пізнати, які вони, якби не його з ними дружба".

Мандрівний філософ, користуючись гостинністю і особистою дружбою з настоятелем, мав можливість читати у бібліотеці монастиря рукописи Синодіка за 1710 рік, Євангеліє XVII століття та інші рідкісні твори. Монастирська пасіка, що розташовувалася західніше придніпровського лісу, в основному була робочим місцем або спостережним пунктом для Григорія Савовича. Пасічники та ченці радо його зустрічали і приймали його допомогу, а вечорами практикували годину "тихого співу", чи слухали сумні та веселі мелодії сквородинської сопілки. Вільний від служби час Лаврентій і Григорій проводили у бесідах, прогулюючись монастирським садом, липовою алеєю чи дубовим гаєм.

Другим духовним наставником Григорія Сковорода був Іоасаф Миткевич, єпископ Білгородський. Філософ часто відвідував Білгород (Белгород) і мав тривалі зустрічі зі своїм духовником. У своєму вірші "Пісня 27. Сад божественних пісень", присвяченому Миткевичу, він називає його "дзеркало чистее всіх доброт". У свою чергу єпископ неодноразово переконував Сковороду прийняти духовний сан і отримати прихід. Він, разом із Лаврентієм Кордетом, вплинув на формування "філософії духа" Г. Сковорода. Проблеми християнської моралі - потрібне й непотрібне в житті людини, щастя й нещастя - викладені в трактаті Г. Сковорода "Вступні двері до християнської добронравності", який написаний ним в розквіті творчих сил і містить аналіз усього ним набутого, вивченого і баченого. Чистосередечність людини він порівнює з божественним садом: "Вона подібна до чудового саду", що повний тих вітрів, солодкодухмяних квітів і віхи..."

Природний талант та надзвичайна працьовитість відкривали можливості для Г. Сковорода зайняти помітне місце при імператорському дворі. Його добре знали владці, до його думки прислухалися брати Розумовські і чиновники, причетні до освітянських проблем. Залишивши дипломатичну службу, Григорій Савович надовго не полишав Україну, займався викладацькою і творчою роботою і мандрував рідним краєм. У 1785 році, під час відвідин Л. Кордета у Святих Горах, Г.С. Сковорода зустрівся з імператорським фаворитом Г. Потьомкіним. Останній передав листа-запрошення від імператриці Катерини II Григорію Савовичу на переїзд до царського двору. Після неодноразових тривалих бесід, Сковорода подякував Потьомкіну за запрошення і передав листа-відповідь Катерині II, у якому написав: "Мне жизнь в народе и с народом слаще жизни при дворе". Філософ, як вільна людина і громадянин захистив своє право жити приватним життям і бути відповідальним за це перед державою і людством. Цим вчинком Г. Сковорода повністю реалізував людську можливість

бути особистістю. Проте його духовний наставник Лаврентій Кордет і очолюваний ним Святогірський монастир не захистилися від ненажерливих тогочасних правителів. 10 квітня 1786 року указом імператриці монастир було закрито. Його землі (27 тисяч десятин) і майже дві тисячі монастирських людей передали спочатку в державну казну, а через два роки усе це було імператрицею подаровано фавориту - Г. Потьомкіну.

Доля дала мені можливість майже 25 років жити у старовинному Бахмуті, звідки рукою подати до Святих Гір і Тора. У цьому краї залишилося чимало "благородних слідів" Сковороди. У Григорія Савовича на Бахмутчині було достатньо прихильників і шанувальників, учні та вірні друзі. І я багато разів мандрував тими місцями, якими ходив Г. Сковорода, здійснюючи подорож в 1781 році з Харкова до Таганрога, і кожного разу до моєї сковородинської скарбнички додавалися все нові факти і подробиці. Наприклад, про цю я дізнався від місцевого столітнього мешканця с. Маяки, якого на жаль, вже немає на світі, але розповідь лишилася.

Виконавши свою "просвітницьку програму" в Святих Горах, великий мандрівник прямував до Маяків. На галявині маяцького лісу його зустрічав велетенський дуб. Уже тоді вік дуба оцінювали не менш як 400 років. Відпочивши під його шатром, Григорій Савович продовжував подорож. Десять за версту від маяцького велетня, обабіч шляху він побачив ще три дуба, наче три богатирі. На одне чи два століття ці дуби були молодшими за попередника, але подорожнього люду під їхніми кронами збиралося, ближче до полудня, чимало. Одні поспішали на Тор, щоб купанням в цілющих озерах вигнати з тіла хворобу, другі йшли за Божим словом до Святих Гір. Місця під дубами вистачало всім: розкішне гілля побратимів-велетнів дарувало мандрівникам прохолоду, а розташоване неподалік джерело живої води допомагало їм вгамувати спрагу. Під природним наметом і наш мандрівник проводив спекотливу полуденну годину. Перепочивши, Григорій Савович діставав з торби сопліку. Жалісна, заклична мелодія змінювалася веселою, жаргівливою. Мандрівники поближче вмошувалися біля майстерного виконавця. Досхочу підзарядивши випадкових слухачів музичним попури, Григорій Савович переходив до просвітницьких бесід. Відкривши музикою і словом людські серця, потім сам тривалий час слухав розповіді, прислухався до висловлених думок, давав поради тим, хто їх потребував. Коли сонце готувалося на відпочинок, пожвалювався люд під дубами. Подорожніх вистачало, та просвітитель керувався своїм постулатом: "Спокій є головним у русі", то ж усамітнювався від гурту. Потрібно було все почуте проаналізувати і навіть свіжу думку, присівши на узбіччі, занотувати.

Цілющі озера Тора затримували українського Сократа на день чи два. У десяти верстах від Бахмуту відомий мандрівник милувався унікальним природним витвором донецького степу - реліктовим дубовим гаєм. І хоч дуби у цьому гаї були не такими велетнями, як біля Маяків, але їх тут ціла рота, чи то пак, загін.

У Бахмуті Григорій Савович затримувався на цілий тиждень, щоб відвідати усіх своїх друзів і учнів. Так, тут служив колишній учень Харківського колегіуму Семен Шабельський. Це про нього зберігається в архіві Харківського колегіуму власноручний запис Григорія Сковороди: "Симеона Шабельського, Бахмутського Козацького полку полковника Іоана син". Комendanтом Бахмутської фортеці був полковник Панас Баблін, теж колишній учень, щирий і щедрий меценат Бахмутської семінарії, священники Андрій Башинський і Петро Расевський - видатні Бахмутські просвітелі. Так, Андрій Башинський приходську школу Покровської церкви реформував на свій кошт у семінарію, запросивши майже 20 учнів з Воронежа.

Найкрасивішою спорудою Бахмута на 200 років був Свято-Троїцький собор. Він вражав не тільки розмірами й художнім розписом, а й дорогоцінними прикрасами: діаманти, золото,

срібло, перли. Собор нічим не поступався італійським храмам, які колись дивували Григорія Сковороду. За діяльної просвітницької роботи тодішнього настоятеля собору Петра Расевського було відкрито (1777 рік) колегіум (протопопію). Отже на запрошення цих священників Григорій Сковорода не тільки гостював і милувався пишною оздобою храмів, а й читав лекції латиною в семінарії Покровського храму і спудеям колегіуму в Свято-Троїцькому соборі.

Життєвий час Григорія Сковороди був періодом активного проникнення європейських просвітницьких теорій в Україну. Європейські вчені виявляють інтерес до вивчення народного життя і побуту у різних країнах і зокрема в Україні. Під впливом наукової моди того часу і сприятливих умов і Григорій Сковорода жадібно вивчає культурну спадщину європейських країн. Про ті часи зародження і формування філософських систем у Європі наш сучасник і великий шанувальник творчості Г. Сковороди Олесь Гончар записав в своєму "Щоденнику": "Філософія Сковороди тепла і відрізняється від струнких та холодних німецьких філософських систем". Мабуть, саме теплом Сковорода надав українській філософії самобутності.

Шлях до Європи Григорію Сковороді відкрився, коли він служив у торговій місії, яку очолював комісар дипломатичного відомства генерал-майор Федір Степанович Вишневський.

Імператорським указом від 6 квітня 1745 року генерал-майор Ф. Вишневський отримує призначення на посаду голови постійної російської комісії із закупівлі угорських вин. До вказаної дати комісія мала тимчасовий статус. Закупівлю токайських вин для імператорського двору здійснювали з 1733 року. Указом визначалася постійна дислокація комісії у м. Токай, чисельний склад (35 осіб), посади і розміри матеріального заохочення. На посаду перекладача і церковного дяка (кантора) Федір Вишневський запросив Григорія Сковороду. До цього Григорій Савович служив у дипломатичній торговельній місії, де мав оклад 25 російських рублів. У комісії цю виплату за Г. Сковородою зберегли, хоча це було на 1,5 рублі більше, ніж у інших членів комісії. У вільний від служби час Григорій Савович співав у церковному хорі.

Православна церква в Токаї розташовувалася у невеликій дерев'яній споруді під Лисою Горою. Окрім 35 працівників комісії її відвідували і 200 православних греків, які працювали і мешкали у Токаї. Усі поїздки керівника комісії, переважно у Буду, Відень, Гданськ і Берлін супроводжував перекладач Сковорода. Знаючи невгамовний потяг свого перекладача до нових знань і вражень, Вишневський, як справжній наставник молодого таланту і мудрий керівник, дозволяв і заохочував того відвідувати університетські бібліотеки і музеї.

Вчительські здібності Григорія Сковороди уперше проявилися під час навчання 32 російських комісіонерів грецькій мові і латині. У Токаї росіяни жили спільною громадою з греками (за вірою). Спілкуючись із грецькими торговцями, Григорій записував почуті від них легенди і повчальні байки. Дослідники літературної спадщини українського генія стверджують, що його неповторний твір "Сад божественних пісень" ним задуманий і розпочатий саме у Токаї. Токай - містечко, розташоване у межиріччі Тиси і Бодрога. Краєвиди тут такі гарні, що наш геній називав ці місця земним раєм та "Віфлеємським садом", а Угорщину - "любезная моя Унгария". Цей край знаходився на перехресті світових шляхів, був міжнародним центром винарства та торгівлі. Кароокі смугляві красуні - неперевершені танцівниці

і співачки, не гірші за українок чи італійок. Чи не одна з них розбила серце молодого і чутливого українця, що за все життя він подібної вдома не знайшов?

За роки служби у комісії (1745-1750 рр.) Григорій Сковорода навчився розбиратися у винах і полюбив токайське вино. Збереглися з цього приводу такі його записи: "тут вина разные, тут нектар солодкій..." Токайські винороби виготовляли десертні вина, які користувалися великим попитом у більшості країн Європи: самородне, фурмінт, харшлелелю, жовте мускатне, асу (ізіумне) - солодкий нектар. Повернувшись на Батьківщину, Сковорода продовжив стосунки із "райською землею" у листуванні з відомими особами Токаю і Шарошпатака. У листі 1790 року до префекта Патакського колегіуму він пише: "Я вашим вином не лише в Унгарії, але й удома користувався", - Григорій Савович був мудростриманою людиною щодо захоплення плотськими утіхами і вживав токайське вино в межах розумного, як приємний спомин про перебування у "Віфлеємському граді". Згаданий лист Сковороди зберігається донині як цінна реліквія у музеї Патакського колегіуму.

Дорогою до Токаю російська комісія у 1745 році зробила зупинку у місті Шарошпатак. Поселення розташоване у чудовій токайській долині вздовж річки Бодрог 40 км на північ від Токаю. Воно засноване третьою донькою київського князя Ярослава Мудрого княгинею Анастасією та її чоловіком королем Угорщини Андрашем у 1047 році. Завдяки чудовим природним умовам і вигідному географічному розташуванню поселення швидко розвивалося - через нього проліг Великий Шовковий шлях між Італією (Венеція) та Китаєм. У середні віки у Шарошпатаку відкрито Патакський колегіум (1531 р.), який уславлений багатьма відомими особистостями, серед яких Ян Амос Коменський і Григорій Сковорода.

Масивні головні двері будівлі колегіуму виходили прямо на історичний шовковий шлях. Навчальний заклад славився багатою бібліотекою. Викладання велося на латині. Гордістю колегіуму був автор відомої "Великої дидактики" Ян Амос Коменський, який викладав тут з 1650 по 1654 роки фізику, астрономію та математику. Працюючи у колегіумі, Ян Сегеш (таке справжнє прізвище Коменського) уклав перший у світі багатомовний словник "Світ почуттєвих речей у малюнках".

Патакський колегіум Григорій Савович відвідував досить часто. Окрім бібліотеки, де він ознайомився і переписав багато праць Я.А. Коменського: "Разговор, называемый алфавит или букварь мира", п'єси для учнів з метою кращого засвоєння навчального матеріалу, бесіди, діалоги, він також відвідував лекції філософа Яноша Сечі.

Просвітницькі твори Григорія Сковороди співзвучні творам європейського мислителя Яна Коменського. Завдяки рукописам українського генія ідеї загальної освіти і виховання Коменського змогли з'явитися серед вчительства України і Росії. Його велика демократична ідея навчання і виховання всіх без винятку дітей, підготовка універсального учителя, який виконує триєдину освітню задачу - навчати всіх, усьому і постійно до сьогодні залишається актуальною у будь-якій сучасній державі.

Про токайський період життя Григорія Сковороди я дізнався, мандруючи Угорщиною влітку 1988 року. Український туристичний автобус з 35 туристами з Донбасу і я, керівник групи, 10 червня зупиняємося перед міською брамою Токаю. На брамі мальовничо виконаний напис: "Токай - місто виноградників і вина". Скільки разів тут проходив пішки і проїздив в екіпажі наш славний земляк, українська гордість і слава? Друга зупинка біля краєзнавчого музею. Детальна розповідь про історію міста, про російське населення "муско" (московське) -

так тодішні місцеві жителі називали комісіонерів з Росії, хоча більшість їх була українцями. Директор музею Міклош Поп, дізнавшись, що наша група з України і цікавиться історією перебування Григорія Сковороди в сонячному Токаї, не зважаючи на свій вік, збуджується і запально розповідає про діяльність російської комісії із закупівлі вин і, зокрема, Сковороди. Помічники директора музею показують нам кілька книг, що розкривають тему. Книги видані угорською, українською і російською. Яке щастя: він дає мені потримати і погортати "Історію Токайської комісії для закупівлі вин 1733-1798" Лайоша Тарді. Ось на одній із сторінок портрет українського перекладача, під ним надруковано "Старчин. Григ. Сковорода". У музеї збереглися також книги реєстрації місцевої греко-католицької церкви. У одній з них запис про Григорія Сковороду як хрещеного батька. Богословські книги і речі для культових обрядів, основа іконостасу візантійського стилю. На стінах ікони XVIII століття, привезені місіонерами з України і Росії. Вдивляюся в ікони: яку з них особливо полюбляв Григорій Савович? Після захоплюючої екскурсії до музею невгамовний дідусь Міклош веде нашу групу "сковородинськими стежками Токаю". Під горою, що зветься Лиса, залишок кам'яної стіни від будинку, в якому мешкали 35 комісіонерів і серед них наш земляк. Поряд була дерев'яна невелика церква, у якій у церковному хорі співав кантор Сковорода.

Дерев'яна церква, збудована за сприяння керівника компанії у 1746 році, згоріла на початку XIX століття і на її місці збудували кам'яну, яка діє і донині. Неподалік від вхідних дверей до храму прикріплено меморіальну дошку "На цьому місці стояла православна дерев'яна церква, у якій в 1745-1753 роках був півчим і звідси вирушав у мандрівки Угорщиною та іншими країнами Європи великий український просвітитель-гуманіст, філософ і поет Григорій Сковорода (3.12.1722-9.11.1794)". Помилки у даті від'їзду з Токаю (1750 рік) не зменшують цінність поваги до нашого генія на далекій угорській землі. Заходимо до храму. Дізнавшись, що в церкві туристична група з рідної Григорію Сковороді землі, священнослужитель після історичної довідки про храм показує нам реліквії, що збереглися з часів існування дерев'яного храму. Запам'яталася мені полив'яна тарілка із зображенням Георгія Побідоносця.

Прогулюємося центральною площею міста, на якій щорічно, ще до приїзду Григорія Сковороди, в останню неділю вересня проводиться свято виноградарів та виноробів "Остання китиця і перша крапля соку". Про це свято в токайських записках Сковороди "Fabula de Tantalos" повідомляється: "Бахусов пестун сам пляшет пресмешно, всякий род шутов шутият преуспешно". За 238 років після перебування в Токаї Григорія Сковороди головна площа міста прикрасилася унікальним пам'ятником - на постаменті масивний дерев'яний прес. За допомогою цього преса з ягід винограду одержують сік, який згодом переробляється у знамениті токайські вина.

Програмою не передбачалися відвідини виноробного заводу, але гостинні угорські друзі, як виняток, дещо показали "землякам Сковороди" і пригостили нас ніжним токайським асу, яке полюбляв смакувати Григорій Сковорода. Жвава, цікава зустріч переросла в святкову сковородинську подію для нас і наших нових угорських друзів. Кожного з присутніх на тому імпровізованому святі духовно надихала загадкова енергетика особистості великого українця. Після Токаю сковородинським шляхом (40 км) прямуємо до Шарошпатака, що був вузловим містом Великого шовкового шляху з Азії до Європи. Мальовнича долина, багато працівників на полях. Постійно праворуч побликує дзеркало річки Бодрог. В унікальному містечку проводимо більше двох діб - 9, 10 та 11 червня. Перед відвідуванням краєзнавчого музею прогулююся уранці затишними історичними вуличками старовинного міста.

У краєзнавчому музеї керівництво знає про приїзд туристів з батьківщини Сковороди. То ж екскурсію проводять більш змістовно і триваліше.

"Ви знаходитеся у місті, яке, крім офіційної назви, має шанобливу гордовиту назву: Афіни на березі Бодрога. - Так розпочав розповідь про місто директор краєзнавчого музею. - Історія нашого міста тісно пов'язана з історією України. Засновниками міста був угорський король Андраш і його дружина Анастасія, українська княгиня, донька відомого київського правителя Ярослава Мудрого. Тут підвищував свою наукову і педагогічну кваліфікацію засновник української філософії Григорій Сковорода", - продовжує він. Наш гід-перекладачка Анжела ледь устигає перекладати.

Багато постало питань. Чому Шарошпатак гордовито зветься Афіни? У місті, як колись у Афінах, в усі часи проживало населення різних національностей - угорці, німці, поляки, словаки, євреї, греки, чехи, закарпатські русини (українці).

Приймаючи щирі слова подяки за змістовну екскурсію, директор музею запропонував відвідати Патакський колегіум, старовинний навчальний заклад, якому виповнилось 257 років. Де благородні сліди Сковороди біля масивних дверей колегіуму? Скільки десятків разів він їх відкривав протягом п'яти років? Молодий викладач російської мови колегіуму Арпад Дьора цікаво розповідає історію навчального закладу, показує галерею портретів засновників і видатних викладачів, серед них Я.А. Коменський. На сусідній експозиції портрети відомих європейців, що навчалися чи стажувалися в колегіумі. Серед них наш Григорій Сковорода. Від А. Дьора детально дізнаємося про біографію і творчий шлях Яна Амоса Коменського, його період викладацької практики в Шарошпатаці. Для мене стало відкриттям, що замість батькового імені за ним збереглося шкільне прізвище Амос, яке перекладається "той, хто подобається богу". Через тридцятилітню війну майбутній засновник сучасної дидактики мав часто змінювати місця проживання, тож своє батьківське прізвище Сегеш сховав під псевдонімом "Коменський", яке походить від назви рідного села Комні у південній Моравії.

Ось ми в бібліотеці колегіуму. Тільки заради української тургрупи відчиняють спеціальний сейф, у якому зберігаються підручники, написані Я. Коменським "Материнська школа" (1632 року), "Відкриті двері до мов" (1631 р.), "Астрономія" (1632 р.), "Фізика" (1633 р.). Книги написані латиною. Цими книгами користувався Григорій Савович, відвідуючи бібліотеку. Дві книги "Відкриті двері до мов" і "Материнська школа" ним переписані повністю, а решта - конспективно. У актовій залі над сценою великими літерами написані слова Яна Коменського "Людина є найвище, найдосконаліше, найчудовіше створіння". Учні колегіуму для "земляків Сковороди" показують декілька сцен із шкільних п'єс, написаних великим педагогом за часів викладання у цьому закладі. Після п'єси звучить пісня французького гуманіста М. Муре, перекладена свого часу з латини Г. Сковородою "О, ніч нова, дивна..."

Прощаючись з гостинними краєзнавцями Шарошпатака, обмінюємося словами про те, що перебування Григорія Сковороди в колегіумі повинно бути позначене меморіальною дошкою. Нездійсненна мрія ще раз пройти сковородинськими місцями в Токаї і Шарошпатаку.

На формування педагогічних поглядів Григорія Сковороди суттєво вплинула педагогічна спадщина Яна Амоса Коменського. Працюючи в навчальних закладах Переяслава і Харкова, він домагався виконання постулатів Коменського: вивчав і любив рідну мову, усну народну творчість, намагався відповідати вимогам народного вчителя, був патріотом української мови та культури. Патріотична вірність своєму народу спонукала його ні за яких обставин не залишати України, уважно вивчати народні традиції. Своїм життям Сковорода довів, наслідуючи великого педагога, що тільки той народ, який знає і любить свою мову, може претендувати на любов і шану інших народів. Багато сил і розуму доклав Григорій Савович для поширення ідей гуманізму і демократії в освіті серед українського народу. Ско-

ворода був вірним сином свого народу і його творчі роботи мали народно-педагогічний характер. Намагаючись якось зарадити простому люду, він всебічно вивчає його життя: "І швець, і жнець, і на дуду гравець". Коло його інтересів широке і різноманітне, він хоче встигнути зробити багато доброго людям, поєднуючи матеріальне з духовним. Він любив своїм учням, як згадку про перебування в "любій Унгарії", повторювати угорське прислів'я: "Хто встигає у науках, але відстає у добрих звичаях, той скоріше відстає, ніж встигає".

Нездійсненою залишалася моя мрія відшукати сліди Григорія Сковороди в Італії. З вітчизняних видань про Сковороду я мав інформацію про його перебування в Римі, Венеції і Флоренції влітку 1746 та влітку-восени 1748 років.

Ці мандри майбутнього філософа відбулися за його служби в Токайській комісії 1745-1750 рр. Як перекладач при керівнику комісії він мав можливість супроводжувати свого начальника за офіційних відряджень у вирішенні службових питань та приватних виїздів Федора Вишневецького з родиною в сонячну Італію на відпочинок і для вивчення культурно-історичної спадщини колишньої Римської імперії.

Мої неодноразові, мабуть, палкі розповіді про мандрівного філософа України в Угорщину і Німеччину, мої відвідини сковородинських місць у цих країнах позитивно вплинули на моїх давніших друзів Івана Бахурця і Олександра Коваленка. "Подорож на трьох" - вони і я: спочатку жартома виробили план, як побувати і відвідати сковородинські місця в Італії. Освітнянські гонорари в усі часи були надто помірними і, звичайно, для мандрів у далеке зарубіжжя їх не вистачало. Потрібно було накопичувати не рік і не два. І ось добрі друзі згодилися спонсорувати мій проїзд до Італії "на трьох". Квітень 1996 року. Чотири дні (21-24 квітня в Римі) вивчаємо цінності світової культури. "Тут кожен камінь історією дихає", - як писав один з класиків радянської літератури.

Рим періоду Григорія Сковороди був звичайним містом, центром Папської області. Знамениті площі і споруди - Форум, Колізей - квітучого центру Римської держави лежали в зарослях бур'янів і зграї здичавілих собак і котів нишпорили у пошуках їжі. Із книги "Жизнь Григорія Сковороды", написаної у 1794 році учнем філософа М.І. Ковалинським, відомо, що в Римі Григорій Савович оглянув "тріумфальні ворота Трояна,obelіски та площі святого Петра, руїни Римських бань і Колізею".

Ми, троє шанувальників таланту великого українця зосереджено вдивлялися у названі об'єкти, щоб якось, більше подумки, віднайти сліди Сковороди. Де він стояв? З якої позиції оглядав пам'ятки? Про що думав? Допитливий українець не міг оминати знаменитих римських бібліотек і не одну годину просидів за творіннями давніх літописців, розбираючи зміст їх пишномовних, кучеряво переплетених записів. Римом Григорій Сковорода завершував знайомство з сонячною Італією. Перед цим були тривалі зупинки у Флоренції і Венеції.

У нас два дні на знайомство з унікальним містом на воді - Венецією. Що цікавило перш за все у Венеції Г. Сковороду? Бібліотека університету була не лише добре укомплектована за кількістю книг і рідкісних рукописів, а являла собою архітектурний шедевр. Молодого Сковороду приваблювали архітектурні ансамблі - палаци, чисельні і красиві, зовсім не схожі один на одного, важкувато за один раз утримати в пам'яті їх назви і прізвища архітекторів, що їх збудували. Ні з чим баченим до того неможливо порівняти Палац дожів і художнє оздоблення в ньому Великої ради. Завдяки унікальним картинам митців, які відобразили найважливіші епізоди венеціанської держави, перетворили зал на красназвучий музей.

Щодня Григорій Савович намагався намилуватися витвором людського розуму і майстерності зодчих, споглядаючи величну будівлю Собору Святого Марка. Вражали скульптурні фігури 4-х коней, захоплених і вивезених за часів Хрестових походів з Константино-

поля. Один хрест, один Бог, а скільки ворожнечі й насилля. Війни за віру. Це тривожило нашого мислителя, викликало відразу до будь-якої влади, що несе людям нещастя, кровопролиття і збагачення одних за рахунок інших.

Венеціанська школа мистецтв досягла у ті часи значних успіхів у розвитку музичної творчості і була законодавцем в Європі. Традиційні музичні змагання, наслідуючи флорентійських митців, приводять до розвитку опери і оперної музики, яка для Г. Сковороди, – теж у юності співака і музиканта, – була новим джерелом вражень, натхнення.

Григорій Савович гуляв прохолодними монастирськими садами (парками), плавав каналами на гондолах, полюбляв дегустувати рибні страви і захоплювався чарівними заходами сонця. Це були незабутні спектаклі на воді, а коли смеркалося, поспішав до театрів. Або вивчав багаті колекції художніх полотен Тіціана, Белліні, Веронезе, Віваріні. Його було важко відірвати від споглядання фресок та мозаїки багатьох палаців і зокрема Собору Святого Луки. Чи думав він, що мозаїка має дивовижну здатність розширювати простір? Мармурові мозаїки стелилися під ногами розкішними східними килимами і золоті мозаїки куполів – начебто над головою божі небосхили. Будь-яке місто – це поєднання минулого і сучасного, то ж Григорій Савович не оминув стародавніх руїн Римської імперії, зокрема до сьогодні величного Колізею.

Наступним шедевром на італійській землі була квітуча Флоренція. У місто група генерала Вишневського в'їжджала через північні ворота. Біля воріт височить восьмигранна церковна споруда, Баптистерій. Баптистерій має тріє воріт: південні, – найдавніші, – оздоблені сюжетами з життя Іоанна Хрестителя, північні прикрашають епізоди з Нового Завіту, на східних зображено сцени із Ветхого Завіту. Останні ворота найбільш відомі і художньо досконалі. Відомий скульптор і художник Мікеланджело назвав їх Воротами Раю. Головні ворота з мозаїчними склепіннями – бронзові. Григорій Сковорода від першого огляду Баптистерія був зачарований архітектурою і художнім оздобленням. Флоренція розташована на живописних пагорбах великої долини річки Арно. У цьому місті жили класики світової літератури і мистецтва – Данте Аліґ'єрі, брати Комбіо. Це місто є визнаним центром італійської та європейської культур, ця колыска ідей гуманізму і Відродження дала світові геніїв Леонардо да Вінчі і Мікеланджело. Мрією молодого українського просвітителя Григорія Сковороди було ознайомитися з культурним надбанням вільнолюбивої Флоренції. Історично Флоренція приваблювала українського мислителя своїми чи не найпершими у світовій історії комунією і статусом вільного міста в X столітті.

За чисельними архітектурними і художніми оглядами, що суміщались з творчою роботою в бібліотеках, не міг Григорій Савович відмовитися від можливості намилуватися чарівними "садами Флоренції" з висоти пташиного польоту, піднявшись на оглядовий майданчик дзвіниці Джотто на висоту 80 метрів. Захоплювало подих від подолання сходинок і побачене зверху. Під вечір родина Вишневських і Сковорода з ними прогулювалися найгарнішим майданом Італії – Синьйорією. Старий палац, зліва від нього живописний фонтан Нептун, багато оздоблений скульптурами на морську тематику, кінна статуя Казимо – головного герцога Флоренції. На інші дні залишалися відвідини монументальної церкви Санта Кроче, вона являє собою унікальну історичну цінність за архітектурну вишуканість і багатство творів мистецтва. На весь світ знаменита картинна галерея Уффіці. Галерея з її 45 залами заворує своїм живописом будь-якого відвідувача. Після відвідин галереї Григорій Савович працює на першому поверсі в архіві міста, який зберігає багато раритетів.

У Флоренції нашого мудреця приваблюють мости через річку Арно і серед них найстаріший в світі міст Понте Веккіо.

Там Г. Сковорода встановлює контакти з музикантами флорентійської камерати, яка ще у XVI столітті була причетна до народження опери. У Царській Росії опери ще не було, то ж можна уявити особливий інтерес знавця народного співу до нового музично-театрального жанру. Перша вітчизняна опера з'явиться у другій половині XVII століття і теж не без участі Г. Сковороди.

Історія флорентійських садів налічувала не одне століття. Вони мали традицію, стиль, популярність серед знаті. Існували флорентійські школи проектування, закладки і будівництва садів. Кращі надбання італійських майстрів перейняли зодчі з європейських столиць, знатні вельможі. На мою думку, у Флоренції українського мислителя найбільше привабив сад Боболі. У його проект включені грот, амфітеатр з римським басейном, загадкові фонтани, статуї тощо.

Панорамою міста Сковорода милувався з чисельних пагорбів, кожен раз віднаходячи нові паркові (садові) насадження міста. Маючи інтерес до проектування парків, Г. Сковорода знаходить необхідних майстрів паркової культури Флоренції. Повернувшись додому, він, чи не єдиний знавець італійської паркової справи, проводить консультації, проектування і закладку садів (парків) у знайомих і друзів у Переяславі, Харкові, Бахмуті, у маєтках М. Ковалінського та А. Ковалевського. У маєтку останнього активно опікується насадженням дерев, тут же у парку сам обирає місце для свого майбутнього поховання.

Григорій Савович Сковорода за оцінками вчених "один з найбільших геніїв нації", але не є іконою. Він проста людина свого часу зі своїми вадами, беззахисний перед законами життя, самокритичний. Його улюблений вислів із Сократа: "Я знаю лише те, що нічого не знаю". І сьогодні нам не молитися на нього треба, а вивчати його спадщину, по-сковородинськи перейматися проблемами людського суспільства, вести різноманітну просвітницьку діяльність.

Пронизливий погляд Сковороди з картини у дідівській хаті заронив колись у мою дитячу душу бажання збагатитися його спадщиною і самовдосконалитися у творчих мандрах. І я не тільки усе своє життя слідував цьому бажанню, але й залучив до своїх пошуків "благородних слідів Сковороди" по всьому світу багатьох своїх друзів і знайомих.

Шаповал Микита Юхимович (1882-1932 рр.) - видатний державний, політичний і громадський діяч України. Публіцист, письменник, журналіст, унікальний організатор і просвітитель, вчений-лісовод, вчений-соціолог, послідовний борець за незалежну Україну.

Народився 7 червня 1882 р. в селі Сріблянка Бахмутського повіту (Артемівський район) на Донеччині в сім'ї унтер-офіцера. Закінчив Новоглухівську лісову школу (1900), навчався у Київському політехнічному інституті. Заснує, редагує і видає в Києві часопис "Українська хата" (1909-1914 рр.), що відіграв значну роль в консолідації української інтелігенції і її національному вихованні. За Української революції (1917-20 рр.) був комісаром Київського повіту, активним членом Центральної Ради, співавтор IV Універсалу. Один з організаторів і лідерів Української партії соціалістів-революціонерів, член її ЦК, голова Всеукраїнської Лісової Спілки, міністр пошти і телеграфу в уряді В. Винниченка, міністр земельних справ в уряді Директорії. За гетьманства П. Скоропадського фактично очолює Украї-

Знання і могутність - це одне й те саме

Ф. Бекон

МИКИТА ШАПОВАЛ - ВИДАТНИЙ ПРОСВІТИТЕЛЬ І ПЕДАГОГ

Велетень із Донбасу, вірний син України Микита Юхимович Шаповал в історії української революції і світовій науці займає почесне місце.

За професією лісничий, український соціал-революціонер - за політичним покликанням, поет і публіцист за натхненням, людина-вулкан за темпераментом, непересічний організатор і непохитний лідер він зробив вагомий внесок в розвиток лісоводства, української літератури, журналістики, історії і соціології. Одним з перших дослідників він надав соціально-філософське обґрунтування українських національних проблем, розробив засади української визвольної ідеології.

Досліджуючи життя і творчість видатного українця Микити Шаповала, нелегко дати відповідь: яка ж його головна професія, - на кого він "уродився" далекого 1882 року в селі Сріблянка на Бахмутчині? Він належав до галереї творців універсального характеру: вчений-лісовод, вчений-соціолог, поет, публіцист, літературний критик, організатор і керівник лісопромислових підприємств, науково-освітніх закладів, редактор газет і журналів, державний і політичний діяч України.

До речі, світова наука схильна вважати, що творча універсальність є характерною і традиційною рисою української творчої психіки.

Об'ємна творча спадщина М. Шаповала науковцями досліджена поки що недостатньо. І наше слово про нього - спроба показати значний внесок Микити Шаповала в розвиток української просвіти та педагогіки.

Перші кроки у просвітництві спроб Микита Шаповал зробив ще підлітком в рідній Сріблянці, читаючи односельцям напам'ять твори з Шевченкового "Кобзаря".

Навчаючись в школах та працюючи на шахті, Микита завжди прагнув поділитися прочитаним зі своїми ровесниками або шахтарями "Голубівської" шахти. Долучившись до співу народних і церковних пісень в Комишувасі, Шаповал став одним з шанованих хлопців у молодецькому гурті.

Популярність серед ровесників не виховує в Микиті Шаповалі зверхності чи зневажливого ставлення до інших. Навпаки, інтуїтивно розуміючи свої високі природні здібності, Микита їх удосконалює завдяки постійній самоосвіті. Серед молоді Микита Шаповал стає визнаним неофіційним навчителем, лідером.

Новоглухівська лісова школа в своїй програмі навчання не передбачала таких предметів як педагогіка і психологія. Проте основи цих наук учням школи закладали їх вчителі, розуміючи, що майбутній лісовий кондуктор працюватиме хоча і в лісі, але з людьми.

У Маяцькому лісництві, куди він потрапляє на роботу після закінчення лісової школи, Микита Шаповал, під впливом ученого-лісовода Олександра Макаренка, знайомиться з соціалістичними ідеями. Популярна соціалістична ідея на той час особливо приваблювала молодь і не обминула Микиту Шаповала: дуже вже йому хотілося негайно звільнити простий люд від експлуататорів, дати можливість йому оволодівати знаннями, зростати культурно.

Тогочасний хаос різноманітних політичних, соціальних, національних та інших течій, різнобарв'я гасел і закликів могли заплутати будь-кого.

Юнацьке захоплення соціалізмом минуло напрочуд швидко. Ознайомившись у 1900 р. з Маніфестом "Самостійна Україна" Миколи Міхновського, Микита Шаповал перейнявся ідеєю національної самостійності українців і протягом всього життя не змінив своїх поглядів. Відповідно, змінився і характер його загальнокультурного і літературного просвітництва: він почав активно пропагувати погляди української партії, втім, висловлюючи власну точку зору щодо терору у революційній боротьбі.

Нові сприятливі умови для політичного і культурного просвітництва відкрилися перед Шаповалом, коли його взяли до війська. Відверта і наступальна просвітня робота Шаповала інколи шокувала офіцерів і жандармів. Завдяки його старанням, заборонену літературу солдати читають більше, ніж будь що. Праці Спенсера, Бачинського, Зомбарта та інших соціалістів масово розповсюджувались Микитою серед військових. Він весь час ризикує отримати розстрільний вирок військово-польового суду. Навіть перший обшук, велика загроза арешту, не зупинили Микиту Шаповала. Деякі учні сміливого просвітителя, через десятиліття, в 1917-20 роках стали генералами і полковниками, відомими журналістами, державними діячами Української Народної Республіки.

нський національний союз, разом з В. Винниченком здійснив заходи по відновленню УНР. За часів еміграції (1921-1932 рр.) проявив особливий талант організатора і для української молоді у Чехії відкриває вищі навчальні заклади: "Українська господарча академія", "Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова", "Соціологічний інститут" та ін. Творча спадщина М.Ю. Шаповала включає: фундаментальні роботи із соціології, ряд політологічних праць, збірки, два підручника з лісової справи, 36 книг публіцистики - загалом близько 400 праць. Багато робіт і до сьогодні не втратили своєї актуальності.

*Пам'ятник М. Шаповалу
у с. Сріблянка Артємівського
р-ну Донецької обл.*

Під час революції 1905 року Микита Шаповал ще більше активізує свою проукраїнську революційну діяльність. Боротьба за інтереси солдат, розуміння проблем польського визвольного руху за короткий час - 2 місяці - роблять Шаповала лідером військового гарнізону. Його обирають головою революційного комітету. "Червоний командир" - так шанобливо називають Микиту Шаповала військовослужбовці гарнізону. Майже 8 місяців Варшавської в'язниці не зламали Микиту Юхимовича. Він вивчив польську мову, перечитав твори польських класиків, написав багато віршів. Один з перших віршів "Гімн" побачив світ в 1907 році в "Літературно-науковому віснику", який редагував М. Грушевський.

Восени 1907 року розпочинається новий творчий період в житті Микити Шаповала. Критичні заяви про його інтернаціональну просвітницьку роботу в Польщі і обмова у "зраді України" не відволікають від подальшої діяльності, а навпаки, сприяють якісним змінам. Виходить друком і зразу ж заарештовується перша збірка віршів "Сни віри" (1908 р.). Поетизований аналіз "внутрішнього хаосу" і революційних закликів - хороший посібник в просвітній роботі і для сьогодення.

Далі життєві і просвітні шляхи приводять М.Шаповала до Києва. Він сподівався на високу національну освіченість київської інтелігенції. Проте сподівання були завищені. Зрусифіковані літератори і журналісти Києва були не спроможні гуртувати національні кадри.

Великий розум, належні знання та висока національна свідомість підносять Микиту Шаповала у площину постійного формування національної української еліти. Разом з П. Богацьким він створює і видає часопис "Українська хата" (1909-1914 рр.). Протиставивши старому українському культурництву нове, революційне бачення шляхів вирішення пекучих проблем часу, обороняючи модернізм як манеру творчості, М. Шаповал на сторінках часопису також постійно підіймав національне питання, проблему російського великодержавного шовінізму та ставлення до нього української громадськості.

Меценатами, що фінансово підтримували вихід в світ журналу, в різні роки були землевласники Іван Бойко (Харків), Микола Яневський (Київ), інженер Григорій Сидоренко (м. Томськ), прокурор Одеси Сергій Шелухін, фінансист і цукрозаводчик М. Терещенко. З метою підняття авторитету "Української хати", залучення авторів із Галичини і отримання фінансів Микита Шаповал активно співпрацює з львівськими виданнями "Будучність", "Бджола" та щоденною газетою "Діло", де його публікації регулярно друкувалися в 1908-09 роках. Журнальних і газетних публікацій Микиті Юхимовичу було замало і він готує публіцистичну збірку "Жертви громадської байдужості" (1910 р., Київ). Сам автор зауважує що це книга "публіцистичних думок з приводу громадського життя".

Після виходу перших номерів журналу на постійну роботу до "Української хати" приходять Андрій Товкачевський і Микола Євшан (Федюшко) зі Львова. Якщо Олексу Коваленка можна назвати "хатянською" "повивальною бабкою", то ідейними, духовними батьками були Пантелеймон Куліш і Михайло Драгоманов. Найавторитетніший вплив на "хатян" серед сучасників мала Ольга Кобилянська. Це відверто визнавав сам М. Шаповал: "Джерелом "хатянства" була передовсім творчість Ольги Кобилянської... Треба установити генезу нашого духовного розбудження ясно: Ольга Кобилянська, як розбуджуюча і пориваюча сила... Питання про творчу і активну особистість, індивідуальність

поставила вперто з незвичайною силою саме вона".

Варта пошанування безкорисливість П. Богацького і М. Шаповала. За роки існування журналу (1909-1914 р.) вони працювали "безгонорарно, зате гонорово" (вислів М. Шаповала). На початку 1911 року М. Шаповал взагалі залишив Київ, виїхавши на Чернігівщину працювати в лісництвах М. Терещенка, щоб фінансово захистити "Українську хату".

Людська доброзичливість, безпретензійність і скромність у поєднанні з прагненням служити потрібній для загалу справі привертала увагу багатьох до "Української хати".

За статистичними даними "Комітету у справах друку" наклад "Української хати" був таким:

Рік	Передплата	Вільний продаж
1909 р.	300	300
1910 р.	950	480
1911 р.	500	650
1912 р.	500	600
1913 р.	520	640
1914 р.	500	невідомо

За роки існування "Української хати" було надруковано більше 150 шаповалівських праць. Крім таланту організатора журнал розкрив на повну силу талант Микити Шаповала як публіциста і критика. За словами активної "хатянки" письменниці Галини Журби: "Ідеологічним рушієм "Української хати", а разом з тим і вирішальним редактором-авторитетом її був Микита Шаповал, одна з найяскравіших індивідуальностей свого часу, людина великих здібностей, темпераменту та амбіцій у кращім розумінні". До речі за публікацію в журналі нарису Галини Журби "Коняка" редакцію оштрафували, а редактора П. Богацького на 10 днів посадили до київської в'язниці.

Царська охранка постійно приділяла увагу журналу. Ось скупі рядки з документу:

*"Начальнику Киевского Секретно-охранного отделения
13 октября 1909 №6224*

Прошу Ваше Высокоблагородие в возможно кратчайший срок собрать негласно подробные сведения о редакции журнала "Українська хата", помещающегося в доме №36 по Бульварно-Кудрявской улице и узнать, кто состоит редактором и сотрудником этого издания. Для полного ознакомления с этим изданием прошу добыть один экземпляр журнала".

Особливий інтерес царської охранки до "Української хати" пояснюється в першу чергу тим, що в її діяльності була виразно сформована національна свідомість, впевненість у майбутній самостійності українського народу. Незалежна орієнтація "Української хати" сприяла постійним цензурним переслідуванням. Сміливості журналістам вистачало.

Шаповал-редактор гуртував навколо журналу молоді українські сили, які нестимуть з собою творчу ініціативу, активність, світоглядну чіткість і духовність, щоб сміливо і гордо підняти прапори української культури. Ставка на молодих пояснюється феноменальним лінівством тодішньої української еліти, "духовне рабство творчих верхів було і є причиною нашої національної нікчемності, бо де є рабство, там нема творчої ініціативи, руху, розвитку життєвих сил".

З початком першої світової війни (липень 1914 р.) на території Росії вводилися обмеження на видання газет і журналів, дозволялися публікації лише російською мовою, цивільна цензура підпорядковувалась військовій. Настали трагічні для "Української хати" часи: за невиконання вимог військового стану журнал був заборонений (осінь 1914 рік), майно редакції конфісковане, а засуджений до ув'язнення Павло Богацький етапом відправлений до Сибіру. Микита Шаповал уник арешту бо: він не був офіційним редактором журналу, в той час перебував в лісництві М. Терещенка на Чернігівщині і офіційно вважався на військовій службі у званні штабс-капітана, очоливши Київський лісотехнічний комплекс, якій діяв на потребу російської армії.

Це призначення М. Шаповала відбулося за поданням впливового підприємця і землевласника Михайла Терещенка невинувато. Декілька років Микита Юхимович керував лісовими мацностями його родини, збудувавши єдиний в Росії безвідходний лісотехнічний комплекс, був відомим вченим серед лісоводів, автором двох підручників для студентів лісотехнічних закладів "Про ліс (елементарний курс лісоводства)" і "Лісова справа на Україні". До його думки, як вченого-лісовода, прислухалися не тільки в Росії, а й в Австро-Угорщині, Німеччині і Франції, куди постійно запрошували для консультацій і експертизи (1913-1914 роки).

Перебуваючи одночасно на військово-державній і на приватній службі, з липня 1914 року, М. Шаповал досить вміло використовує своє унікальне становище для вирішення проблем "хатян", рятуючи їх від арештів і мобілізації до діючої армії (Г. Чупринка, А. Хомик, І. Бурячок, І. Мар'яненко, В. Коряк та інші).

Завдяки М. Шаповалу, члену Воєнно-Промислового Комітету по Київській губернії, створений в 1916 році Трубчевський ліс, у якому працювало 150 службовців і 6000 робітників, перетворюється на базу для революційних приготувань українських соціалістів. М. Шаповал був досвідченим конспіратором і талановитим організатором, тож обшуків і арештів серед працюючих не було, і свідомі кадри для Української революції ним були підготовлені безвратно.

Хоч як був завантажений М. Шаповал справами, але не міг обійтися без поезії і публіцистики. Йому вдається здобути дозвіл на видання журналу "Шлях" (Москва-Київ, 1916 р.), підготувати і видати книгу поезій (третю і останню) "Лісові ритми" і книжку публіцистичних нарисів "Листки з лісу" (1917 р.).

Так, разом з лісом, у ньому й біля нього Микита Юхимович відчуває себе насправді зрозумілим і прийнятим таким, який є, без критики і сумнівів. Ліс - жива істота. Ліс - це постачальник їжі, жаданий відпочинок, ліс - це головне джерело світового повітря. Ліс - суспільство, живий організм, у якому все злагоджено і взаємопов'язано, закономірно, передбачено. Джерело натхнень автор знаходить в красотах природи рідного краю, в споминах лине серцем, думкою на батьківщину, де народився і виріс: "Я буду згадувати їх, моїх сріблянтів, бо вони були моїм суспільним оточенням змалечку, печать свою дуже поклали на мене... Вони мене несвідомо навчили української мови. Коли хто говорив, що я маю "добрий український стиль", то я завдячую їм... Чорняві, високого зросту, рухливі, балакучі і співучі люди..."

Надзвичайну роль в житті Шаповала відіграло поетичне слово, свідченням чого є три поетичних збірки: "Сни віри" (1908 р.), "Самотність" (1910 р.) і "Лісові ритми" (1917 р.).

Поезія М. Шаповала життєстверджуюча, повна сподівань і віри в невмирущість ідеалів вільнолюбивого українського народу. Вона поєднала в собі поетичний оптимізм та сум, уболівання і страждання поета за долю українського народу.

Так сталося, що в 1920 році М. Шаповал мусив поїхати з України, оскільки його гро-

мадські і політичні переконання не співпадали з новітнім курсом партії більшовиків, і його надзвичайний талант просвітителя і педагога на повну силу розкрився вже в еміграції в Чехії. Шаповал розумів і передбачав, що сподівання на те, що хтось дасть дітям емігрантів-українців належну освіту і національне виховання, даремна справа. Гуртуючи навколо себе досвідчених вчених - С. Русову, П.Богацького, В. Винниченка, М. Григорієва, Д. Антоновича, Л. Білецького та інших, він бере активну участь у створенні вищих та середніх навчальних закладів - Української Господарської академії (Подебради), Українського Високого Педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, Українського соціологічного інституту, Робітничого університету, Студії мистецтв, реальної гімназії, видавничого фонду, Архів-музею.

У науковому світі Микита Шаповал отримав визнання як вчений-соціолог. Йому, першому з українців, присвоюють науковий ступінь доктора соціології (березень 1929 р.) і наукове звання професора. Створений і керований Шаповалом Український соціологічний інститут (1924 р.) у Празі стає лідером соціологічної науки світового рівня. Таке визнання не випадкове. Інститут розумів соціологію як єдине ціле трьох її складових - народознавства, господарства і техніки, соціології і політики. У складі інституту працювало 35 академіків (21 дійсних членів), які стали авторами десятків ґрунтовних наукових видань та активними учасниками наукового часопису "Суспільство".

Школи української громади допомагали людям, викинутим революційними хвилями за межі звичного середовища існування, не тільки вижити, а й підготувати молоде покоління до повноцінного життя, загартувати їх для подальшої визвольної боротьби за незалежну Україну.

Розуміючи, що процес формування людини - це довготривалий конструктивний процес, творець за своєю природою Шаповал, вболіває не лише за побут своїх братів-українців - одягнути і нагодувати, дати кожній людині роботу і житло, він вболіває і турбується професійно, як педагог, за дітей, за долю покоління, що опинилося в еміграції.

Ідею народності виховання учнівської молоді навіть на чужині Микита Шаповал всіляко підтримував і творчо розвивав. Як ніхто інший він глибоко і тонко розумів своєрідність українського народу, обумовлену його історичним розвитком, географічними і природними умовами.

Готуючи учнівську молодь до життя в європейських країнах, Микита Шаповал, поділяючи погляди С. Русової, виступав проти механічного перенесення методів зарубіжних педагогічних методик на українську педагогіку. Те, що годиться у вихованні німецького чи англійського підлітка зовсім недоречне для українського. Особливої уваги в українському середовищі заслуговує виховання патріотизму і любові до Батьківщини. Найкращим виразником української ідеї в процесі виховання М. Шаповал вважав українську мову. Тож навчання українських дітей в Чехії здійснювалось рідною мовою. Приділяв він також особливу увагу розвитку педагогічної журналістики.

Крім наукових і освітніх закладів Микита Шаповал засновує ряд громадських організацій та українські періодичні видання, що слугували меті українського просвітництва "Нова

Україна" (1922-1928), "Трудова Україна", "Бюлетень Українського Громадського комітету" (1921-1925) та інші. Більшість цих періодичних видань розповсюджувались по всій Європі та США.

Микита Шаповал постійно на засіданнях наукових рад вищих навчальних закладів порушує питання допомоги нижчим за статусом навчальним закладам. Вчені різних кафедр звітували про виконану роботу - національну, організаторську, кадрову і освітню.

Він постійно підкреслював необхідність ґрунтовної підготовки молодих українців до роботи в новій Україні. Для цього потрібен теоретичний матеріал, виходячи з досвіду минулої боротьби України, з глибоким аналізом існуючої ситуації в тогочасній Україні.

Заради цього Микита Шаповал інтенсивно працює як вчений і публіцист, на сторінках різних наукових видань. Одна за іншою з'являються його статті та книги: "Нова Україна", "Новітнє яничарство", "Шевченко", "Військо і революція", "Голод на Україні і проблема націй", "Господарська відбудова України". Шаповалівський стиль писання був привабливим як для молодих, так і для знавців друкованого слова.

Як педагог, Микита Шаповал не уникав важких питань, не заводив учнівську молодь і дорослих в примарний світ нездійснених казок. В своїх наукових працях чітко вказував шляхи виходу на кінцевий результат - проголошення незалежної самостійної України відповідно до розробленої ним теорії революційного соціалізму на національному ґрунті.

Передбачаючи довгочасне перебування українських навчальних закладів на території Чехії, М. Шаповал разом зі своїми однодумцями уводив до навчальних програм дисципліни: історія та основи економіки Чехії, чеська мова і література, культура і мистецтво Чехії.

Вивчення цих предметів давало можливість випускникам-українцям впевнено почувати себе поза межами емігрантської громади. Отримані знання дозволяли молоді працевлаштуватися як у Чехії так і в інших країнах.

"За це навіки буде йому вдячний український народ, як тепер дякують йому тисячі недоуків, що їм революційна завірюха вирвала книжку з рук, але які тепер, дякуючи енергії, впертості і праці небіжчика (М. Шаповала) обернулися на докторів і професорів, лікарів та інженерів", - так сказав у своєму виступі на похоронах М. Шаповала Б. Гомзин, український публіцист.

Невичерпаність енергії, величезні здібності просвітителя і педагога ще за життя створили Микиті Шаповалу високий авторитет, особливу повагу серед керівників європейських країн (Т. Масарик), вчених світу та простих робітників. Президентам він давав соціологічні поради, робітникам та студентам США і Канади читав лекції, сприяв професійному вдосконаленню науковців.

Протягом трьох десятиліть просвітньої і педагогічної діяльності Микита Шаповал відшліфував і вистраждав свої переконання: "Я поважаю лівих і непримиренних Шевченків, впертих і одиноких Драгоманових, але непримиренних..."

Доречно зауважити, що просвітньо-педагогічна діяльність Микити Юхимовича була не поодиноким явищем в сім'ї Шаповалів. П'ятеро його молодших братів теж активно працювали на просвітницькій ниві.

Енергетика Микити Шаповала через його твори впевнено оволодіває науковцями і вчителями сьогодення, даючи можливість якісно просвітити, навчити нашу українську молодь,

виховати їх непохитними патріотами України, такими, яким був Микита Шаповал.

У пам'ять про свої роки боротьби за незалежну Україну Микита Шаповал залишив вірш "Грядущим поколінням" (1920 р.):

*Грядущим нашим поколінням,
Новим невідомим людям,
Ми залишаєм загадку-видіння -
І хвилювання їх грудям.
Це буде відгук наших дзвонів,
Що в наших грудях прогули,
Молитов наших і поклонів,
Бажань, жадань, надій, прокльонів,
Що з нами гостро так жили.
Час хвилювання і горіння,
В стовпах огненних краєвид
Лишає наше покоління,
Як незатертий бурі слід.
І ви зомлієте від туги
За нашим образом ясним,
За нашим дзвоном голосним,
Родитись будете з ним вдруге
Й ніколи не вмирати з ним.*

Сосюра Володимир Миколайович (1898-1965 рр.) - видатний український письменник, поет-лірик, автор понад 40 поетичних книг, широких епічних віршованих полотен (поем), роману "Третя Рота". Активний учасник громадянської війни за незалежну Україну і радянську Україну. Лауреат Державної премії СРСР (1948 р.). Лауреат Державної премії імені Т.Г. Шевченка (1961 р.). Автор знаменитої поезії "Любіть Україну" (1944 р.).

Народився 6 січня 1898 року на станції Дебальцево, що на Донеччині в робочій родині. По закінченню громадянської війни вчився в Комуністичному університеті у Харкові (1922-1923 рр.), Харківському інституті народної освіти (1923-1925 рр.). Належав до ряду літературних організацій того періоду - "Плуг", "Гарт", "ВАПЛІТЕ" та ін.

Володимир Сосюра - приклад непересічної творчої особистості яка залишається патріотом своєї землі і культури за будь-яких обставин.

*Я часто бачу в сні рідні кручі,
Де верби відбива Дінця дзвінка вода*

В. Сосюра

"...МОЄ НЕ ЗГАСНЕ ІМ'Я..."

Складна історична доля випала Україні в 1917-20 роках. Більшовицький переворот, блискавична зміна урядів - Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія, - громадянська війна... Улітку 1918 року Володимир Сосюра закінчує Кам'янську агрошколу, одержавши посвідчення молодшого агронома. Проте перебіг складних революційних подій в Донбасі не дав присвятити себе сільськогосподарській діяльності. В листопаді 1918 року Володимир Сосюра добровольцем вступає до Української народної армії. При формуванні військового з'єднання його було зараховано до складу 3-го Гайдамацького полку, який зразу ж з Лисичанська було направлено на фронт. Ці події він пізніше опише в поемі "Червона зима":

*На фронт, на фронт,
А на пероні люди,
Біля вагонів
Ми співаєм "Чумака".*

В армії Української Народної Республіки Володимир служив свідомо і сумлінно. Про це свідчить і час служби - до лютого 1920 р. (розгром Української армії), і навчання в старшинській школі Кам'янець-Подільська, і служба в особистій охороні Симона Петлюри. Більше того, В. Сосюра декілька разів потрапляв у полон до червоних, але не тільки не залишався у них, а й тікав від них і знову повертався до Української армії.

Ідея козацтва в петлюрівській армії захопила своєю романтикою українське серце молодого хлопця.

Національні почуття у В.Сосюри були настільки сильними й глибокими, що впродовж десятиріччя він описує в своїх творах лицарські поєдинки українських вояк.

Після розгрому петлюрівської армії у В. Сосюри не було вибору - або смерть, або "покаятись", щоб залишитися в Україні. Радянська влада Москви в цей час ефективно починає грати на національних почуттях українців,

на словах визнавши деяку самостійність України. Десятки тисяч юнаків, подібних Сосюрі, з петлюрівських та махновських загонів повірили в більшовицьке національне визволення України.

Прийняття нової віри було фактом зради українського визвольного руху. Проте засуджувати чи виправдовувати за це Володимира Сосюру з точки зору сучасності - справа несправедлива і необ'єктивна. Тим більше, що В. Сосюра обрав замість вільної еміграції "синю омріяну Україну".

Український поет радянського періоду, хоч і вимушений був прийняти нові порядки, але як учорашній воїн Української армії під проводом С. Петлюри і з любов'ю в серці до України, у важкі часи взяв на себе хрест виразника народних прагнень в часи більшовизму.

А оскільки Володимир Сосюра за характером був чесною і правдивою людиною, то неважко було уявити, що творилося в цей період в його душі, в його думках і серці. Приймаючи комуністичну ідею і реалії, В. Сосюра прекрасно усвідомлював, що вони не відповідають інтересам українського народу. Годі й говорити, що ідеї більшовиків не в'язалась з почуттями поетового серця.

Зміцнення більшовицької диктатури після громадянської війни впродовж десятиріччя відбувалося мляво, повільно і неоднозначно. У період становлення соціалістичної економіки вождям було не до ідеології і не до національних проблем. Тож поряд співіснували комуністична і національна ідеї. Відкриття українських шкіл, театрів, видавництв набрало широкого розмаху. Письменники писали, про що думали, що відчували, а не на замовлення революційної влади. Ідеологічний тиск та ідеологічний терор - усе це все прийде пізніше. Тогочасні вірші Володимира Сосюри надихані великим бажанням служити українському народові, оспівувати його славне минуле. Основними темами його віршів у той час є любов і смерть, там звучить розпач і п'яні визнання. Поезія В. Сосюри, який тонко розуміє людську просту душу, стає досить популярною в Україні. Радянська цензура в період українізації була лояльною до "вольностей" письменників типу В. Сосюри. Яскравим прикладом цьому публікація поеми В. Сосюри "Мазепа" в 1929 р. Поема - пряме протиставлення пушкінській "Полтаві". Ця поема є своєрідною політично-національною реабілітацією І. Мазепи. Твір однозначно антиімперський:

*Вкраїну полонив поляк,
І, наче оводи ті злі,
Її обсіли москалі...*

*Я хочу швидше відціля
Віддячить москалям і ляху,
Що мій народ ведуть на плаху
під сміх царя і короля!*

Звичайно, В. Сосюра ніколи не був націоналістом, але це був істинний патріот України, національна українська ідея була у нього яскраво виражена. Поема "Мазепа" - свідчення непереможності української національної ідеї, що жила і живе в серці кожного чесного українця. Та доба була настільки дволика, що важко було людині не тільки розібратись в оточенні, а навіть і в самому собі:

*В мене на кашкеті зірка п'ятикутна,
а на серці - тьма...*

Такий стан душі Володимир Сосюра назвав в одному із своїх віршів "розхристаним серцем". Залишивши Українську армію, в 1920 р., В. Сосюра все таки не відійшов від української національної ідеї і намагався її підтримати своїми творами, донести до розуміння кожного читача. Це місія складного й трагічного роздвоєння великого Поета.

Настають часи сталінського перелому. Під прикриттям комуністичної ідеї, політика українізації замінюється на великодержавну шовіністичну політику Росії, метою якої стає знищення всього українського. Сталінський перелом болісно вдарив по українській творчій інтелігенції, по серцю чесного і ніжного Володимира Сосюри. Доречно нагадати, що саме в 1931 році виходить з друку його поетична збірка "Серце". Сьогодні з упевненістю можна сказати, що це була остання збірка Володимира Миколайовича, в якій він говорив так, як відчував і думав.

Терзаючись протиріччям української радянської дійсності, В. Сосюра покидає Харків і їде до Ленінграда в пошуках відповідей на питання, що гнітили його мозок і серце. Полегшення не настає, відповіді на жагуче питання життя не знайдено. В його найвідоміших творах ленінградського періоду "Серце" і "Два Володьки" поет зображує безвихідь з даного становища і глибоке провалля своєї трагедії роздвоєння.

Цензори 1930-х років чітко розуміли основні напрямки сталінського перелому, тож вони швидко вгледіли "націонал-більшовизм" В. Сосюри і небезпеку його нової книги. Збірка "Серце" була заборонена, вилучена з бібліотек і тихо спалена в топках котелень. Проте і ці два роки життя для В. Сосюри не були настільки жахливими, як майбутній 1933 рік.

Жах голодомору в Україні в 1933 році читачам відомий. Спустошення українського села, що призвело до смертей мільйонів людей, планувалось і скеровувалось із московських кабінетів. Це була розправа за широкий всенародний "український націоналізм", - а по суті, притаманну кожному українцю любов до своєї землі, культури, мови, пісні. Терор йшов не тільки голодною ходою, він широкомасштабно нищив культуру України. Небачені в світовій практиці репресії: у підвалах НКВС розстрілювались вчені, письменники, доводилися до самогубства кращі дочки й сини України. Москва на українській землі апробувала загальносоюзну репресію 1937-38 років. Чекістський наган не встигав охолоджуватися від нічної роботи, всевидяче око і караюча рука чекістів не оминули жодного письменника України.

Ті, хто вцілів від голоду та розстрілу і не наважився приставити до своєї скроні наган, прирекли себе на моральні тортури і на постійний страх. Страх допиту був не менший від страху арешту.

Тюрми й допити зробили більшість письменників покірними співцями режиму (хоча б зовні). Через ці горнила "перевиховання" пройшли М. Рильський, М. Бажан, Остап Вишня, П. Тичина та інші. Після чекістських нічних годин перевиховання таланти гнулились в дугу лояльності до режиму і з'являлись замовлені допитами твори про вождя всіх народів, єдину і непогрішиму партію. А хто не гнувся, як Остап Вишня, той за рахунок диктаторського режиму відправлявся вдосконалювати своє мистецтво до Сибіру чи до Воркути.

Не оминула ця лиха година і Володимира Сосюру. Ніжного, чутливого поета зламати було не важко, йому не потрібно було тюрми, вистачило декілька чекістських допитів. Тут вже пригадали "знавці людських душ" в погонах" усі його петлюрівські мандри, і Мазепу, і Махна, і "більшовицький націоналізм", і особисту дружбу з Миколою Хвильовим.

Якщо в 1920-і роки Володимир Сосюра на Україні був лідером в поезії, то М. Хвильовий - в прозі.

Під впливом М. Хвильового та В. Сосюри формувались найвідоміші творці української літератури. Обидва були з пролетарського Донбасу, обидва пройшли через горнило Української армії.

Дружба М. Хвильового і В. Сосюри була настільки міцною, що їм заздрили майже всі з письменницької братії. Слід зауважити, що М. Хвильовий в цьому дуєті дружби був лідером. А В. Сосюра обожнював друга і вважав його ідеалом інтелігентності.

Твердий і послідовний, Микола Хвильовий гнутись на допитах не зміг і прийняв однозначне рішення - самогубство.

Смертельний постріл друга 13 травня 1933 року потряс чутливого Володимира Сосюру. Смерть близької людини зламала психіку поета. Впродовж ночі Володимир Миколайович пише поему про самогубство М. Хвильового, а вранці поспішає до видавництва. Отримавши відмову в друкуванні поеми, заходить до Будинку літератури, щоб знайти підтримку у колег по перу. Та даремно. У глибокому розпачі Сосюра сходишками збігає на останній поверх і кидається між сходів вниз. На щастя, спроба самогубства була невдалою. Швидка допомога доставляє поета в психіатричну лікарню - Сабурову дачу. Не виключено, що тимчасове божевілля врятувало В. Сосюру від арешту чи розстрілу. Вірогідно й те, що достатньо було допитів і психушки, щоб поет своїм іменем і популярністю серед народу служив прикриттям злочинів влади.

Дарування життя вимагало і зобов'язувало прийняти правила гри НКВС. Морально зламаним був не лише В. Сосюра, ця участь не минула й інших уцілілих письменників. Після божевілля В. Сосюра не виконав замовлення диктаторської влади, не став партійним співцем.

Висока, всенародна його популярність 20-х років залишилась в минулому. Вимучені вірші заради шматка хліба зломленого В. Сосюри в 30-і роки загальмували розвиток поетичного таланту. Як не задобрювала московська влада - квартира в центрі Києва, нагородження орденом - це не додало творчої наснаги Володимиру Сосюрі.

Друга світова війна глибоко висвітила патріотизм українського серця - Володимира Сосюри. Національна ідея знову оволодіває поетом. Диктаторській пропаганді тимчасово це було вигідно, щоб він знову говорив чесно і проникливо, щоб його палке слово кликало до помсти.

Сосюрі дозволили писати про свою "синю омріяну Україну", про синівську любов до неї, про споконвічну мрію - волю і ненависть до окупантів.

Звичайно, що в поезіях В. Сосюри за років війни немає навіть і натяків проти радянського ладу. Своє він залишив в собі, а слова на папері були віддані повністю існуючому ладу. Безпосередньо щирі почуття поета йшли від самого серця:

*подарунок Україні
Серця бідного мого*

У роки війни сталінський режим для підкріплення патріотизму народів Союзу повертає митців до історичних тем. Суворов, Нахімов, Б. Хмельницький ушлавлюються на екранах кінотеатрів, на сторінках журналів, газет та книг.

Їх іменами називають навчальні заклади для хлопців-підлітків, їх портрети викарбовуються на орденах і медалях.

Володимир Сосюра не ризикує, як він це робив в 20-ті роки, звернутися до історичної військово-визвольної тематики. Він добре засвоїв уроки сталінського режиму з ламанням кисток під час нічних допитів.

Тож його вірші не загрожують існуючому державному устрою, він завзято присвячує твір за твором Україні, рідному краю, спогадам про минуле. До 30-ліття від початку літературної діяльності (1947 р.) виходить збірка саме таких творів В. Сосюри "Щоб сади шуміли".

Влада вміла відзначати зломлених діячів, в арсеналі у неї було багато "пряників" - ордени, медалі, почесні звання, Сталінські премії. Впродовж двох років (1947-48 рр.) Володимира Сосюру неабияк відзначають - Сталінська премія за збірку, орден Леніна.

За цей короткий проміжок часу Володимиру Миколайовичу влада влаштовує чергову "операцію" - розпочинається цькування, зразу ж після вручення Сталінської премії, за вірш "Любіть Україну". Три роки на Україні залюбки читали цей патріотичний твір, а ось в збірці він став на заваді. Звичайно, не читачам. Ворога було розбито, режим себе зміцнив всебічно, та на заході України точилася визвольна боротьба з більшовизмом. Саме з цих причин "кадебісти" починають новий етап нищення всього українського.

І "справа Сосюри" за твір "Любіть Україну" у цей час набула широкого розголосу. Нашому поетові-земляку було не солодко, проте трагедії не було.

Трагедія для нього, як відзначалось вище, розпочалася у 1930-і роки. Після переслідувань тих часів В. Сосюра вже не був самостійним у житті і в творчій діяльності. Величезний талантизм В. Сосюри найповніше розкрився на початку його творчого шляху, а потім кишень було перекрыто. Трагедія його душі, його творчості і донесла нам єдине визначення для поета - майстер інтимної лірики.

Чергове нищення В. Сосюри в 1948 р. було настільки штучним, що владні структури не знали, як знайти вихід з цього. Та вихід теж прийшов з Кремля - Володимира Миколайовича нагородили вищим орденом країни.

Якщо виміряти події 1947-48 років логічно, то дійство режиму навколо В. Сосюри було трагікомічним. Й усе оточення поета сприймало цю "виставу" автоматично, без позитивних чи негативних проявів, бо такий був у країні стандарт поведінки влади з надломленими інтелігентами. Досить влучно про той час написав Павло Тичина:

*Стоїть сторозтерзаний Київ
І двісті розіп'ятий я...*

В. Сосюра ніколи не спромігся на правдиву оцінку свого життя і творчості навіть після смерті диктатора і відомих партійних з'їздів. Він був генієм української душі, тож чудово розумів анатомію особистої трагедії і трагедії українського народу - зі смертю диктатора владний режим не змінив політики по відношенню до України.

Уже після смерті В. Сосюри по Україні прокотяться чергові операції нищення українського духу в 70-80-і роки ХХ століття.

Майже 75 років існував страшний "злочин" - українцям знати свою мову, свою культуру, любити свою Батьківщину.

У нарисі "Редактор Карк" Микола Хвильовий писав: "Невже я злочинець, що безумно люблю свою Батьківщину?" Злочинним був існуючий режим. Він історично був приречений на загибель, але забрав життя в українців, подібних М. Хвильовому та В. Стусу; а скільки понівечив людських і творчих долі митців, подібно В. Сосюри!

УЛЮБЛЕНИЙ ПОЕТ МОЛОДІ

Революційні бурі шпурляли, інакше і не скажеш, Володимира Сосюру то до червоних, то до Української народної армії. Час громадянської війни - жорстокий час, коли сотні тисячі молодих людей борсались в куті протиріч революційних теорій і кривавої щоденної практики.

З плином часу цікавість до особи знаменитого земляка та початку його творчого шляху, що зароджувався на Донецькій землі, серед людей не зменшується. Сторінки архівних матеріалів та публікації в закордонних журналах допомагають нам по-новому зрозуміти і уявити образ молодого поета, майбутньої гордості України і, звичайно, Донбасу.

Сосюринські чорні очі, сповнені вогнем життя і шквал полум'яних, відповідних революційному переустрою суспільства поетових слів викликали у читачів чи слухачів прагнення дії, творення, динаміки, руху. А поет спокійно і навіть флегматично співучим речитативом, без піднесення і одноманітно читав свої поезії.

*Одлетіли грози, наче давні меси.
Золотим хвилинкам загубив я лік.
Це було в Одесі, в сонячній Одесі,
Це було в двадцятий неповторний рік.*

Поетова артистична одноманітність харківською молоддю, в більшості студентами, швидко розвінчувалась. Не стиль читання, а справжній зміст лірики Сосюри полонив душі молодих. Молодь збуджено вимагала виступів Володимира Сосюри і обов'язково українською мовою.

Як харківській чи донецькій молоді було не любити В. Сосюру? Молодий, пройшов шляхами громадянської війни, не приховував своєї причетності до Української армії, знав селянське і робітниче життя. Тобто Володимир Сосюра був таким самим, як і його шанувальники. Що молодим потрібно? І різке слово, що тільки почуєш серед своїх, і ніжне слово про кохання, що так вражає і полонить. Сосюринські вірші на любовну тематику, як друковані, так і "захалавні", нецензурні, за оцінкою сучасників (Івана Майстренка), були однаково сильними і вражаючими.

Популярність Володимира Сосюри сприяла постійній появі його творів в газетах та журналах. Постійно і швидко "пишучий" В. Сосюра отримував добрі гонорари і в авансах жоден редактор йому не відмовляв. Наявність великих грошей дозволяла Володимирі Сосюрі вести богемне життя. Чимала кількість тимчасових друзів допомагала йому досить швидко позбутися грошей, і нічні бенкети молодого поета, як в наш час артистів, підігривали молоду публіку й збільшували його популярність.

Початок 1930-х років. Харківський інститут журналістики, найбільша аудиторія вщент заповнена студентами, в абсолютній більшості не українцями. Виступають різні письменники, останнім виступає Володимир Сосюра. І коли він закінчив свій виступ словами:

*Коли поїзд у даль загуркоче,
Споминається часто мені...*

що зчинилось в залі! Присутні заревли вигуками, несамовиті оплески і гуркіт об підлогу ніг. Модна поезія, модний лірик. Це був найвищий злет Володимира Сосюри.

Велика популярність додавала Володимирі Миколайовичу свободи в творчості. Стільки незакінчених поезій! Одна з поем "Розгром" серед них:

*Той каже - "я великорос" -
Так гордо, радісно, пихато.
А я стою, немов проклятий, -
Дитина українських гроз.*

У ті далекі часи Сосюрі напрочуд чітко, реалістично й сильно вдалось передати трагедію українського народу і трагедію українського поета.

Партійний тиск на Володимира Миколайовича розпочався з дрібниць - виключення зі списків президії, далі були більш значущі утиски аж до заборони друкуватись.

Тотальне сексотство і незриме око НКВС призводили до того, що люди при зустрічах часом не розмовляли, перешіптувались, або й взагалі мовчки розходились. Як було важко щирому, відкритому Володимирі Сосюрі! Він тягнувся до будь-якої розмови відверто, безоглядно, а донощики старались. Партійні боси забороняли Сосюрі зустрічатися з молоддю, та не все вдавалось і їм заборонити. Запрограмовані партійними ватажками молодіжні аудиторії при дуже рідкісних зустрічах з Сосюрою ігнорували інструктаж - в залах, як і раніше, рев задоволення, оплески, овації.

Колосальна популярність Сосюри серед молоді була головною причиною того, що арешт замінили на психушку. Але слава не запаморочила розум Володимира Сосюри. Треба віддати належне великому українському поету - знаючи собі ціну, Володимир Сосюра впродовж всього життя залишався скромною і доброю людиною.

Любіть Україну

*Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води ...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.*

*Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.*

*Між братніх народів, мов садом рясним,
сіяє вона над віками...
Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожного серця ударі,*

*у квітці, в пташині, в електровогнях,
у пісні у кожній, у думі,
в дитячій усмішці, в дівочих очах
і в стягів багряноту шумі...*

*Як та купина, що горить - не згора,
живе у стежках, у дібровах,
у зойках гудків, і у хвилях Дніпра,
і в хмарах отих пурпурових,*

*в грому канонад, що розвіяли в прах
чужинців в зелених мундирах,
в багнетах, що в темі пробивали нам шлях
до весен і світлик, і щирих.*

*Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
І сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
коли ти не любиш. Україну !..*

*Дівчино! Як небо її голубе,
люби її кожну хвилину.
Коханий любить не захоче тебе,
Коли ти не любиш Україну...*

*Любїть у трудї, у коханнї, в бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любїть Україну свою -
і вїчно ми будемо з нею!*

"Любїть Україну" вірш 1944 року - цей твір сповнений глибокої синївської любові до неньки України. Навіть маючи в творчому арсеналі лише цього вірша, Володимир Сосюра став би назавжди відомим і шановним письменником в історії української літератури.

Читаючи цей чудовий твір, важко навіть припустити, що за нього можна гудити автора. Проте це сталося в 1948 році після виходу з друку збірки Володимира Миколайовича "Вибране". Несправедливі цькування в пресі, звинувачення в буржуазному націоналізмі здійснювалися за високою командою з Москви. Таке ставлення до роботи письменника викликало душевні надломи, тривогу і невпевненість, очікування арешту. Подібні команди з цеківських кабінетів Кремля давалися не тільки заради приниження і "ломки" письменника, а й заради приниження українського народу в цілому.

Але публіцистично каятися, відмовлятися від свого твору Володимир Сосюра не став. І у цьому проявлялась його найглибша мудрість, стійкість і талант.

Далі любов до України поет оспівує в кожному творі - чи то у слова про кохання до дівчини, чи то у зверненні до рідних місць дитинства, чи то у закличках бити ворога.

*"З Донбасу через усю Україну
За нами крики дальній:
"У віру, в бога, в мати!"*

Вишневу Україну В. Сосюра натхненно оспівав і возвеличив як ніхто із поетів. Геній і ніжність українського народу він увібрав, пропустив через своє серце, і подарував людям співучу поезію. Не буде перебільшенням порівняння поетичного генія Т. Шевченка з поетичним генієм В. Сосюри. Гнівна, розхристана Україна минулого століття знайома нам завдяки "Кобзарю", а революційна, будівнича і квітуча Україна по-сучасному зображена в сосюринській поезії:

*Підняли ми в лузі журну ту калину,
Україну славному звеселили ми.*

На дорогах війни закличне і проникливе слово В. Сосюри постійно звучало на хвилях української радіостанції імені Т. Шевченка. Сторінки центральних, республіканських, фронтових і армійських газет уміщували патріотичні вірші нашого поета-земляка. Твори Сосюри сповнені туги та болю за скривавлену неньку Україну:

*А там далеко, даль орлина
їй не знає спокою і сна
моя прекрасна Україна,
залита кров'ю сторона.*

Упевненість у важливості поетичного слова в трудній борні за визволення України звучить у поезії В. Сосюри:

*В години ці грози і слави,
коли чи вмерти нам, чи жити,
під грім гармат, під гул кривавий,
на варті пісня хай стоїть.*

На вірші В. Сосюри писали музику професійні і самодіяльні композитори. Вірш "Любіть Україну" на музику поклав В. Костенко. Багато пісень на слова В. Сосюри написала І. Бурлакова "Пісне, моя пісне", "Знов у саду ми з тобою", "Хай туман осінній" та інші. Колега по перу письменник Андрій Лисенко до чудових рядків Володимира Сосюри "Я вигадав тебе" написав дивовижну співзвучну словам мелодію.

Українські люди настільки цінували, любили прекрасну лірику В. Сосюри, що наспівували її, читаючи, без будь-яких нот. Поезія В. Сосюри на очах перетворювалась на бентежну пісню. Слова і музика зливались в одне ціле. Це були ніжні, безпосередні, прості та щирі слова і мелодії. Їхня незвичність, висока емоційність пояснюються самим автором: "Мені писати легко, бо я думаю віршами".

Слова з поетових вуст передавали те, чим жив простий люд. Вони вміли прокладати шлях до серця та розуму читача. В роки війни на передовій концертні бригади артистів включали патріотичні пісні на слова В. Сосюри, що викликали у слухачів сльози, жагу помсти за рідних, за Україну:

*Забрали все із хати,
Долівка у крові,
Лежить убита мати,
І діти неживі.*

Упродовж свого життя поет В. Сосюра на людях ніколи не співав і не демонстрував свого вміння грати на гітарі. Та з дружиною Марією Гаврилівною, коли вони тільки побралися, а це було на початку 30-х років і саме в Донбасі, вечорами співали. За спогадами Марії Гаврилівни: "Співали старовинні романси, українські пісні. Володимир грав на гітарі". Співав романси, а на свої слова вагався придумати мелодію. А до таких слів:

*Вітер коси розлітає
у зорі,
Вечір в небі розкладає
янтари*

так і просяться ноти.

Заворожили ліричні вірші В. Сосюри і Ямського самодіяльного композитора Євгена Кошубу. Ним покладено на музику декілька творів поета-земляка. Його пісня "Дитинство" і словами, і мелодією яскраво відображає сосюринську любов до рідного краю, до милої Званівки.

Незвична любов В. Сосюри до різних куточків дитинства та юності: "Я на Дніпро дивлюсь - і котить хвилі переді мною рідний мій Дінець..." - складова частина його безмежної любові до українського народу:

*Як люблю я тебе,
Мій народе дорогий...*

В. Сосюра своєю лірикою сміливо заявляє про нероздільність його з народом: "То "я" моє злилось з народом "ми" святим", Тогочасні ідеї братерства народів й інтернаціоналізму він не уявляє собі без любові до України:

*Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Вкраїну.*

Як вірний син свого народу Володимир Сосюра своїми творами змальовує історичну ходу України від революційних подій 1917 року впродовж свого життя:

*Україну непереможно і невпинно веде
в комуну Дніпрельстан.*

Володимир Сосюра, як поет, активно формував ідеологію соціалістичної України. Це не дивно і по-іншому бути не могло. Інакше він був би розчавлений червоною диктатурою або загубився в еміграції, як його земляк Микита Шаповал (Сріблянський).

Тогочасна ідеологія суспільства не давала можливості поетові на повні груди, на весь голос заявити, мовити людям про історичні вибоїни, гостре каміння людського буття й історії України. Спроби в деяких поезіях підняти пекучі для українців теми приводили до злобливої критики, нагадування про петлюрівське воювання.

Більш дипломатичні критики такі твори В. Сосюри називали як незначні або хибні. Велику поему В. Сосюри "Тарас Трясило" критикували за "вульгарно-соціологічний підхід" до історичних подій. Витримуючи ідеологічний прес, Володимир Сосюра впродовж всього життя писав автобіографічний роман "Третя рота".

Для В. Сосюри, як відзначали його сучасники, було характерне відверте слово своїх страждань і сумнівів, що носив у серці. Він не грався у дволикість, а все виносив на людський суд, щоб із своїм болем і сумнівами стояти перед українським народом таким, яким був насправді.

Для того часу "одногосності" це була мужня позиція. З такими проявами характеру В. Сосюра боролись стандартно для сталінського режиму - спочатку різка, надумана критика в газетах, потім мовчання, заборона друкуватись і в фіналі - арешт. За таким стандартом В. Сосюра прожив 1934 рік після видання книги "Серце", 1948 р., як згадувалось вище, - за вірш "Любіть Україну". Народна слава українського солов'я не дала можливості диктаторам режиму арештувати Володимира Миколайовича ні в 1934, ні у 1948 роках.

Незважаючи на ідеологічне пресування творів та ризик арешту, національна ідея захоплює поета. Він один з перших намагається змалювати історичний образ Нестора Махна, без наклепів і нашарувань зображує Івана Мазепу.

Восени 1923 р. Володимир Сосюра на харківській квартирі поета В. Поліщука уперше читає Петру Панчу поему "Махно":

*Тебе не бачив і не знаю,
Ну як в архівах ГПУ
Тебе знайти? Берізка має
І ясен промінь на снігу.
Шумлять і клени, і тополі
Лиш не шумить один перон:
Лежить зарублений за волю,
Лежить зарублений за трон...*

Молодий прозаїк згадує: "Мелодійність мови, рельєфність художніх образів, сміливе узагальнення й глибока емоційність поеми захопили мене з перших рядків".

"Класова помста і жадоба спонукали робити іноді одчайдушні операції, що межували з казковою відвагою, не замислюючись над природою такої відваги їм можна легко приписати романтику".

В. Сосюра у поемі наділив Нестора Махна рисами лицаря. Петро Панч критикує, боячись сталінських сатрапів, молодого поета за героїчне оспівування Махна. Звичайно, це не в'язалось з теорією класової боротьби і твір неодноразово перероблюється, втрачаючи історичну правдивість, обростаючи неправдиво-звірячими нашаруваннями в зображенні народного ватажка.

При всьому цьому залишається відчутною романтика подій, народна образність, сюжетність, прагнення і почуття простого народу. Ризикуючи життям, Володимир Сосюра, працюючи над цією поемою, зустрічається із соратниками Н. Махна. Про це восени 1925 року згадував російський письменник Степан Щипачов:

"Одного разу я застав у нього навіть колишнього начальника штабу Махна і ще декого з колишніх махновських командирів". Легендарна привабливість Нестора Махна не полишала В. Сосюру все його літературне життя. Письменник Іван Ле згадує: "Чи знав ти, Іване, Махна? Справжнього, живого", - раптом питає Володя: "Це теж етап у нашій виборюванні своєї робочої влади!". Цей спогад підсумовується словами: "Він (В. Сосюра - авт.) носив у собі скроплений кров'ю образ України".

У його віршах - червоноармійські ешелони, повстанська армія Махна, петлюрівські загони.

*Зима, зима... Сніги укрили трави.
Гудуть дроти. Навколо ніч мутна.
В дорозі я, потім курсант смуглявий,
З товаришами вийшов бить Махна.*

Така історична дійсність того часу. Історичні місця, пов'язані з Нестором Махно, Володимир Сосюра часто відвідує, збирає все нові і нові відомості про незвичного героя України.

Поет Василь Діденко згадує: "Ще з юних літ далеке місто повітове - моє Гуляйполе - Сосюра любив, як рідну Третю роту, як Званівку, як Лисиче. Не раз ходив поет привітними вулицями столиці степу, омитої водами Гайчура". У вересні 1954 року В. Сосюра написав у Гуляйполі:

*Нехай цвіте Вітчизна зоречола
І мирний труд здійма риштовань ліс,
Тобі привіт, зелене Гуляй Поле,
Я в пісні щирій з Києва приніс.*

Історичні образи, образи батька й неньки, друзів далекого дитинства в поєднанні ліричних мотивів з живописом реального є основою сосюринської поезії, що оспівує, славить Україну. Дні і літа оспівані поетом - це історія нашої України:

*Люблю тебе, доба переходова,
За смутний вид, за зломи, за вогні...*

Стільки років нема Поета в буремному житті нашої країни, а слова його такі жагуче сьогоденні, сповнені любові до України, віри в її щасливе майбутнє.

*Щоб наша славна Україна
Ще краща стала, ніж була,
Щоб розцвіла вона садами...*

Час підтвердив, що Володимир Сосюра не тільки класик української поезії, а і ніжно люблячий син України, невід'ємний від неї:

*Я твій син і поет,
І до тебе я лину
Крізь моря ліхтарів...*

Воронько Платон Микитович (1.12.1913 - 10.08.1988) - видатний український письменник, публіцист, державний і громадський діяч України, лауреат Державної премії СРСР (1951), Державної премії України імені Т. Г. Шевченка (1972), Літературної премії імені Лесі Українки (1976), депутата Верховної Ради УРСР 10-го і 11-го скликань (1980-і роки).

Народився в сільській родині у с. Чернещина на Сумщині 1 грудня 1913 року. Автор понад 30 збірок віршів і поем. Активний учасник світового товариства борців за мир, активно діяв у рамках народної дипломатії, як представник України відвідав Болгарію, Великобританію та інші країни.

Учасник радянсько-фінської війни (1939-40 рр.) та Другої світової війни. Командував ротю розмінування знаменитого Бородінського поля, командир батальйону партизанського з'єднання С.А. Ковпака.

Заслуги поета і громадянина відзначені урядовими нагородами і преміями.

*Скільки проїхав, скільки пройшов -
Спитай у моїх підшов*

П. Воронько

"СТІЙКОСТІ УЧИВСЯ У ЖИТТЯ..."

Взимку 1981 року мені випала честь супроводжувати по Артемівському району лауреата Державної премії СРСР (1951), Державної премії України імені Т. Г. Шевченка (1972), Літературної премії імені Лесі Українки (1976) відомого українського поета, депутата Верховної Ради УРСР Платона Микитовича Воронька. У парламенті він представляв наш район Донеччини і 18 лютого відкрив лік своїм робочим поїздкам у виборчий округ. За чотири роки таких поїздок було 18 і кожна з них тривала 3-4 дні. Наші відносини з офіційних і ділових вже на другий день переросли у дружні, бо Платон Микитович був приязною компанійською людиною. Потім ми ще довго спілкувалися з легендарним поетом-ковпаківцем і це спілкування позитивно вплинуло особисто на мене, на освітян району, на навчально-виховну роботу зі шкільною молоддю. Він був просвітителем невсипущої і невичерпної енергії, взірцем людських відносин, пропагандистом і популяризатором української мови і національної культури загалом.

У свої шістдесят сім років Воронько був, звичайно, не молодим, але й зовсім не схожим на старого. Дві війни, численні поранення і осколки, які носив у своєму тілі, вплинули на ходу (ходив без поспіху і метушні), на колір непокірного козацького чуба - сивий-сивий. Добрі і мудрі примружені очі, з легкою посмішкою губи, які майже постійно тримали цигарку, безпосередність у спілкуванні - усе це приваблювало і завжди полонило співрозмовника. Хоча Платон Микитович і був одним із головних героїв книг С. Ковпака "Від Путивля до Карпат" та І. П. Вершигори "Люди з чистою совістю", але у нього не спостерігалось амбітності, зверхності і зірковості, життєвої втоми чи пригніченості від пережитого. Навпаки - постійне намагання щось робити, велике бажання пізнати навколишнє життя. Платон Микитович - високопрофесійний психолог і педагог. У всіх школах Артемівського району він провів, як зараз називають майстер-клас, більше 100 уроків з української літератури. У кожній школі показові уроки поета завершувалися твор-

чими поетичними читаннями, літературними конференціями. Такі події у дитячій і вчительській душі залишаються на все життя і не тільки як гарний спомин, а і як потужна виховна акція. Залежно від віку школярів поет обирав тематику своїх творів. У доробку Платона Микитовича більше 10 дитячих поетичних збірок. Серед них "Всім по сім", "Сніжна зіронька горить", "Читаночка" і "Казка про Чугайстра" виходили друком декілька разів мільйонними накладами.

*Ми спитали журавля:
- Де найкраща земля?
Журавель відповідає:
- Краще рідної немає!*

П. Воронько часто любив повторювати: "Я не знаю, чи читатимуть мої твори дорослі, але діти читатимуть довго". Його книги "Читаночка" і "Казка про Чугайстра" удостоєні літературної премії імені Лесі Українки.

Біографія поета повна динамічності і повчальності, його характер формувався в атмосфері чесних і гідних людей. Народився в селянській родині на Сумщині, в якій хлібороби і ковалі з покоління в покоління передавали таємниці своєї професійної майстерності. Непересічний літературний талант Платона розірвав цей сімейний ланцюжок. У тяжкій боротьбі за кусень хліба батьки зуміли розгледіти і підтримати юне дарування. Якщо матеріально в сім'ї завжди було сутужно, то пісні йшли від душі і розуму. Мати, Марфа Іванівна, маючи винятковий голос і широкий репертуар українських пісень, вечорами за прядкою чи ткацьким верстатом тихо і сумно розпочинала спів. У зимові вечори, коли дід Василь, кобзар, перебував удома, брав до рук кобзу; повечерявши, коваль Микита брався за скрипку. До матиного співу долучалися сини і сусіди. "У нашій сім'ї, - згадував Платон Микитович, - достатки були тільки в піснях".

*Шаную я свою домівку,
Мені даровану людьми,
Де я живу уже піввіку
З відкритими у світ дверми.*

Тема батьківщини, рідного краю є головними у творчості поета. Протягом усього творчого життя він ніколи не стояв осторонь дій і звершень своєї вітчизни, не міг бути стороннім спостерігачем, коли відбувалася автомобілізація народного господарства на початку 1930-х років. Як студент Харківського автошляхового технікуму (1929-1932 рр.) двічі проходить практику водієм і механіком в Артемівській автобазі. Молодий водій вивчав Донецький край за кермом автомобіля.

Щоб яскравіше і детальніше пізнати життя, молодий випускник технікуму квапить на комсомольську будову - Вахшбуд - у далекий Таджикистан. Строкова служба у РККА (1935-1937 рр.) для Платона Воронька співпала з непротими часами - пустеля Каракум, у ті часи кишіла залишками басмацьких формувань, і червоноармієць Воронько навчився володіти зброєю не на полігоні, а в бою з реальним ворогом. Після поранення в руку Платона демобілізували і відрядили поправляти здоров'я на батьківщину. Він - син свого часу, активний творець історії рідної країни:

*Я повсюди звертаюсь до тебе:
У думках, у надіях, в жазі.
Де б не був я, а ти, наче небо,
Наді мною в ясі і грозі.*

Для вчителів української мови та літератури нашого району, зокрема Л.П. Сирих, Є. О. Ачкеєвої, К.Г. Соколової, творчі зустрічі допомагали відшукати ключ до поетової творчості. Відверті розмови з поетом відкрили цікавий епізод його життя: 1937-1938 навчальний рік він працював учителем української мови та літератури в Хухрацькій середній школі Охтирського району Сумської області.

*Хухрянський бір,
Дрімотний бір,
Де я гуляв до пізніх пір
Коли удвох - завжди мовчав,
Коли один - співав, кричав.*

Завдяки цьому факту Платон Микитович став ще дорожчим і ближчим для наших учителів. В усіх кабінетах літератури шкіл району зберігаються його книжки з дарчими підписами. Уроки, теми яких "Творчість Платона Воронька" (7 клас Калінінської школи, вчитель Третяк Людмила Петрівна) і "Тема патріотизму в поезії П. Воронька" (10 клас, Бахмутська школа, вчитель Кришан Людмила Григорівна), до сліз схвилювали присутнього на уроках поета. Розчулений Платон Микитович розцілював схвилюваних вчительок і подарував кожній свою чудово виконану світліну з теплими, промовистими словами вдячності.

Літературні читання "Поезія Платона Воронька" в Новолуганській середній школі явили на світ божий ще один маловідомий факт творчого життя поета. Поетичні здібності у підлітка Платона проявилися в роки навчання в "Охтирському дитячому містечку" (так називали тут школу-семирічку). Навчаючись у технікумі, не раз проходив повз редакції харківських газет, але сором'язливість була сильнішою. Перебуваючи в Артемівську на тривалій практиці в 1931 році, наважився відчинити двері до редакції журналу "Забой", бо оголошення цьому сприяло: "Вхід для всіх охочих до письменства". З невеликим гуртом юнаків і дівчат (літгуртківці) заняття проводив редактор журналу Григорій Баглюк і поет Павло Беспощадний. Заняття літгуртка захопили молодого практиканта і він тричі на тиждень поспішав до редакційної вітальні. Жадібно ловив кожне слово поета П. Беспощадного (якраз у цьому, 1930 році вийшла друком перша збірка його поезій "Кам'яна книга"). П. Воронько часто згадував, як допомагав йому Беспощадний у віршоскладанні, адже перші вірші молодого поета не відповідали вимогам редактора журналу. З перших рукописів дивом уцілів у родичів тільки один "Люблю я зиму українську". Платон Микитович його переробив, доповнив і надрукував через 28 років - у 1959 році.

*Люблю я зиму українську,
В її снігах мої сліди.
Моє замріяне дитинство,
Мої мандрівки в цілий світ,
У Січ, в чумацтво, в турське здирство,
У млин із хати без чобіт.*

Чарівні й мелодійні пісні на слова Платона Воронька складають чималий доробок і завоювали широку популярність далеко за межами України. За своїм ладом, настроєм, ритмікою і вільними наголосами переважна більшість його поезії пісенна. Навіть без музики текст ненав'язливо змушує читача підсвідомо супроводити його наспівом. Відчутна дія руки і розуму тонкого майстра-народнопісенника. Скільки є прикладів, коли співали пісню, називаючи слова народними, а в залі був їх автор - Платон Микитович Воронько. З таким високим народним визнанням щастило не багатьом українським поетам. У числі значної кількості виданих книг

Платона Воронька є різні назви, але слід було б видати ще одну - "Мелодії серця". І першим розділом у цій книжці має бути перша його поетична збірка "Карпатський рейд" (1944 р.). Усі вірші - пісенні, мобілізаційні, маршові. Жорстокі бої, у яких брав участь Платон Микитович, відкривали всі можливі грані людського характеру - тут були і прояви високої моральної чистоти, героїзму і мужності, і випадки моральної зневіри, боягузтво і зрада. Усі ці життєві прояви втілилися у високих поетичних жанрах, зокрема баладах.

У одній із таких балад щемний сум за полеглими друзями, за зраненою молодістю:

*Хто тобі розкаже про мене,
Нене?
Друзі мої впали, мов клени,
Нене.
Я також упав між ярами,
Мамо.*

Українські композитори (П. Майборода, Б. Веселовський) залюбки працювали з творами Воронька. Інколи він сам заходив до них з готовою мелодією ("Пісня про Воронька", "І чого тікати?").

Якось навесні 1983 року ми разом з Платоном Микитовичем, його дружиною Оленою Олександрівною і міським головою м. Сіверська Л. Ганкевич детально вивчали залишки колишнього Кам'янського сільгоспучилища, у якому інший видатний український поет Володимир Сосюра "навчався на агронома". Того дня у будинку культури радгоспу "Ямський" надвечір зібралися трудівники господарства на зустріч з депутатом. Був звіт про депутатську діяльність, про соціальне становище в столиці (все-таки гість з Києва). На завершення поет-депутат поділився враженням від відвідин колишньої території Кам'янського училища. Згадав про свої дружні стосунки з Володимиром Сосюрою.

"Бувало, вдвох як збиралися, то вже без чарчини і пісні не обходилося", - завів Платон Микитович. "Голос у вашого земляка з літами був не такий бойовий, як у мене, і він більше підспівував", - продовжував депутат. "Переспівуємо з десятків народних, потім - сосюринські, а під кінець - мої".

"Не завадило б перед вами заспівати... гарної пісні..."

"Так заспівайте своїх пісень, он їх стільки з динаміків звучить" - почулося із залу.

Платон Микитович не знітився, проте завертів головою, щось очима шукаючи на сцені. Угледівши з правого боку на сцені рояль (той самий, з Кам'янського училища "Вальс нам Фіалковський на Кам'янці грав" - згадався В. Сосюра).

"Раз співати мені, акомпаніатора вибираю я... Олено Олександрівно" - жестом руки Платон Микитович запросив дружину на сцену:

- Прошу.

Під майстерний акомпанемент зазвучали приємним тембром поета романс "Ходімо, кохана, у ліс", пісні "Від Москви до Карпат", "Пісня про Воронька", "І чого тікати?".

Пісню "Стрілася у полі, руку подала" подружжя Вороньків виконало дуєтом. Що коїлося в залі! Всі встали і під бурхливі оплески не відпускали зі сцени гостей - усміхнених, щасливих і схвилюваних таким прийомом простих трудівників села. Слова вдячності поет-депутат закінчив рядками свого вірша

*Дуже радий, що в піснях тих нехитрі
Лунають мною зібрані слова.*

СЛУГА НАРОДУ

Для вдумливого читача творів Платона Воронька легко відчутна молода енергія поета, що спрямована з минулого в майбутнє. Щоб глибшою, вищою, міцнішою і розлогішою була крона української будучини, він активно залучається до громадського життя. Платон Микитович свій ідеал громадянина - гармонійне поєднання особистого із суспільним - знаходить в служінні людям. Поет був громадянином України не лише за паспортом, а й за покликком свого серця, віддавав за щасливе майбуття свого народу весь свій талант, всі свої сили. Цьому підтвердження - його участь в двох війнах, повернення з міцних лещат смерті наприкінці 1943 року і довічне "зберігання" в своєму тілі смертоносних осколків:

*В душі любов до Батьківщини
Всі риси рідної краси,
Земне дихання України,
Батьків і друзів голоси.*

Виступаючи на загальношкільній лінійці в школі с. Калініне, що поблизу міста Часів Яр 19 лютого 1981 року, Платон Микитович висловив подяку бахмутській землі, що народжує героїв і професіоналів своєї справи. При цьому згадав такий випадок: "Зовсім неподалік від вашого села в містечку Часів Яр ріс, навчався, й виховувався хлопчик Дмитро Скрипниченко. Він вже з підліткового віку допомагав своєму батькові, дільничому фельдшеру, за будь-якої погоди прийти на допомогу хворим. Мабуть, Ваші дідусі і бабусі пам'ятають допитливого і старанного юнака, у білому халаті". Доля звела капітана Воронька, грізного комбата підривників, і зовсім молодого випускника Ленінградської військово-медичної академії Дмитра Скрипниченка в 1943 році у партизанському з'єднанні С.А. Ковпака. "З хлопця будуть люди! Кого завгодно до мене не пришлють!", - тішив себе командир, бо лікар Дмитро був одночасно і начальником медичного батальйону, і лікарем всіх профілів.

Попри свій молодий вік, Дмитро Федорович забезпечив належні санітарні умови в загонах, надавав медичну допомогу місцевому населенню. В похідних умовах рейду прооперував більше 2 тисяч людей, скалічених у боях. Він вперше серед військових хірургів за примітивних умов, обмеженого інструментарію і медичного персоналу проводив надскладні операції на шлунку, легенях, трепанацію черепа.

17 листопада 1943 р. в бою під містечком Коростень був тяжко поранений Платон Воронько. Зупинитися загін не може, почалося запалення рани і жодних надій на порятунок:

*Очі хірурга Скрипниченка наді мною
В них світиться натхнення боротьби
З малою вірою у власну перемогу.*

Так через кілька років поет напише в поемі "За всі літа розлуки".

Талант молодого лікаря, молодість комбата і його жадоба до життя скоїли чудо - Платон Микитович вижив. "Як "навантаження до життя" - жартував Дмитро Федорович, - залишаю тобі, Платоне, всі осколки".

- Багато?

- Майже 40. Буде час - тоді і повитягуємо.

П. Воронько помітив, що земляки хірурга пишалися його подвигами на війні і здобутками за мирного життя: Дмитро Федорович Скрипниченко - професор, лауреат Державної премії України, автор 20 книг.

Платон Микитович - заслужений, всенародно визнаний митець, безжально понівечений війнами міг спокійно решту життя провести на заслуженому відпочинку. Та хіба такий фініш влаштував непосидючого і молодого душею Воронька? У 1980 році Платон Микитович погоджується балотуватися депутатом Верховної ради УРСР по Артемівському виборчому округу Донецької області. Виборці Артемівщини абсолютно одностайно обирають живу легенду української сучасної історії. Як депутат, П. Воронько працював в комітеті використання і охорони природних ресурсів. До природи в Україні ставилися (і продовжують до сьогодні) ненауково, нерозумно, подекуди навіть по-варварськи. За обсягами видобутку корисних копалин Артемівський район - один з найбагатших в Україні, і природоохоронних проблем нашому депутату вистачало: постійні явища зсувів землі в лісовій зоні Сріблянської сільської ради, тисячі гектарів глиняних кар'єрів на землях Калінінської сільради, підтоплення прибережних земель Приємної Долини, рекультивация земель після кар'єрної експлуатації площ в господарствах ім. Шевченка та ім. 1 Травня, надмірні газовикиди промислових підприємств - Деконського комбінату будматеріалів і Сіверського доломітного, забруднення водоймищ Верхньокам'янки Лисичанським нафтоперегонним заводом, надмірне накопичення нечистот на Вуглегірському свинокомплексі і вугільного шламу на Вуглегірській ГРЕС. До цього переліку слід додати постійно небезпечні для життя людей провалля навколо солерудника Карфаген і кар'єра з видобутку гіпсу в с. Покровське. Усі ці екологічно небезпечні об'єкти депутат Воронько особисто відвідав і підготував необхідні документи для розгляду на засіданнях комітету, на пленарних засіданнях. За цими документами Платон Микитович мав зустрічі з керівниками відповідних міністерств і сприяв розробці заходів по кожному об'єкту щодо покращення екологічної ситуації. Що вдалося вирішити за допомогою депутата? Призупинити експлуатацію цеху випалення доломіту в Сіверському, замінити на більш потужні установки пилоуловлювання на Деконському комбінаті, провести меліоративні роботи в селах Зайцеве і Різниківка, очистити русло р. Бахмут між селами Федорівка й Дронівка, змінити режим вибухових робіт на гіпсовому кар'єрі, відмовитися від проведення вибухових робіт на солеруднику в с. Парасковіївка, змінити напрями подальшої розробки глиняних кар'єрів Часів'ярського вогнетривного заводу.

За активної участі Платона Воронька Донецька обласна рада своїми рішеннями збільшила природно-заповідний фонд району до 12 об'єктів, вивівши з сільгоспкористування 2708 га землі. Серед цих об'єктів особливо припали до душі нашому депутату дендропарк с. Опитне, Платонівський степ (5 га), риф оголених вапняків, Рідкодуб - реліктові дуби природного походження віком понад 300 років (4,5 га), оголення авіловської світи в кам'яному кар'єрі с. Скелеве, Мар'їна гора (30 га), Карстова Трипільська печера (5 га). Коли час дозволяв, то Платон Микитович поспішав "відвести душу" в природно-заповідних зонах. Колись утрюх - Платон Микитович, Вадим Чупрун (перший секретар райкому КПУ) і я намагалися обійняти багатівкові дуби в заповіднику Рідкодуба в селі Калініне. Поблизу підніжжя Мар'їної гори на Дінці ловили сомів і раків, варили юшку і слухали рибальські бувальщини Платона Микитовича, які траплялися з ним, чи з його сусідом Степаном Олійником, чи з учителем гумору Остапом Вишнею. Ледве відмовили допитливого депутата від спускання в карстову печеру в селі Трипілья. А ось увечері залюбки прогулювалися алеями чудового дендрологічного парку. Готель для гостей, в якому постійно зупинявся, приїжджаючи на Бахмутчину, Платон Микитович, знаходився власне біля цього парку. Скільки переговорено на цих алеях! Що то були за зустрічі! Лекції життя, обмін досвідом, навчання бути особистістю. Він умів одним словом чи жестом, а то і своєю посмішкою виказати задоволення і радість при спілкуванні. Платон Воронько май-

стерно володів талантом гумориста, хоча частенько підкреслював: "далеко мені, хлопці, до нашого класика Остапа..."

Замислившись, неначе зустрівся з великим Вишнею, продовжував: "Усе мене наставляв "більше серйозності, Платоне, - в гуморі". Яка ж тут серйозність, як він бувало пару слів скаже, а ми від сміху лежимо". Ось бувальщина, яку розповів Платон Воронько: - Було це в другій половині квітня 1956 року. Група письменників - О. Вишня, В. Сосюра, І. Ле, М. Бажан і я - прибули на дводенні творчі зустрічі з трудівниками Донеччини. Приїхали вранці потягом. Нас радо і щедро зустріли в письменницькій організації (Головою обласного правління спілки письменників тоді був П. Байдебур), в ідеологічному відділі тоді Сталінського обкому КПУ. - З прибуттям на землю Донецьку бажання здоров'я кожному, - підкреслюю, - кожному і творчих успіхів. І там, і тут келихи шампанського. Не встигли їх пригубити - заспішили на першу зустріч: шахтарі шахти ім. Калініна вже чекали на гостей, як нас поінформували, - в Будинку культури зал був переповнений вщерть. Ми зайняли місце за великим столом на сцені. Секретар обкому інформував присутніх про мету нашого приїзду і коротенько представив кожного. Першими, як колишні земляки, виступили Іван Ле і Володимир Сосюра, за ними я з Миколою Бажаном. На завершення заходу залишився виступ народного улюбленця Остапа Вишні. Присутні схвально і прихильно реагували на наші зовсім неартистичні читання літературних творів.

І ось за трибуною наш корифей. Свій виступ він почав якось розгублено і зовсім сипким голосом, що далі двох-трьох перших рядів нічого не було чути. Це був 1956 рік і ніякої звукопідсилюючої апаратури не було. Слід прийняти до відома, що Остап Вишня завжди говорив тихо, а після перебування в таборах Воркути від постійних холодів у письменника загострилися проблеми з голосом. Всі за сценічним столом насторожилися і були готові до провального фіналу. Із задніх рядків чути незадоволені вигуки: "Писатель, громче! Ни черта не слышно!". Зал на мить завмер: з першого ряду піднімається дивовижна, майже казкова постать велетня-шахтаря. Повернувшись до залу він обурено кидає

"Чего орешь?! Громче, громче... Ты что слепой, что ли? Писатель устал и громче говорить не может!"

В залі запала тиша. За секунди експромт диво-шахтаря налаштував зал для сприйняття виступу відомого майстра гумору. Голос у О. Вишні не отримав додаткової енергії, але зал вже налаштувався на виступ. Виступ О. Вишні, як завжди, супроводжувався веселим сміхом і закінчився гучними аплодисментами. Фінал зустрічі був вдалим. Народ завжди володіє прихованим іскрометним гумором і коли потрібно, то підкаже вихід з кепських, а то й критичних ситуацій.

Другого дня творча делегація з Києва відвідала с. Красне Артемівського району. Розчулений прийомом, Володимир Сосюра грав на роялі і співав перед аудиторією студентів сільгосптехнікуму. Красненський технікум після війни став наступником Кам'янського сільгоспучилища, яке закінчив поет.

Це був останній приїзд Володимира Миколайовича на Бахмутчину. Не стало восени і нашого корифея - Остапа Вишні.

Наприкінці розповіді очі Платона Микитовича зволожились, він раз за разом затулювався цигарковим димом. Дещо заспокоївшись тихо промовив:

- Яких хлопців вже немає серед нас... Час потихеньку забирає, - загасивши цигарку завершив сумний роздум: " У літфонді з хлопцями час поговорити, щоб на Байковому для мене коло Вишні відшукали місце, а то, як станеться, в поспіху буде ніколи вирішувати".

Яскравою індивідуальною особливістю Платона Воронька було постійне вивчення

нового. Артемівський район багатий історією. Свідченнями перебування тут найдавніших народів є географічні назви ландшафтів, рік, населених пунктів. З перших візитів до району Платон Микитович проявив свої глибокі знання історії Бахмутчини. У розмовах не раз підкреслював: "Це ж Бахмутський край, особливий. Його полюбляли вожді давніх народів: в Єгипті - піраміди, а тут величні кургани з кам'яними бабами". Краєзнавчий музей, зібрання кам'яних баб на подвір'ї Володимирівської школи, місця археологічних розкопок поблизу Дронівки, Клинового, Покровського, етнографічна площадка в селі Новолуганське - усе це було ним вивчено й проаналізовано. Страшенно обурювався: "Чому з Бахмутчини половецькі статуї воїна і трьох жінок є унікальними експонатами Московського історичного музею, а в Києві жодної?"

Єдине, що нам вдалося, - так це переконати Платона Микитовича у помилковому приписуванні Г. Капустіну ролі першовідкривача донецького вугілля. У Бахмутському повіті Г. Капустін ніколи не був, а відкрили донецьке вугілля місцеві керівники Бахмутської управи Микита Вепрейський і Семен Чирков. У 1721 р. місцеві козаки на крутому кам'янистому березі річечки Скелева, правої притоки річки Лугань, виявили виходи "горного горючого каменю" на поверхню. Зразки кам'яного вугілля вперше були доправлені для аналізів і досліджень у Берг-колегію тодішньої столиці. На місці відкриття вугілля в 1723 р. за участі англійського інженера Г. Ніксона була збудована перша вугільна копальня Донбасу в урочищі Скелеве. Поет дуже зацікавився історією цієї першої спроби промислового видобутку вугілля. До чергового приїзду депутата підготували для нього необхідні додаткові матеріали й історичну повість письменника Л. Губіна "Першовідкривач", копії звітів інженера шахти Г. Ніксона, що зберігаються в архіві. На прохання Платона Микитовича після відвідин місця розташування першого гірничого кам'яновугільного промислу зробили виписки з книги й архівних матеріалів. Ось уривки з них підкреслені поетом: "На месте входа в дыру поставили часовенку, сделали из крепких дубовых лесниц сруб, запирали дыру на железные засовы, замыкали на большой замок. Денно и ночью у обеих дыр дежурили верные ландратовые люди".

"Залягання пластів похиле, трьома жилами, найтовща з них 50 см видобувається. Жили їдуть від поверхні на глибину 52 м".

Як пристрасний краєзнавець Платон Микитович наполягав, щоб голова сільради, колишній бойовий офіцер Ситник Василь Васильович особисто взявся здійснити заходи з встановлення на місці колишньої першої шахти Донбасу пам'ятного знака. Сільський голова і районний архітектор діяли енергійно і без зволікань. Але суперечки затягнулися навколо архітектурних узгоджень проекту в обласних установах та вибору матеріалу. Просте якимось не годиться (на це не погоджувалися вугільні генерали), монументальне і показове потребувало значних коштів та включення в плани капітальних робіт, а це вже - Держплан.

Кожного разу після 1981 року депутат цікавився справою спорудження пам'ятного знаку. Щось позитивного я повідомити не міг. І до цього часу пам'ятний знак не встановлено.

Із програмою соціального переустрою сіл району справи вирішувалися результативніше. На початку 80-років ХХ століття в районі сформувалася досить дієва і цілеспрямована команда керівників, яку очолював перший секретар райкому партії Чупрун Вадим Прокопович. Не очікуючи якихось значних змін за рішенням верхів (та їм, за тих часів, було не до низів), районна влада розробляє масштабну програму переустрою сіл району; будівництво житла, медичних, освітніх і культурних установ, виробничих об'єктів, комплексна заміна технічного обладнання і сільгоспмашин, масова газифікація сіл, створення нових робочих місць, закріплення молоді на селі. Низова ініціатива знайшла підтримку моральну і матеріальну в обласних кабінетах. Але основні фонди і кошти були в розпорядженні неприступ-

них міністрів. Хто буде відчиняти туди двері і відстоювати інтереси окремого району? Де взяти геніального, авторитетного організатора, щоб не було навіть найменших заперечень і відмов? Таку людину відшукати в реальному житті неможливо, але доля щедро обійшлася з трудівниками Бахмутчини, надавши можливість для роботи й спілкування з депутатом Верховної Ради УРСР Платоном Микитовичем Вороньком. До 1980 року він не підозрював, що має чималий талант державотворця. Але пізніше ми маємо десятки, якщо не більше, прикладів вирішення П.М. Вороньком складних питань планування, розподілу фондів кредитів і пільг. Не відомо жодного звернення депутата, що залишилося б без позитивного вирішення. Тільки освітяни району за розпорядженням міністра освіти М.В. Фоменка 22 липня 1981 року отримали додатково фонди в обсязі річного кошторису. Кілька років центральні установи зволікали з вирішенням проблеми переобладнання котельної школи-інтернату з твердого палива на газове. Слід уточнити, що газопровід проходив в 3-х метрах від котельної. Цю проблему Платон Воронько вирішив за кілька годин.

У родині Вороньків пам'ятають і такий випадок. Якось на початку 1984 року Платона Микитовича підвели фронтові рани, йому було зле і він не пішов до Верховної Ради. Неочікувано на порозі з'являються "ходоки" з виборчого округу. Два голови колгоспу приїхали отримати дозвіл на придбання комбайна і автомобіля. Вислухавши гостей, дружина депутата Олена Олександрівна, одяглася і з гостями налаштувалася здійснити обхід міністерських кабінетів.

- Мамо, ти куди? - запитав син Максим.

- З артемівцями, Платон повинен допомагати, його обрали люди, - відповіла мати.

Олена Олександрівна була і особистим секретарем депутата, і його помічником. Години через дві справи було владнано.

Цей випадок свідчить, що допомагати людям було нормою життя як Платона Микитовича так і членів його сім'ї. От завдяки таким надійним і добродійним депутатам і з'явився афоризм: "Депутат - слуга народу".

ВЧИМОСЬ ЦІНУВАТИ

Напередодні Дня захисника вітчизни 21 лютого 1981 року Платон Воронько приймає участь у виховних заходах в музеї бойової слави в Переїзнянській школі. Легендарному партизану учні і вчителі влаштували особливу зустріч і шанування. Схвильований і розчулений атмосферою зустрічі, Платон Микитович згадував епізоди Карпатського рейду, читав уривки з поеми: "І знов Бородіно", вірші. Після відвідин музею в розмові зі мною П. Воронько зауважив, що сільські культурно-освітні заклади вміють зберігати пам'ять про бойові подвиги своїх пращурів.

У ході розмови про патріотичне виховання Платон Микитович зауважив, що збір матеріалу обмежується Другою світовою війною. А що було в XVIII, XIX столітті? Як люди витримували державний переустрій? Зникали держави, народжувалися нові, ламалися людські долі... Філософські роздуми поета наче окреслювали шлях для майбутніх краєзнавчих пошуків: "Нам дечого потрібно навчитися у наших друзів болгар. Болгарію, мабуть, знаю краще, ніж Донбас". Пішли спомини про чисельні мандри сонячною Болгарією, і чомусь саме того дня Платон Микитович детально розповів про свою участь 17 листопада 1973 року в урочистостях з нагоди відкриття Будинку культури імені Всеволода Гаршина в селі Светлен Торговишського округу. "Дуже давно, у 1876-77 році, точилися криваві бої за національне звільнення Болгарії від турецького іга. Тисячі українців і росіян добровільно йшли на цю визвольну війну - серед них були і В. Немирович-Данченко, і В. Гаршин", роз-

повідав поет. "І вдячні болгари в порядку тримають братські могили загиблих, споруджують героям пам'ятні знаки, їх іменами називають культурно-просвітні заклади", - продовжував Платон Микитович. "До речі, настільки я пам'ятаю з прочитаного і відвідин Светлана, письменник Всеволод Гаршин народився в Бахмутському повіті. Отже, хлопче, - це до мене, - чи не допоможеш з'ясувати, де саме?". Я, нічого не знаючи з біографії Всеволода Гаршина, а з його творів колись читав лише "Жабку-мандрівницю" і "Червону квітку", тільки й того, що зауважив: "Карта Бахмутського повіту кінця XIX століття в обласному краєзнавчому музеї відсутня, то де її шукати в провінції"? Було зрозуміло, що така відповідь не задовольнила нашого гостя і не кращим чином характеризувала мене як гіда. Розмова сама по собі нікого і ні до чого не зобов'язувала, проте це була не просто розмова державного діяча з керівником освітньої галузі району, а обговорення перспектив можливих дій і зрушень в просвітницькій діяльності Бахмутчини. Такі прості слова, а скільки в них крилося заряду і користі не для одного покоління жителів району: 19 травня 1984 року відкрили меморіальну дошку на шкільній будівлі в с. Переїзне, "У с. Переїзне (Приємна Долина) 14 лютого 1855 року народився і жив російський письменник, національний герой Болгарії Гаршин Всеволод Михайлович".

У вересні 1984 року я з групою шахтарів-туристів з Горлівки, Дзержинська і Єнакієвого здійснив туристичну поїздку по гаршинським місцям у Болгарії. Ознайомилися з Будинком культури імені Всеволоду Гаршину, у відкритті якого брав участь Платон Воронько, поклали квіти до величного пам'ятника Гаршину на в'їзді в с. Светлен, здійснили пішохідний перехід місцями Аясларської битви 11-12 серпня 1877 року, в якій було поранено в ногу воїна-добровольця, нашого земляка В. Гаршина. Відвідали меморіальний парк "Дружба" в долині річечки Кара-Лом біля підніжжя Аясларських висот.

14 лютого 1985 року ми урочисто відкрили меморіальний музей письменника в школі його рідного села. Делегації 92 сіл району, вчителі шкіл, керівники району (Чупрун В.П. і Коваленко О.Т.) і сільгоспгосподарств, науковці-філологи Донецького університету, група шахтарів Горлівки, службовці обласних управлінь освіти і культури. Через 6 років, 14 лютого 1991 року, на подвір'ї Переїзнянської школи урочисто відкрито бронзове погруддя В. Гаршина. У квітні 1996 року встановлено пам'ятний знак у вигляді гранітної брили на місці колишнього маєтку Приємна Долина, де народився і жив Всеволод Гаршин. Це лише основні значущі події, які ініціював просвітитель, поет, державний діяч Платон Воронько.

Знову повернемося до розмови 21 лютого далекого 1981 року, в якій П. Воронько наголошував на необхідності проведення краєзнавчої роботи. Десь, мабуть, місяців за два, зі Львова на адресу Артемівського районного відділу освіти надійшла бандероль. У ній знаходилася копія карти "Карта населенных пунктов Бахмутского уезда за 1914 год". У супровідному листі мова йшла про те, що працівники краєзнавчого музею "на прохання народного депутата, поета П. Воронька віднайшли карту не другої половини XIX століття, а початку XX століття і, може, вона Вам знадобиться". Така обов'язковість Платона Микитовича, його бажання і намагання примножити історичний і культурний рівень жителів виборчого округу і дивувала, і зобов'язувала активізувати роботу. На карті знайшлися декілька долин, але найголовнішою була чітко визначена Приємна Долина. 1 вересня 1981 року школи району знову приймали дорогого гостя - Платона Микитовича Воронька. Було про що доповісти депутату - відшукали завдяки карті на місцевості колишню Приємну Долину, показали погріб (вхідний підвал) на обійсті В. Гаршина, бронзовий сонячний годинник і найголовніше - вже зібрані фотокопії документів, що надійшли з Ленінграда, Москви, Светлана для майбутнього музею В. Гаршина.

Так вже склалося, що в школі було тіснувато відкривати ще один музей, а сільський клуб - старезна будівля, що ось-ось розвалиться. І знову не обійшлося без Платона Микитовича: "Діти в селі є? Навчальні площі будемо розширювати. Давайте документальну пропозицію про прибудову до існуючого приміщення". Районним керівникам - В.П. Чупруну й О.Т. Коваленку двічі повторювати не потрібно. Збір необхідних документів для обласних і урядових установ провели в місячний термін і замовили проектну документацію. 1982 рік був роком проектів і планів: виконувалася проектно-кошторисна документація, проектувався благоустрій шкільного подвір'я, склалися плани поетапного вшанування пам'яті В. Гаршина, вівся збір матеріалів для експозицій музею, планувалася поїздка по Гаршинським місцям в Болгарію.

Наш повноважний представник у Верховній Раді П. Воронько діяв енергійно і наполегливо, грошові проблеми вирішувалися, на диво, без затримки і зволікань. З початком 1983 року під чесне слово Платона Воронька, бо ще не було затверджень Держплану про обсяги будівельних робіт, розпочинається будівництво прибудови до Переїзнянської школи. Було бажання всіх зацікавлених зробити намічену справу у зпланований термін і належним чином. Ініціатор і керманіч Платон Воронько у вшануванні пам'яті побратима по перу Всеволода Гаршина після знайомства з його правнучкою - професором Кузьміною-Гаршиною на гаршинських заходах в Болгарії листопадового дня 1977 року підкреслював велику виховну роль творчості письменника. Чому в Болгарії він - національний герой, а на своїй Батьківщині майже забутий? Платон Воронько радів результативності гаршинських заходів - літературно-педагогічне читання, видання книг, залучення до дослідницької роботи вчених зі світовим ім'ям. Він пишався тим, що Светленський пам'ятник вже не був єдиним, що меморіальний музей в Переїзному визначив "зовсім інші орієнтири, інші методи вивчення і тлумачення творчості Гаршина".

Восени 1987 року за матеріалами меморіального музею Донецьке обласне телебачення підготувало і двічі показало телефільм по УТ-1 "Всеволод Гаршин - гармонія гуманізму". Декілька днів потому, 1 грудня, була телефонна розмова з Платоном Микитовичем, - вітання з нагоди його дня народження. Після вітань він цікавився справами освітян району, повідомив, що телепередачу проглянув з великим інтересом: "Передача розбудила мою пам'ять, нагадала про наших земляків, чий імена і діяльність сприяли росту слави літератури". П. Воронько, маючи універсальні інтереси, був особливим відвідувачем районних музеїв.

Меморіальний музей Володимира Сосюри в Сіверській школі (тоді № 4) сприймав його як "фундаментальну базу для національного виховання учнів". 22 лютого 1981 року за свого першого приїзду Платон Воронько в музеї мав можливість бути присутнім на засіданні літературного гуртка любителів поезії імені Володимира Сосюри. Гуртком керує з 1948 року пристрасно віддана справі вивчення творчої спадщини Володимира Сосюри вчителька української мови і літератури Ачкєєва Євдокія Яківна. Вона розповіла поету-депутату про особисте знайомство з Володимиром Миколайовичем, про його листування з літгуртківцями школи, про історію створення музею, про дружні відносини з родиною видатного поета, про літературні здобутки колишніх гуртківців. Платон Микитович перечитав всі листи Сосюри, що зберігаються в музеї, з великою увагою вислухав пояснення гуртківців до експозицій музею. На прохання юних шанувальників творчості донецького соловейка, Платон Микитович поділився спогадами про спілкування і товариські відносини з Володимиром Сосюрою.

"На початку 30-х років я навчався в Харківському автодорожньому технікумі. У той час молодь дуже захоплювалась літературою і театром. Ім'я талановитого Сосюри, робітни-

чого поета, було на устах учнівської молоді, згадували про зустріч з ним майже у найбільшій аудиторії Харківського інституту журналістики, де письменники, місцеві і приїжджі, влаштовують для студентської молоді літературні читання.

Модна поезія, модний лірик, суперечлива біографія: гайдамака, петлюрівець, червоноармієць... Сосюра читав вірші, як і більшість поетів, - удавано флегматичним напівспівучим речитативом, проте більшість студентів обожнювали Сосюру не за стиль читання, а за дійсний зміст його поезій, що полонив молоді душі. "Я з іншими студентами збуджено очікував виступів Володимира Сосюри і, безперечно, українською мовою. Чого його так обожнювала тодішня молодь? Він знав селянське і робітниче життя, тобто був таким, як і ми, його шанувальники. Він в такій аудиторії не уникав рідного слова і ніжно говорив про кохання. А це найбільше було до вподоби таким сором'язливим, як я, і вражало присутніх дівчат. На мою думку, колосальна, не побоююсь цього слова, популярність Сосюри серед тогочасної молоді була головною причиною того, що його арешт замінили на психушку. Проте це сталося в травні 1933 року, коли я працював в далекому Таджикистані підривноком на Вашбуді" - згадував поет. Юні літгуртківці читали вірші В. Сосюри і П. Воронька.

На прохання народного депутата шанувальники поезії прочитали свої перші твори. Дякуючи за цікаву зустріч і змістовні розповіді про поета-земляка Платон Микитович подарував музею В. Сосюри свій фотопортрет, зробив дарчий напис. Ось слова посвяти: *"Народ, який народжує героїв і поетів, є народ молодий і могутній"*. Недаремно П. Воронько пов'язав свій підпис з героями, бо перед зустріччю з юними шанувальниками поезії він ознайомився в музеї бойової слави школи з експозиціями п'яти Героїв Радянського Союзу, які свого часу навчалися в Сіверській середній школі №1.

У подальшій просвітницькій роботі меморіального музею Володимира Сосюри депутат П. Воронько приймав творчу участь: підтримав план робіт з оновлення його експозицій, з встановлення пам'ятного знака (гранітної брили) на садибі в с. Чорногорівка, де мешкала родина Сосюр на початку ХХ століття, підтримав кандидатуру Ачкеєвої Є.Я. на присвоєння літературної премії імені В. Сосюри.

Тривалі і багаторазові розмови з легендарним поетом дали мені можливість зрозуміти його ставлення до побратимів по літературному цеху і до людської дружби взагалі. Платон Микитович мав геніальний хист дружніх відносин з більшістю людей, з якими його зводило життя. Врівноважений, добрий, щедрий, серйозний у будь-яких справах - особистих, громадських, чи державних. Був надмірно працьовитим і завжди сповненим творчих задумів. Розумів, що за законами природи людське життя насичене випадковостями, але не міг терпіти спокійних очікувальників своєї долі і поважав людей, які завдяки власним рукам і розуму позитивно змінювали свою долю. За такі якості характеру поет і громадянин мав високий рейтинг, авторитет серед сучасників, колег.

Сором'язливий і нерішучий з дитинства, він все-таки був лідером, життя зробило його рішучим, стійким і відважним. Письменники, а особливо поети, за життєвими спостереженнями Платона Микитовича, рідко зближуються, бо у них схожі манери письма. Кожен - самодостатня особистість. Цінують лише результати майстра:

*Я вірю не в чудо -
У силу таланту,
У творчу безмежність,
В довершену школу.*

На мій мовчазний подив від почутого, він зауважив, що не є оригіналом і далеко не перший в історії мистецтва. І навів декілька прикладів: Рафаель вважав творчість Мікеланджело нездарною. Лев Толстой протягом життя не прочитав до кінця жоден твір Шекспіра і не вважав його за європейського письменника. Високоосвічений для свого часу літературознавець Дмитро Писарєв категорично перекреслював творчі здобутки Олександра Пушкіна. Сучасник і товариш В.М. Гаршина М.О. Мінський стільки видав за життя творів, а зараз читають психологічні оповідання першого, а другого забули. "Я не знаю, чи читатимуть довго мої твори дорослі, але упевнений, що діти читатимуть довго". У дітей, за словами П. Воронька, сприйняття чутливіше, більше романтизму і довіри до поета. Справжнє мистецтво може пережити багато поколінь людей.

*Хай доокіл - буденицини полуда,
Творчий дух, мов шабля наголо!
На брилах літ заб'ється джерело,
І будуть пить красу із нього люди.*

Платон Микитович неодноразово підкреслював, що митці, які долею обрані творити для майбутнього, на жаль часто сваряться, а, то, захоплені щоденними клопотами, й узагалі втрачають творчі потенції. Поет залишав право за кожним митцем творити вільно і вірувати у будь-які "ізми". Він їх ніколи не критикував, - для чого витратити дорогоцінний час життя, - він їм допомагав рядками-дражнилками чи веселим дружнім кепкуванням. Одні це сприймали з розумінням, а дехто закушував губу. Платонова посмішка чи словом, чи на вустах і повні добра іскринки очей ніколи не руйнували дружніх відносин.

ВІРНІ ДРУЗІ

Друзів у Платона Воронька була велика кількість. Але в наших бесідах найчастіше з теплотою згадувалися його відносини з болгарськими письменниками, Остапом Вишнею, Іваном Кавалерідзе і Володимиром Сосюрою. За його спогадами уперше близько з відомим народним гумористом Остапом Вишнею поет, в арсеналі якого була лише одна збірка "Карпатський рейд", познайомився випадково на початку зими в 1945 році. Від України Платон Воронько був делегований у Лондон на Всесвітній молодіжний форум на захист миру. У високих урядових кабінетах молодий поет, учорашній бойовий капітан, збирав необхідні для відрядження папірці і в коридорі майже впритул зіткнувся з корифеєм українського гумору. "Чутки ходять, що їдеш до буржуїв?" - Павло Михайлович (Остап Вишня) почав першим і продовжив примруживши хитро очі: "Як їх страхати - не мені тебе вчити, а в мене до тебе старече прохання: мерзнути на роботі став, а валянки в Києві дістати важко.

То як? Привезеш діду на згадку? 43 розмір, запиши" - і таким був. Так Платон Микитович і не дізнався: серйозно прохав, чи погуморити вирішив улюбленець народу. Воронько достойно представляв Україну на світовому форумі в Лондоні. Через декілька днів після завершення форуму радянська делегація повернулася до Москви. Потяг до Києва був о вечірній годині. Вільний час поет витратив майже півдня на пошуки в магазинах столиці валянок для Остапа Вишні. Після того, як придбав "замовлення", молодий поет повертався

додому, задоволений, що виконав прохання такої відомої особи. Павло Михайлович теж зрадів такій увазі і повазі початківця, але ніколи не признався Платону: чи то був його жарт, чи просто людська забаганка. Відтоді Остап Вишня взимку носив лише ці чорняві валянці і хвалився: "Оце діда від клятого ревматизму ковпаківець Воронько оберігає". Коли впала лиха година на всеукраїнського гумориста, Платон Микитович використовував всілякі можливості завдяки особистим стосункам з С.А. Ковпаком якось полегшити важку участь О. Вишні у Воркутинському засланні: продовольчі посилки, одяг, тепла білизна. А чорні валянці, куплені П. Вороньком у Москві, дивом витримали 8-річне заслання письменника. Латані-перелатані, підшиті, але повернулися до Києва. Ось такий своєрідний талісман чоловічої дружби у Вишні з Вороньком.

Серед численних друзів поета найколеритнішою фігурою був Іван Петрович Кавалерідзе. Українець з грузинським прізвищем? Ось яка його історія.

Цар Олександр I за поданням намісника Кавказу О. Єрмолова подарував бойовому генералу Ладанському, українцю за походженням, сотню кріпаків із місцевих жителів та золоту шаблю. Родини з прізвищами Ципарідзе, Чопіані, Кавалерідзе та інші під конвоєм, щоб не розбіглися, перевозять в генеральський маєток Ладанського на Полтавщині. Спільне проживання, спільна праця, православна віра і доброзичливі побутові стосунки сприяли швидкому зближенню українців і грузин.

Тут народився дід, батько і вже сам Іван 1 квітня 1887 року. Дружба Платона Воронька та Івана Кавалерідзе розпочалася наприкінці 40-х років ХХ століття. Іван Петрович легко знаходив спільну мову з молоддю, компанійської вдачі був і Платон Микитович. Дружба їх взаємно творчо збагачувала і духовно зближувала. Платон Воронько цінував Івана Петровича як друга і як вчителя. За словами поета, Кавалерідзе був рідкісним явищем в мистецтві. Недарма творча інтелігенція України за надзвичайні досягнення звала його "триголовим генієм" - у скульптурі, режисурі (кіно), драматургії. У друга Платон Микитович вчився бути непохитним і вірним патріотом України. Інакше, як захоплюючими, не можна назвати розмови-спогоди поета про Івана Петровича, серед здобутків якого близько 100 скульптур, 11 художніх фільмів і 4 театральних п'єси. Український митець світового рівня зумів використати минуле України і її історичних героїв для формування національної свідомості народу.

Післяреволюційний період, як підкреслював у розмовах П. Воронько, спершу викликав захоплення у Івана Кавалерідзе. У його творчому житті на перший план виходять герої революції - Ленін, Артем. Реальне життя і принципи закони мистецтва: добро-зло, чорне-біле, світло-тінь приводить Кавалерідзе до розчарування у комуністичній ідеї. Прикриваючись авангардизмом, він створює потворні фігури Леніна і Артема, хоча в цей період створені ним скульптури Т. Шевченка і Г. Сковороди виконані в класичному стилі. За словами Платона Микитовича впродовж всього життя Івана Кавалерідзе особливе місце посідала тема життя і діяльності українського філософа Григорія Сковороди. Всього ним створено 7 скульптур видатного українця. Першу установлено на батьківщині філософа в с. Лохвиці 1922 року, другу в 1976 році в Києві. За часів незалежної України третю скульптуру Г. Сковороди роботи І. Кавалерідзе встановили в 1992 році біля Харківського Свято-Покровського монастиря. Початок 1920-х років був важким часом для митців. Родина Кавалерідзе дуже бідувала, тому Іван Петрович не стільки думає про створення духовних шедеврів, скільки погоджується заради шматка хліба виконувати інколи дивацькі замовлення революційної влади.

На початку 1923 року Донецький губернський виконком, який перебував тоді в м. Бахмут, ініціював всесоюзний конкурс на кращий проект пам'ятника революціонеру Федору

Сергееву (Артему) для спорудження його в губернському місті. На конкурсї журі розглядало 19 проєктів, з яких другу премію (перша не присуджувалася) виборов досвідчений український скульптор Іван Кавалерідзе. Восени того року Іван Петрович розпочав ліпити 15 метрову фігуру в приміщенні бахмутської синагоги - єдиного високого приміщення в Бахмуті, - яка після революційних подій не відправляла службу. Могутня фігура революціонера формувалася із залізобетону, як і величний масивний п'єдестал теж заввишки 15 метрів. Відкриття монументальної споруди (30 метрів) - вражаючої для тих часів, відбулося 27 липня 1924 року. Це була третя річниця загибелі революціонера, колишнього керівника Губвизконкому.

Двічі перебуваючи на виробничій практиці в Артемівську (1931 і 1932 рік), П. Воронько щодня або проїздив поруч, або прогулювався повз монумент. Таких витворів ні до, ні пізніше він не бачив: авангардна, як писали, конструкція являла собою одночасно високу трибуну для будь-яких заходів і динамічну статуру революціонера.

За офіційними повідомленнями монумент в Артемівську підірвали німецькі окупанти навесні 1943 року, аби помститися за поразку в Сталінградській битві. Поряд з монументом розташовувався Палац культури, який німці перетворили на госпіталь для поранених в тій битві, а покійників ховали в найближчому сквері.

Коли на початку 1960-х років керівники міста звернулися до Івана Кавалерідзе про відновлення зруйнованого пам'ятника Артему, то отримали його дипломатичну відмову. За цією відмовою приховувалося його ставлення до революційних ватажків, а також негативне ставлення до "митця" - генерального секретаря ЦК КПРС М.С. Хрущова. Останній влаштував грізну розбірку місцевим керівникам за їх бажання залучити І. Кавалерідзе до створення скульптури Артема: "Який він скульптор? Творив такі страхіття, як Артем!" Розказуючи про цю розмову, Платон Воронько посилався на присутнього при ній С.А. Ковпака, що в ті роки був Головою Верховної Ради УРСР. До речі, Сидір Артемович на прохання Платона Воронька неодноразово допомагав Івану Кавалерідзе в наданні можливості творчо працювати як режисеру кіно: художні фільми "Григорій Сковорода" (1958 р.); "Повія" (1961 р.)

Останню роботу на революційну тему, зі слів Платона Воронька, Іван Кавалерідзе виконав 1927 року в Святогір'ї.

За умовами конкурсу величний (28 м) пам'ятник революціонеру Артему мав вивиситися над "святими місцями" і прикрасити крейдяні гори над Сіверським Дінцем і природний ландшафт. Кавалерідзе до спорудження монумента залучав місцевих жителів, які обурювалися на півголоса через такі "безобразя", але роботу за гроші виконували. На спорудження монументу передбачалося 5000 карбованців, при підведенні балансу виявилось, що скульптору залишилося лише 92 крб. Це приклад того, що робота І. Кавалерідзе виконувалася не заради грошей, а задля служіння мистецтву.

4 вересня 1982 року я виконав прохання Платона Микитовича "звозити в "Донецьку Швейцарію" - Святогір'я. Ці місця полюбили його друзі І. Кавалерідзе і В. Сосюра. Іван Петрович працював, Володимир Миколайович лікувався. День видався сонячним і політньому спекотливим, проте ліс, прохолода Дінця і свіжий вітерець мандрівку перетворили на приємний просвітній захід.

Разом з поетом ми обійшли і оглянули усі вцілілі будівлі Святогірського монастиря. Найбільше Воронько милувався Миколаївською церквою: і з мосту, і з лівого берега, і зі степової дороги. За його ініціативою ми проникли в саму напівреставровану будівлю храму.

Подібно Ластівчиному гнізду, що в Криму, Миколаївська церква розташована на вершині Крейдяної скелі. Але якщо Ластівчине гніздо збудували у XIX ст., а потім перебудува-

ли до сучасного вигляду у ХХ столітті, то Миколаївську церкву збудовано наприкінці ХVІІ століття. Подібної культової споруди немає ніде. Скеля і церкви зливаються в єдину органічну будову, що хрестом зливається з небесами.

"Василію, - звернувся до мене Платон Микитович, - цей храм - втілення величі українського народного духу і жагуче прагнення народу до небесної високості". Захопленню поета цим пам'ятником історії не було меж. Платон Микитович побачив багато спільного в будовах Миколаївської церкви та Покровського собору в Харкові і Еллінської церкви в Чернігові - традиційні українські три маківки вгорі і кам'яні восьмигранні барабани біля основи будівлі. Ця традиція простежується ще з часів церковобудування в Київській Русі. Просвітив мене поет і щодо орнаментних розписів у вигляді тригілкової рослинної форми - вазону трилистика, що теж є традицією українського церковного малярства.

І ось ми біля підніжжя монумента революціонеру Артему. Витвір одного з кращих друзів поета Івана Кавалерідзе.

Задерши голови до неба, ми з усіх боків оглядали витвір скульптора на партійне замовлення. Відважний і сміливий був скульптор і його помічники, створюючи в ризикованих умовах революційний шедевр в стилі кубізму.

Заворожено милувалися, скільки не кинь оком, зеленню лісів Придінців'я. Внизу перед нами живим вінком текла головна річка Донбасу - Сіверський Дінець. Радісне збудження Платона Микитовича без пояснень видавало в ньому поетичний порив і піднесення. Він був дуже радий, що таке чудове місце Донеччини рішенням уряду України оголошене природним та історико-архітектурним заповідником. Він обіцяв, як депутат Верховної Ради, внести в план заходів до 100-річчя від дня народження І. Кавалерідзе, яке відзначалось за рішенням ЮНЕСКО, приїзд сюди митців з усього світу, і цим приїздом він сподівався "пожвавити" реставраційні роботи заповідника на різних рівнях.

Скупавшись у річці, обідали на правому березі Дінця в прохолодному куточку заповідного лісу. Платон Микитович, прогнавши спеку і голод, повеселів і розповів анекдотичний випадок, що стався в санаторії імені Артема з однією відпочивальницею. Як він переконував присутніх, цю історію розповів йому сам скульптор Іван Петрович на початку 50-х років ХХ століття. Отже, до санаторію приїздить селянка середніх років, щоб підлікувати своє серце і позбутися хронічного болю голови. У щоденні процедури, поряд з водними і грязьлікувальними ваннами, вулечені, зі щоденним збільшенням, пішохідні прогулянки. Нестерпним бажанням хворої було якнайшвидше дістатися до пам'ятника Артема, що захоплююче височив за вікнами санаторію на крейдяній горі. Десь на п'ятий чи шостий день відпочинку хвора досягла своєї мети - була біля самого Артема. В першу ніч, за багато місяців, хвора спала сном дитини. Зранку, ледве дочекавшись часу закінчення водних процедур, подалася на пошту. Лист до чоловіка відправився вчасно. Окрім усяких всячин, дружина повідомляла: "Чоловіче, як учора сходила до Артема, то перестала боліти голова і я міцно спала уперше за кілька років. Надвечір знову піду до Артема. Може, назавжди позбудусь болячок". Після такої інформації чоловік відпочивальниці не мав терпіння писати та відправляти листа дружині. Він негайно телеграфує блискавкою: "Гадюко, приїдеш додому, розберуся з тобою, до кого ти ходиш і чому не болить голова".

Від Святогір'я Платон Микитович у автомобілі дорогою розповів старий епізод прогулянки з Іваном Петровичем Кавалерідзе по Хрещатику. "Був лагідний травневий вечір, ми з Іваном Петровичем неспішно прогулювалися під квітучими каштанами. І тут раптом перед нами постав відомий кінорежисер "Тіней забутих предків" Сергій Параджанов. Розвівши театральні руки для обіймів, гучно кричить на весь Хрещатик: "Кого бачу! Генію слава!

Який переді мною геніальний творець!" Впав на коліна і охопив ноги Івана Петровича. Знімаючи Кавалерідзе жартом спробував знівелювати дивацькі прояви колеги: "Сергію, піднімайся, бо протреш штани, а моїх буде замало на двох геніїв".

По дорозі до Артемівська Платон Микитович продовжував тему спогадів про І. Кавалерідзе. Він зазначив, що епізод з Параджановим не був пустою витівкою, і всі кінорежисери України вважали Івана Петровича Кавалерідзе і Олександра Петровича Довженка батьками-засновниками національного кіномистецтва України.

Кінорежисерське життя І. Кавалерідзе повне оригінальних художніх рішень, і в той же час неодноразово викликало гнів і осуд з боку можновладців. Фільм "Прометей" для прокату був заборонений особисто вождем народів, а кінострічка "Злива" взагалі буде знищена. Художній фільм "Коліївщина" в дуже урізаному вигляді допустили до кіноглядачів. Без експериментів уявити Кавалерідзе неможливо - так він створив першу українську кінооперу "Наталка-Полтавка".

ВІД БОЛГАРІЇ ДО ЛУГАНІ

За своє життя Платон Воронько побував у багатьох країнах світу. Завдяки цьому у нього збільшилась кількість шанувальників і справжніх друзів. Найбільше поет любив їздити до сонячної Болгарії. Його полонила природа, історія народу, особливості культури, спільні інтереси всенародних свят і трудових буднів. Платон Микитович залишив помітний слід в історії болгарської літератури. Завдяки його легкому поетичному перу українською мовою заговорили десятки і десятки поважних і початківців-поетів з Болгарії.

Герої його поем "Посединок" і "Револьвер Василя Левського" збагатили українську літературу безсмертними іменами болгарського народу. До своєї справи єднання митців різних народів поет залучив значний загін українських письменників. Багато зусиль доклав Воронько і для того, щоб українську літературу пізнали і полюбили у цій країні, за що болгарські колеги щиро віддячили Платону Вороньку чистим золотом поваги, якому немає ціни і яке не гасне з часом:

*Великий Шевченко ходив по Балканах
Слова українські у мову болгарську
Вливались і свіжим потоком текли,
Підносили душу могутню, бунтарську...*

Шипка, Тирново, Торговище, десятки інших міст і сіл Болгарії в свої свята народні, історичні і літературні не обходилися без доброго і чистого, з "любов'ю до миру" Платона Воронька.

Він консультував архітекторів і скульпторів величного монумента Воїна-визволителя поблизу Пловдива. За його активного сприяння його відкрився єдиний в світі музей гумору в містечку Габрове. Неодноразово він брав участь у засіданні творчих рад в Торговищах для реалізації меморіального проекту на місці Аясларського бою. На перехресті доріг біля села Светлен (колишнє Аяслар) Платон Воронько, голова сільської громади Георгій Павлов, головний архітектор округу Здравко Русев обрали місце для спорудження величного бронзового пам'ятника Всеволоду Гаршину. Пам'ятник виконаний молодим скульптором Ліліною Георгієвою (м. Торговище). Яким бути в бронзі майбутньому письменнику? До дрібних деталей Платон Микитович радив молодому митцю. Мабуть, дружба з відомим майстром Іваном Кавалерідзе далася взнаки - Всеволод Гаршин застиг в солдатській формі зі скаткою через плече, з гвинтівкою і записною книжкою в руці. Неначе, зморений маршем, присів на

мить, щоби піднятися і йти далі воювати за визволення болгарського народу.

Шановних гостей приймала болгарська земля в листопаді 1973 року на відкритті Будинку-культури ім. В.М. Гаршина. З України - легендарного партизана і відомого поета П. Воронька.

З легкої руки Платона Микитовича і мені вдалося помандрувати гаршинськими місцями в Болгарії та прийняти участь у міжнародному конкурсі гумористів в містечку Габрове. Досвід болгар я використав при створенні меморіального музею письменника В. Гаршина на його батьківщині в с. Переїзне, а з конкурсу привіз диплом.

Згадуючи у відвертих розмовах про Карпатський рейд з'єднання С. Ковпака, Платон Микитович якось повідав про чарівний закуток українських Карпат - Криворівню. Багато років на Івана Купала Платон Воронько приїздив сюди - частіше з дружиною Оленою Олександрівно, інколи сам. Брав сина і доньку у свою подорож, коли ті підросли. За словами Платона Микитовича, Криворівня багато чим манила його: гірські хребти, чарівна полонина. "Там, - говорив поет, - я чманів від суворої гірської але красивої природи, фізично відчував труднощі колишніх військових переходів, подумки зустрічався з партизанами".

Зі спогадів Платона Воронька я дізнався, що криворівненськими стежками ходили великі люди минулого. У цих місцях тривалий час працював Михайло Коцюбинський над своїм твором "Тіні забутих предків". І саме тут С. Параджанов знімав за цим твором свій найкращий художній фільм. У Криворівні залюбки працювалося Іванові Франку. Один з величних каменів зветься його іменем. На купальську ніч у Криворівні збиралися, крім місцевої молоді, відомі митці, сиві письменники і зовсім молоді початківці. Щорічно при зустрічах цементувалися давнішні і освячувалися вогнем новітні творчі стосунки. Ці зустрічі мали неабияке значення в національному житті України - правдиве слово, пульсари нових віянь. Святкове вогнище, яке в тих місцях зветься ватра, біля Писаного Камня розпалював найстаріший з присутніх чоловік і наймолодша дівчина. Не раз ця честь випадала Платону Микитовичу. За традицією розпалювач пригощав гостей свята горілкою та вином, а юнка - сиром і бринзою.

І зовсім неочікуване поетове питання: "Василю, а де в районі збираються парубки з дівчатами на Івана Купала?" Надвечір 6 липня 1983 року райвиконкомівська "Волга" доставляє на околицю селища Новолуганське депутата Платона Воронька і мене з донькою-старшокласницею. На прибережному майданчику рукотворного озера, яке утворила гребля поблизу Вуглегірської ТЕС на річці Лугань, нас зустрічає симпатичний і енергійний сільський голова Володимир Чичкан. Як колишній сержант він браво доповідає бойовому капітану Вороньку про порядок проведення свята Івана Купала. На березі степової річки два ангари, декілька щитових будинків - це літній табір військово-спортивного клубу "Десант". Юнаки і дівчата - учні профтехучилищ Артемівського району, міст Єнакієве і Горлівки тут відшліфують майстерність парашутиста і аквалангіста.

Цей військово-спортивний клуб, як доповідає В. Чичкан депутату П. Вороньку, започаткував двічі герой Радянського Союзу, космонавт Георгій Тимофійович Береговий за матеріальної підтримки директора Вуглегірського радгоспу-комбіната, відмінника освіти Віталія Васильовича Кафтанова. В останньому вечірньому промінні над озером з'являється літак. Зробивши необхідний розворот і набравши встановлену висоту, літак розсипав більше десятка цяточок, які за мить перетворилися на різнокольорові куполи парашутів. Колишній партизанській комбат Платон Воронько, який у з'єднання С. Ковпака "впав з неба" з групою парашутистів, захоплено спостерігав спортивне дійство членів клубу.

Юнаки і дівчата демонстрували присутнім індивідуальну майстерність та точність

приземлення і приводнення на спеціальний пліт, групові вправи. Група молодих аквалангістів теж показала почесному гостеві свою майстерність, хоча можливість спостереження обмежувалася водним простором - підводні запливи на швидкість, підводне орієнтування та підводна рибалка. За партизанським рецептом готувалася потрійна юшка із сомів та вугрів. Коли ніч повноправно впала на заморожені береги Лугані, настав час розпалювати святкове вогнище. Керівники клубу і сільський голова запускають в небо різнокольорові сигнальні ракети, Платон Микитович разом з призером республіканських змагань з парашутного спорту Оксаною Грищенко підпалюють святкове вогнище. Пісні, танці, хороводи... Нічне дійство набирає юнацького запаху і розмаху. Розпалювачі вогнища частують присутніх холодним квасом та пивом, а до напоїв додаються свині ковбаски, вироблені в радгоспі-комбінаті. Голова приємно паморочилася від напоїв і захоплюючого дійства святкової ночі, а ще потрібно скуштувати партизанської юшки з луганської риби. Коли допитливий місяць намілувався небаченим в цих місцях нічним дійством з водяними і русалками, розгарячений гурт весело вмощувався навколо полум'я вогнища.

Хтось із молодих аквалангістів під акомпанемент гітари сконцентрував присутніх:

*Дым костра создает уют,
Искры тлеют и гаснут сами,
На Купала о любви поют
Чуть охрипшими голосами.*

Низка молодіжних пісень романтичних, веселих, жартівливих і соціальних від Володимира Висоцького. Паузу в гуртовому співі використав Платон Микитович, розповівши про свої дружні стосунки з В. Висоцьким, про сонячну Болгарію, яка здружила двох митців. Молоді повітряні і підводні відчайдухи захоплено слухають поета.

"Як можна говорити про видатного барда прозою? Намо, хлопче, - звертається поет до гітариста: підіграй діду!"

*Осіння ніч, висока ніч Балкану,
Як пульсував у наших жилах час,
Отой, де він не пізно і не рано.
В житті таке буває раз,
Коли душа зриває всі тенета.
Ти ніс в собі не пройдені путі
Бунтівника і зодчого-поета.
Таке буває раз в житті!*

Не встигли присутні оговтатись від співу-спомину поета, а він, вже запалений енергетикою свята, продовжував: "Юнаки і юнки, зібрала нас і познайомила ніч на Івана Купала, древнє народнє свято. Романтичні страхіття, казкові водянні істоти - русалки, що намагаються відібрати у парубків душу, молодецький гарт змагання формує спортивно і творчо кожду особу. Хай вам щастить і повітряні духи сприяють росту парашутної майстерності, а водянні допоможуть аквалангістам досягти нових глибин". Перевівши дух, Платон Микитович поглянув на шербатий Місяць, що дорогою прикрасою висів над спокійною Луганню: "Так склалося, що в моєму поетичному здобутку лише один вірш про Купалівську ніч. Ним і закінчую свій виступ". І прочитав свій вірш "На Млинарській горі".

Швидко сплива коротка літня ніч на Івана Купала! Де ті вінки, що дівчата-парашутистки пускали на тиху течію Лугані? Де водяний зі своєю світою аквалангістів, що майже по-

справжньому, а не казково налякали дівчат? Яскравий спомин на все життя, тим більше, що за тих часів народні свята були рідкісним явищем в житті наших громад. Жаль, що на той час ми не мали відеокамер і диктофонів... А у цій книзі колишні події ожили завдяки щоденниковим сторінкам.

Через 14 років в ніч на Івана Купала моя донечка Оля, що тоді ще маленькою приймала участь в згаданих подіях, народила сина Богдана. Звичайний випадок, чи...?

КАМЕРАЛЬНЯ ПОЕТА

Восени 1981 року я влаштував Платону Микитовичу екскурсію до Артемівського геологічного музею імені академіка П.І. Степанова виробничого об'єднання "Донбасгеологія". Після відвідин музею П. Воронько відзначив всебічну унікальність музею. Усі експозиції технічно і художньо глибоко ілюструють геологічну будову і корисні копалини Великого Донбасу (Донецька, Луганська, частина Дніпропетровської і Ростовської областей). Музей є цінним науково-пізнавальним центром для відвідувачів. Приємно відчувати, що музей живий і його колекція постійно поповнюється новими експонатами, які збирають геолого-розвідувальні партії об'єднання, а також надсилають колеги з інших країв.

Найбільше привернули увагу нашого депутата два унікальних експонати. Прозорий метровий кристал галіту - кам'яної солі, в якому є порожнина, наповнена розчином води пермського геологічного періоду (понад 250 мільйонів років тому). Другий моноліт містить в собі частину дерева кам'яновугільного періоду, його вік понад 300 млн років. З великим інтересом Платон Воронько ознайомився з історією метеориту "Мар'їнський". Метеорит знайшли шахтарі в копальні на околиці села Мар'їнка 1908 року в дереві, рештки якого були спресовані тисячоліттями у вугільному пласті. Наш екскурсовод, провідний спеціаліст об'єднання, надав можливість Платону Микитовичу ознайомитись з окремим відділенням музею, в якому зберігаються дорогоцінні камені (самоцвіти) і кольорове каміння. Що собою являє це каміння? У чому його краса? Які основні їх властивості? Усі ці питання екскурсовод детально пояснював на обраних мінералах. Наш гід до пояснень залучив детальну таблицю "Характеристика дорогоцінного і кольорового каміння" і кожному вручив роздатковий матеріал - зменшену копію таблиці. Акордом відвідин спецвідділення музею була демонстрація численних кам'яних пластин і художніх виробів з каміння умільців об'єднання. У цьому ж відділі зберігалися екземпляри подарунків керівникам різних рівнів, виконаних на замовлення керівників області, зокрема шкатулка з позолотою для вручення Л.І. Брежнєву на його 75 річчя. Після завершення екскурсії Платон Микитович майже годину консультувався з екскурсоводом щодо питань обробки каміння, поділився потім з присутніми своїми давніми захопленнями по обробці каміння в домашніх умовах.

Участь молодого автомеханіка Платона Воронька в роботі геологічної експедиції на Памірі в 1930-ті роки вплинула на появу його інтересу до геології. Інтерес переріс у пристрасть і все своє життя він збирав і вивчав мінерали в їхній безкінечній різноманітності. Геологічна експедиція на пошуки покладів золота в горах Паміру формувалася за секретним рішенням уряду і за рекомендаціями партійних та комсомольських комітетів. Комітет комсомолу "Вашбуду" рекомендував до складу експедиції молодого і енергійного Платона Воронька. У відділі кадрів експедиції Платон відреконувався і подав направлення комітету комсомолу. Біля столу інспектора-кадровика стояв інтелігентний чоловік років п'ятидесяти - це був начальник експедиції.

"Пронизливо з-під окулярів глянув на мене", - згадував Платон Микитович,
- Геолог? - запитав.

- Ні.

- Зайва турбота в подорожі, - похмуро завершив безіменне знайомство мій майбутній начальник. Чи моя зовнішність не викликала у нього поваги, чи жагуча потреба в професіоналах-геологах хвилювала його.

- На безриб'ї і рак риба, - заспокоїв його інспектор-кадровик.

Не пройшло і трьох годин, як я показував своєму новому керівництву свою працьовитість, завантажуючи мішки, баули, дерев'яні ящики, різноманітні короби важких і легких речей. Перед експедицією стояло завдання знайти родовище золота, такого необхідного для індустріалізації народного господарства. Паралельно подібні експедиції були сформовані для роботи на Алтаї і в горах Тянь-Шаню. Члени експедиції ретельно освоювали не тільки специфіку геологічних пошуків, але й прийоми альпінізму, бо доводилося працювати на захмарних висотах - від 2500 метрів і вище.

Експедиція золота не знайшла, але дала основу для відкриття родовищ поліметалічних руд.

"Якими Вам словами можна змалювати наше хвилювання, коли, дряпаючись гірською стінкою, з одного боку захоплюєшся блискотливим полем, з іншого - ланцюгом снігових піків, а внизу - безкінечна туманна безодня і нитка розбурханої гірської річки", - згадував Платон Микитович все міняючи цигарку за цигаркою. Отримавши завдання зібрати зразки гірських порід Платон Воронько збирав з часом і для себе камені всіх кольорів і відтінків, що йому подобалися. Платон Микитович роботу в експедиції згадував як одну з важливих шкіл свого життя: "Для мене експедиція була ланцюжком великих і малих подій, а головне - відкриттів в геології і альпінізмі. За плечима сотні піших кілометрів, а ти злився з природою і вона не тільки близька, а стає рідною, проте залишається загадковою".

У зимовий приїзд депутата Воронька одного дня здійснили похід підземними лабіринтами соляної шахти. Після насиченої подорожі влаштували Платону Микитовичу сюрприз, завітавши до соледарського умільця Григорія Родіоновича Товстенка. Його основне пожиття захоплення - робота над скульптурами з кристалічної солі. Увагу Платона Микитовича привернуло філігранно-тонке різьблення Григорія Товстенка, його робота з дрібними скульптурами, які Воронько вперше побачив, відвідавши павільйон рибного господарства республіки на Виставці передового досвіду в Києві. Народний депутат поставив за мету по-знайомитися з майстром-різьбярем. Літня кухня на подвір'ї Товстенка - це його творчо-виробнича майстерня. На підвіконні на столі, на чисельних полицках різні за розмірами брили - кристали солі. Тут же всілякі інструменти: ножики, пилочки, наждачний папір, напильники, терпуги, надфілі, голки, бормашини, зубила. "Часто відомі твори літератури і мистецтва навіюють тему скульптурної композиції, - розказує майстер допитливому депутату. Ось на містку зустрілись два упертих цапа. Схрестились їх роги. А ось фігурки з гірничих оповідей, легенд". Платон Микитович угледів талант майстра скульптурним твором передати народний гумор відомої казки. На десятки кілометрів під землею розійшлися аорчні тунелі, у великих, - з дев'ятиповерховий будинок, - галереях гірничі комбайни видобувають сіль. У старих виробках попереднє покоління шахтарів залишило підземну церкву і шахтного домовика, - Шубіна, - в головному штреку. Багато років соляний Шубін "прожив" тут, доки його, оплилого від шахтного пилу і вологості, не забрали до обласного краєзнавчого музею.

Григорій Родіонович не став повторюватися з шахтним домовим і виточив з великої брили солі прозору, величну фігуру сучасного шахтаря - молодого, в робочій куртці, в касці з лампочкою. Кожен шахтар заступаючи на зміну і проходячи повз прозору скульптуру, отримує його благословіння.

Г. Товстенка в шахтарському містечку знають як доброзичливого, щедрого і працю-

витого фронтовика. Його вишукані соляні скульптури є чи не в кожній шахтарській сім'ї, він їх дарує людям на щастя. Розмова двох фронтовиків, депутата Платона Микитовича Воронька і народного умільця Григорія Родіоновича Товстенка, була тривалою і творчою. На дружбу, на щастя і пам'ять Григорій Родіонович подарував Платону Микитовичу цікаву скульптурну композицію "Ой, під вишнею, під черешнею..." Для більшого колориту народний скульптор "оздобив" свій виріб тоненькою дротинкою, - прикріпив на гілочках прозорі вишеньки. Подує легенький вітерець - і вишеньки відгукнуться срібними дзвониками.

Розчулений поет подарував умільцю свою поетичну збірку "Совість пам'яті".

На 70-річний ювілей Платона Микитовича Воронька народний умілець Григорій Товстенко виконав із солі скульптурну композицію "Дід Мазай і зайці". Ювіляру цей дарунок дуже сподобався, вручали ми його в Києві на початку грудня 1983 року з Валерієм Назаренко.

Отже, першого дня зими 1983 року виповнилося 70 років нашому невтомному депутату Платону Микитовичу Вороньку. Цей день припадав на п'ятницю. Ювілей поета-депутата відзначався широко, людно і декілька днів. За попередньою домовленістю районна делегація - Назаренко Валерій Миколайович, тодішній заступник голови райвиконкому і я, завідувач відділу освіти, прибули на квартиру Платона Микитовича вранці шостого грудня. Ми привезли нашому депутату від жителів району щирі вітання і побажання здоров'я - це поштовий лантух листівок від учнів і вчителів, вишивки умільців с. Луганське, різбляний макет млина, виготовлений жителями с. Роздолівка; шахтарі Парасковіївської соляної шахти передали вирубаний із пласта прозорий масивний кристал галіту, кулінари Вугледарського радгоспу-комбінату для ювіляра приготували всілякі м'ясні делікатеси і засолили декілька шматків сала за старослов'янськими рецептами. Ювілей не міг обійтися без міцних напоїв - лікєро-горілчаний завод міста приготував старокиївську горілку з перцем в спеціальній дволітровій пляшці.

Після поздоровлень і жартів веселі і збуджені сіли до столу. Коли частувальна церемонія закінчилася, господар-ювіляр нам влаштував екскурсію до свого геологічного музею, він його ласкаво величав: "Моя камеральня". Про пристрасть Платона Микитовича нам дещо було відомо. "А це, хлопці, моя камеральня", жестом руки гостинний господар вказав на двері кімнати. З цієї кімнати я вийшов десь через годину, дізнавшись багато чого нового з геології і мінералогії, про умови зберігання мінералів і обробки каміння. Приватна колекція мінералів П. Воронька на той час була однією з кращих в Україні.

Платон Микитович світився небаченим світлом радості: у вітринах-шафах на спеціальних полицях зразки мінералів - чого ми тут тільки не побачили! Чорні і грановані турмаліни, кристали димчастого кварцу, зелені смарагди, рожевий граніт... а ось - заворожуючі красою кристали флюоритів: водяно-прозорі, рожеві і фіолетові, помаранчеві, чорні, золотисті і бозна ще які! Однотонні і смугасті, правильні куби і багатогранники різних кольорів і узорів. Вдовольнивши наше особливе захоплення флюоритами, Платон Микитович зауважив: "До речі, хлопці, більшість цієї краси з вашої області, - нещодавно відкритого Покровського родовища в Старобешівському районі". На спеціальній полиці виблискував масивний кристал прозорого кварцу, отриманий шляхом гідротермального синтезу. За короткий час і стільки дізнатися! Дивовижна "Камеральня" Платона Воронька - це його дітище, вона стимулювала його для подальшого поглибленого вивчення мінералів і сприяла поетичному натхненню. З такою думкою я, заворожений побаченим, залишав чарівну лабораторію чи Музей нашого видатного і унікального Платона Микитовича.

Душевної чистоти і дивовижної гостинності уславлений ювіляр світився радістю: він відчував, що зумів нас здивувати і збагатити новими знаннями. Проводжаючи гостей до

станції метро "Хрещатик", Платон Микитович багато чого згадував, був веселий, як і годиться ювілярам. І раптом, закуривши черговий раз, якимось притих і згадав нам зовсім не ювілейну історію, - як ховали Остапа Вишню. Цей спомин поета і у нашому з ним спілкуванні також став останнім, але добре його пам'ятаю: "Спекотне для Києва сонце припікало в середині вересня 1956 року. Письменники країни ховали свого керманіча - яскравого письменника Остапа Вишню. Зовсім мало прожив Іван Михайлович - 67 років. Хрещатик закрили на 2 години для народних проводів, вулиця в скорботному мовчанні. Серед цієї сонячної німоти, розмірений передзвін кінських підків. Чорні коні, покриті білими кружевами попона, впряжені в чорний з різьбленням катафалк. За труною - хвилі пониклих голів. Спереді несуть кришку від труни, покриту вишитим рушником. Упродовж Хрещатика завмерла юрба... Хтось пошепки запитує: "Кого ховають?"

- Вишню. Остапа. Письменника. Гумориста.

Неначе очікуючи на появу Божу, завмерли мідні труби. З натовпу виринула дівчина, уся в білому - і на кришку труни поклала червону калину і умить зникла в натовпі. Білий колір рушника, безкозирка кучера і червона калина... Мідні труби розірвали тишу:

*Ой, не журись, стара мати, нами:
Ми, як виростимо, то й полетимо самі
Котрі більші, калиноньку дзьобатимуть,
А котрі менші, то й так погибатимуть.*

Дзвеніли підкови бруківкою, цокали копита вороного коня. А серце шеміло - так хотілося виступити, сказати слова пошани.

Дорогі мені спогади про Платона Микитовича Воронька. У житті нашої Батьківщини він обирав собі місце на передньому краї в більшості з ризиком для власного життя, але добровільно.

Людина ідеальної гармонії особистого й суспільного життя. Виняткові обставини, виняткова біографія і виняткова любов до України.

*Україно моя, батьківщино,
Рідна земле і доля ясна!
Для нас Україна як мати,
Що стоїть на дорозі війни,
На залізнім хресті розіп'ята,
Вся в слідах пазурів сатани*

Завершимо нашу розповідь про поета рядками з листа П. Воронька до дружини 9 квітня 1942 року. У них - вся його суть як Людини, Поета, Громадянина.

"За мою Україну, за мир у ній, за відродження цього чудового краю я згоден померти тричі. Тільки б бути певним, що там житимуть хороші добрі люди... На Україні є все для щастя, на жаль, щастя немає на цій землі..."

*Всеволод Гаршин не лише російський письменник,
Його надбання належать світовій літературі*

В. Оліфіренко

"В РУЦІ ПЕРО І МЕЧ..."

Всеволод Михайлович Гаршин... Про твори цього письменника я уперше почув на уроці російської літератури у 9 класі Оленівської СШ № 2. А до цього зустрічав його ім'я у титрах мультфільму "Жабка-мандрівниця", який показували 3 грудня 1956 року в Будинку залізничників станції Червоний Лиман для учасників зльоту юннатів залізничних шкіл. Чи потрібно говорити, що розповідь учительки справила на мене особливе враження і я того ж вечора у селищній бібліотеці узяв книжку творів В. Гаршина і на одному диханні прочитав оповідання "Червона зима", "Ведмеді" та "Сигнал".

Настирлива доля через багато років знову звела мене з творчим спадком цього непересічного літератора. І сталося це на його батьківщині у с. Переїзне Артемівського району Донецької області. Спершу - завдяки зустрічі з видатним поетом, державним і громадським діячем, депутатом Верховної Ради УРСР від Артемівського району Платоном Микитовичем Вороньком, який і надихнув мене на вивчення особистості і творчості Гаршина.

Всеволод Михайлович народився і провів перші п'ять років життя у бабусиному маєтку Приємна Долина (нині село Переїзне), пізніше також жив у багатьох українських селах і містах.

Як письменник художні твори писав російською мовою, воював добровольцем за незалежність Болгарії (1877 рік). Творча спадщина Гаршина належить світовій культурі, читачі охоче сприймають його антивоєнні твори, сповнені гуманізму, високих ідеалів людства, любові і співчуття до знедолених. Відомий американський літературознавець Е. Ярвут оцінив доробок нашого земляка як "безумовного генія". Антивоєнні оповідання Всеволода Михайловича припали до вподоби антифашистам Німеччини у 30-і роки минулого століття. Популярність його творів викликала лютість і жах лідерів фашизму і вони з ними розправлялися вогнем багать. Сьогодні В. Гаршин дуже популярний у Японії. Майстра короткого психологічного оповідання його сучасники характеризували порізному: "засмучений художник", "ідеологічний двійник Надсона", "Лицар великої совісті", "Апостол миру".

Гаршин Всеволод Михайлович (1855-1888 р.) - російський письменник, художній критик і перекладач. Талановитий новеліст, гуманіст.

Народився 14 лютого 1855 року в поміщицькій сім'ї у маєтку "Приємна Долина" Бахмутського повіту (нині с. Переїзне Артемівського району Донецької області). Життя Гаршина тісно пов'язане з Україною. Учасник-доброволець російсько-турецької війни (1876-1877 р.). Відомий і шанований у Болгарії як один з учасників її визволення від турецького іґа (пам'ятник у с. Светлен, будинок-музей).

Сучасними літературними критиками вважається «піонером імпресіонізму».

Рефрен його творів - філософія добра, любові, вселюдських цінностей, антивоєнна тематика.

Видатний славіст сучасності Пітер Генрі (Великобританія) називає Всеволода Гаршина піонером імпресіонізму і "обдарованим, оригінальним і впливовим письменником".

На мій погляд, феномен Всеволода Гаршина пояснюється тим, що він найбільш докладно і зрозуміло виражав основні риси життя свого часу, умів тонко передати нюанси людської психіки. Тому тема й зміст його творів актуальні як ніколи і сьогодні.

"Гаршин був перш за все надзвичайно витонченою особою з голови до ніг... При красивому і виразному обличчі, він мав пропорційну статуру, а його легка хода, природна грація рухів надавала йому якийсь артистичний відбиток людини, швидше народженої під класичним небом Італії, ніж у Бахмутському повіті," - так згадував про письменника його сучасник, видавець Л.М. Пантелеев.

За спогадами інших, хто близько знав В.М. Гаршина, він завжди випромінював доброзичливість, делікатність і спокій. Друзі ніколи не бачили його роздратованим, не чули від нього жодного різкого слова навіть на адресу малодостойних осіб. Він не засуджував їх, не лаяв, не сперечався з ними, він просто не приділяв їм своєї уваги, вони ніколи не потрапляли у коло його інтересів. Він не був поступливим, але нікому не нав'язував власної думки. Гаршин рідко говорив "я заперечую", "я проти", частіше від нього можна було почути: "я цьому не співчуваю". Щоб уникнути суперечок, він писав: "такий-то дотримується іншої думки". У відгукках на рукописи ніколи не пропонував авторові щось розширити, поглибити чи додати. Вбачав своє завдання у тому, щоб звернути увагу на помилки, протиріччя чи упущення. "Радити, коли тебе не прохають, не можна. Поради доречні тоді, коли їх від тебе очікують". Ці слова були гаршинівським життєвим принципом. Деяким амбітним редакторам і рецензентам, які настирно намагалися йому щось порадити, Гаршин відповідав без роздуму: "Маєш, що сказати, - пиши сам". Він умів навчати, не навчаючи.

Знаходяться читачі, які сприймають письменника В. Гаршина як песиміста й занепадника. Можна навести багато прикладів, що заперечують подібні думки про нього. Всеволод Михайлович посідає достатньо шановане місце в світовій літературі не лише за художньою якістю своїх творів, але й завдяки влучним психологічним трактуванням образів літературних героїв.

Гаршинський біль є біль загальнолюдський, а це за будь-якого нового покоління людей робить його сучасним. У цьому полягає, на мій погляд, сила і феномен Гаршина. Головним у його творчості було пробудження у людей свідомості, почуття особистої відповідальності за зло, яке існує у світі. У лаконізмі творів письменника все об'єднується глибоким соціально-психологічним аналізом і ліризмом, широтою філософського погляду на світ і людську природу. Сучасники Гаршина називали його "людина не цього світу". Він дійсно був далеким від жорстокого світу, він був від світу правди, добра і краси. Його твори у котре нагадували людям, що лише там можливе людське щастя, де радість і горе супроводжують одне одного, чергуючись між собою, де немає непотрібної жорстокості, непотрібного зла.

Думками і душею Всеволод Михайлович знаходився в гуштині життя найбільш хвилюючого періоду XIX століття. Талант письменника пристрасно і щиро втілював у творах неспокій і протиріччя того часу. Через це він став володарем думок цілого покоління російської інтелігенції другої половини XIX століття. Близький він і нам за своїми ідеями і за станом своєї душі. Він переступив із позаминулого століття у наше XXI. Зовсім не дивно, що від того він виглядає мудрішим і гуманнішим за нас, його антивоєнні твори, особливо "Чо-

тири дні", і сьогодні актуальні у сучасному світі, сповненому жорстокості і кровопролиття. У цьому розумінні Гаршин вічний.

Окрім художніх творів В.М. Гаршина я не раз перечитував його епістолярну спадщину. На жаль, повністю том, де вміщені листи, не перевидавався з 1934 року.

А ці листи надзвичайно повчальні для будь-якого читача - юного чи сивого. Вони багаті за змістом, стосуються майже всіх сторін біографії і творчості письменника. Більше того, відверто розкривають риси характеру автора, містять опис головних подій сучасної йому епохи. У цих листах за кожним словом чи виразом, за кожною характеристикою відкривається цілий світ думок, літературних та суспільних оцінок. Листи Гаршина розкривають його освіченість, комунікабельність, начитаність. Приваблюють влучні і оригінальні відповіді, відверті, чесні і доброзичливі. Усе, що він говорив чи писав у листах, було його власним, продуманим. Самостійність і незалежність в роздумах, сміливість суджень. Критичне ставлення до будь-яких проявів життя. При цьому жодного брутального чи непотрібного слова.

У галузі літератури Гаршин також мав власні уподобання. Схвалював, підтримував і заохочував творчість молодих побратимів по перу - А. Чехова, В. Короленка і Г. Успенського, був самокритичним у ставленні до деяких своїх творів за схематичність і непереконливість ("Ніч", "Зустріч", "Сигнал"). Не будучи революціонером, Гаршин зі співчуттям ставився до народників і проповідував "потребу боротьби із соціальним гнобленням".

Доля і життя В. Гаршина навечно пов'язані з історією сонячної Болгарії. Саме тут за свободу і незалежність болгарського народу серпневим днем 1877 року в битві поблизу села Аяслар (нині Светлен) пролив кров Всеволод Михайлович.

Допомога балканським слов'янам у боротьбі з турецьким гнобленням, починаючи з 1875 року, стала найгострішою проблемою усєї європейської спільноти.

Майже два роки Всеволод Гаршин поривається з одностудентами поїхати на Балкани і взяти участь у визвольній боротьбі. Чутлива душа студента Гаршина не могла змиритися з антилюдськими явищами і шукала зближення з народними масами в допомозі братам-слов'янам.

У п'ятій роті третього батальйону 138 Болховського полку ніс службу доброволець Всеволод Гаршин.

Історія російсько-турецької війни 1877-1878 років не називає загальну кількість добровольців, які йшли звільняти Болгарію від турецького гніту, подібно до Всеволода Гаршина. Проте відомо, що Всеволод Михайлович був єдиним добровольцем, листи якого із походу та з місця бойових дій можна назвати військовими репортажами. Вони влучно, інколи детально і завжди об'єктивно описують історичні події, стан душі рядового солдата. Рядки похідних листів майбутнього письменника свідчать, що похід на війну був для нього своєю школою фізичного гарту, вміння бачити, спостерігати, думати й узагальнювати. "Йдемо взагалі важко, особливо, коли великі переходи. А у нас були підряд два переходи по 45 і 40 верст. До речі, фізичні труднощі не видаються мені такими насправді, внутрішні муки більш болючі. І ніколи я не відчуваю каяття з приводу того, що пішов у похід. Це така школа, особливо для мене, якому потрібно виховувати характер. Як я і очікував, матеріалів для спостережень виявилось безліч. У тому, що я зумію писати і матиму успіх, я майже не сумніваюся", - це в листі до матері. У листах Гаршина чітко простежується оптимізм і переко-

наність у справедливості участі російських вояків у визвольній війні. "Воюватимемо добре. Солдатські настрої серйозні, спокійні і ніхто з солдатів не побіжить, за це я ручаюсь," - це теж рядки листа добровольця Всеволода Гаршина.

Перше бойове хрещення Гаршин отримав у липні 1877 року в Есерджійській битві. Неодноразові атаки для нього закінчилися вдало, але з поля бою Всеволод виніс сильні враження: перед очима один за одним падають солдати, його товариші.

Тримісячна військова служба багато чому навчила Гаршина: окрім фізичного і морального гарту він уже правильно орієнтується у бойових ситуаціях, володіє собою, може прийняти вірне рішення. На підтвердження цього наведу спогад письменника, сучасника Всеволода Гаршина, Миколи Мінського: "Це було на початку серпня: знемагаючи від страшної спеки, Гаршин і його бойові товариші лежали під кущами гльоду, а більшість роти розташувалась в тіні великого одинокого дерева. Завдяки відкритій місцевості турецькі гарматники помітили скупчення російських солдатів під деревом і відкрили прицільний вогонь. Перший снаряд зрізав верхівку дерева, а другий розірвався неподалік. Солдати завмерли від страху і не рухалися. Гаршин щосили кричав їм, щоб вони залишили небезпечне місце, яке стало мішенню для ворога. Чи то страх заважав виконати слухну пораду товариша, чи то вони були оглушені розривами двох снарядів - перелякані солдати залишалися під деревом. Гаршин, ризикуючи життям, залишає своє укриття, біжить під кулями по відкритій місцевості і виводить своїх товаришів із пристріляного ворогом місця. Ледве дісталися вони своїх кущів, як третій снаряд розірвався біля самого дерева, зробивши глибоку вирву".

У долині річки Кара-Лом на висотах Карадерни-баїр та Кашар-баїр між селами Аяслар і Панкой дислокувалися турецькі війська. Завданням російського загону було зупинити турецьке військо, яке стрімко рухалося до містечка Плевен. Жорстокі кровопролитні бої точилися три дні у серпні 1877 року. Співвідношення сил було 3 до 1 на користь турок. Стояла неймовірна сорокаградусна спека. Бої точилися безперервно. Лише за 12 годин бою 11 серпня було відбито вісімнадцять запеклих атак турок. На межі можливого Болховський полк йде в останню штикову атаку і відкидає ворога із зайнятих позицій. Останній бій того дня став останнім і для Всеволода Гаршина.

Ось рядки з подання командира роти про нагородження Всеволода Гаршина орденом Святого Георгія: "...рядовий Всеволод Гаршин прикладом особистої хоробрості надихнув своїх товаришів в атаку і цим сприяв успіху...". Згідно з цим поданням орден Гаршин не отримав, але отримав офіцерське звання.

З притаманною йому сором'язливістю у першому госпітальному листі він коротенько повідомляє матері: "Я легко поранений при Аясларі 11 серпня. Рана кулею в ногу вище коліна... Про себе скажу, що воював добре, навіть вище очікуваного".

П'ять днів потому в листі до матері зі шпиталю Гаршин напише так про цю військову подію: "Десятого розпочалася серйозна справа. Аяслар - сільце біля річки Кара-Лом. Лівий (наш) берег спускається до русла річки узгір'ям і покатий, на правому, турецькому, - значні висоти. Турки засіли на них. Вони весь час прибували і прибували. Спочатку наші діяли тільки артилерійським і рушничним вогнем, а увечері (місяць світив "на все обличчя" - був уповні) пішли в атаку на круту гору, висотою у декілька тисяч метрів (на самій вершині гора така крута, що коли мене несли на носилках, то їх довелося поставити на схил і тягти: нести було неможливо). Наші наступали знизу, іноді стріляли. Зате турки не жаліли патронів. Турецькі постріли почали спалахувати вже на самій вершині гори, кулі свистіли все частіше, лізти вгору було важко, високо. Проте ми дерлися, пройшли за чверть години по гребню і вискочили з кущів на відкриту місцевість. Ніколи не забуду тієї картини, яка поста-

ла перед нами. Позаду гребеня виявилася ущелина, за нею - знову висота, а далі ще і ще. Низ ущелини і протилежний нам схил білів і димівся. Це стріляли турецькі стрілки. Гребінь протилежної до нас висоти був покритий військами. Там стояли і гармати. Ми розсипалися ланцюгом перед курганом, що височів на гребні. Кулі свистіли так, що все злилося в загальне шипіння. Вісім гармат з другого боку ущелини раптом почали пускати гранати в наші стрілецькі лави (відстань 1200 - 1300 кроків). Гармати не такі винищувальні як гранати, але психологічно діють вражаюче. Узагалі гармати стріляли напрочуд влучно. На іншому схилі була колона. Вона спускалася униз, в ущелину, безперервно стріляючи, і ми зосередили весь вогонь на ній. Але турки йшли і йшли, і через п'ять хвилин були у нас на кінчику носа. Лава відступила назад кроків на двадцять, я не помітив цього, залишився один. Як мене не підняли на кпини - не знаю. Турки не добігли до мене хіба що тому, що не встигли. Наші закричали "Ура!", атакуючи. Турки кинулися тікати, а тікають вони дивно: стрибають донизу згори, підібгавши ноги, і весь час стріляють назад, не повертаючись, а просто жарять безперервно на ходу, бігом, йдучи то вперед, то назад. Тільки що ми їх погнали, мене захопило всім тілом щось приголомшує і я впав. До речі, я швидко отямився, сів, затягнув хустиною ногу вище коліна і поповз. Кроків за сто мене підняли - наш барабанщик і унтер-офіцер - і дотягли до носилок".

З польового лазарету уявлення Гаршина про необхідність і неминучість цієї війни протягом бойових змагань доповнилися розумінням антилюдської природи війни узагалі. На фронті у Всеволода Михайловича відкрилися кращі людські якості характеру - простота у спілкуванні з солдатами, сприятливість і взаємовиручка, турбота про інших і головне - хоробрість. Болгарський період остаточно сформував у нього непримиренність до насильства і соціального зла; категорії "свій" і "ворог" трансформувалися в єдине поняття "нещасні люди", яких примушують вбивати один одного.

Незабутні враження Всеволода Гаршина про війну знайшли відображення в більшості його творів. Чотиримісячне перебування в Болгарії залишило в його вразливій душі яскраві спомини про цю чудову країну. Повернувшись з війни, Гаршин розповідав друзям, що міг би один, без сторонніх пройти шляхами переходу і "до останнього камінця на перехрестях доріг" впізнати стежки війни. Почитайте будь-який його лист зі шпиталю чи оповідання "Чотири дні", "Аясларська справа", "Спогади рядового Іванова" та "Боягуз" і ви у цьому переконаєтеся самі.

Пам'ять про нашого земляка в Болгарії дивовижно зворушлива і є своєрідним символом людської уваги до діячів минулого, ґрунтовного розуміння важливості і значення їх справ і вчинків. Гаршина в Болгарії шанують як національного героя, підтвердженням цього є встановлення йому пам'ятника в с. Светлен. На місці знаменитого серпневого бою 1877 року закладено меморіальний парк "Дружба". Далекого 1934 року прогресивні болгарські письменники і їх прихильники зібрали 100 тисяч левів на спорудження пам'ятника Всеволоду Гаршину в селі Светлен у детальному описі Аясларської битви зазначено великий внесок нашого земляка В. Гаршина у "сприятливе розв'язання російсько-турецької війни".

Сам пам'ятник було відкрито 17 листопада 1973 року. Болгарські шанувальники таланту і подвигу В. Гаршина досить оригінально і своєрідно втілили свою ідею, спорудивши будинок-пам'ятник Гаршину в центрі селища. На лівій частині будівлі прикріплено барельєф письменника і мармурову дошку з написом "Будинок-музей Всеволода Михайловича Гаршина" (скульптор П. Куцарова). Біля стіни - бойова гармата часів російсько-турецької війни, з правого боку викарбувані слова письменника з листа до матері: "Болгарія - країна, яка могла бути раєм!" На другому поверсі будинку - кімната-музей, експонати якої розповідають про життя і літературну творчість В. Гаршина, бібліотека книг з творами письменника в перекладі болгарською мовою. Унікальною є картина професора Бориса Данкова "Гаршин закликає росіян взяти участь у російсько-турецькій війні", яка уміщена зліва на стіні залу масових заходів. Відкриття будинку-музею В.М. Гаршина здійснювалося на державному рівні за участю вищих державних діячів, керівників Торговищського округу, письменників, посла СРСР у Болгарії В. Базовського і відомого українського поета Платона Воронька. Усі центральні і окружні газети опублікували звіт про цю подію: "Очікуване свято", "Гаршин - наш національний герой". У деяких газетах уміщено детальні матеріали історичного змісту "Аясларська битва".

Через п'ять років на майдані, де перетинаються шляхи до Светлена, відкрито величний бронзовий пам'ятник: воїн-доброволець Всеволод Гаршин (скульптор Ліляна Георгієва) у формі російського солдата зі скаткою через плече, з гвинтівкою і записною книжкою присів ненадовго перед черговою битвою.

Мандруючи болгарськими шляхами В. Гаршина, я разом з групою туристів вересневими днями 1989 року пройшов бойовими шляхами письменника-земляка. Відтоді жменя болгарської землі зберігається у меморіальному музеї Всеволода Гаршина у Переїзнянській середній школі Артемівського району Донецької області.

У березні 1980 року в Светлені урочисто відзначали 125-річчя від дня народження Всеволода Гаршина. На урочистості прибуло багато почесних гостей. З Радянського Союзу було більше 50 осіб і серед них - племінниця письменника, професор Ленінградського університету Ніна Кузьміна-Гаршина, поет і артист Володимир Висоцький, український поет Платон Воронько. Виступи перед переповненими аудиторіями, мандрівки місцями колишніх боїв, зустрічі зі студентами і вченими, болгарськими колегами по перу.

Серпень 1982 року ознаменувався відкриттям величного меморіального парку болгаро-російської дружби на місці аясларської битви. Архітектор Здравко Русев створив архітектурно-скульптурну композицію "Дружба" у вигляді двох бетонних пілонів, які нагадують два ввіткнутих у землю штики. На пілонах викарбувані слова з вірша В. Гаршина:

*Мы не идем по прихоти владыки
Страдать и умирать,
Свободны наши боевые клики,
Могуча наша рать.*

У глибині парку знаходиться братська могила, у якій поховані 64 воїни, які загинули в Аясларській битві. У світі існує ще одна меморіальна дошка зі словами із листа В. Гаршина до матері. Така дошка в болгарському місті Свищов, а слова написав Всеволод Гаршин далекого літнього дня 1877 року: "Яка країна! Яка природа! Тут можна влаштувати земний рай!"

Короткий життєвий шлях В. Гаршина відзначений численними проявами унікальних особливостей його характеру - він був чудовим майстром людської дружби, що може слугувати прикладом у будь-якому поколінні людського товариства.

У далекому 1913 році газета "Правда" писала: "Читаючи Гаршина, ніби слухаєш чу-

дову музику, і сам стаєш добрішим і чистішим, його сум стає дорогим усім, хто розгадає його. Це сумує людина, що усвідомлює свою самотність, усвідомлює своє безсилля повернути світ до добра, коли навколо тебе байдужі і глухі люди". Як письменник Гаршин дійсно співець "безнадійної скорботи" і самотності, а як людина - він ніколи не був самотнім. І мав талант притягувати до себе видатних діячів літератури і мистецтва, не говорячи вже про студентську молодь і простих читачів. Як відзначав І.Рєпін, "біля нього тепло і затишно".

Дружні стосунки з поетом Семеном Надсоном у Всеволода Гаршина мали особливий характер, за що їх сучасники називали "ідеологічними двійниками": зовнішня схожість, близькі погляди в літературній творчості, глибоке розуміння психології молодої інтелігенції, одновекторність у пошуках демократичних ідеалів. Хвилюючись за здоров'я талановитого поета, і як людина, і як член комітету Літературного фонду, заснованого М. Некрасовим та І.Тургенєвим в 1859 році, Гаршин ініціює збір коштів серед своїх заможних друзів на лікування Семена Яковича Надсона. В жовтні 1884 року Всеволод за підтримки сім'ї Давидових (Карл Юлійович - композитор, директор консерваторії, Олександра Аркадіївна - письменниця) організовує на користь Надсона благодійний концерт видатного музиканта Антона Рубінштейна (А. Рубінштейн - засновник першої консерваторії в Росії, композитор, автор опер "Демон", "Нерон", "Перські пісні" та інші), "Антон Григорович грав, і так грав, що я ніколи не чув... він вибрав усі траурні речі і знамениту Шопенівську сонату. У всіх на очах були сльози," - так про цей вечір Всеволод писав своїй матері Катерині Степанівні в Харків. Зібрані кошти за ініціативи В. Гаршина дозволили хворому на туберкульоз Семену Надсону тривалий час лікуватися в кращих лікарнях Південної Франції, Швейцарії та Німеччини.

Всеволод Михайлович як надійний друг турбується про Семена Яковича: де йому жити після закордонного лікування. Кліматичні умови столиці ніяк не відповідали рекомендаціям лікарів. Знаючи цілющий клімат значної частини України, залучає до подальшого оздоровчого процесу С. Надсона свою двоюрідну сестру Юлію Степанівну Міссорі-Пашенко. Вона була палкою шанувальницею поетичного таланту Семена Яковича, і, що важливо, - заможною поміщицею і володаркою привабливого маєтку в селі Носківці Подільської губернії. Гаршин швидко отримав згоду Юлії Степанівни на приїзд С. Надсона до "...райського куточка української глушини". Юлія і Всеволод надсилають запрошення Надсону і переконують його прийняти його. Щоб друг зайвий раз не хвилювався і щоб його не брали будь-які сумніви щодо клімату Центральної України, Всеволод Михайлович надсилає детальні довідки про сприятливі кліматичні особливості с. Носківці лікарям хворого Надсона в Швейцарію, щоб вони дали згоду на продовження оздоровчого періоду в українському маєтку. Клопотання не залишилися без уваги. Отримавши дозвіл лікарів, наприкінці весни 1885 року Семен Якович приїждить на відпочинок до маєтка Юлії Степанівни. Радіючи поверненню друга, Всеволод Михайлович частенько надсилає йому в Носківці розважливі і дотепні листи, намагаючись відвести хворобливі думки про невблаганну смерть.

На літературних теренах друзі вели себе відповідно доброзичливо. У травні В. Гаршин в листі до В. Латкіна повідомляє, що посварився з М. Мінським через його квітневу публікацію - рецензію на книгу віршів С. Надсона в журналі "Новь". Необ'єктивні, дошкульні і безпідставні випадки на адресу С. Надсона дуже обурили В. Гаршина.

Разом з тим, дружні стосунки двох літераторів не заважали критикувати твори один одного. У листі до Фаусека в травні 1885 року з Носківців С. Надсон делікатно і обережно зауважує: "Повість "Надія Миколаївна" мені рішуче не подобається. Звичайно, хороша мова і симпатич-

ний тон... звичайно, неуспіх і невдалість повісті - дрібниці. Хто не писав блідих речей?"

Зміст листа незабаром став відомий В. Гаршину, але він не образився на друга, а став більш вимогливішим до свого письменства. Цьому підтвердженням є рядки з листа В. Гаршина до Ю.С. Міссорі 21 січня 1886 року: "Я потроху посуваю свою повість. Лише.. ще довго не буду друкувати; закінчу та ще місяця з два протримаю, щоб полегшала. А то знову Семен Якович буде лаятись, як за "Надію Миколаївну". У наступних листах до Надсона В. Гаршин незмінно звертається до нього: "Милий Семене Яковичу".

Разом з О. Плещеевим наприкінці 1885 року В. Гаршин піклується про підготовку й видання другої збірки поезій Семена Надсона. Очікувана книга вийшла друком на початку січня 1886 року. Успіх книги був шалений, у книгарнях - черги, на будь-яких вечірках студентства й інтелігенції тільки й розмови, що про нову книгу безнадійно хворого Семена Яковича. На першій сесії Академії наук наприкінці січня 1886 року приймається одностайне рішення про присудження С.Я. Надсону вищої літературної нагороди - Пушкінської премії і золотої медалі. Натхненний успіхом, і у відповідь на чисельні запрошення літературних шанувальників, пересилоючи хворобу, Семен Якович у супроводі Юлії Міссорі в квітні проводить літературні вечори у Вінниці та Києві. Вечори вийшли вдалими, а "молодь ледь не розірвала на шматки і на руках винесла на сцену", - такий запис Семен Надсон зробив у своєму щоденнику в Носківцях.

Київ був містом його батька і пращурів, тут він навчався в першому класі гімназії № 2. "Маленький флігель у Києві в пам'яті моїй залишається світлим синонімом зручності, домовитості і тихого безтурботного життя", - це теж рядки із щоденника поета. Пушкінська премія закріпила поетову славу, київські і столичні видавці другим виданням друкують поетичну збірку, організують переклад його поезій німецькою та італійською мовами і видають окремих книгами. Літературний Київ настирливо запрошує поета провести ще один літературний вечір за його участі. Кошти від червеневого поетичного вечора, майже 650 рублів, Надсон надсилає в Літературний фонд, пам'ятаючи попереднє піклування друзів про його здоров'я. Вдячний за увагу і високу оцінку його творчості, для київських видань поет написав у Носківцях декілька літературно-критичних статей. Редактори їх залюбки надрукували.

Чудова, тепла, суха і сонячна осінь 1886 року, тінистий парк з розкішними деревами, великий фруктовий сад із запашними яблуками та грушами - все оточення: і природне, і людське, начебто сприяло лікуванню С. Надсона. Щодня в Носківці надходять десятки листів друзів і шанувальників творчості поета. Він намагається всім особисто відповісти. "Тут яблука і сливи не лише на деревах - по них ходять! Цілий день читаю, граю на скрипці, на роялі, їздимо кататися. Крім цього, займаюся зі старшим сином моїх господарів" (лист сестрі Ганні). Усе тішить поета і все дає надію на одужання. Та невблаганна хвороба ніяк не реагує на піклування друзів і старання лікарів.

На сороковини після смерті друга Всеволод Гаршин організує і проводить 27 лютого 1887 року вечір пам'яті С. Я. Надсона. Виручені кошти від заходу були використані на спорудження пам'ятника поету. "Чистого прибутку 846 р. 45 коп." - так звітував В. Гаршин на засіданні Літературного фонду. Він також підтримує намір О. Плещеева увічнити пам'ять С. Надсона виданням до його 25-річчя книги. За безпосередньою участю В. Гаршина збираються всі друковані роботи С. Надсона, літературно-критичні статті про нього і розпочинається підготовча робота до друку. 21 серпня 1887 року стараннями друзів виходить книга "С. Я. Надсон. Сборник журнальных и газетных статей. Посвященная памяти поэта".

Світло Гаршинського таланту дружити невичерпне, і досліджувати його будуть на прикладах стосунків з Фаусеком і Гердом, з Малишевим і Ярошенком, з Успенсь-

ким та ще багатьма особами, які оточували його.

Всеволод Михайлович Гаршин був також чудовим земляком. Найтісніші "земляцькі" стосунки у нього з І. Ю. Рєпіним. За словами Іллі Юхимовича. "Гаршин був симпатичним і вродливим... Гаршинські очі, особливої краси, сповнені серйозної сором'язливості". Міста, у яких свого часу жили І. Рєпін і В. Гаршин (Чугуїв і Старобільськ) належали Харківській губернії. Один одного митці знали заочно, а познайомилися безпосередньо у 1882 році в концертно-театральній залі Павлової. Про момент знайомства Рєпін згадував: "Майже з першого погляду на Гаршина мені захотілося писати з нього портрет".

І. Рєпін високо цінував індивідуальність Гаршина як письменника, а Всеволода Михайловича захоплював мистецький таланти Іллі Юхимовича - психологізм його творів.

Результатом творчої співпраці стали:

- портрети і картини, написані І. Рєпіним, до яких позував В. Гаршин;
- ілюстрації до оповідань Гаршина, серед яких зустрічаються його зображення;
- використання моделей окремих картин І. Рєпіна в оповіданнях В. Гаршина.

Уперше Всеволод Михайлович почав позувати Іллі Юхимовичу в 1883 році для етюду до картини "Іван Грозний".

Під час сеансів В. Гаршин згадував смішні випадки із життя. Він був хорошим оповідачем, особливо йому вдавалося колоритно передати мову українських селян. І. Рєпін, добре знаючи українську культуру і звичаї українців, сприймав розповідь жваво і довго сміявся: "Навіть на другий чи третій день, згадавши його розповідь, я довго сміявся".

Після сеансу художник йшов провадити письменника, заходили додому, в затишній кімнаті пили чай, розмовляли, грали у вінт. Потім вже Гаршини, Всеволод з Надією, йшли провадити Іллю Юхимовича. Теплі білі ночі сприяли нічним бесідам і прогулянкам й іноді прощання розтягувалося майже до ранку, особливо, коли до них приєднувалася Віра Олександрівна, дружина Іллі Юхимовича.

Цей ескіз - складова частина відомої картини І. Рєпіна "Іван Грозний і син його Іван" ("Іван Грозний і син його Іван 16 листопада 1581 року"). Над картиною художник працював майже три роки, виставлена вона була 10 лютого 1885 року на тринадцятій виставці передвижників в будинку № 88 на Невському проспекті у великій залі. За оцінками сучасників, цей, чи не найкращий мистецький твір Іллі Юхимовича, спричинив численні дискусії в столичній пресі, від урядових кіл виголошувалися навіть вимоги виставку закрити, а художника з картиною заарештувати. 15 лютого через такий розголос в столиці картину оглянув Олександр III. Про що думав імператор, дивлячись на царя-вбивцю, невідомо, але виставку після його відвідин закрили. Обійшлося без арешту Рєпіна і конфіскації його твору. Картина придбав московський купець-меценат Павло Третьяков.

Про цей шедевр І. Рєпіна написано дуже багато. Одні в картині вбачали театральну трагічну сцену історичного факту, інші - лише царя, безпощадного в гніві навіть до власного сина, треті - людину в безмежному особистому горі. Великий витвір мистецтва тим і великий, що в одному зливається все важливе - цар, батько, людина, історія, особиста трагедія, людські страждання. Ілля Юхимович відразу вдало вибрав для образу царевича Всеволода Гаршина. У обличчі помираючого царевича безповоротна приреченість, його погляд вже не належить цьому світу, смертельна блідість обличчя підкреслена яскраво-червоними струменями крові.

У похилому віці І. Рєпін, згадуючи роки роботи над картиною, писав: "В обличчі Гаршина мене вразила приреченість загинути. Це було те, що мені було потрібно для мого царевича".

У перші дні виставки крізь натовп глядачів до картини "Іван Грозний і його син Іван"

пробирається Всеволод Гаршин в супроводі Миколи Демчинського. У своїх спогадах про цей день Микола Олександрович пізніше напише: "Ми наближаємося до картини, нижня частина її стає все більше видимою. Коли, нарешті, ми побачили калюжу крові, Гаршин, неначе злякавшись, весь затрусився, схопив мене під руку і тремтячим від хвилювання голосом промовив: "Чого, чого стільки крові?" Я його зразу повів в інші кімнати. За його словами, він не спав всю наступну ніч. Здається, сталося щось особливе за декілька хвилин перебування на виставці".

І. Рєпін зміг фантастично передати фарбами психологічний стан в царських палатах 16 листопада 1581 року, створена ним картина має гіпнотичний вплив на глядача. Саме під дією гіпнозу Гаршин майже щодня приходив на виставку. Вже після закриття виставки, 20 лютого 1885 року, В. Гаршин в листі В. Латкіну пише: "У якому б захваті був би ти тепер, побачивши "Івана Грозного" Рєпіна. Так, такої картини у нас ще не було, ні у Рєпіна, ні у кого іншого - і я бажав би оглянути всі європейські галереї для того тільки, щоб сказати те саме про всю Європу. Уяви собі Грозного, з якого зіскочив цар, зіскочив Грозний, тиран, владика, - нічого цього немає, і перед тобою тільки вибитий із сідла звір, який під впливом страшного удару на хвилину став людиною. Я радий, що живу, в часи коли живе Ілля Юхимович Рєпін".

Гіпнотично картина діяла і на самого творця. І Рєпін згадував, що його охоплював жах перед власним творінням, безсонні ночі, дивні сновидіння. Він якось заспокоювався лише тоді, коли накривав картину простиралом.

Улітку 1884 року сеанси у І. Рєпіна поновлюються. Тепер Всеволод Гаршин позує для нової картини - для власного портрета. У листі до матері 30 липня 1884 року він пише: "Ось уже декілька днів, як я ходжу до Рєпіна і позую йому. Портрет виходить, здається, дуже хороший, з кращих рєпінських портретів". І через декілька днів: "Я дуже зійшовся за це літо з І. Ю. Рєпіним і радий цьому". Великий портрет В. Гаршина - письменник зображений за роботою, з книгами і рукописами. І. Рєпін був визнаним портретистом свого часу, але відгуки у пресі про цю картину були неоднозначні. За словами І. Рєпіна "гаршинські очі, особливої краси, повні серйозної соромливості, часто зволожувалися таємничою сльозою". І. Рєпін на картині дав не лише зовнішню схожість, він зробив портрет письменника винятково цікавим з погляду живопису.

Ілля Юхимович Рєпін написав Всеволода Гаршина яскравими, соковитими барвами, з дивовижним відчуттям і смаком вибрав фон, надав його обличчю особливий, живий ракурс, безпосередній і чарівний погляд, переконуючий глядача бути кращим. Портрет В. М. Гаршина придбав для картинної галереї у Києві український патріот-меценат Михайло Терещенко, Після 1920 року картина стала власністю музею мистецтв м. Нью-Йорк.

Остання робота І. Рєпіна, коли він писав В. Гаршина з натури, називалася "В. М. Гаршин в труні" (1888 р., зберігається в Державному музеї літератури, м. Москва).

Ілюстрації І. Ю. Рєпіна до оповідань В. М. Гаршина розпочинаються суперобкладинкою збірки "Червона квітка" (1889 р.) - яскраво-червоний мак, загрозна квітка зла.

У роботі "Рябінін і Дедов" (1888 р.) І. Рєпін використовує риси В. Гаршина у образі Рябініна - соціально і психологічно заклопотаної людини.

В. Гаршин звертається до картини "Бурлаки на Волзі" І. Рєпіна в оповіданні "Художники". Рєпінська картина "Царівна Софія" стала моделлю в творі Гаршина "Надія Миколаївна".

І. Репін за мотивами гаршинського оповідання "Ніч" в 1896 році написав незвичну, цікаву і, якоюсь мірою, містичну картину "Видіння подолали". За нічним столиком - герой оповідання з рисами обличчя Гаршина, яскраве світло, відбите від поверхні столика, підкреслює наявність психологічного конфлікту. У напівтемряві падаючі тіні утворюють дві приколи - образ жінки з рисами матері письменника і ангел.

Досить цікавою є історія написання картини І. Репіна "Не чекали" (1884-1888 рр.), і вона теж пов'язана з В. Гаршиним. За словами художника, вона була найважчою через пошук образу для головної фігури - революціонера. Картина зображує повернення в рідну домівку політичного засланця, страждальця - батька і чоловіка. Критики-консерватори дошкуляли майстрові своїми в'їдливими осудами бунтарського значення картини. Підігрітий критикою і високим рейтингом робіт І. Репіна, П. Третьяков погоджується придбати картину за умови виправлення обличчя головного героя: "Обличчя має бути молодшим і більш симпатичним. Може бути схожим на Гаршина?"

Через рік Репін закінчує переробку обличчя революціонера. Замовник, оглянувши картину, погоджується на перевезення її до Москви. З якихось причин І. Репін, шукаючи ще більшої виразності образу, втретє перероблює картину (1887 р.). Замовник дуже незадоволений цим варіантом. Художник здійснює четверте виправлення і вересневого дня 1888 року повідомляє замовника. Отримавши картину, Третьяков у листі до Репіна зауважив, що найбільш вдалим варіантом, на його думку була картина 1885 року, або "версія Гаршина" ("з Гаршина"). Підтвердження, що В. Гаршин позував І. Репіну для цього полотна, можна знайти в листуванні художника і колекціонера.

До середовища, в якому жив і творив В. Гаршин, належав також його знаменитий земляк, художник А. Куїнджі. Дійсно, біографії Архипа Куїнджі і Всеволода Гаршина об'єднують те, що обидва народилися на донецькій землі: перший - у Маріуполі, а другий - в Приємній долині. Привілля донецького степу, вільнолюбні люди цього краю з дитинства прищеплювали майбутнім знаменитостям любов до природи, загострене відчуття справедливості, самотність. Архип і Всеволод майже в один рік з'являються в столиці: Архип намагається стати студентом Академії мистецтв, а Всеволод - гімназистом.

Гаршин - постійний відвідувач мистецьких "п'ятниць" і виставок передвижників, де виставлялися і картини А. Куїнджі "Чумацький тракт в Маріуполі", "Степ цвіте", "Степ увечері" та "Українська ніч". У листі до матері від 6 березня 1879 року Гаршин повідомляє про відкриття виставки в Академії: "Є привабливі речі. "Степ" Куїнджі - просто чудо якесь. Утім ті, хто не бачив наших степів, нічого не можуть зрозуміти в цій картині.

Море трави, квітів і світла! Інший степ Куїнджі - весна чи осінь - багно невилазне, дощ, шлях, мокрі воли і не менш мокрі хохли, мокрий пес, що завзято виє біля шляху на погану погоду. Від усього цього якось щемить серце".

Улітку 1882 року в Москві на Кузнецькому мосту в будинку Солодовнікової експонувалися картини А. Куїнджі "Ніч на Дніпрі" і "Березовий гай". 22 липня виставку відвідав В. Гаршин. Перед поїздкою на виставку Всеволод Михайлович отримав листа від Якова Полонського: "Що це таке? Картина чи дійсність?.. Цей місяць, ці чари, ця темна далечінь, ці "тремтливі вогні сумних сіл" і ці переливи світла, це срібне відображення місяця в течії Дніпра, ця поетична, тиха, велична ніч?" Картина "Ніч на Дніпрі", за оцінками фахівців, найкраща з робіт А. Куїнджі.

Продовжуючи характеризувати творче оточення письменника, слід згадати, що Всеволод Гаршин був у дружніх стосунках із впливовим в столиці українцем, полковником і відомим художником Миколою Олександровичем Ярошенком.

Ярошенко щосуботи збирав у себе художників і письменників. Проіснували ці творчі

суботи двадцять років (1874-1894 рр.). Уперше В. Гаршин на ярошенківські суботи потрапив ще студентом і потім намагався їх не пропускати, коли був в столиці. Відомий художник М. Нестеров так згадує про них: "Найдорожчим, світлим гостем в квартирі Ярошенка був В. М. Гаршин. Першу половину вечора він за звичаєм мовчав, але сама його присутність накладала особливу печатку стриманості і щасливої тривоги на всіх присутніх. Закоханими очима молодь дивилася на улюбленого письменника, ніжна любов світилася в очах І. Ю. Рєпіна. І поволі Гаршин збуджувався: мова його ставала жвавою і дотепною".

Успіх картини М. Ярошенка "Кочегар" (1879 р.) безпосередньо вплинув на В. Гаршина, відбившись в написанні оповідання "Художники". Бесіди про літературу і мистецтво на ярошенківських суботах, безперечно, лягли в основу цього оповідання. Всеволод Михайлович для оповідання приймає модель ярошенківської картини "Кочегар", яку називає "Глухар". У період роботи над оповіданням за сприяння М. Ярошенка письменник декілька днів провів на заводі артилерійського відомства, тобто писав з натури, і читачі оповідання, і глядачі картини - були майже одні і ті ж люди в той період. Оповідання сприймалося як опис картини, а картина - як ілюстрація до оповідання. За інформацією про перебування В. Гаршина на заводі І. Рєпін зробив малюнок до оповідання "Рябінін на заводі". Рябінін, герой оповідання, писався з Гаршина. Через 10 років Микола Ярошенко зробив ілюстрацію до оповідання "Художники", малюнок він назвав "Кочегар". Малюнок олівцем - не копія картини, якщо придивитися, то робітник міцніший, стоїть на землі твердо і впевнено.

Микола Ярошенко, Ілля Рєпін, Архип Куїнджі та інші друзі наприкінці ХІХ століття зробили фінансові внески в поповнення фонду В. М. Гаршина для будівництва школи імені В. Гаршина в селі Ново-Павлівка поблизу Харкова.

М.О. Корф був не тільки талановитим публіцистом, а й активним земським діячем, та плідним практиком на неораній ниві народної освіти.

О. Бугайов

ІСТИНИ ПЕДАГОГА І МЕЦЕНАТА

У другій половині XIX століття земська школа в Україні і Росії стала основним типом сільської школи. Багато чого від колишньої земської школи залишилось і до нашого часу. Навіть у найуспішніші роки функціонування радянської школи (1960 - 1980) корфівські освітянські принципи були прикладом для наслідування органів народної освіти всіх рівнів. Прогресивними рисами земської школи було те, що дітей вчив учитель від земства. Він мав певний рівень педагогічної освіти, школа забезпечувалась підручниками, посібниками, мала бібліотеку, учні займалися навчанням у визначений час, а саме навчання було світським, враховувалися особливості сільського способу життя.

Особливо важливими були питання про структуру і термін навчання. Якщо у Європі того часу навчання в народній школі тривало 5-8 років, та для царської Росії це було неприйнятно, бо селянські діти були робочою силою в сім'ї, не могли тривалий час відвідувати школу і не приймати участі в сільськогосподарських роботах. Ця обставина була головною особливістю структури народної початкової школи. Найбільш дієвими були проекти К. Ушинського і М. Корфа. Перший доводив, що навчання в початковій школі має тривати чотири роки, а другий - три роки. Наш земляк Микола Олександрович Корф (1834 - 1883) розробив теоретично і створив практично трирічну однокомплектну школу для сільських дітей. На диво проект великого педагога вже більше 150 років живе і діє. Педагогічна діяльність Миколи Олександровича Корфа набула повсюдного визнання як "система Корфа", "школа Корфа", "трирічка Корфа", "звуковий метод Корфа" і стала своєрідним кодексом для земських діячів, що займалися народною освітою. Він демократично (для тих часів!) облаштував школи, інспектував їх, виділяв власні кошти на навчання сільських дітей, захищав інтереси своїх шкіл в установах і в друкованих засобах інформації, навчав учителів, давав зразкові уроки.

Корф Микола Олександрович (1834-1883) – педагог і просвіти-тель, земський діяч, почесний член Женевської Академії наук, Петербурзького педагогічного товариства, Московського комітету письменності та Московського університету, меценат.

Народився 14 липня 1834 року в поміщицькій сім'ї у місті Харкові. Виховувався у кращих навчальних закладах Росії. Меценатський патріотизм привів здібного спеціаліста на материнські землі, що розташовувалися на межі сьогodнішніх областей – Донецької та Запорізької. Завдяки внутрішнім покликам душі приклав чимало зусиль до будівництва за свій кошт 40 шкіл (нині Великоновосілківський район) для організації початкової освіти. Керуючись підтримкою місцевої громади організував чіткий механізм навчально-методичної системи початкової освіти, основні елементи якої збереглися до сьогodні.

Крім педагогічної діяльності виявив себе і як здібний організатор лісопаркової справи південного сходу України – Нескучненський ліс на Донеччині.

З курсу історії педагогіки мені було відоме ім'я М.О. Корфа та його великий вплив на розширення мережі земських шкіл, щоб "всем желающим детям дать доступ к получению знаний". Працюючи на освітянських посадах в Мар'їнському та Артемівському районах Донецької області, я дізнався значно більше про народного просвітителя Миколу Олександровича Корфа з краєзнавчих досліджень К.М. Кисляка, А.Т. Сайка, В.І. Подола та Г.Я. Ріпки. За даними Одеського державного архіву на кінець 1887 року в трьох сусідніх повітах (Бахмутський, Слов'яно-Сербський і Маріупольський) нараховувалося 230 навчальних народних училищ. Найбільше їх було в Маріупольському повіті - 108. З них 98 % училищ знаходилося у сільській місцевості. Ініціаторами створення і розширення шкіл того часу виступало сільське товариство. Для відкриття чергової земської школи потрібне було рішення сільського сходу, підписане не менше ніж 2/3 домогосподарів і затверджене волосним правлінням. Завдяки втручання інспекції народних училищ повіту повітова земська управа виносила чергове рішення. Влада місцевого самоуправління докладала великих зусиль для розширення мережі земських шкіл. Ініціатори, зокрема М.О. Корф винаймали необхідне приміщення або будували необхідну будівлю. Сільській владі доводилося брати на себе численні зобов'язання: виділення землі під школу, надання позики на будівництво школи, виділення коштів на потреби початкового навчання, відведення квартир з опаленням і освітленням учителям, ремонт шкільних приміщень, закупівля необхідного навчального обладнання. За даними звітів М. Корфа, які зберігаються в Одеському державному архіві за 1870 рік, можна порівняти витрати на школи по Катеринославській губернії. Вони були утричі більшими, ніж кошти від державного казначейства і в 28 разів переважали фінансування церковно-приходських шкіл. Цікаво, що тогочасним бюджетом передбачалось на утримання вчителів - 60,5%, утримання приміщень - 20,5%, шкільне обладнання і наочні посібники - 7,8%, будівництво і ремонт приміщень - 10% від загальних витрат на освіту.

Якісний склад вчителів: 18% - вища та педагогічна освіта, 23% - середня педагогічна освіта, 16% - середня духовна освіта, 43% - домашня освіта. Середньорічні витрати на утримання земських вчителів були значно вищими від церковно-приходських (відповідно 620 руб. і 370 руб. на рік). У сільській місцевості місцева громада доплачувала по 50 рублів на рік і наділяла вчительську родину 1 десятиною (і більше) землі. За даними М.О. Корфа після першого року навчання майже 20% учнів залишали школу. Тому він пропонував, щоб шкільна програма кожного року формувала які-небудь виробничі навички в учня. Тоді ті, хто залишив школу раніше закінчення третього року, були краще підготовленими до життя. Ці обставини він враховував при складанні навчальних програм для земських шкіл свого повіту та рекомендував вчителям не забувати про це. Намагаючись допомогти дітям в отриманні освіти, Корф встановив практику надання учням цільових пільг. Під його контролем усі місцеві старости разом з інспекторами народних училищ оформлювали відповідні подання на допомогу від земських управ.

Чим особа Корфа Миколи Олександровича мене зацікавила з точки зору особистого розвитку? Своєю невгамовною діяльністю і творчістю. За радянських часів ім'я Корфа в педагогічній літературі згадувалося досить рідко, хоча майже вся педагогічна і просвітницька його діяльність протікала в межах сьогоденного Донбасу (у селі Нескучне Велико-Новосілівського району).

Народився Микола 2(14) липня в Харкові в одному з власних будинків батька, німецького барона, близького до царського двору, мати - донька місцевого поміщика. Микола Корф був дуже багатогранною особистістю - досконало володів трьома європейськими мовами, мав непересічний літературний талант та енергію і насагу для громадської роботи. Але

найбільші його здобутки - на терені організації народної освіти. Дитинство розумного хлопчика проходило на Донеччині, в Харкові та Санкт-Петербурзі. Він рано став сиротою, батьки померли, коли йому не виповнилося і десяти років. За рішенням батькових братів Микола продовжує гімназичне навчання в столиці і закінчує знаменитий Олександрівський (Пушкінський) ліцей. За підтримки впливових родичів талановитий випускник отримує державну службу в міністерстві юстиції. Але через півтора роки лишає службу і 1856 року переїздить у власний маєток, що збудували в Нескучному. Земля молодого володаря маєтку розкинулася на березі річки Сухі Яли у межах двох повітів - Маріупольського і Олександрівського, Катеринославської губернії. Молодий господар протягом чотирьох років закладає унікальний, другий в українських степах після Велико-Анадолу, степовий ліс. Його ніхто не заохочує, ніхто не підтримує. На власні кошти, використовуючи працю селян-кріпаків М. Корф закладає 16 гектарів лісу, які сьогодні є 51 кварталом Майорського лісництва. В усі часи саме ліс зумовлював культурну взаємодію різних народів, що проживали в єдності з природою. На честь маєтку ліс теж назвали Нескучненським.

Високоосвічена людина надовго в селі не може залишатися бездіяльною - Миколу Олександровича обирають депутатом повітових земських зборів, через деякий час мировим судьдею та керівником (головою) ради народних училищ. Це і стало життєвим покликанням Корфа. "Не можна не визнати, що надавати європейську освіту вищим класам і залишати в азійському неучтві народ - означає будувати без фундаменту і роз'єднувати суспільні верстви," - так записав він тоді у своєму щоденнику.

Виконуючи свій обов'язок, Микола Олександрович майже щодня мандрує безшкільними селами двох повітів, залучає до вирішення освітянських проблем кращі столичні видавництва "Народна школа", "Дитячий сад", листується з провідними науковцями від педагогіки. Історія зберегла до нашого часу дані про 250 постійних його кореспондентів.

Завдяки його енергії і керівництву в Олександрівському повіті він на власні кошти відкрив більше 40 земських шкіл. Ним було створено тип земської трирічної школи. Заняття велися одним вчителем одночасно з учнями трьох класів. Корф розробив детальні плани і методики навчальних занять у початковій школі. Своїми "Звітами Олександрівської повітової училищної ради", методичним книгами, статтями, книгою для класного читання "Наш друг" Корф позитивно вплинув на діяльність земських шкіл всіх інших губерній Росії.

Микола Олександрович часто відвідував заняття в класах, аналізував їх і сам проводив показові уроки. Щорічно перед початком навчання практикував проведення зборів (з'їздів) учителів повіту, - тобто сьогоднішні серпневі вчительські конференції. Майже повсюдно при відвідинах школи намагався провести зустрічі з батьками учнів і волосним головою (так звані сходи громадян). За підтримки М.О. Корфа волосні голови завдяки рішенням сільських сходів (зборів) активніше ставили питання перед губернськими управами про будівництво шкіл. За активної участі голови училищної ради навколо його маєтку відкрилися земські школи у сусідніх селах Майорськ, Комар, Времіївка, Великий Янісоль, Андріївка.

М.О.Корф ґрунтовно розробив і здійснив на практиці програму спрощеної початкової комплектної школи, запропонувавши одного вчителя на весь трирічний період навчання. Цей проект М.Корфа був підтриманий відомими діячами освіти того часу і зокрема К. Ушинським, який назвав цей проект "зародком нової народної школи з її більш життєвою

програмою елементарної освіти". Завдяки творчій діяльності нашого земляка початкові школи отримали інструкції з управління школою, навчальні посібники, науково виважені норми тривалості уроку і періоду занять, обґрунтування вікових меж навчальних періодів.

Результати наукових спостережень Корфа утілювалися в статті і книги. Протягом 6 років (1867-1873 р.) ним видано 5 книг "Керівництво до навчання грамоті звуковим способом", "Російська початкова школа", "Наша шкільна справа", "Малютко", "Наш друг". Книга для шкільного та домашнього читання для дітей і дорослих "Наш друг" видавалася щорічно коштом автора і розповсюджувалася перед початком навчального року по селах губернії.

Свій власний маєток у Нескучному Микола Олександрович перетворив на центр удосконалення учительської професії, улаштувавши спеціальні курси учительських семінарів з літнім періодом навчання. За особистої фінансової підтримки Корфа М.О. десятки вчителів щоліта виїздили на учительське стажування до кращих педагогів Швейцарії, Німеччини, Франції та Австрії. Він також домігся прийняття рішень повітових засідань про безкоштовне лікування сільських вчителів у повітових лікарнях. Повітові управи збільшили щорічні доплати - винагороди тим сільським учителям, робота яких відрізнялася особливою старанністю і чуйним ставленням до дітей.

Водночас, навчальні класи за трирічними курсами навчання вже не могли задовольнити потребу господарства, що перейшло на капіталістичний спосіб виробництва. Потрібно було розширити освітню програму. Були створені двокласні навчальні училища з п'ятирічним терміном навчання: 1-3 рік - це перший клас, 4-5 роки - другий клас (викладалися такі предмети: російська мова, арифметика, нарисна геометрія, елементарні відомості з природничих предметів, фізика, географія, історія). Число двокласних училищ було обмежене - 1 на волость. Хто закінчував училища, міг, здавши відповідні екзамени вступити в учительську семінарію або на різні курси: бухгалтерські, архівні, креслярські. На заміну статуту про навчальні заклади від 1828 року з початку нового навчального року 1872 набувало чинності нове "Положення 1872 року". На початку 1870-х відкриття вчительських семінарій обмежується. Приватні вчительські семінарії перетворюються на казенні семінарії, в яких мали виховуватися майбутні учителі для народу в дусі "православ'я і вірності престолу". У 1870 році, за активної участі М.О. Корфа розроблені "Положення про вчительські семінарії", у 1875 році - інструкція до них. Курс вчительських семінарій був розрахований на 3 роки.

Освітня здобутки Миколи Олександровича не залишилися поза увагою наукової громадськості: в 1870 році його обирають членом Санкт-Петербурзького педагогічного товариства і Московського університету. Петербурзький комітет грамотності (головою якого на той час був П.Г. Редкін) за великі заслуги у справі організації освіти в Росії присудив Корфу Миколі Олександровичу велику золоту медаль. Високою і рідкісною нагородою була відзначена громадська і меценатська діяльність нашого славетного земляка - на десятки років випереджаючи час, Корфівські школи стали центрами освітньо-культурної роботи на селі: у будні дні в них навчалися діти, у вихідні - діяли недільні школи і бібліотеки для дорослих, ставилися театральні вистави, влаштовувалися виставки народної творчості і наочних посібників. Така школа і сьогодні не втратила актуальності.

Разом з тим, реформація школи - процес неоднозначний, він включає не тільки творчий пошук і подвижництво, але й колізії, які іноді набувають жорсткого характеру. Так сталося і з Корфом Миколою Олександровичем. Начебто внаслідок виборів його відсунули від активної участі в освітніх справах, то в одному, то в іншому повітах. Окрім того безперервна й виснажлива шістнадцятирічна освітня робота негативно вплинула на здоров'я Миколи Олександровича. Разом із родиною у 1872 році він виїжджає на лікування до Швей-

царії. Але, використовуючи будь-яку нагоду для улюбленої справи, Корф узявся вивчати шкільний устрій цієї країни, народні школи, діяльність вчительських семінарій. У його листах відчувається його захопленість, відданість обраній справі шкільної освіти і турбота за освіту в рідному краї.

Новою для його епохи ідеєю, яка швидко поширилась з Європи до Росії, стала ідея про участь жінки у навчальному процесі. Цю ідею відповідально сприйняв і обґрунтував М. О. Корф. Більше того, нетривалі приїзди на батьківщину, в столицю, до педагогів та постійне листування з шанувальниками надають Миколі Олександровичу Корфу нових потужних сил для відкриття в Росії у 1876 році педагогічного журналу "Жіноча освіта". З легкої руки Корфа журнал отримав широку підтримку на педагогічній ниві стабільно виходив друком впродовж 15 років. "Доки жінка залишиться неосвіченою, в народі пануватиме нещасття," - писав М.О. Корф. За його підтримки організовується друк "Педагогічного вісника" в сусідній губернії - Єлисаветградській у 1881-83 роках. Педагогічні журнали і газети завжди шанобливо ставилися до наукового доробку Миколи Олександровича, його статті друкували часописи: "Церковно-приходська школа", що виходив в Києві, "Шкільна освіта" в Одесі. Санкт-Петербурзький журнал "Народна воля" опублікував різноманітну інформацію про М.О.Корфа - біографія, педагогічна і громадська діяльність - видрукував майже всю його педагогічну спадщину. Деякі праці нашого земляка до цього часу потребують вивчення і переосмислення для сучасного педагогічного процесу: "Психологія дитячого читання", "Загальнонародний спів у церкві", "Географія як народний предмет", "Постановка морального виховання у французькій народній школі", "Значення музики і співу у справі виховання". За свій значний внесок у висвітлення багатогранної діяльності визнаних авторитетів педагогічної справи (М.Корф, К.Ушинський) журнал рішенням світової виставки отримав вищу нагороду - Золоту медаль "Дитячий світ" в 1904 році.

М.О.Корф був справжнім педагогом, хоча спеціальної педагогічної освіти не мав. І, як усяка непересічна особистість, був психологом, розумів людей дивовижно! До нього по допомогу йшли всі - старі, молоді, учні. Велику роль у вихованні М.О. Корф приділяв театру. Дітей навчав не просто акторської майстерності, а чогось більшого. Улаштував з ними тривалі репетиції, сумлінно, з повною віддачею. Діти із захопленням займалися театром, сценами, ритмами, етюдами, натхненно грали вистави і відкривали для себе через них увесь світ - величний, прекрасний. Після багатогодинних репетицій розповідав все як є у житті - прямо і правдиво. У атмосфері цієї правди, - прекрасної і чистої, - багато його учнів досягли духовних і професійних висот.

Наявність домашніх театрів у маєтках землевласників України не було дивиною у XVIII-XIX століттях. У сусіда Тарновського - дядька Миколи Васильовича Гоголя був знаменитий присадибний театр, де Микола з дитячих років набирался театрального досвіду. У Миколи Олександровича підросли дві доньки - майбутні відомі актриси. І щоб їм надати якісної освіти він також улаштував сільський театр в селі Нескучне. Перед весінним і осіннім наборами до дитячої театральної трупі малі актори возили по ближніх селах та ярмарках свої спектаклі. Осінні прослуховування проводили у маленькому залі колишньої комори, і зазвичай, там "яблуку ніде було впасти". За столом суворя комісія - головний режисер - Микола Олександрович, його помічниця-дружина... Починається відбір. Ось цей хлопчина наче товстуватий для театру, зате які очі, і як чудово він рухається! Ось дівчинка читає напам'ять "Гаву і Лисицю". Це мабуть, дванадцяте чи тринадцяте читання. Але як вона гарно читає! Можливо її навчили вдома, а дівчинка талановита. Який темперамент, який погляд, скільки глибини! Нічого не боїться - безстрашна. З такою можна "тягнути" всю виставу. Проходить

день чи два і Микола Олександрович знову збирає своїх волонтерів.

- Діти, - говорить він, - ви вступили в наш народний театр. Чи знаєте ви, що це таке?

Мовчать. Бояться. Добре, нехай поки що бояться. Будемо вчитися. Микола Олександрович продовжує. - Хочете, я вам розповім?

Майже одногolosно відповідають:

-Хоч-е-е-мо-о!

-То ж слухайте. Театр - це мистецтво. Дуже давнє. Танці й обряди стародавніх людей - воно виникло ще у первісному суспільстві. Потім був театр у стародавній Греції, у Римі...

За розговорами М. Корф з учнями переходив до "театральних цехів". Тут різноманітні костюми театру, справжня карнавальна процесія: бальні сукні, іспанські плащі, яскраві камзоли, сюртуки, кольорові сорочки, накидки, капелюхи всіх фасонів. Усі старі театрали щасливі в ці хвилини, бо презентують новоприбулим свій сільський театр. Що треба подарувати новенькому? Виріб, пиріг, іграшку, фокус, вірш? Подарувати, щоб порадувати, значить, потрібно в подарунок вкласти душу і частину її віддати товаришеві по театру. Яким буде сільський театр? У театрі немає легких робіт і немає такого місця, де можна обійтися без роботи. Скрізь лише праця. Праця буде творити свою справу. Праця звільнить від масок, невпевненості, допоможе зрозуміти себе і своїх товаришів, усвідомити свій обов'язок перед життям. А як же театр? Запах лаштунків, тиша репетицій, уроки майстерності, складність етюдів, глибина образів, кроки до художності... усе це вабило, закликало досягнути давній і великий винахід людства, цю нерозгадану загадку, вражаюче просту і завжди таємничу. Хіба аплодисменти, квіти, світло рампи самі по собі будуть? Театр - це свято, свята без праці не буває. На кожному кроці праця - репетиція, урок акторської майстерності, робота над роллю. Той, хто не знає праці, не пізнає і справжнього свята. Кожен з цих маленьких акторів мріятиме про великі, "головні" ролі, сподіваючись зіграти їх краще за всіх, радітиме своїм артистичним успіхам. У старшої доньки М.О. Корфа Катерини і меншої Віри склалися блискучі артистичні кар'єри. А надихнув їх на акторство батько ще в молоді роки. Старший зять Миколи Олександровича Корфа - відомий режисер і реформатор театру, актор Московського художнього театру (1898 р.), пізніше - народний артист СРСР (1936 р.), двічі лауреат Сталінських премій Володимир Іванович Немирович-Данченко - доклав багато зусиль для популяризації творчої спадщини свого тестя. Після одруження з Катериною Корф він успадковує маєток у Нескучному і розпочинає будівництво "пам'ятної школи імені Корфа".

Коли в 1895 році воно було завершено, відбулося урочисте відкриття за участі великої кількості делегацій Катеринославської губернії та відомих просвітителів того часу - Х. Алчевської, Б. Грінченка, І. Франка. На школі відтоді зберігся напис: "Пам'яті прихильника народної освіти барона М. О. Корфа".

До самої смерті Володимир Іванович опікувався своїм маєтком та історичною пам'яттю свого тестя. Просвітницькі досягнення Корфа позитивно впливали на творчі прояви зятя. Саме тут у Нескучному народився його вираз: "Театр - це два актори, які грають на килимку, розстеленому серед площі". Цим він підкреслював центральну роль акторського мистецтва. Актор - одночасно і будівник, й інструмент, і матеріал для свого мистецтва. У чому полягає мистецтво актора: органічно, природно існувати на сцені, в умінні рухатися і володіти воєю, в умінні діяти.

Другий зять М.О. Корфа О.І. Южин (Сумбатов) теж був артистом Московського художнього театру. Дві доньки й два зятя в одній провідній театральній трупі не тільки вміли творчістю заробляти гроші для існування, але й були друзями усе життя. Центром такої дружби став сімейний маєток М.О.Корфа в Нескучному. Він і до цього часу є відділенням Донецького

обласного краєзнавчого музею в галузі освіти і мистецтва. Нинішні нащадки видатного педагога знаходять час для відвідин рідного села Нескучне та музею свого діда і прадіда.

Після повернення з-за кордону Микола Олександрович, окрім освітянської теорії, преси, продовжує піклуватися про роботу земських шкіл. У зв'язку з цим він підготував і видав типовий "Каталог народної бібліотеки" (1883 р.). Усі земські школи Катеринославської губернії отримали цю важливу книгу. Південь і південний схід України мали численні громади різних національностей - українці, росіяни, греки, німці, болгары, молдавани, євреї. М.О.-Корф був прихильником навчання дітей в початковій школі рідною мовою з наступним вивченням державної мови. У ці роки Корф розробляє і впроваджує в життя новий освітянський проект: відкриття недільних шкіл для тих, хто вже має початкову освіту і планує навчатися професійно. За його участю відкриваються перші недільні трудові школи в Нескучному, Майорську та Врем'ївці.

Родина Корфа, а згодом і Немировича-Данченка зуміла зробити непривітну місцину між невеликими річками Сухі Яли і Вовча в селі Нескучне справжнім світочем загальнокультурної і творчої думки. Колишня земля поміщиків Клевцових, з роду яких дружина Миколи Олександровича, називалася Таврійською цілиною. Південніше розташовувалися землі колоністів-болгар, німців, італійців, - серед яких і маєток Нескучне. Через перший і другий броди йшли найманці в пошуках трудового щастя. З часом змінювалися назви сіл - Клевцове стало Андріївкою, потім Іскрою, а зараз знову Андріївка. Село Нескучне ніколи своєї назви не змінювало - в Україні це мала батьківщина Миколи Олександровича Корфа.

Він жив у ХІХ столітті і життя його насичене яскравими подіями і творчими злетами. Нащадок давнього аристократичного роду, коріння якого - у лицарському середньовіччі, він отримав елітарну освіту і непоганий спадок.

Але його не приваблювало світське придворне життя. Він проміняв блискучу кар'єру в уряді на турботу про дітей бідняків. Без відпочинку їздив він провінційними містечками і селами, відкриваючи школи, збираючи кошти на парти і підручники, готуючи майбутніх педагогів. Донецький край багато чим зобов'язаний Миколі Олександровичу Корфу.

Рибалко Микола Олександрович (1922-1995 рр.) - відомий донецький поет сучасності, автор більше двох десятків поетичних збірок, лауреат літературної премії імені Миколи Островського (1968 рік), лауреат Державної премії імені Т.Г. Шевченка (1985 рік).

Народився в с. Оріхово-Василівка Минківської сільської ради Артемівського району Донецької області 14 лютого 1922 року в селянській родині. За фахом філолог, закінчив Дніпропетровський університет.

Учасник Другої світової війни, артилерист, командир роти та батальйону. Нагороджений державними бойовими та трудовими орденами і медалями.

На батьківщині героя Великої вітчизняної війни, офіцера-фронтовика, поета, встановлено бронзове погруддя.

*Я в серці, як зіницю ока,
Про сонце пам'ять бережу*

М. Рибалко

ОЖИВАЄ В ПАМ'ЯТІ ВІЙНА

"Дорогі земляки!

"Напередодні 45-ї річниці від початку Великої Вітчизняної війни в Київському видавництві "Дніпро" вийшла з друку книга моїх віршів "Рік народження 22-й". Це рік мого народження, рік народження багатьох моїх ровесників, які зі шкільної чи студентської лави опинилися в окопах війни. Тих, хто пройшов від Волги до Рейхстагу. Тих, хто назавжди застиг в бронзі пам'ятників, хто в травні 45-го приніс в рідний край звістку про нашу Велику Перемогу.

У цій книзі мені хотілося розповісти про небачену мужність радянського народу, що зумів у смертельній сутичці перемогти грізного й підступного ворога - німецький фашизм. Про самовідданість воїнів своєї Батьківщини і вірність воїнській присязі. У цій книзі - до неї увійшло 215 віршів - вміщені поезії про наш рідний Донецький край, про його природу, вірші про дружбу, вірність і кохання.

Народився я неподалік від міста Артемівська - у селі Оріхово-Василівка Минківської сільради. Там закінчив три класи початкової школи, а потім після переїзду батьків на роботу до Краматорська поселився і до цього часу проживаю в цьому індустріальному місті. Книга "Рік народження 22-й" - це своєрідна ювілейна книга, моя двадцята поетична збірка. Бойові і трудові мої здобутки відзначені сімома орденами і 16 медалями.

Червень ми, ветерани війни, завжди згадуємо з особливою тривогою і болем. Занадто багато втратила кожна родина в роки війни. І нехай усі майбутні червні для кожного із нас будуть мирними і щасливими. Нехай дозріють на щедрих ланах багаті врожаї, хай щасливими ростуть діти і онуки наші".

Це рядки з листа Миколи Олександровича Рибалка на адресу керівників Артемівського району В.П. Чупруна і О.Т. Коваленка та голові Минківської сільської ради датований 15 червня 1986 року. Лист опублікований в місцевій газеті "Вперед" 20 червня того ж року.

За рік до цього в березні 1985 року Миколу Рибалку за збірку поезій "Незакатная звезда" нагородили найвищою республіканською літературною нагородою - Державною премією імені Т.Г. Шевченка. Тисячі листів і телеграм з усіх сіл Артемівщини і Донецького краю від читачів і шанувальників військової лірики надійшло на ім'я Миколи Олександровича. Поздоровлення, побажання творчих успіхів, міцного здоров'я, запрошення на зустріч з трудовими колективами і учнівською молоддю. Рідне місто Краматорськ до творчого процесу воїна-поета додало щоденні зустрічі. Літературні вечори поезії за участю Миколи Рибалки проходили в усіх аудиторіях міста - учнівських, студентських, робітничих, і надовго запам'яталися як старшому, так і молодому поколінню. Поезія хороброго воїна приваблювала щиросердечним теплом досвідченої і мудрої людини. Він просто і правдиво оспівував подвиги солдат і їх мужність. Прямота, чесність і доброта яскраво звучать з кожного поетичного рядка.

*Спешил туди я,
      где июнь в огне.
Солдат, еще не мерявший шинели,
Солдат, уже пришедший на вокзал.*

Починаючи з 14 лютого 1986 року (день народження Миколи Олександровича) в Миньківській школі почали проводити районний Рибалківський день військової поезії "Оживає в пам'яті війна". На перше таке свято у краєзнавчому музеї села, що знаходиться в школі, оформили змістовну експозицію "Микола Рибалко - поет і солдат". На важливий навчально-виховний захід з'їхалися делегації з усіх шкіл району та сільські бібліотекарі. До школярів завітали ветерани війни села, двоюрідний брат поета, його однолітки - однокласники Любов Панченко і Василь Паровишник. Похилий вік та післявоєнні хвороби не дозволили Миколі Олександровичу самому скористатися запрошенням і приїхати до рідного села особисто. Ось його коротенька телеграма того дня:

"Запрошення отримав. Дякую, що пам'ятаєте про мене. Думками часто повертаюся в рідне село, школу. Як здоров'я дозволить - обов'язково приїду.

Ваш Микола Рибалко".

Микола Олександрович був відповідальною і обов'язковою людиною і ніколи не забував добрих слів вітання і чисельних запрошень відвідати малу батьківщину. І ось в червневому листі, що наведений на початку розповіді, він, як доброзичлива людина, щиро ділиться зі своїми земляками своїми успіхами у зв'язку з виходом нової книги. У цих рядках він ще раз підкреслює своє донецьке коріння, висловлює подяку всім, хто брав участь в боротьбі з ворогом і сумує з приводу загибелі більшості своїх ровесників.

Пригадалися шкільні роки, коли всі хлопці класу, вивчаючи твір Миколи Островського "Як гартувалася сталь" захоплювалися силою волі, мужністю і витримкою Павки Корчагіна. А тут зовсім поряд сучасник, яскравий зразок героїзму - Микола Рибалко - мужній і стійкий воїн, талановитий поет сучасності, активний громадський діяч. До життєвої вершини свого подвигу він дістався крізь небезпеки та труднощі військової служби, війни. Характер Миколи Олександровича, як і тисяч підлітків - його ровесників також формувалася на образі Павки Корчагіна. І багато років потому, в 1968 році, вищу премію республіканського комсомолу імені М. Островського він прийняв з особливим хвилюванням і гордістю.

До 4 класу краматорської середньої школи №1 Микола Рибалко вступив наприкінці листопада 1932 року з довідкою: "вибув зі складу учнів 4 класу Миньківської семирічної

школи Артемівського району у зв'язку з переїздом батьків". Вчителька російської мови та літератури К.Ф. Гоппе була серед тих, хто формував світогляд юного Миколи. Катерина Федорівна мала неабиякий талант не лише викладати предмет, а й творчо вести заняття літературного гуртка. Педантична керівниця, вона попри всі життєві негаразди до наших днів зберегла документацію літературного гуртка за 1937-40 роки. У журналі обліку відвідування занять гуртка у Миколи Рибалка жодного пропуску. Катерина Федорівна проводить літературні вечори, конкурси, читання і одним з найактивніших учасників цих заходів завжди є майбутній поет - Микола Рибалко. Уперше літературний гуртківець Микола став переможцем шкільного літературного конкурсу, присвяченого творчості українського письменника Миколи Островського. Був він тоді учнем 8-го класу (1937 рік). Як уже було сказано, Микола Островський для допитливого комсомольця Рибалка був зразком мужності і сили волі ще зі стін школи. Ось дивом уцілілі рядки конкурсної роботи учня-восьмикласника Миколи Рибалка: "Прямо з книжних сторінок Микола Островський увійшов в моє життя і оселився в ньому назавжди, як своя і дуже потрібна людина. Він полонив мене романтикою відгримівших боїв і величчю свого подвигу". У словах майбутнього поета неначе передбачення власної долі. Навесні 1945 року, втративши зір у тяжкому бою, Микола Рибалко більше не побачив сонця, але як і у М. Островського, сонце - джерело всього живого на землі, є головним образом у його поетичній творчості:

*Я серцем, як зіницю ока,
Про сонце пам'ять бережу.*

Саме через загострене відчуття до сонця поезії Рибалка такі світлі, теплі, відверті, наповнені змістом життя і бажанням жити і діяти. У них також відповідальність за майбутні покоління:

*Відповідальний я перед майбутнім
За прихід весни...*

Успішно закінчивши школу, юнак, активний член літературного міського гуртка Будинку піонерів та юнацтва, стає студентом філологічного факультету Дніпропетровського університету. Перший день студентського життя Миколи співпав з початком Великої вітчизняної війни. Але той радісний день посвятив в студентство серед першокурсників не був сповнений думками про страждання, які їх очікували в майбутньому. Здавши успішно екзамени екстерном за другий курс Рибалко наприкінці липня 1941 року подає заяву до військкомату, щоб його відправили на фронт добровольцем. Але спершу потрапляє у Барнаульське військове училище. Так лінія фронту відсунулася від курсанта Миколи Рибалка на цілий рік за тисячі кілометрів. Прискорений термін навчання пролетів швидко. Молоді офіцери рвалися у бій з ворогом. Улітку 1942 року молодший лейтенант Рибалко прийняв командування взводом артилерійської батареї неподалік від міста Воронеж. Перші запеклі бої, перше поранення, перший шпиталь і перша бойова нагорода - орден Червоної Зірки. Після одужання, вже лейтенантом, продовжує фронтові шляхи. Літо 1943 року, йде інтенсивна підготовка до майбутньої знаменитої битви на Курській дузі. Миколу Олександровича призначають командиром протитанкової батареї, що дислокувалася поблизу села Прохорівка, де були найбільш жорстокі бої, на межі людських сил та здібностей.

Доба за добою горіли танки, снарядами шматувало батарею і її обслугу, але команда Миколи Рибалка витримала небачені страхіття війни. Легкі поранення обійшлися без госпітальних ліжок і Микола Олександрович сприймає визволення України, як особливий, си-

нівський обов'язок, докладаючи для цього весь свій бойовий хист. Суми, Київ, Вінниця, Львів... У боях за Україну нові поранення, звання капітана, нові нагороди, нове призначення - командир батальйону. Майже три роки щосекундно смерть ходила за мужнім капітаном. Останню спробу подолати мужнього українця вона здійснила на Одерському плацдармі поблизу містечка Розенгруд у лютому 1945 року.

*Воронки, громыханье боя,
Разрыв у ближнего куста.
Качнулось небо голубое -
И наступила темнота.*

Втративши зір у цьому запеклому бою, двадцятирічний комбат Микола Рибалко не здався перед випробуванням долі. І хоча фатумних думок вистачало в його забинтованій голові і знесиленому тілі, приклади героїзму, спроможність побороти власну слабкість і розпач брали верх. Героїчне життя Миколи Островського, пілота Олексія Маресьєва і артилерійця Петрова все частіше займали думки молодого інваліда. Як жити далі? Як залишитися корисним для суспільства? Як не перетворитися в суспільного утриманця? Постійні героїчні зусилля над собою відганяли розпачливі думки і сумніви, і укріплювали дух, вивищували особистість. Бої та жахи війни тепер приходили щоночі в жахливих снах, він бачив, розмовляв зі своїми товаришами, яких навечно забрало лихоліття. Вони, молоді і красиві, прохали Миколу прожити мирне життя і за них, і за себе. І, виконуючи цю обіцянку, Рибалко повертається в університет, на студентську лаву, згодом отримує диплом філолога Дніпропетровського університету. Саме цей диплом був його першою нагородою у боротьбі з інвалідністю.

Усе частіше природний поетичний талант спонукає Миколу Олександровича до творчості. До цієї нелегкої справи залучає він свою вірну помічницю-дружину, а друзі-краматорчани допомагають сконструювати пристрої для незалежного писання.

І от офіцер-філолог продовжує вести бій. Слова прості і строгі, що народилися в серці воїна і не раз правлені в думках, уперше стали віршованими рядками на сторінках газети "Краматорська правда" 19 липня 1952 року. Довгих сім років самоперевірки, самовдосконалення, шліфування поетичної майстерності. Сильна за духом поезія молодого поета, що закликає до плідного життя, не могла бути лише здобутком краматорчан. Вірші Миколи Рибалка друкують обласні газети "Социалистический Донбасс", "Радянська Донеччина", "Комсомолец Донбасса". До співпраці поета-воїна запрошують регіональний журнал "Донбас", республіканські і союзні літературні видання.

Його поезії завжди дивували читача новими думками, глибиною і масштабністю зображуваного. У поетиці мужньої і талановитої людини шанувальник сучасної чи військової лірики віднайде поряд з жахливою хронікою війни любов до життя, матері, роздуми і переживання, захоплення і пристрасті.

Лірика Миколи Олександровича, за оцінками літературознавців, є своєрідною, особливою. Він розмовляє доступно з будь-яким за віком читачем, дорослим чи юним, про рідну землю і її природу, про вчителів і учнів, про людяність і товариське тепло, про мужність і героїзм. Війна жахливо вчинила з поетом, але залишила йому життя, а скільки мільйонів талановитих і молодих забрала в землю! Усі випробування долі комбат пройшов достойно, не зневірився, не зачерствів, а обпалену полум'ям війни душу наповнив людяністю і сердечністю своєї поезії, давши людям можливість його словом спілкуватися з тими, хто не повернувся з поля бою. Якщо зібрати разом все, написане ним про війну, то можна побачити, що кожен день війни, кожна година, хвилина, секунда - подвиг. Для смерті часу багато не по-

трібно. Але дуже, дуже багато потрібно часу, щоб захистити, відстояти, витримати в бою. Тим більше, як пише поет:

*И в красноезвездного меня
Сто пушек целились, наверно.*

Здобувши перемогу у внутрішній війні, війні з самим собою, він не лише розвинув свій талант, а підняв його на новий, високий рівень:

*Хочу, чтоб на этих дорогах
Мои оставались следы*

За висловами мудреців "Минуле - це не розправлена пружина сучасності" - чим більше заглиблюється людина в минуле, тим чіткіше усвідомлює зв'язок з тим, що єднає світи та епохи. Тліють і розсипаються речі, але хіба кохання, любов до людей, посмішка чи гнів, буденні справи людей якось змінились? Тільки любов зближує віки і простір, перекидає місток із минулого в майбутнє. Духовні прояви, подвиги воїнів постійно освітлюють земний шлях нових поколінь - пам'ять не розчиняється з часом і не зникає у вічності.

Поет Микола Рибалко намагається своєю працею покращити, облагородити навколишній світ. Він добровільно згоджується звалити на себе світову миротворчу місію, щоб назавжди покінчити з війнами, додавши людству добра:

*Я всегда в дороге, я в пути,
Всю планету надо обойти.
Мне успеть бы только - я связной
Между этим миром и войной.*

У лютому 1992 року, коли Миколі Олександровичу виповнилося 70 років, районна делегація відвідала ювіляра в Краматорську. До складу делегації увійшли голова правління сільгоспідприємства О.П. Трошій, сільський голова Миньківської сільради В.П. Коробко, директор середньої школи Л.Є. Шарудило та автор цих рядків. Зустріч була зворушливою й сюрпризною і пройшла в квартирі ювіляра. Під час зустрічі ми запросили шановного іменинника Миколу Олександровича відвідати Миньківку, зустрітися зі своїми однокласниками і учнями школи, в якій колись він навчався в 30-і роки. Поет дуже зрадів запрошенню, місцеві керівники гарантували транспортне забезпечення відомому землякові. Любимою порою року у Миколи Олександровича був квітучий травень. Зустріч запланували на 4 травня, як початок передсвяткових днів до дня Перемоги. До цієї події готувалися всім районом - рішенням районної ради (голова Г.Г. Омеляненко) заснували районне свято "Пам'ять" на вшанування всіх, хто поліг у боях, захищаючи рідну землю. Обновили експозицію в краснавічому музеї села, на замовлення сільської ради і школи виготовили бюст М. Рибалка в скульптурному комбінаті (м. Донецьк, скульптор - заслужений художник України С. Гонтар). Культурні осередки сіл, літературні гуртки шкіл творчо готувалися до першого значного районного заходу в історії незалежної України.

Своєю участю в святі Микола Рибалко дав потужний імпульс і довге життя цьому, тепер уже традиційному святу "Пам'ять". Під час виступу видатний поет дивував учасників свята феноменальною пам'яттю, спогадами з дитинства. Сукняна торба через плече для шкільних книжок і зошитів, шматок хліба або сухарець і грудочка цукру, покладена до торби натрудженими руками бабусі перед дорогою до школи. Про цей далекий період дитинства поет нагадав рядками вірша:

*...Лохматый задиристый ветер,
Потертый букварь за спиной.
Озябише руки и ноги,
Иссеченный вьюгой большак
Дорога, дорога, дорога,
Но твердый, настойчивый шаг.*

Щемний спомин далеких дитячих літ. Дорогою до школи не лише боровся зі злими силами природи, а й захищав слабших за себе однокласників від задерикуватих хлопців з Кудлінського хутора. Кремезного і непоборного Миколу розбишаки обминали стороною, він якось швидко умів згасити їхній запал міряться силою "на кулаки" чи жбурляти в глибоку балку дівчачі портфелі. Щоліта канікули гуртували відносини ровесників в спільній праці на колгоспному полі, сіножаті, на току чи в розвагах у сільському клубі. Допитливому і кмітливому Миколі було чим поділитися з ровесниками. Він завжди виділявся своїми пропозиціями, міг миттю організувати дітей на корисні справи. На літніх канікулах після смерті бабусі Микола жив у рідної тітки Надії Паровишник, син якої, Василь Паровишник, був Миколі надійним і вірним другом.

На тій травневій зустрічі Миколі і Василю було вже по 70 років, а невагомий, небачений теплий спомин дитинства тягнув до палких обіймів. На мить щезають роки, на мить, - з лихоліттями розлук і війни... Це бачили і спостерігали завмираючі присутні - гості свята.

*Доля мене не обділила
І стороною не обійшла,
Дала життя, дала і силу,
Дала веселу вдачу...*

Наприкінці офіційної частини заходу Микола Олександрович тихенько звертається до мене із запитанням: "Коли будете знайомити мене з моїм гіпсовим двійником?". Разом з О.П. Троцієм підводимо поета до погруддя. "І як увічніли мене митці?" - Микола Олександрович, не поспішаючи, правою рукою провів по обличчю, по контурах голови. Детально знайомився з роботою Сергія Гонтаря, мабуть, жодного сантиметра не залишив без уваги: лоб, вуха, щоки, ніс, губи, шия, зачіска, скроні, складка міжбрів'я. Закінчивши знайомство "з самим собою", повернувся до нас і спокійно промовив: "Схожий, це мій перший портрет після війни, що його відчуваю руками". Йдучи шкільною алеєю, високій гість в розмові не полишав тему скульптурного портрету і говорив добрі слова на адресу Сергія Гонтаря: "Багато доброго чув про нього. Знаю, що в переліку його творчих робіт є скульптури Тараса Шевченка, Лесі Українки, Олексія Стаханова. Він в скульптурах увічнив багатьох героїв війни, а оце дійшов і до мене, провінційного поета".

"Який же ви, Миколу Олександровичу, провінціал, коли на ваші слова уся Європа пісні співає?" - зауважив Олександр Павлович. А я додав: "До речі, Миколо Олександровичу, ця робота Гонтаря, яку ви визнали і схвально сприйняли, є його першою сторінкою в презентації лауреатів Державної премії імені Шевченка - донеччан". Закінчував районне свято шановний гість віршовими рядками:

*Как разбойная стая
Нападет на бойца -
В это утро желаю
Быть я каплей свинца.*

Фронтові рани, трагічна загибель сина значно погіршили здоров'я поета і він рідко залишав свою домівку. Наші районні делегації щорічно відвідували Миколу Олександровича на день його народження, та на день Перемоги. Ще з порога у кімнаті називав, хто до нього приїхав: впізнавав по кроках.

Микола Олександрович завжди був зі своїм рідним районом. Жителі села Миньківка виступили в 2001 році з ініціативою про увічнення пам'яті Миколи Олександровича встановленням бюсту на шкільному подвір'ї. С.О. Гонтар виготовив паркову скульптуру поета за попереднім музейним варіантом. За рішенням Миньківської міської ради (2002 рік) було оголошено збір коштів на виготовлення і встановлення пам'ятника-погруддя видатному поету-земляку Миколі Олександровичу Рибалку на подвір'ї середньої школи.

Цілий рік надходили кошти: навчальні заклади району, м. Артемівська і м. Донецька, трудові підприємства і окремі особи внесли значні кошти на вшанування пам'яті воїна-поета М. Рибалка. 7 травня 2003 року в межах традиційного районного свята "Пам'ять" відбулося урочисте відкриття пам'ятника мужньому і талановитому земляку. Сотні гостей з району, мешканці Миньківки, шанувальники творчості поета з Краматорська, літературознавці з Донецька...

Впало покривало... Перед сотнями присутніх постав у бронзі наш видатний земляк - Рибалко Микола Олександрович. Навіть через бронзу відчувається велично посаджена голова, вольові губи, зморшки між бровами передають напругу всіх життєвих випробувань поета-воїна. По ліву сторону - вхід до школи, по праву, на узвишші, меморіал землякам, що не повернулися з війни.

*И со спокойным чистым взглядом
Я перед памятью стою.*

Усі ми знаємо, що сотні вдів, сучасниць Миколи Рибалка, плакали над його фронтовою поезією і в приватних розмовах називали його "Герой війни". Усі ми знаємо, що Рибалко був оточений увагою і шаную на Донеччині і зокрема в Краматорську та Артемівську. Усі ми знаємо, що Рибалко залишив велику поетичну спадщину і був визнаний сучасниками і державою. Що своїм обпаленим війною словом повернув людям когорту героїв війни. Сучасники знали фронтові і буденні подвиги Миколи Рибалка, хай про нього знають і майбутні покоління.

Кожного дня воїн-герой зустрічає учнів, що йдуть до школи, наче запевняє, що захистить їх майбутнє і забезпечить від загроз війни.

У вимірах добра

Мудрість предків - дзеркало для нащадків

Народне прислів'я

"ВСТИГАВ У НАУКАХ І В ДОБРИХ СПРАВАХ"

Перше моє знайомство і ділове спілкування з Олександром Мефодійовичем Мариничем сталося 3 липня 1973 року. О 10 годині того дня мене, директора Мар'їнської школи-інтернату, представляв міністру завідувач Донецького обласного відділу народної освіти Андрій Трохимович Сайко. Це був мій перший у житті візит до міністерського кабінету і перша бесіда-зустріч з головною особою в народній освіті республіки - міністром. За моїми уявленнями, міністр мав відрізнятись від рядових педагогів і своїм зовнішнім виглядом, і зростом, і манерою спілкування. Багато ще чого я очікував від цієї зустрічі з міністром. Але головне, що мої уявлення про особистість міністра повністю співпали зі справжнім образом Маринича. Олександр Мефодійович був високої статури, мав красиве і типове українське обличчя. "Таким тільки гетьманської булави не вистачає", - промайнула думка. Підвівся, привітався за руку, запросив до столу. Напруженість і ніяковість від такої доброзичливості міністра кудись зникли. "Зі справою Вашою ознайомився", - кинув погляд на стандартну теку, що лежала перед ним на столі. І далі до А. Т. Сайка: "Андрій Трохимович, я підтримую ваш підхід в кадровому підборі керівника для інтернату особливої категорії - дітей сиріт". Потім знову звернувся до мене: "На мій погляд, те, що Ви працювали заступником і директором звичайної школи і не працювали в сучасних інтернатах дозволить Вам до справи підходити не за старими стереотипами, а шукати нові рішення".

І знову до Сайка: "До речі, Андрію Трохимовичу, крім загального експерименту маємо нагоду здійснити і кадровий експеримент. У Вовковинцях директор інтернату досвідчена людина (Дикий Василь Микитович), за його плечима партійне керівництво районом, завідування кафедрою інституту. А у Вас за віком його син, без звань і нагород. Ось сучасна ситуація батьків і дітей", - пожвавішав від такого порівняння і запитав мене: "З Диким Василем Микитовичем ще не знайомі?" - перевів

Маринич Олександр Мефодійович (1920-2008 рр.) - видатний український вчений і організатор науки та освіти, член-кореспондент Національної академії наук України, доктор географічних наук, професор, лауреат державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки, Міністр освіти УРСР (1971-1979 рр.), президент Українського географічного товариства (до 1995), завідувачий відділення географії АН УРСР (1979-1989), директор Інституту географії (1989-2000).

Народився 4 вересня 1920 р. в с. Суботці Знамянського району Кіровоградської області. Учасник бойових дій Другої світової війни, полковник запасу, нагороджений орденами "За мужність", "Вітчизняна війна", медалями. За трудові успіхи - два ордени Трудового Червоного Прапора і князя Ярослава Мудрого. Автор понад 300 наукових публікацій, з цього числа 21 монографії, підручники, посібники. Ініціював, організував підготовку і видання першого в історії України атласу України (2007 р.).

погляд на масивний годинник (згодом я дізнався, що цей годинник куплений за міністра П. Г. Тичини тож і звать його в міністерстві - тичинівський).

"Вже за півгодини на колегії міністерства і познайомитесь".

Після нас до кабінету запросили для аналогічної ознайомчої бесіди директора Вовковинецької школи-інтернату для дітей-сиріт Дикого Василя Микитовича і завідувача Хмельницького обласного відділу народної освіти.

Об 11.30 розпочалося засідання колегії Міністерства народної освіти. Головував колегією міністр - Маринич Олександр Мефодійович, праворуч від нього сидів заступник голови ради Міністрів УРСР Тронько Петро Тимофійович, ліворуч - завідувач відділу Центрального комітету Компартії України Фоменко Михайло Володимирович. Слід сказати, що до роботи в ЦК Фоменко М.В. працював вчителем у Горлівці, потім заступником директора, директором школи, завідувачем відділу освіти, заступником завідувача Донецького обласного відділу народної освіти, завідувачем відділу в обласному комітеті КПУ. Після Центрального комітету Михайло Володимирович стане першим заступником у О.М. Маринича, а з 1979 року - міністром освіти. Питання про затвердження нас з Василем Микитовичем директорами обласних шкіл-інтернатів для дітей-сиріт в порядку денному колегії значилось 10 або 12, але міністр запропонував його розглянути першим. Це було доречно, бо нічого директорам дарма гаяти час на засіданнях: потрібно було вирішувати цілу низку важливих проблем, що стосувалися життєдіяльності довіреного їм навчально-виховного закладу. Формальне, на перший погляд, питання про затвердження переросло в обговорення стану готовності Вовковинецької і Мар'їнської обласних шкіл-інтернатів для дітей-сиріт до 1973-74 навчального року. Про можливі зміни в ході засідання колегії мене ніхто не попереджував, але деякий директорський досвід підказав, що в Міністерство слід з'являтися готовим до будь-яких запитань. Обсяги необхідних для виконання будівельних і ремонтних робіт, підрядні і супідрядні організації, фінансування, матеріальне забезпечення інтернату, комплектація учнями і педагогічними кадрами та багато чого іншого вміщалося у моїй молодій голові керівника. Такий поворот в засіданні колегії, на мою думку, був досить слушним з багатьох точок зору: високі керівники освітньої галузі повинні були знати реальний стан справ, мати можливість втрутитись в хід завершення ремонтних робіт, підключити до освітянських проблем державні і партійні органи. Недарма ж на колегії були присутні П.Т. Тронько і В.М. Фоменко. Допускаю, що міністр мав намір сухі біографічні дані про життя і діяльність директорів експериментальних, уперше створених в Радянському союзі шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, підкріпити їх фактичною здатністю орієнтуватися в різноманітному водовороті інтернатівського буття. Розгляд питання тривав майже дві години. Більша частина цього часу припала на Вовковинецькі проблеми. Василь Микитович показав себе упевнено, відчувалося, що високий авторитет присутніх його не хвилює. Дійсно, він був з ними на рівних - 52 роки за віком, у "життєвій валізі" роки Великої Вітчизняної війни, поранення, посада директора школи, партійного керівника району, навчання в аспірантурі Московського державного університету, захист дисертації, завідування кафедрою в технологічному інституті. Людина шанована, професіонал. Говорячи про свій інтернат, Василь Микитович запропонував переглянути кошторис, покращити централізоване матеріально-технічне забезпечення з фондів Міністерства. На запитання заступника голови уряду і партійного функціонера відповіді давав реальні, так би мовити, "не підстрижені".

Колега, звичайно, полегшив мою участь в роботі колегії. Я нічого не прохав: ні додаткового асигнування, ні матеріально-технічного забезпечення: "В області є всі необхідні ресурси і керівництво області вирішує інтернатівські проблеми постійно". Цими словами я

виконав вказівку Сайка Андрія Трохимовича: "На колегії нічого не проси, всі питання вирішимо на обласному рівні". В основу цього виступу на колегії були покладені ці підходи у вирішення будь-яких проблем. Звичайно, ресурси Хмельницької області жодним чином не можна було порівняти з потужними можливостями шахтарського краю.

За вказівкою О.М. Маринича після перерви в засіданні колегії ми з В. М. Диким передавалися під патронат Біляковича Леоніда Івановича - директора "Укршкілпостачання" і керівника відділу інтернатних установ міністерства Репи Петра Гавриловича. Ці керівники міністерських підрозділів були професіоналами вищого рівня, людяними і доброзичливими. Під час мого спілкування з ними в Києві, чи в Мар'їнці ніколи не було випадків непорозумінь, наші стосунки збагачували мене і як директора, і як людину.

У квітні 1974 року Петро Гаврилович, інспектуючи інтернат, відвідав багато уроків математики в 9 і 4 класах, де я викладав. Виступаючи на засіданні педагогічної ради за підсумками інспекторської перевірки П.Г. Репа дав задовільну оцінку навчально-виховній діяльності інтернату. Не обійшов увагою і відвідані ним уроки: "Якби математику викладали в моїй юності так, як це робить Василь Тимофійович, то в університеті навчався б на математичному факультеті". Така оцінка працівника міністерства, звичайно, надихала і була подальшим імпульсом в педагогічній діяльності.

У листопаді 1987 року, повертаючись із закордонного відрядження, я здав звіт в канцелярії Міністерства освіти і піднявся у відділ інтернатних установ. Так хотілося побачити чуйного керівника - Репу Петра Гавриловича, "похвалитися", що отримав у жовтні почесне звання "заслужений учитель". Та сумна звістка вразила мене - він передчасно помер.

Позитивна довідка міністерського інспектування прискорила приїзд міністра О.М. Маринича до нашого інтернату 16 травня 1987 р. Олександр Мефодійович ґрунтовно знайомився з навчально-виховною діяльністю закладу. Оглянув також навчальні кабінети, спальні корпуси, навчально-виробничий комплекс, будівництво приміщення дошкільного відділення, прибудови до навчального корпусу. Зі знанням справи вивчав економічну доцільність діяльності підсобного господарства. Орної землі 40 га, свинарник на 70 голів дозволяли не тільки покращувати харчування учнів, але й організувати їх суспільно-корисну працю. Хоча й проблем було достатньо: санітарні норми на використання в харчуванні дітей свинини, робота дітей на свинарнику тощо. Територія землекористування інтернату теж була значною. Для підтримання належного стану дітям і вчителям доводилось багато працювати на закріплених ділянках. Колишній панський парк і решта території були в належному стані. Супровід міністра звернув мою увагу на те, що долоню кожного учня Олександр Мефодійович обов'язково 1-2 хвилини тримає в своїй руці. Немовбито ненароком водячи пальцями по дитячим долоням, міністр перевіряв таким чином реальність розповіді директора школи про участь дітей в суспільно-корисній праці. "Ваші діти працюють, це я перевірів - на долонях учнів мозолі", - промовив Олександр Мефодійович.

Під вечір у шкільному клубі наші вихованці демонстрували міністру свої таланти: пісні, танці, театралізовані етюди з п'єс. Найбільше вразила Олександра Мефодійовича музикальна частина дійства - духовий оркестр та інструментальний ансамбль, у якому грали лише дівчата. Інтернатівські артисти протягом трьох місяців дали 12 концертів в будинках культури Мар'їнського району і в містах Красногорівка та Курахове. Юні музиканти під керівництвом учителя музики В.П. Івашка так розчулили працівників Курахівського котельно-механічного заводу, що за рішенням трудового колективу директор заводу на свято останнього дзвінка подарував дітям інтернату концертний рояль.

Травневий візит міністра О.М. Маринича завершився обговоренням підготовки на базі

нашого інтернату до проведення всесоюзної наради міністрів народної освіти (так тоді називалися) союзних і автономних республік з питання організації шкіл-інтернатів для дітей-сиріт. Семінар-нараду планувалося провести за два дні: перший в Мар'їнській школі-інтернаті, другий - в Донецькому обласному відділі народної освіти. Цей захід планувалося провести до 15 жовтня 1974 року. Таке рішення Маринич О. М. погодив другого дня, відвідавши голову обласного виконавчого комітету Донецької обласної ради Д.М. Гридасова і другого секретаря обкому Донецької партії А.С. Статінова. До першого червня була отримана згода союзного міністра народної освіти і розпочався напружений етап підготовки до важливого в соціальному плані всесоюзного семінару.

Органи державної влади всіляко сприяли становленню нового типу навчально-освітнього закладу, але невирішених проблем залишалося дуже багато, які в короткий термін неможливо було розв'язати навіть за організаторських талантів О.М. Маринича і А.Т. Сайка - "батьків-організаторів" шкіл-інтернатів для дітей-сиріт. Тільки в Мар'їнському інтернаті слід було збудувати основний навчальний корпус, побутовий комплекс, навчально-виробничі майстерні, житловий будинок для співробітників. Далі потрібно було здійснити будівництво під'їзної дороги, стадіону, впорядкувати підсобне господарство з гідромеліораційними роботами. Потужний потенціал господарства області дозволяв ці проблеми вирішити протягом 2-3 років, але освітня галузь і соціальна проблема сирітства сприймалася в партійних органах як додатковий клопіт, що не приносить матеріальних дивідендів. Щоб загальмувати справу проведення семінару через небажання втручатися у всесоюзний коловорот, перший секретар обкому через дрібницю звільняє з посади А.Т. Сайка. Розладилися ділові стосунки з міністром, бо всесоюзний семінар з проблем сирітства у Донецьку так і не відбувся. Вирішення проблем Мар'їнської обласної школи-інтернату повернулося у звичний бюрократичний ритм і розтягнулося на 20 років. Концепція О.М. Маринича і А.Т. Сайка у вирішенні проблем сирітства базувалася на кращому педагогічному досвіді, починаючи з XIX століття. Багато чого вдалося здійснити позитивного, але соціально проблема сирітства до сьогодні залишається наболілою і навіть ще більш гострою. Міністр О.М. Маринич мужньо переніс "вибрики" донецьких партійних босів, але від своєї концепції покращення долі дітей-сиріт не відмовився. Щороку сирітські інтернати продовжували створюватися у різних областях України. На завершення його міністерської служби (1979 рік) в Україні діяло вже понад 30 таких закладів.

За ініціативи О.М. Маринича відбулися відчутні зміни в матеріальному забезпеченні дітей-сиріт, яке було закріплене постановами Уряду.

Пригадується такий випадок. Ще працюючи у загальноосвітній школі і буваючи з різної нагоди в інтернатах Мар'їнки і Докучаєвська, я завжди обурювався однотипним непривабливим верхнім одягом вихованців. "О, сіряки пішли!" - можна було почути від перехожих, які бачили інтернатівців на вулицях.

Як зробити одяг вихованців інтернату привабливим, різноманітним, таким як у "домашніх" дітей? Це питання постійно турбувало мене. Бази облзбуту мали обмежений асортимент одягу для інтернатів. А товари, які надходили у роздрібну торговельну мережу, були з інших торговельних баз, безпосередньо не підпорядкованих обласному виконкому. Отже щось придбати з фондів цих баз було неможливо навіть за наявності постійного опікуна в особі заступника голови облвиконкому Ілляшенко Зої Дмитрівни. Зі мною усі погоджувалися: "Щось потрібно робити, наші діти нічим не гірші і їх одяг має бути привабливим".

Якщо у перші місяці роботи інтернату мене захопили в основному будівельні та енергетичні клопоти, то, готуючись до прийняття дітей-дошкільнят у новобудову, я знову порушив питання забезпечення одягом наших вихованців.

Зоя Дмитрівна, золота людина, зрозуміла і прийняла мої думки та помандрувала разом зі мною до української столиці. Я - до міністра О.В. Маринича, а вона - до першого заступника Ради міністрів України П.Т. Тронька. Ходіння по кабінетах, збирання узгоджувальних підписів закінчилося офіційним поданням міністра до уряду. Далі був прийом у Петра Тимофійовича і офіційна постанова українського уряду про зміни у речовому забезпеченні дітей-сиріт з дозволом купувати одяг на будь-яких торговельних базах з "їхніх фондів". Це була "вибухова" постанова. При тодішньому дефіциті заводи добряче заробляли на дитячих шубках, куртках і костюмах. Наприкінці серпня 1974 року наш інтернат повністю задовольнив свої потреби у дитячому одязі через обласну базу "Текстильторгу", придбавши на ній 48 дитячих хутряних шуб із річного фонду у 50 штук. Тобто ми практично "оголили" їх Фонди. Потрібно було бачити обличчя завідувача бази і завідувачки складом. Але то вже були не наші турботи.

Далі життя розвело нас з Олександром Мефодійовичем майже на дев'ять років. Зустрілися ми у першій половині вересня 1984 року в готелі "Україна" м. Артемівська. У перший вечір зустріч було неофіційна. Олександр Мефодійович приймав шанувальників свого таланту - мене, завідувача відділу освіти Артемівського району, і дійсного члена географічного товариства СРСР Замкового Валентина Полікарповича.

Наступного дня я в складі районної групи - Чупрун Вадим Прокопович, перший секретар Артемівського райкому КПУ, Коваленко Олександр Трохимович, голова райвиконкому, Омеляненко Григорій Григорович, голова районного агропромислового об'єднання - офіційно приймали Маринича Олександра Мефодійовича, завідувача відділення географії Академії наук УРСР. Академік О.М. Маринич був відряджений до Артемівського району як експерт з приводу реорганізації дослідної станції садівництва в Донецьку філію Інституту садівництва Академії наук України.

Працюючи впродовж робочого дня з академіком, колишнім міністром освіти О. Мариничем, я переконався ще раз у його таланті організатора. Він стратегічно оцінював і бачив шляхи реалізації поставлених завдань. Дослідна станція садівництва, де на той час працювали 2 доктори наук і 14 кандидатів, давно переросла свої наукові і виробничі межі. Потрібні були експертні оцінки і конкретні заходи з реорганізації станції у структурний підрозділ Інституту садівництва і подальшого розвитку наукової, навчальної і виробничої діяльності. Було узгоджено два етапи здійснення задуманого:

1 етап - філія інституту і сільськогосподарське професійно-технічне училище;

2 етап - філія інституту, сільгоспПТУ чи сільгосптехнікум і філія сільгоспВНЗ (Полтавського або Луганського).

Для реалізації запланованого потрібно було відкрити загальноосвітню школу. У селищі, що "примостилося" на південній околиці Артемівська, ніколи не було школи. Щодня три автобуси дослідної станції перевозили дітей селища до шкіл міста. Економічно і соціально це нікого не влаштовувало.

У експертний висновок О.М. Маринич включив, як додаткове, вирішення питання про будівництво загальноосвітньої школи на 360 місць. Передбачалося, що проектування школи буде здійснене за кошти районного бюджету, а будівництво - коштом Академії наук УРСР. Деякі члени районної групи, у тому числі директор станції Гуляєв Анатолій Гаврилович, піддали сумніву сміливу й ризиковану пропозицію будівництва школи. Я ж не хвилювався, оскільки Олександра Мефодійовича знав не один рік. До Академії наук через деякий час запросили В.П. Чупруна і А.Г. Гуляєва для остаточного вирішення питання реорганізації і затвердження плану дій. Наші товариші приїхали не лише задоволеними, але й озброєні відповідними постановами, рішеннями і наказами. У списку затверджених заходів значи-

лось і "проектування загальної (середньої) школи на 360 учнівських місць за кошти районного бюджету - 1984 рік; будівництво школи в с. Опитне на 360 учнівських місць за кошти академії, передбачених на реорганізацію установи у 1985 - 1988 роках".

Авторитет Маринича Олександра Мефодійовича серед керівників району небачено зміцнів. У його посадові обов'язки не входило втручатися в територіальний поділ району. Проте прохання районного керівництва про створення селищної ради у с. Опитне він не вагаючись підтримав як експерт Академії наук. Дії О.М. Маринича були реальними і такими, що заслуговували на довіру. Він умів надавати імпульс роботі, збуджував ентузіазм і передбачав результативність задуманого. Опитненська загальноосвітня школа Артемівського району народилася, як і наша держава, у серпні 1991 року.

Розум і конкретні зусилля до цього доклав Маринич Олександр Мефодійович.

Він надавав великого значення географії і її належному викладанню у середній і вищій школі, відповідно до вимог Міжнародної хартії географічної освіти.

Як провідний вчений-географ Олександр Мефодійович розробив на основі цього документа основні принципи реалізації в Україні Хартії ООН (1945), Загальної декларації прав людини, положення ЮНЕСКО і міжнародних угод у рамках національної програми з проблем географічної освіти. Остання дієва програма "Концепція екологічної освіти України" готувалася комісією під його керівництвом і затверджена рішенням Колегії МОН України 20 грудня 2001 року. Відповідно до цього документу світоглядні функції географії України визначаються її сучасним змістом, науковою методологією і своєрідним положенням на стику різних наук: природничих, суспільно-економічних, інженерно-технічних, політичних і управлінських, культурологічних, психолого-педагогічних, філософських, екологічних тощо. Відповідно до цієї програми географічна освіта - одна з фундаментальних навчальних дисциплін. Її головні завдання полягають у глибокому та детальному вивченні геоекологічної ситуації, природокористування та охорони природи, поглиблення нових знань про основні закономірності і процеси в географічному середовищі та суспільстві з набуттям географічної та екологічної культури.

Завдяки особистим старанням Олександра Мефодійовича у новоствореному вузі Донецького регіону - Донецькому інституті соціальної освіти - ведеться підготовка за спеціальністю "географія". Завдяки основним стандартам базової вищої географічної освіти, до розробки яких активно долучився О.М. Маринич, забезпечується викладання дисциплін, що формують екологічну культуру студентів, їх уявлення про належне використання природних ресурсів і охорону природи рідного краю, зокрема це: методика екологічного та економічного виховання, заповідна справа, геоекологія України, екологічний моніторинг, радіоекологія, сучасні аспекти охорони природи, основи конструктивної географії, основи екології.

Пріоритетний розвиток екологічної культури студентства зумовив появу нових наукових підходів, які постійно розвивав академік О.М. Маринич.

Кафедра географії Донецького інституту соціальної освіти постійно проводить

міжвузівські та Всеукраїнські науково-практичні конференції викладачів та студентів. У структурі їх змісту постійно присутня тематика регіональних, екологічних та рекреаційно-географічних досліджень. Професори В.В. Шаповал та В.А. Топій як справжні учні Олександра Мефодійовича готують студентів на базі кращих ботанічних садів України - Микитського та Донецького, у Донецькому регіональному відділенні водних ресурсів та в Кривулегеології.

Колектив кафедри географії завдяки тісній співпраці і дружнім взаємозв'язкам з О.М. Мариничем продовжує плідно співпрацювати з Донецьким відділенням Малої академії наук і досягає вагомих результатів у різноманітних Всеукраїнських конкурсах. Багаторічна співпраця кафедри географії з кафедрою прикладної екології Донецького національного технічного університету і біологічного факультету Донецького національного університету, ландшафтної екології Київського національного університету ім. Т. Шевченка здійснюється за розробками О.М. Маринича.

До видання класичного підручника в співавторстві з відомим українським науковцем-географом П.Г. Шищенком "Фізична географія України" Олександр Мефодійович залучив досвідченого краєзнавця Донбасу, дійсного члена географічного товариства В.П. Замкового. Організуючи видання першого в історії України "Національного атласу України" академік О.М. Маринич до складу групи консультантів теж увів В.П. Замкового. На жаль, Валентину Полікарповичу вже не вдалося потримати в руках це чудове видання (2007 року). Найважливішим з нашої вечірньої зустрічі мені запам'яталося вироблення спільної позиції О. Маринича і В. Замкового щодо вирішення питання про створення Українського географічного товариства у складі географічного товариства СРСР на його зимовій сесії, яка мала відбутися у грудні 1983 року у Сімферополі. Завдяки потужному впливу О.М. Маринича серед дійсних членів товариства вдалося вирішити питання. 1984 рік було витрачено на підготовчу організаційну роботу і вже в січні 1985 року почалося творче життя Українського географічного товариства. Президентом обрали О.М. Маринича, а В.П. Замковому доручили завідувати сектором популяризації географічної науки.

Відносини В.П. Замкового та О.М. Маринича були досить дружніми, навіть, можна сказати, теплими. Позналилися вони ще в далекі повоєнні роки (1948): Олександр Мефодійович закінчував тоді аспірантуру, а Валентин Полікарпович - географічне відділення Київського державного університету. Науковим керівником дисертаційної роботи О.М. Маринича і дипломної роботи В.П. Замкового був відомий у географічному світі академік В.Г. Бондарчук. Він познайомив жадібних до знань і пристрасних в роботі талановитих географів і всіляко сприяв їхній співпраці.

За рекомендацією В.Г. Бондарчука О.М. Маринич і В.П. Замковий з 1949 року стали дійсними членами географічного товариства СРСР. В.П. Замковий як керівник народної освіти на Донеччині в питаннях викладання географії в школі тісно співпрацював з кафедрою фізичної географії Київського університету. Завідував кафедрою (1956-1971 роки) ніхто інший, як талановитий науковець О.М. Маринич. За спогадами Валентина Полікарповича, на кафедрі, де він був позаштатним співробітником, завжди панувала атмосфера взаємної поваги і довіри, відповідальне ставлення до роботи. Олександр Мефодійович добре знав освітні проблеми вчителів географії. На щорічні засідання географічного товариства за його ініціативи запрошувалися кращі вчителі географії не тільки з великих міст, але й з сільських районів. За підтримки О.М. Маринича молоді перспективні вчителі географії залучалися до наукової роботи.

Період 1956 -1989 року активної творчої діяльності О.М. Маринича в географічній галузі називають періодом розквіту географічної науки України. О.М. Маринича називали батьком, патріархом української географічної науки. Його науковий доробок відрізнявся широким діапазоном, його праці мали світове значення. Створений і очолюваний ним Інститут географії АН УРСР першим у СРСР широкомасштабно досліджував проблеми географічного районування і раціонального природокористування. Олександр Мефодійович був знаним серед учених багатьох країн, залучався як експерт за мандатами ООН до вирішення світових проблем.

Олександр Мефодійович Маринич - представник справжньої високої української наукової еліти. Саме від таких людей, від їх сили, працездатності, інтелектуального доробку залежав, залежить і буде залежати цивілізаційний поступ народу, нації.

Лише природа робить велике задарма

О. Герцен

ДІЯЧ ВИСОКОГО РІВНЯ

Валентин Полікарпович Замковий... Еталон тривалого енергійного життя, взірць для кожного краєзнавця України, енциклопедист і знавець географії Донеччини.

На початку 30-х років минулого століття молодий вчитель географії з'явився в Артемівську і це місто в його житті стало другим за значущістю після рідних Біликів на Полтавщині. Шкільна робота принесла молодому вчителю визнання і пошану серед учнів і їх батьків.

Завдяки своїй викладацькій майстерності і старанням в роботі Валентин Полікарпович став відомим на всіх рівнях освітянської спільноти. А такі хлопці довго в учителях не засиджуються... З 1950 року В.П. Замковий став інспектором навчальних закладів Донецької залізниці.

Інспекторська праця в освіті - це не тільки перевірки, але й рекомендації, і навчання, показ вчителю перспектив застосування того чи іншого методу, відкриття. Досвід інспектування концентрувався в узагальнені статті, лекції і виступи на вчительських та наукових конференціях, з часом - у посібники та підручники з методики викладання географії. Написані В. Замковим книги з роками не втратили актуальності і використовуються вчителями у викладацькій роботі до сьогодні.

Географія завжди була у великій дружбі з історією та краєзнавством. Для Валентина Полікарповича це поєднання не стало тимчасовим захопленням чи даниною моді інспектора-початківця. Заняття літературним краєзнавством стало основою його життя. Адже у ньому поєдналося й відображення історичних подій, життя народу і окремих осіб, економічне і технічне зростання країни.

Постійно пов'язаний з селом, Замковий, – уважний спостерігач і здібний аналітик, – за короткий час написав цікавий роман "Український хліб" (1959 р.) про вчених сільськогосподарської дослідної станції.

У 1960-ті роки ця книга була явищем особливим: столичні письменники писали про село минулого часу, сучасного села і його проблем не знали, а тим більше, ніхто з них не писав про науку у сільгоспвиробництві, а письменник-початківець із Артемівська "обійшов" кори-

Замковий Валентин Полікарпович (1911-2002) - відомий краєзнавець, активний діяч географічного товариства СРСР і України, популяризатор творчості письменників Донеччини. Педагог-організатор, закінчив Полтавський учительський інститут (1931) та Київський державний університет (1948 р.).

Народився 21 квітня 1911 року в міщанській сім'ї у селі Біляки на Полтавщині.

Досліджував історію художньо-публіцистичного журналу "Забой" (нині "Донбас"). Автор роману "Український хліб" (1959) - поодинокого художнього твору про українських вчених-агрономів. Автор унікального українознавчого видання "Артемівський літературний цех" – своєрідної енциклопедії літературного життя Бахмута (Артемівська) протягом XIX і XX ст.

Нагороджений медаллю "Партизан Великої Вітчизняної війни" за участь в діяльності партизанського підпілля в місті Артемівську (Донеччина) і Орденом Вітчизняної війни.

феїв пера. Хтось за нього порадив, хтось промовчав, хтось просто образився. На жаль, перевидання книги не сталося.

Уроки фашистської окупації В.П. Замковий разом з іншими патріотами, ризикуючи життям, багато зробив для швидшого визволення рідного краю. Чудова пам'ять, гнучкий розум і вміння спілкуватись з різними верстами населення допомогли йому за короткий час знайти молодих однодумців в селах Артемівського району. Разом з керівником Артемівського підпілля Олександром Колпаковою, директор школи В.П. Замковий забезпечив сотні сільських вчителів роботою, врятувавши їх для майбутнього навчально-виховного процесу.

Балансуючи між життям та смертю, активний підпільник уникнув провалу, не потрапив до гестапо. Той, хто пройшов бойовими дорогами війни, спроможний оцінити партизанський талант В. Замкового. Але треба знати ті часи: "з'явились різні "хтось": хтось зробив наклеп, хтось запідозрив, хтось здивувався, що вцілів. Перевірки місцеві, обласні та республіканські затримали заслужені нагороди Валентина Полікарповича - медаль та орден.

Відомий український письменник Іван Ле, який високо оцінив підпілну діяльність Валентина Замкового, в повісті про війну свого головного героя написав саме з нього.

Листи... У житті В.П. Замкового вони були значущим явищем і потребою творчого життя. Скільки він витратив грошей на листи! Багато чого можна було за такі кошти придбати: він пише в музеї, архіви, героям подій, родичам видатних людей, в редакції газет, журналів, в географічні товариства - всього і не перелічиш. Таку ж має і зворотну кореспонденцію. Місцеві листоноші добре пам'ятають помешкання В. Замкового, за одним прізвищем знайдуть адресата.

Важливе місце в житті Валентина Полікарповича займають також архіви та збирання матеріалів про видатних діячів нашого краю. Його захоплююча настирність сприймається працівниками архівних центрів України та Росії з розумінням, йому дозволяють доторкатись до рукописів та документів, до яких іншим це не дозволено. І в свої "зрілі" літа В.П. Замковий напрочуд легкий на підйом. Його не потрібно довго умовляти кудись їхати з виступом чи лекцією, на збори чи симпозіум, конференцію географічного товариства за сотні кілометрів. Скільки разів друзі та родичі хвилювались за його молодецькі мандри і в 85 і 90 років. Ледь вдалось відмовити від поїздки до Аргентини, щоб відвідати племінницю.

Оптиміст у будь-яких справах, прихильник щоденних фізичних вправ та обливання холодною водою, він повністю поборов вікові хворобливі прояви. Не одне десятиріччя Замковий не знає що то за хвороби - грип та нежить. Саме цим пояснюється висока працьовитість, попри слабкий зір з молодих літ, бажання весь час пізнавати нове, все зробити, що запланував.

Валентин Полікарпович багато зробив для належного вшанування пам'яті нашого земляка, що воював за визволення Болгарії, - письменника-гуманіста Всеволода Гаршина. За його участю в Артемівському районі на Донеччині створено музей В. Гаршина, в селі Переїзне встановлено бронзовий бюст та гранітну брилу, видано 5 книг, щороку проводяться Гаршинські літературно-педагогічні читання в день народження письменника. Про гаршинські читання і про музей знають не лише на Донеччині, частими гостями тут є письменники з Києва, Миколаїва, Москви та Петербурга. Професор Оксфордського університету Пітер Генрі, відомий у Європі літературознавець-славіст і автор тритомного дослідження

про життя і творчість В. Гаршина (рос. та англ. мовами) теж неодноразово відвідував Переїзне і гаршинський музей, залишив запис у книзі почесних гостей, брав участь у гаршинських читаннях і конференції, присвяченій ювілею письменника у Донецькому національному університеті. У згадуваній праці П. Генрі є стаття і Валентина Замкового.

Змолоду залучившись до публіцистики, Валентин Полікарпович не полишає цього заняття все життя. Він авторитетний член Національного союзу журналістів України. Його шанували і колеги, і столичні світила науки - академік О. Маринич, П. Тронько, інші.

Валентин Полікарпович був чудовим оповідачем і співбесідником. Бесіда з ним години і більше сприймається як п'ять хвилин. Від нього завжди йдеш з додатковими знаннями, з бажанням діяти і творити.

Давнім хобі у Валентина Полікарповича була гра в шахи. А ще він міг тижнями і місяцями ходити до начальницьких кабінетів в приймальні та інші дні. Це цікаве його "хобі" кимось не сприймалося всерйоз, обурювало чи насторожувало. Та врешті-решт ці настирливі візити В. Замкового призводили до перейменування вулиць, встановлення меморіальних дошок, видання брошур чи буклетів про того чи іншого знаменитого земляка. На мою думку, за це "хобі" Валентин Полікарпович може бути занесеним до світової Книги рекордів Гіннеса.

Життєвий шлях та творча діяльність В. Замкового надзвичайно цікаві для сучасників, особливо для вчительства: серед нас жив і працював діяльний освітянин, наш колега, письменник.

Валентин Полікарпович жодного разу не пропустив з'їзди географічного товариства - сім республіканських (з 1986) і дев'ять Всесоюзних (з 1970 р.). Як науковий консультант виступав у видавництві "Радянська школа" (Київ) і "Донбас" (Донецьк). Залучали В. Замкового і до співпраці як провідного географа.

Він автор декількох статей в "Українській радянській енциклопедії" і тритомному виданні "Географічна енциклопедія України".

За підсумками Всесоюзного конкурсу науково-популярної літератури (1970 р.) журналістські роботи Замкового В.М. "Земля українська" і "Донбас" удостоєні лауреатського звання і Диплому першого ступеня.

Він був почесним членом Географічного товариства СРСР (1989 р.) і географічного товариства УРСР (1990 р.). Завдяки публікаціям матеріалів Замкового В.П. в масових виданнях, журналах "Огонек", "Нева", "Вітчизна", "Україна" ми дізналися про унікально цікаві факти з історії Донецької землі, усієї України.

Валентин Полікарпович був невгамовною людиною: і в 60, і в 70 і в 80 роки він неодноразово виїжджав до архівів і бібліотек Москви, Києва, Одеси, Харкова, Львова, Баку і Мурманська. До свого 85-річчя видав узагальнену монографію "Артемівський літературний цех", в якій описав літературне життя Бахмута (Артемівська) впродовж XIX і XX століть, включивши біографії понад 70 письменників-земляків.

Кожна моя зустріч-бесіда з Валентином Полікарповичем, а їх набралось з осені 1980 по січень 2002 року ой як багато, були для мене скарбом знань з педагогіки і з літературного краєзнавства. Його книга "Артемівський літературний цех" стала з дня видання (квітень

1993 року) моєю краєзнавчою настільною книгою. Перечитую, хоча вже давно їх знаю на пам'ять, прості, теплі дарчі слова автора: "...Наша дружба плідюча і продуктивна; дай, Боже, щоби вона продовжувалася з роками на користь рідного краю, науки і літератури. Дякую за допомогу в народженні цієї книги "10 квітня 1993 року. За важких економічних умов, що звалилися на молоду Україну, враховуючи дружнє ставлення, я умовив голову колгоспу "Правда" К.К. Васильєва бути фінансовим спонсором видання книги.

Колгоспники також підтримали К.К. Васильєва - кошти на видання книги В.П. Замкового були виділені. А до того над книгою Валентин Полікарпович працював не менше 25 років - день у день проводячи літературо-краєзнавчий пошук. Викликає повагу і подив діяльність краєзнавця, який провів таку копітку пошукової роботи в архівах і музеях, в державних і приватних бібліотеках багатьох міст СРСР. Він умів встановлювати дружні стосунки з родичами і друзями письменників, що пішли з життя, вести щоденну аналітичну роботу, вишукуючи нові факти, описуючи події, відкриваючи для нас особистості майстрів слова і думки, його радісно зустрічали всі представники літературного цеху. Валентину Полікарповичу завжди довіряли і щедро ділилися цікавими історіями. Тут у пригоді йому ставала висока майстерність педагога. Гортаючи сторінки книги В.П. Замкового, можна здійснити подорож від сивої давнини до наших днів. Григорій Сковорода, полковник Бахмутського козачого полку, Харківський колегіум... Треба ж було таке відшукати! Не менш цікавими є рядки про дружні відносини письменника О.М. Радищева з сім'єю бахмутських вчителів Раменських.

Бахмутська земля подарувала в XIX столітті літературному світу Всеволода Гаршина (Приємна Долина) і Микиту Шаповала (с. Сріблянка). У цьому краї виховувалися і мужніли Володимир Сосюра і Микола Чернявський. Гостюючи в Бахмутському повіті, А. Чехов доброзичливо і повчально повідомляє своєму братові в листі: "Кланяйся своїм товаришам, вони теж народ славний, несхожий на нашу таганрозьку аристократію, що дере носа лише тому, що народилися не в Бахмуті, а в портовому містечку". Подібних прикладів в книзі доволі багато.

Для мене в книзі В.П. Замкового найбільш цінним є літературознавчий аналіз творчості письменників в контексті їх зв'язків з Донеччиною. Книга призначена не лише філологам - історики, соціологи, краєзнавці знайдуть тут чисельні епізоди з суспільного життя краю протягом кількох століть, відомості про розвиток сільського господарства, промисловості, науки, культури і освіти, медицини. Під пером визнаного краєзнавця оживають унікально-яскраві особистості початку XX століття, які талановито поєднували високі професійні досягнення з літературною діяльністю: М. Шаповал, І. Кавалерідзе, Б. Вальх, П. Новгородцев принесли славу Бахмутському краю.

Окремим літературним дослідженням краєзнавця-патріота є історія письменницького журналу "Забой". Цей журнал - унікальне явище в літературному житті Донеччини й України. Створений в жовтні далекого 1923 року М. Слонімським і Є. Шварцем, журнал, попри усілякі історичні негаразди, декілька разів змінивши назву творчо живий до сьогодні - журнал "Донбас". Чого варті роки самовідданої боротьби донецьких літераторів (М. Гревцов, В. Соколов) за існування журналу в 60-і роки XX століття. Ці письменники сміливо повстали

проти обкомівських і цековських указів і, залучившись підтримкою місцевих побратимів по перу та простих, але відомих шахтарів Миколи Мамає, Олександра Кольчика і Кузьми Северінова в цій нерівній битві звернутися до колишнього донбасівця Микити Хрущова за підтримкою. "Забой" ("Донбас") народився в Бахмуті, а за два роки до цього М. Хрущов навчався в губернській партшколі цього міста.

*Хрущов сприйняв здивовано й сердито
Цю акцію із закриттям журналу,
І наказав негайно скасувати
Це рішення - "поспішише й дуркувате!" (Соколов)*

Автор книги В.П. Замковий не забув і про славних земляків, які у грізні воєнні часи захищали рідну землю від фашистського ворога, а в мирний час примножили літературну славу Донеччини: Герої Радянського Союзу полковник Д. Медведєв ("Сильні духом", "На берегах Південного Буга"), Ірина Левченко ("Господиня танку"), всесвітньо відомий майстер художнього перекладу О. Фінкель, за підручниками якого навчалося декілька поколінь студентів-філологів.

У розділі "Гостинний Бахмут-Артемівськ" Валентин Полікарпович називає багатьох видатних діячів науки, мистецтва і літератури, які охоче в 20-30 роки ХХ століття приїздили на Донеччину, зустрічалися з її робітниками, селянами і учнівською молоддю. Бахмутський край завжди був привабливим місцем для творчих зустрічей - збагачував духовно місцевих жителів і давав насагу на подальшу творчість митцям: І. Рябокляч - лауреат Державної премії за повість "Золототисячник"; П. Воронько - лауреат Державної премії за поетичні збірки, депутат Верховної Ради України від Артемівського району; М. Рибалко - лауреат Державної премії України за поетичну книгу "Незакатная звезда".

Літературна хода на Бахмутчині не зупиняється, молоді автори, нові імена і їх творчий здобуток допитливий автор опрацьовує і включає до видання.

Г. Щуров, В. Соколов, М. Кравченко, А. Чумак, А. Лашин... всіх назвати і місця не вистачить.

"Із вчителя, - директора школи, - депутат Верховної Ради України, та де б не був, а поетичне слово - при ньому". Це слова про Володимира Черепкова. В. Замковий визначає поетичні твори свого учня як поетику літературної боротьби за чесність і справедливість, за віру в добро у взаємовідносинах.

*Готов ли ты к борьбе
За сущность человечью.
Готов за все взвалить себе
Ответственность на плечи?*

На першій сторінці книги видруковано: "Посібник для вчителів і культпрацівників" на передостанній - наклад 3000 примірників. У 1990-і роки кожен вчитель-філолог і бібліотекар мали цю потрібну книгу, була вона і на полицях сільських бібліотек. За словами біблійного

проповідника "Всі речі в праці: не може людина всього переказати" стосуються і творінь В.П. Замкового.

Валентин Полікарпович прожив довге життя, воно у нього було різним, але плідотворним і корисним для людей.

На день пам'яті Б. Грінченка бахмутський поет Микита Чернявський написав вірш, який повністю стосується і життя Валентина Полікарповича. Ось рядки з нього:

*До безсмертної мети
Йшов він, впертий, працьовитий.
Падав... знов вставав іти.
Всі свої найкращі сили,
Гарт душі, усе, що мав, -
З ранніх літ і до могили
Він на працю віддавав.*

І добрі докази мусять поступатися кращим

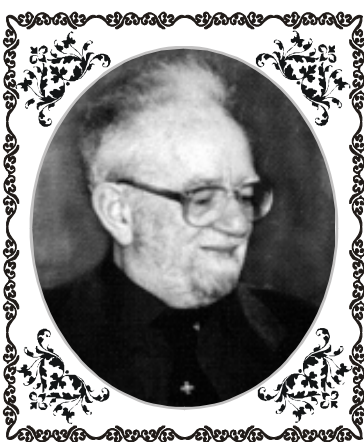
Вільям Шекспір

ПОСОЛ ДОБРОЇ ВОЛІ

Публікації у центральних літературних журналах колишнього СРСР про відкриття меморіального музею Всеволода Гаршина на його малій батьківщині (1985 рік) на Донеччині привернули увагу відомого англійського професора Пітера Генрі. З "перебудовою" в Радянському Союзі поїздки вчених Заходу до Києва, Ленінграда чи Москви стали звичною і частою справою, а ось поїздки в українську глибинку ще були дуже рідкісними. Не минуло й півроку від проголошення незалежності України, як невтримний ентузіазм Пітера Генрі покликав його в поїздку за "тридев'ять земель" - на Донеччину, в невелике село Переїзне Артемівського району, в меморіальний музей В.Гаршина. Вивченням творчості Всеволода Михайловича вчений займався багато років і в основі його бажання поїхати в Україну було велике почуття, велике розуміння необхідності для сучасних жителів планети доторкнутися до людяної, творчої спадщини загадкового письменника Всеволода Гаршина. Все самому побачити, відчутти, проаналізувати і порівняти сприйняття творчості письменника на його Батьківщині і у Західному світі. Найкращим був варіант приїхати на традиційні гаршинські читання в день його народження 14 лютого. Пітер Генрі згадує на сторінках літературного журналу: *"Мені хотілося побувати тут (с. Переїзне) вже давно, та це було неможливо. Мої подорожі до Радянського Союзу обмежувалися Ленінградом і Москвою. За часів перебудови розпочалося листування з молодим вченим із Челябінського університету Юрієм Мілюковим. Листування дало поштовх для відкриття нових напрямків у вивченні спадщини Всеволода Гаршина: не лише аналізувати твори, їх стиль і прийоми, але й життя письменника"*.

Пітер Генрі впродовж багатьох років працював над книгою про В.Гаршина "Гамлет свого часу. Всеволод Гаршин", яку видав в Англії у 1983 році (408 сторінок, видавництво Оксфордського університету).

Книга сучасно ілюстрована, включає майже всі фотографії письменника, його рідних і друзів. Серед художників В.Гаршин мав багато прихильників, друзів і знайомих, його знали також і як автора критичних статей про

Пітер Генрі - відомий славіст, професор, філолог Оксфордського університету, співавтор монографії про донецького письменника XIX ст. В.М. Гаршина.

Народився 23 квітня 1926 року в Німеччині. Сім'я у 1933 році переїздить в Англію. Все життя П. Генрі пов'язане з цією країною.

Працював в Глазському та Оксфордському університетах. Почесний професор, редактор, шеф-редактор філологічних видань.

Досліджує творчість В. Гаршина, А. Чехова і В. Паустовського.

Почесний доктор філології Донецького національного університету (2002 р.).

"пересувників". Всеволод Михайлович підтримував міцні дружні стосунки з багатьма російськими і українськими майстрами живопису: І.Репіним, М.Крачковським, М.Малишевим, А.Куїнджі, М.Ярошенком. На пам'ять про В. Гаршина ці діячі "творчого цеху" художників виступили ініціаторами збору коштів на будівництво школи в с. Павлівка Харківської губернії. Творчість художників впливала на творчість В. Гаршина і на його людські почуття. Так, усьому світу відома репінська картина "Іван Грозний і син його Іван", написана у 1885 році, але менше відомо те, що ескіз для зображення царевича художник писав з Всеволода Михайловича. На жаль, книга Пітера Генрі лише в декількох екземплярах знаходиться у приватних бібліотеках донеччан, не перекладена в українську мову, тож для уявлення про неї коротко викладемо її основний зміст.

Книга поділяється на дві частини: перша включає глави "Пацифіст йде на війну", "Суспільне зло", "Перемоги і поразки", "Надія на утопію"; друга - це мистецькі глави творця і остання глава під назвою "Гамлет свого часу" - літературний аналіз творчості письменника. З усіх дослідників-іноземців англійський вчений навів найбільш повну бібліографію творів В.Гаршина, супроводжуючи її чисельними коментарями.

Як згадував англійський професор при зустрічах у Донбасі, він вивчав російську мову за бажанням матері: "За наполяганнями матері російську мову я вивчав з раннього дитинства, читаючи малозрозумілі мені твори Ф.Достоевського. Займатися славістикою як наукою почав пізно, після 30 років. Це були 1960-ті роки. Візит до Англії М.Хрущова, освоєння космосу, політ Юрія Гагаріна. Тоді у Великобританії спостерігав надзвичайний інтерес до славістики. Слов'янську і зокрема російську літературу у нас знали недостатньо. Особисто я, готуючись до співбесіди для вступу на роботу до Ліверпульського університету, багато перечитав творів російських письменників. Жоден з них не зворушив мене так, як Всеволод Гаршин. Прочитавши оповідання "Чотири дні", був збентежений: так стисло, так рясно, так страхотливо!"

До цих рядків Пітер Генрі додає: "Сам не очікував, що з виходом книги "Гамлет свого часу" бажання пізнати Гаршина ще більше не лише не згасає, а з кожним днем розпалюється. І я відчуваю, що це така величина, яку неможливо охопити, життя не вистачить". Одночасно П.Генрі займався вивченням творчості А.Чехова і К.Паустовського, але меншою мірою, ніж В. Гаршина.

Англійський славіст брав участь у міжнародних Чеховських конференціях в містах Суми, Тростянець і Ялта. Ялтинська конференція (в музеї А.Чехова) стала пам'ятною для П. Генрі. Дослідження спадщини митця світового рівня Антона Павловича Чехова дуже зблизила його із керівництвом музею, зокрема літературознавцем Аллою Василівною Ханіло. Кохання в зрілому віці таке ж захоплююче і чарівне, як в молоді літа, свідоцтво про одруження Пітера і Алли, видані відповідними органами місцевої влади м.Ялти.

Рік 1992 можна назвати дуже плідним в усіх відношеннях для Пітера Генрі. Він разом з групою перекладачів видав в Англії збірку оповідань Всеволода Гаршина. Йому так сподобалося працювати в групових проектах вчених, що разом з науковцями Г. Мілюковим, С. Кошелевим (Челябінськ) і Е. Ярвурдом (США), він взяв участь у підготовці навчального посібника з філології "Поетика В.М.Гаршина".

Цей посібник в Челябінську вийшов російською мовою, а в США та Великобританії англійською. Це був визнаний успіх співпраці вчених трьох країн. Гаршинські місця П.Генрі активно відвідував у 1992, 1993 року та 2001 роках. У Криму гаршинськими місцями Пітер Генрі мандрував 22 вересня 1992 року та у лютому 1993 року. "На батьківщині Гаршина все зроблено щиро, відчутна турбота і вона передається всім, хто туди приїздить - зокрема в

Приємну Долину, тепер село Переїзне", - це слова з інтерв'ю англійського вченого донецькому журналу "Донбас" в грудні 1992 року.

Перші відвідини гаршинської батьківщини для П.Генрі були ознайомлювальними і великих та плідних результатів він не очікував. Тоді він узяв активну участь у традиційних щорічних гаршинських літературно-педагогічних читаннях в меморіальному музеї письменника, виступивши з повідомленням "Місце творчості Всеволода Гаршина в світовій літературі", познайомився з учасниками і організаторами читань. За рішенням клубу шанувальників творчості Всеволода Гаршина закордонного гостя прийняли до свого складу і нагородили почесною медаллю "За значний внесок в гаршиніану". Для освітян Артемівщини візит іноземного професора П.Генрі був першим, тож важко словами передати величезний інтерес до його лекції "Імпресіоніст Всеволод Гаршин" для керівників шкіл і філологів міста та району. Господарі зустрічі послу доброї волі, культури і літератури П.Генрі влаштували чудові екскурсії в "глибинки" нашого рідного краю - у виробки соляної шахти на глибину 250 метрів і штольні колишньої гіпсової шахти - завод шампанських вин. Кристал галіту і пляшку шампанського (Артемівського) як сувеніри він повіз до себе додому.

Доречно навести тут журналістський репортаж про перший візит П.Генрі у Переїзне (Приємну Долину), надрукований на сторінках обласної газети "Донеччина" 18 лютого 1992 року: "Зустрічали Пітера Генрі за українськими звичаями - хлібом і сіллю. Пітер Генрі сфотографувався з учнями шкіл - учасниками читань, подарував дітям сувеніри, а музею В.Гаршина - декілька журналів і книги оповідань Всеволода Гаршина англійською мовою, видані в Англії. Завідувач відділу освіти Василь Терещенко вручив професору П.Генрі диплом члена Клубу гаршиністів і пам'ятну стрічку. Гість з вдячністю прийняв знаки пошани і розповів учасникам читань, як їхнього знаменитого земляка-письменника читають і шанують у західному світі. За його гуманізм, майстерне художнє слово, вміння досконало і повно передати психологічний стан героїв своїх творів. Увечері Пітер Генрі прочитав лекцію для вчителів району та міста Артемівська". Та газета подала лише офіційну частину перебування П.Генрі в Артемівському районі і пропустила зустріч вченого з шанувальниками творчості В.Гаршина у відділі освіти району. Тоді шановний гість почув чудове виконання під гітару романса С.Тарасової (Красненська школа), артистичне виконання уривків з творів В.Гаршина О. Лукашевською (Парасковіївська школа) і поезії шотландського поета Роберта Бернса продекламовані директором Зайцівської школи В.Кузіним.

"Ніколи не думав, що на Донеччині знайдеться шанувальник творчості Роберта Бернса. В'ячеслав Кузін читав твори мого земляка - "нашого Бернса". Цілу збірку!", - це теж згадки про візит П.Генрі на Донеччину. Пітер Генрі на момент приїзду до с. Переїзне в лютому 1992 року працював професором Глазго університету (Глазго - адміністративний центр Шотландії). В'ячеслав Кузін як філолог ще до вступу до вузу вивчив напам'ять цілу збірку віршів Р.Бернса. Цим здивував не лише англійського митця, а й своїх товаришів по роботі.

З 1991 по 1992 рік ми з П. Генрі активно листувалися і наступного року зустрілися в Сумах 20-21 вересня 1992 року на міжнародній конференції з творчості А.Чехова, на якій П.Генрі робив доповідь. У процесі нашого спілкування народилося рішення провести у 1993 році міжнародну гаршинську конференцію в Україні. За попередніми домовленостями така конференція мала відбутися в Санкт-Петербурзі. Але зустріч з П.Генрі в Сумах остаточно визначила місце проведення гаршинської конференції: у Донецькому державному університеті та Приємній Долині. Приємна Долина - не Ясна Поляна, але вже могла задовольнити міжнародні запити разом з університетськими науковими кадрами. "Я сказав петербурзь-

ким літераторам, що конференцію потрібно проводити там, звідки Гаршин родом. Я зміцнів у своїй думці, коли відчув, як тут люблять свого земляка, як ним пишаються і шанують його. На батьківщині письменника все пройде не формально. Які б наукові авторитети не брали участі, не оминати нальоту сухості і офіційності, а тут все, без сумніву, буде "сповнене щирістю", людяністю і сердечністю. А без такої атмосфери ушанування В. Гаршина, одного з гуманних письменників світової літератури, - багато буде втрачено", - це слова з інтерв'ю П.Генрі журналу "Донбас" в грудні 1992 року.

До чергового візиту П.Генрі на Донеччину слід було підготувати керівництво Донецького університету, губернатора і керівника Артемівського району, науковців філологічного університету. У процесі листуванням та телефонних переговорів погодили план триденної гаршинської конференції у 1993 році - перший і третій дні в Донецькому університеті, другий день - в Приємній Долині Артемівського району. На кінець листопада була досягнута домовленість про безпосередні зустрічі П.Генрі з усіма названими керівниками в Донецьку і Артемівську.

У Донецьку Пітера Генрі 29 листопада 1992 року зустрічали досить тепло: "Іноземного професора так привітно, як в Україні, у нас, в Англії, як правило, не зустрічають", - це слова Пітера Генрі.

П.Генрі налагоджує мости співпраці не тільки між країнами, а й між установами і навчальними закладами. Зустрічі з науковцями Донецького університету - ректором В.П. Шевченком, деканом Є.С. Отіним, його виступ перед філологами університету, ділові зустрічі з губернатором області В.П. Щербанем. Він намагався всюди встигнути, мав цікаву культурну програму: побував у художніх майстернях Геннадія Жукова, Андрія Василенка і скульптора Миколи Ясиненка. Першого ж вечора відвідав концерт музикантів Грузії в Донецькій філармонії, а наступного - подивився в драматичному театрі виставу за творами Шолома Алейхема. Для всіх бажаючих студентів університету провів творчу зустріч "Донецьк-Глазго: перспективи співробітництва", а опівдні для освітян міста в палаці молоді "Юність" прочитав лекцію "Американський погляд на російську і українську літературу".

Від теплої та дружньої атмосфери прийому Пітер Генрі був у захваті. У сусідньому Сіверську (ЗОШ № 1) він ґрунтовно ознайомився з експозицією музею видатного українського поета Володимира Сосюри. Треба зауважити, що при попередній зустрічі П.Генрі визнавав: "Я мало знайомий з українською літературою", але з часом ця ситуація змінилася на краще. "Відкриттям було для мене знайомство з експозицією музею Володимира Сосюри в Сіверській школі № 1. Це поет, яким Україна заслужено пишається. Неймовірно здивований, що Приємна Долина - Званівка - Сіверськ є батьківщиною літературних самородків - Гаршина і Сосюри", - це із спогадів П.Генрі. На четвертий день перебування в Донбасі Пітер Генрі у губернаторському кабінеті в присутності ректора університету остаточно узгодив терміни проведення Міжнародної гаршинської конференції у Донецьку. Сторони переговорів дійшли повного порозуміння і підписали підготовчі матеріали щодо проведення конференції у вересні 1993 року. Увечері того ж дня Пітер Генрі провів прес-конференцію і дав інтерв'ю донецькому письменнику Геннадію Щурову для літературно-художнього журналу "Донбас". Для читачів "Донбасу" було цікаво знати позицію відомого англійського професора Пітера Генрі, головного редактора журналу "Шотландський слов'янський огляд", ініціатора і голови організаційного комітету проведення Міжнародної гаршинської конференції в Донецьку. Уривки з інтерв'ю журналу я включив до цього нарису.

Г. Щуров: "Чому конференція буде проведена в 1993 році? Це не "кругла" дата життя В.Гаршина: вирішили зібратися для наукової розмови?"

П. Генрі: "Рік якраз ювілейний. Сто років тому Етель Ліліан Войнич і Сергій Степняк-Кравчинський, до речі, українець, вперше випустили книгу творів В.Гаршина англійською мовою. Степняк-Кравчинський написав передмову про Гаршина, а Войнич зробила переклад англійською мовою".

Г. Щуров: "Читачі журналу повинні знати, як ви, ініціатор Міжнародної конференції в Донбасі, разом з іншими її учасниками виводите гаршинознавство на новий рівень?"

П. Генрі: "Коли я почав глибоко вивчати творчість Всеволода Михайловича, то здивувався, що про нього багато написано, особливо в Німеччині, Швеції, а у нас з вами тоді писали мало. З'явилися основні праці в Америці, в країнах Європи і навіть Японії. Тема "Гаршин і світова література" - захоплює. Вплив Гаршина на неї великий і поки що малодосліджений. Зв'язки інколи дивовижні. Письменник Гаупман, до речі, взяв у Гаршина цілий епізод із оповідання "Художники" і вставив в свою п'єсу "Одинокі люди". І називає Гаршина!..."

Г. Щуров: "Наш журнал народився і майже 70 років видавався на батьківщині Гаршина. Чи знайомий Вам журнал?"

П. Генрі: "Мабуть, здивую Вас, але журнал "Донбас" я читаю. Зустрічаються цікаві твори. Прочитавши в журналі вірші Світлани Заготової, я захотів перекласти їх англійською мовою. У свій перший приїзд доля звела нас на гаршинських читаннях. Моє листування і вчорашня зустріч з нею та іншими молодими поетами переконали мене в необхідності видати в Англії її поезії та ще декількох авторів окремою книгою".

Г. Щуров: "Ви відомий літературознавець. Яке враження, як на науковця, на Вас справляє Україна і зокрема Донеччина?"

П. Генрі: "Ваш край багатий могутнім корінням духовності, це потужний потенціал для творчих злетів. І тут, як ніде, поважають і шанують ім'я Всеволода Гаршина і вивчають його творчість".

До початку конференції голові організаційного комітету залишалося обмаль часу: дії повинні були бути енергійними і результативними. Пітер Генрі наполегливо і постійно здійснював величезну організаторську роботу: після декількох візитів до вчених-гаршиністів Німеччини, Чехії, Болгарії і Росії отримав їх згоду на участь в конференції саме в Донецьку.

Земляки В. Гаршина інтенсивно виконували благоустрій шкільного подвір'я, спецкомбінат виготовляв гранітну брилу для встановлення на місці колишнього бабусинового маєтку "Приємна Долина". Секретар-координатор оргкомітету Ракітіна Лідія Михайлівна, доцент філологічного факультету Донецького державного університету приймала заяви на виступи майбутніх учасників конференції. Та не у всіх членів підготовчого факультету вистачило інтересу і внутрішніх сил довести задумане до результативного завершення. Один завідувач кафедри взяв тривалу відпустку для завершення докторської дисертації, другий - виїхав у довгострокову творчу поїздку до Ізраїлю. Наш співголова організаційного комітету зайняв позицію "не тягатися в першості з Санкт-Петербурзькими вченими" та "якось воно буде" і у листах залякував енергійного вченого з Великобританії, розповідаючи, що "економічна криза в Україні" заважає проведенню конференції, "відсутні прямі авіалінії до Донецька з більшості країн Європи". П.Генрі така "співпраця" неприємно вражала, він ніяк не очікував від науково-освітнього керівництва Донецька такого апатичного (пасивного) ставлення до конференції світового рівня. Маючи губернаторську підтримку і готовність до прийому на малій батьківщині письменника і ось такої: конференцію "через економічні причини перенесли на невизначений термін". Пітер Генрі не впав у розпач, він негайно прийняв рішення видати всі матеріали, що надійшли до оргкомітету, двома мовами - російською і англійською. Надто

велику за обсягом роботу із систематизації наукових досліджень життя і творчості Всеволода Гаршина ініціатор розділив з одностудійцями-гаршиністами Володимиром Порудомінським, що тоді мешкав у Гамбурзі, Михайлом Гіршманом, Леонідом Бондаревим, Лідією Ракітіною (м. Донецьк) і Олексієм Гаршиним (м. Санкт-Петербург). Вони творчо допомагали невгамовному П.Генрі в підготовці до друку міжнародної збірки, присвяченої В.Гаршину.

Із спогадів П. Генрі: "Відвідали Сіверську середню школу, в якій розташований музей відомого українського поета В.Сосюри. Зустріч з вчителями, бесіди з учнями, унікальний український буфет, влаштований Василем Терещенком, завідувачем відділу освіти, в гостях у якого ми продовжували наші бесіди про теорію і практику педагогіки" ("В.М.Гаршин. На рубежі століть").

"Василію Терещенку, дуже вдячний за передану мені твою книжку "Всеволод Гаршин і Україна". Це перша книжка, де я зустрів невідомі мені факти будівництва Гаршинської школи в с. Павлівка Харківської губернії за фінансових намагань його друзів-художників, про музей С. Надсона в Носківцях. Часто згадую наші дружні зустрічі і бесіди" (Пітер Генрі. Лист від 23 липня 2008 року).

Багато часу витрачалося на впорядкування, уточнення, і це в часи, коли не було мобільного зв'язку і широко не працювала мережа Інтернету. Титанічна праця нарешті була завершена. На момент закінчення книги (1998 рік) П.Генрі був почесним професором Оксфордського університету, одного з елітних науково-освітніх закладів Великої Британії та світу. Керівництво Оксфордського університету не відмовилося співпрацювати з українцями і сприяло виданню оригінального і якісно підготовленого рукопису. У 2000 році видавництво університету повідомило про випуск тритомної міжнародної збірки "В.М. Гаршин. На рубежі століть". Збірка, як значиться на титульній сторінці, видана за редакцією Пітера Генрі (Оксфорд), Володимира Порудомінського і Михайла Гіршмана (м. Донецьк)*. Видання вийшло двома мовами - російською і англійською. У збірці більше ста наукових статей, документів і публікацій авторів з 15 країн світу. Наукові дослідження гармонійно доповнені ілюстраціями робіт І. Репіна, М. Савицького, М. Малишева, Я. Турлігіна, Г. Лоскутова і М. Ярошенка. "Гаршин із тих дорогих людству письменників, в творчості яких кожне нове покоління знаходить своє", - це слова з передмови письменника В.Порудомінського. У збірці наведена цитата Г.Я. Бялого, який свого часу досконало вивчав творчий шлях В.Гаршина: "... в Гаршині чудово сконцентрована вся суворота вимогливості і вся істина теплоти російської літератури". П.Генрі повідомляє читачам, що твори Всеволода Михайловича в світі досить добре знають: "Починаючи з 1960 року інтерес до творів Гаршина в різних країнах світу зростає, про це свідчать численні переклади різними мовами народів планети, в тому числі і японською". Лондонський "Кур'єр" в № 140 за 2001 рік вмістив відгуки на це міжнародне видання: "Всеволод Гаршин постає в цьому чудесному збірнику як літературна зірка першої величини". Це думка відомого професора Московського університету Валентина Катаєва. Президент Міжнародного товариства Достоєвського (Німеччина) професор Горст-Юрген Геріх назвав збірку "важливою віхою в справі дослідження творчості Гаршина".

* Henry Peter, Porudominsky Vladimir, Girshman Mikhail, Vsevolod Garshin at the turn of the century Oxford: Northgate Press, 3 V. 2000, 800 p.

У збірці вперше опублікована фотографія батька письменника і композитора П. Чайковського з дарчим надписом В. Гаршину. Ці фотографії експонуються лише в меморіальному музеї письменника в с. Переїзне.

Звичайно, дуже приємно, що велика кількість авторів збірника (38) живуть і працюють в Україні. За словами Пітера Генрі "ця праця є головним результатом всього мого життя".

За значний внесок в дослідження творчості нашого земляка Всеволода Михайловича Гаршина і світову популяризацію його творів рішенням № 3 вченої ради Донецького національного університету від 1 березня 2002 року "Пітер Генрі, почесний професор Оксфордського університету (Великобританія) удостоєний звання Почесний доктор філології Донецького національного університету". З іноземних вчених П. Генрі першим був удостоєний такого почесного звання. Урочистості відбулися в університеті за світовою традицією: багато запрошених, офіційний прийом, вручення диплому ректором Донецького університету В. П. Шевченком, одягання традиційної професорської мантиї, інавгураційна лекція. А наступного дня невтомний дослідник творчості В. Гаршина вже гостював у музеї В. Гаршина в с. Переїзне (Приємна Долина). Теплі привітання, поздоровлення, вручення згаданого три томного видання "В. М. Гаршин. На рубежі століть". Того дня в книзі почесних відвідувачів музею за підписом Пітера Генрі з'явився запис: "Батьківщина Гаршина і експозиції музею змінили мої орієнтири і методи вивчення його творчості".

Білецький Володимир Стефанович - відомий український вчений в галузі гірництва, видавець і громадсько-політичний діяч. Доктор технічних наук (1994), професор (2001), дійсний член наукового товариства ім. Шевченка (1998), Академії економічних наук України (2004), член-кореспондент Академії гірничих наук України (2005). Автор ідеї, керівник проекту і науковий редактор першої вітчизняної "Гірничої енциклопедії". Автор понад 400 наукових праць в т.ч. 35 книг. Нагороджений державними нагородами.

Народився 26 січня 1950 року в с. Матвіївка Вільнянського району Запорізької області. З відзнакою закінчив Дніпропетровський гірничий інститут (1972) за фахом гірничий інженер-електрик. Служив у лавах Радянської Армії, офіцер-танкіст. У 1975-80 роки працював за фахом в Дніпропетровському гірничому інституті, старшим механіком шахти ім. Орджонікідзе ВО "Макіїввугілля" та науковим співробітником Макіївського науково-дослідного інституту з безпеки робіт у гірничій промисловості. З 1981 року працює в Донецькому національному університеті - старшим і головним науковим співробітником, професором.

*Шляху назад для нас нема!
Ніщо в пугі нас не втримає!
Ми йдемо туди, де Сонце сяє.*

Спиридон Черкасенко

СУЧАСНИЙ ПРОВІДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ОЗНАКИ

Про Володимира Стефановича Білецького вести оповідь одночасно і легко, і важко. Легко, - бо він відкритий і має якусь притягаючу силу, а важко, - бо його творчий діапазон такий великий, що навіть за найвищої старанності багато чого можна пропустити.

Науковець-гірник, доктор технічних наук і професор, вчений-енциклопедист, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка та "Академії економічних наук України", член-кореспондент "Гірничої академії України", а ще - експерт державних і світових фондів, політолог, краєзнавець, культуролог, журналіст, фундатор і керівник ряду громадських організацій, газет, наукових періодичних видань...

Володимир Білецький - помітна особистість сучасної української національної еліти. Науковці поділяють еліту сучасного суспільства на дві категорії: удавану (псевдоеліту) - це чиновники будь-яких рангів і власники тугих гаманців, та справжню - це ті, хто рухає суспільне життя, формує історичний позитив нації. До справжньої еліти належить і Володимир Білецький. Він практично безкорисливо віддає свої унікальні здібності людям. У таких особистостей життєві принципи сформовані на моральних чеснотах, а розум постійно зайнятий вирішенням професійних та суспільних проблем.

Природні здібності, надзвичайна працьовитість і життєвий досвід, справедливий характер та багаторічне служіння інтересам народу дозволяють йому зайняти будь-яку посаду в регіоні чи державі.

Але у кожного свій шлях - може це мудре провидіння вберегло Володимира Стефановича від потрапляння у болото владних коридорів. А він двічі мав реальну можливість стати народним депутатом - у 1990 році, коли вийшов у другий тур виборів до Верховної Ради по Ленінському району міста Донецька проти директора Донецького металургійного заводу В.Следнева і пізніше - у 1996

році, коли для включення у партійні списки Народного Руху його керівництвом була поставлена умова покинути фахову роботу (і це - при нещодавно захищеній докторській дисертації та масі професійних планів!) на користь майданної партроботи.

Саме з 1990-х років засяяла на повну потужність його багатогранна і унікально-універсальна творча діяльність, яка має два вектори - професійний та громадсько-політичний. До речі, вони у В.С.Білецького переплітаються і взаємодоповнюють один одного, витворюючи нерозривну єдність. І все ж - відвідаймо творчу лабораторію професора.

Коло фахових інтересів: адгезія рідин на твердій поверхні, технологія збагачення корисних копалин, автоматичне керування процесами у гірництві, вугільні технології, гідравлічне транспортування вугілля, зневоднення вугілля. Гірнична термінологія.

Володимир Стефанович Білецький - автор ідеї і керівник унікального проекту "Гірнична енциклопедія", за яким у 1998-2004 рр. створено національну термінологічну систему в гірництві. У 2001-2004 рр. за цим проектом. вийшов друком 3-томний "Гірничий енциклопедичний словник" нині і виходить "Мала гірнична енциклопедія" (2004, 2007 рр.).

Проводив дослідження в ряді наукових шкіл - Національній гірничій академії України, Донецькому національному технічному університеті, Харківському політехнічному інституті, Інституті фізико-органічної хімії та вуглехімії НАН України, Інституті біоколоїдної хімії НАН України, Макіївському державному науково-дослідному інституті з безпеки робіт у гірничій промисловості (МакНДІ), Дзержинській філії ЛенНДІхіммашу (м. Дзержинськ, Росія), Інституті "ВНДППГідротрубопровід" (м. Москва, Росія), Інституті "ІРДРІДМЕТ" (м. Іркутськ, Росія), УралВТИ (Челябінськ), Науково-виробничому об'єднанні "Хаймек" (м. Донецьк), Варшавському університеті.

Доробок В.С.Білецького як науковця непересічний:

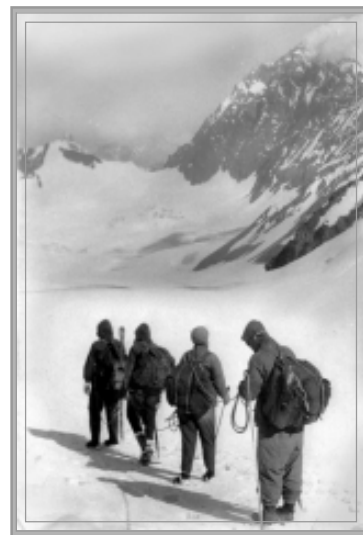
Розробив наукові основи, вітчизняну технологію та нові напрямки нового спеціального технологічного процесу – масляної агломерації вугілля.

Створена нова технологія магістрального гідротранспорту вугілля на основі поєднання процесів "гідротранспорт - масляна агломерація". Варіант цієї технології для дальнього магістрального гідротранспорту коксівного вугілля включено в Банк промислової та технічної інформації (БПТІ ЮНІДО) ООН.

Має декілька сертифікатів американських вузів (1998, 2000). Представляє інтереси України в міжнародній екологічній організації "Global Nest". Експерт центру "Heritage Foundation" (США) і Всеукраїнської експертної мережі.

Фундатор і керівник ряду громадських організацій і газет. На Донеччині, зокрема, обласної газети «Східний часопис» (виходила у 1992-1997), міжрегіональної газети «Козацький край» (1993-1996), громадських організацій: Донецьке Обласне Товариство української мови імені Т.Г. Шевченка (1986), «Український культурологічний центр (1994), Донецьке обласне відділення Всеукраїнського Товариства «Україна-Світ» (з 1997 року).

Голова Донецького відділення НТШ (з 1997 року), відповідальний редактор "Донецького вісника НТШ (з 2001 року). Засновник і шеф-редактор журналу "Схід". Співзасновник і директор ТОВ "Східний видавничий дім" (1997).

Центральний Кавказ. На шляху до перевалу Семи.

Створено ряд технічних рішень з технології і автоматичного керування процесами (збагачувальними: відсадка, масляна агрегація, збагачення вугілля і золота), транспортування (гідравлічний транспорт вугілля), захисту від природних катаклізмів (селезахист) та ін. - авторські свідоцтва СРСР, патенти України, Росії.

Розвинув теорію і прикладні аспекти технології адгезійного збагачення золота.

Білецьким В.С. висунута оригінальна гіпотеза про специфічність адгезійних зв'язків речовин з надмолекулярною структурою.

Виконано ряд теоретичних та прикладних розробок інтенсивного зневоднення зернистих матеріалів механічними методами. Зокрема вперше розроблено основи технології спеціального процесу зневоднення ежектуванням (звив водної плівки з обводнених зерен високошвидкісним потоком повітря і утворення аерозолу у ежекторі).

В.С.Білецький - продуктивний вчений, має на 2010 рік понад 400 наукових публікацій, в тому числі 35 книг (монографії, навчальні посібники, словники, енциклопедичні видання) та 80 винаходів. Крім того, він автор понад 210 науково-популярних та публіцистичних друкованих статей в журналах і газетах України та інших країн. Редактор і видавець ряду книг з точних і гуманітарних наук.

Засновник і шеф-редактор всеукраїнського наукового аналітично-інформаційного журналу "Схід" - з 1995 (фахове видання у галузі філософії, історії, економіки), ініціатор і співредактор "Донецького вісника Наукового товариства імені Шевченка" (2001), співредактор вісника "Проблеми підручника середньої і вищої школи" (2001), фундатор і редактор "Хроніки Донецького відділення НТШ" (2007), член редакційної колегії фахового збірника "Збагачення корисних копалин" (Національний гірничий університет, з 1995).

З 1996 р. член Літньої лабораторії Росії та Східної Європи Іллінойського університету. Має Сертифікати Міссісіпського Консорціуму вищих навчальних закладів з інтернаціонального розвитку (Джексон, США, 1998) та Інституту міжнародної співпраці (Вашингтон, США, 2000). Представник від України у міжнародній екологічній організації "Global Nest". Експерт "Heritage Foundation". Експерт всеукраїнського проекту з міжнародною участю - Всеукраїнської експертної мережі (<http://experts.in.ua/>). Запрошувався на наукове стажування у Варшавському університеті (Польща) - у 2006 та 2008 роках.

Учасник низки міжнародних фахових конференцій у США, Україні, Польщі, Росії, Чехії, Німеччині, Туреччині, Японії, Китаї, Австралії та ін. Учасник фахових та альпіністських цільових експедицій, походів по Кавказу, Криму, Ала-Тау, в Українських Карпатах, районі Словацьких Татр, Байкалу, відвідав Великі Озера і Аппалачський район (США), Бескиди (Польща), Передтяншання.

Як громадсько-політичний діяч В.С.Білецький теж є яскравою особистістю.

З 1973 - кандидат, а з 1975 р. - член КПУ (до 1990 р.).

З 1989 р. перебував у лавах "Всесоюзного молодіжного аерокосмічного товариства" ("Всесоюзное молодежное аэрокосмическое общество"), членський квиток № 377 від 08.02.1989, підпис Президента товариства льотчика-космонавта Олександра Сереброва.

Володимир Білецький - один із фундаторів Народного Руху за Перебудову в Донбасі (членсь-

кий квиток № 1 на Донеччині). Делегат Установчих зборів НРУ. Входив до всеукраїнських керівних структур НРУ - член Ради Колегій Великої Ради Руху. Залишив лави НРУ у 1997 р. внаслідок неприйняття керівництвом НРУ висунутої Білецьким нової концепції розвитку організації, що, зокрема, включала нову кадрову політику з опорою на фахівців, а також переведення акцентів політичної діяльності НРУ у економічну та соціальну сферу життя країни.

Фундатор і керівник ряду громадських організацій і газет у Донецьку - зокрема: "співзасновник газет "Східний часопис" та "Козацький край", "засновник і директор дослідно-видавничої фундації "Український культурологічний центр" (1994), "співзасновник і голова Донецького відділення Наукового Товариства ім. Шевченка (1997), "співзасновник і голова Донецького відділення Товариства "Україна-Світ" (1997), "співзасновник і перший директор ТОВ "Східний видавничий дім", "співзасновник і голова "Донецького обласного товариства української мови" (1989), "член дорадчої Ради з питань національностей Донецької обласної державної адміністрації, "консультант депутатів Верховної Ради України О. В. Кулика, І. Ф. Драча та О. І. Клименка (1997-2010).

Крім того, В.С.Білецький - випускник міжнародної програми "Community Connections Program" (програма "Громадські зв'язки"), яка фінансується Державним Департаментом США (посвідчення від 19.04.2001). Експерт Міжнародного інституту демократій та Центру "Соціовимір" <http://www.idi.kiev.ua/2007/09/11/kabmin-gotovit-uvelichenie-dohodnoy-chasti-byudzheta.html>

Ось виходячи з цього немало, але значною мірою тезового опису, можна говорити про "живий університет Білецького". Бо від започаткованих ним проєктів, фундацій, зокрема "Українського культурологічного центру" м. Донецька, що діє ось уже понад 15 років, тече ріка реальних корисних справ, що наповнюють новими ідеями науковий простір регіону та України, є інформаційним забезпеченням широкого загалу, - від шкільної і студентської молоді до пенсіонерів, - в ряді питань з проблематики природничих наук, економіки, філософії, соціології, історії, краєзнавства. Високий професійний рівень "живого університету Білецького" приніс йому заслужене визнання серед експертів України і світу.

Творчий метод Володимира Білецького поєднаний з рисами його характеру і відзначається дорогоцінною конструктивністю, доброзичливістю, повагою до людини, колосальною працьовитістю і вмінням зосереджуватися на головнішому, і разом з тим, - непримиренністю в подоланні історичних і соціальних нашарувань, культурної, наукової і духовної деградації. При цьому В.Білецький відкритий до дискусії, нової інформації, не має комплексів "особистої відданості" будь-кому, володіє можливо найціннішим, що необхідно науковцю і лідеру - аналізом ситуації і адекватної дії. Як базовий "технар" він розуміє, що найпереводіший технічний прогрес не зможе докорінно змінити світ - необхідно змінювати свідомість людини. Напевно саме від цього два пріоритети В.Білецького, про які він часто говорить - молодь та еліта - ті, кому нести естафету далі та ті, які формують цю естафету сьогодні. На мій погляд, головна якість В.Білецького - ніколи, ні за яких обставин не піддаватися розпачу і бути впевненим у собі. Саме це дозволяє долати соціальний песимізм і, динамічно діючи, робити непересічні внески у розбудову держави.

Багаторічне творче і людське спілкування дозволяє мені стверджувати, що Володимир Білецький своїми справами є продовжувачем, тобто учнем українських класиків - Івана Франка, Михайла Грушевського, Микити Шаповала, Євгена Лазаренка, Бориса Грінченка, Михайла Драгоманова і наших сучасників - В'ячеслава Брюховецького, Івана Драча, Володимира Біляйва, Олега Романіва.

Патріот рідної землі, професор Володимир Білецький чи не перший після Бориса

Грінченка поширив на Донеччині ідеї і справи Наукового Товариства імені Шевченка, багато років очолює Донецьке відділення НТШ.

Ще створення і організація роботи першої масової (понад 3 000 членів) національно-демократичної і просвітницької організації - Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка, яке очолював В.С.Білецький, показали, що совість, сумління, компетентність, послідовність, конструктивізм, вміння об'єднати сили багатьох - саме ці чесноти дають неоціненний позитивний результат - і у відкритті перших шкіл з українською мовою викладання у промислових центрах Донбасу, що є безсумнівною заслугою Донецького обласного ТУМ, і у розбудові українського сектора бібліотек краю, і у відкритті нових імен наших славетних земляків.

За моїм спостереженням радість культурного відродження української Донеччини, радість ділитися з людьми власними набутками, знаннями - одна з головних у житті Володимира Білецького. І у цьому ключі протікає видавнича діяльність науковця і організатора науки професора В.С.Білецького. Він заохотив і залучив ряд своїх колег до написання підручників, посібників, монографій, допомагає видавати книги колег, виступає і редактором, і промоутером, і рецензентом, і видавцем. Не буде перебільшенням, коли скажу, що у цій справі Володимир Стефанович багато в чому наслідує Івана Франка як видавця і гуртівника української еліти. Розвиваючи видавничу діяльність, професор здійснює державницький рух українського народу в цілому і на Донеччині зокрема. По-державному відповідально В. Білецький діє, створивши Український культурологічний центр, організувавши випуск фахового журналу "Схід" (до речі, рідкісного в країні міжгалузевого і міжрегіонального), тематично-наукових вісників, до підготовки яких залучені провідні вчені регіону і країни В.Пірко, І.Пасько, О.Галич, В.Просалова, В.Соболь, А.Загнітко, С.Кочерга, Д.Білий, Й.Опейда та багато інших. На Донеччині В.С.Білецький - один з небагатьох, хто має глибокі універсальні знання і досить чітко окреслив першочергові напрямки книгознавчих студій.

Ефективно професор В.С.Білецький співпрацює не тільки з вченими, але й з керівниками міста, області, депутатами Верховної Ради, лідерами міжнародних українських громадських організацій. Така комунікабельність унікально корисна для сучасного українства, розвитку науки та культури. Контакти з українськими осередками Чикаго, Нью-Йорка, Вашингтона та ін. дозволили підготувати і видати (і це після копіткої роботи з архівами!) унікальні видання про Український інститут модерного мистецтва Чикаго, твори українських письменників Івана Боднарука, Володимира Біляйва (4 книги), книгу "Між двома світами" про ТУМ-Чикаго та багато інших. Контакти з українськими осередками у Краснодарі, Воронежі, Москві та ін. дозволили "підняти" у співпраці з відомим донбаським письменником-краєзнавцем Вадимом Оліфіренком проекти видання ряду книг з тематики Східної української діаспори, зокрема: "Козак Мамай" В.Оліфіренка та В.Чумаченка, "Слобожанська хвиля" Св.Оліфіренка та В. Оліфіренка, поетичну збірку Івана Герасименка "Добром-красою повнить світ..." та ін. Професор Варшавського університету В.Соболь готує, а "Східний видавничий дім" і НТШ-Донецьк видають унікальні "12 подорожей у країну давнього письменства". Педагогічна наука збагатилася рідкісним дослідженням В.Оліфіренка "Підручник з української літератури: історія і теорія". До III Всесвітнього Форуму українців (2001 р.) за редакцією В.С.Білецького виходить спеціальний кольоровий випуск журналу "Схід".

Про журнал "Схід" слід сказати окремо - В.С.Білецькому як шеф-редактору разом з колегами і однодумцями вдалося організувати і тривалий час регулярно видавати всеукраїнське наукове видання, фахове у галузі економіки, філософії та історії. Організовані фахові редакційні колегії з цих наук, до яких зокрема увійшли провідні українські вчені: в економіці - академіки НАН України Микола Чумаченко (м. Київ), Олександр Амоша (м. До-

нецьк), Борис Буркинський (м. Одеса), доктори економічних наук Микола Білопольський, Сергій Богачов, В'ячеслав Ляшенко та ін.; у філософії - академік НАН України, доктор філософських наук, професор Мирослав Попович (м. Київ), професор філософії Ігор Пасько (м. Донецьк), доктори філософських наук: керівник Центру гуманітарної освіти НАНУ Володимир Рижко (м. Київ), ректор Економіко-правового університету Олександр Кривуля (м. Харків), Микола Кисельов (м. Київ), Анатолій Єрмоленко (м. Київ), Ніна Поліщук (м. Київ), Валентин Омелянич (м. Київ), Віталій Заблоцький (м. Київ); в історії - доктор історичних наук, професор, ректор Запорізького національного університету Сергій Тимченко, доктор історичних наук, професор Федір Турченко (м. Запоріжжя), академік Української академії історичних наук Петро Тригуб (м. Миколаїв), доктори історичних наук Василь Пірко (м. Донецьк), Сергій Лях (м. Запоріжжя). Редактор журналу - енергійна і дієва Галина Тимофеева володіє багатогранними знаннями - спеціаліст-філолог, аспірант-філософ, магістр з державного управління. Доробок журналу значний - на 1 січня 2010 року 100 чисел. За 15 років існування надруковано понад 2000 статей, рецензій, матеріалів "круглих столів" тощо, понад 1000 авторів. Обсяг одного числа - більше 10 друкованих аркушів. Ось де приклад системної науково-видавничої роботи, цінність якої важко переоцінити.

Надзвичайно промовистий приклад унікальної фахової системної роботи - "Гірнична енциклопедія" за керівництвом і редакцією професора В.С.Білецького. Проект вдається реалізувати завдяки розробленим ним принципам: 1. "Крок за кроком" (від Тлумачного гірничого словника до Енциклопедичного словника і до Енциклопедії). 2. Підбір авторів за їх Індексом цитувань. Творчий колектив "Гірничої енциклопедії", який організував і очолював В.С.Білецький, складають близько 150 провідних вчених країни і закордону з понад 15 університетів та галузевих і академічних інститутів.

Осягнути, як вдалося донецькому професору-гірнику організувати і подвинути такий колектив, де практично кожен - особистість у науці, провідний фахівець у своїй галузі, важко - адже для цього треба мати не тільки енергію, а й беззаперечний авторитет, непересічний власний доробок, високий рівень теоретичних та практичних знань - і то у ряді галузей науки і техніки. І професор В.С.Білецький його має - його базова освіта - гірничий інженер-електрик зі спеціалізацією "Електрифікація та автоматизація" (диплом з відзнакою 1972 р. провідної вищої школи України - Дніпропетровського гірничого інституту), у 1975-1979 роках закінчив аспірантуру з цього напрямку, у подальшому - досвід роботи на шахті як старшого механіка (помічника головного механіка) шахтоуправління ім. Орджонікідзе ВО "Макіїввугілля", досвід роботи у Макіївському науково-дослідному інституті з безпеки робіт у гірничій промисловості, пізніше - багаторічна робота на кафедрі "Збагачення корисних копалин" Донецького національного технічного університету. Але при цьому перша - кандидатська дисертація дотична до теми гідравлічного транспорту, а друга - докторська дисертація стосується спеціальних процесів збагачення вугілля, тісно пов'язаних з вуглекисмією. Ось таке переплетення, поєднання різних фахових інтересів, зацікавлень плюс аналітичний стиль мислення, енциклопедичні знання - все це разом і обумовило результат - ініціативу, очолення авторського колективу, наукове редагування першої вітчизняної "Гірничої енциклопедії". І цей проект здійснено!

Українська гірнича енциклопедія визнана кращим науково-довідковим виданням у гірництві серед слов'янських країн. Не в останню чергу завдяки її виданню українська мова стала поряд з англійською, польською і російською робочою мовою 21-го Світового гірничого конгресу у Кракові в жовтні 2008 року. Крім того, слід зауважити, що "Гірнича енциклопедія" - це друга (на жаль, всього лише друга...) в історії української науки і техніки енциклопедія з точних наук. Перша - це двотомна "Енциклопедія кібернетики", що підготовлена до друку у Києві в Інституті кібернетики за редакцією керівника цього інституту академіка Віктора Глушкова і випущена видавництвом "Українська радянська енциклопедія" та Академією наук УРСР в двох томах 1973 року.

Велике значення має відкритий стиль роботи, який сповідує видавничу спілку "Український культурологічний центр - Східний видавничий дім". У 1998, 1999, 2001, 2005, 2006, 2008, 2009 роках видані спілкою книги авторів В.Оліфіренка, В.Пірка, В.Соболь, В.Терещенка, В.Білецького, В.Куєвди та ін. удостоєні спеціальних дипломів щорічного регіонального конкурсу "Книга і преса Донеччини". На телебаченні проводяться презентації книг видавництва, в пресі друкуються рецензії. Безкоштовно передаються видання для провідних бібліотек країни, а також до перших бібліотек США, Польщі, Росії, Канади та ін. Практично всі видання робляться на двох носіях: традиційному паперовому та електронному, який вільно доступний по Інтернету.

Аналізуючи громадську і просвітницьку діяльність Володимира Білецького слід підкреслити його дивовижну рису ставати над політичними колізіями груп людей і навіть держав. Приклад цього - презентація української книги у Москві. Як повідомляли ЗМІ, 12 жовтня 2007 року у Бібліотеці української літератури Москви відбулася презентація видань Донецького Українського культурологічного центру та Донецького відділення НТШ. Місію донеччан у Москві очолив проф. В.С.Білецький. Московській бібліотеці подаровано понад 200 видань УКЦентру та НТШ-Донецьк. Разом з тим, донецька делегація стала свідком і навіть учасником непростого процесу становлення і розвитку Української бібліотеки в Москві. І це була не перша спроба активної участі у житті Східної діаспори - у 1992 році В.С.Білецький висунув ідею і став редактором перших шести випусків газети "Козацький край", що поширювалася крім України, на Дону, Кубані і Північному Кавказі.

З ділового блокнота проф. В.С.Білецького

ЯДЕРНИЙ ВИБУХ НА ШАХТІ "ЮНКОМ" (ДОНБАС, ЄНАКІЄВЕ)

(для "Гірничої енциклопедії")

На території України підземний ядерний вибух (об'єкт "Кліваж") потужністю 0,2-0,3 Кт тротилового еквіваленту здійснено на східному крилі ш. "Юнком" (м. Єнакієве, ВО "Орджонікідзевугілля") на глибині 903 м між вугільними пластами "Дев'ятка"(I4) та "Цегельний" (I21) у вересні 1979 р. Мета вибуху - зниження напруги в гірському масиві, що в кінцевому рахунку повинно було підвищити безпеку відпрацювання вугільних пластів.

До 1979 р. на ш. "Юнком" мала місце максимальна в Центральному Донбасі частота викидів вугілля та породи, що було пов'язано зі станом порід, обумовленими впливом Юнкомівського Північного, Брунвальдського та ін. насувів (42% пластів, що розроблялися на ш. "Юнком", знаходилися в зоні тектонічних порушень).

В результаті ядерного вибуху виникла порожнина радіусом 5-6 м, навколо якої сформувалася зона зім'яття (зминання) і дроблення радіусом 20-25 м. Рівень радіоактивності у гірничих виробках і шахтних водах за період спостережень 1979-2000 рр. знаходився на фоновому рівні. Після проведення вибуху відмічено зниження частоти викидів вугілля та породи.

У період 1980-85 рр. на горизонті 826 м, розташованому на 77 м вище рівня зарядної камери, відпрацьовані вугільні пласти "Мазур" та "Дев'ятка". Роботи по об'єкту "Кліваж" проводилися інститутом "ВНИПИПРОМ-Технологій".

ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ (історична довідка до відраджень в м. Острог).

Острозька слов'яно-греко-латинська академія - перший в Україні та в Східній Європі вищий навчальний заклад - заснована 1576 року князем Василем-Костянтином Острозьким та княжною Гальшкою Острозькою.

Серед випускників університету - визначні політичні, культурні та церковні діячі: гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, брати Дем'ян та Северин Наливайки, Мелетій Смотрицький, Іов Борецький, Захарія Копистенський, Єлисей Плетинецький. Викладацькою діяльністю в академії займалися Дем'ян Наливайко, Кирило Лукаріс, Ян Лятош, Емануїл Мосхопуло. Першим ректором академії був Герасим Смотрицький.

Указом Президента України від 12 квітня 1994 року розпочалося відродження Острозької академії, а указом від 30 жовтня 2000 року університету "Острозька академія" було надано статус національного. Університет має вірцеву репутацію як в Україні, так і за її межами - діяльність Острозької академії в 1999 році було відзначено XXVII Міжнародним призом "За якість", що вручався в Парижі.

ПРОГРАМА ПРОМОУ- ТЕРСТВА АНАЛІТИЧНО- ІНФОРМАЦІЙНОГО ЖУРНАЛУ "СХІД"

(нотатки для конференції)

Програма представлення (промоутерства) аналітично-інформаційного журналу "Схід" включає безпосереднє відвідання наукових, освітніх та бібліотечних центрів, зустрічі з науковою громадськістю, зокрема, з авторами, читачами, керівниками вищих навчальних закладів, провідними вченими.

Від першої такої презентації - у

Наукова і педагогічна діяльність проф. В.С.Білецького в Донецькому національному технічному університеті - це особливий бік його життя. Тисячі студентів знають і поважають професора з досконалою українською і досконалим володінням предмета. Лекції професора глибокі і змістовні, вміло поєднують логічну строгість і доступність викладу теоретичного матеріалу, яку Білецький-викладач часто ілюструє прикладами з практики. Він послідовний прихильник новітніх навчальних технологій, але і дещо консервативний, - бо поряд з комп'ютерними технологіями цінує книгу і дошку з крейдою. Учитель теж без цього не може обійтися. Мистецтво вченого В.С.Білецького - знайти ідеальне співвідношення інновацій і консерватизму. Професор досить уважний до методичних питань філософії освіти і виховання молоді: як вчити? як виховувати? Розуміє, що багато залежить від реалій нашої доби. Широко використовує діалогові, інтерактивні форми викладу лекційного матеріалу. Педагогічний потенціал неосократівського діалогу і його впровадження, на думку професора В.Білецького, потребує часу і знань не лише викладача, але й ректорату за потреби введення до навчальних дисциплін семіотики і риторики (а до технічних дисциплін - їх елементів).

Університетська, наукова і лекційна робота для В.С.Білецького - це і покликання, і професія. Життя школи будь-якого рівня структурно відповідає суспільству, а воно, змінюючись, змінює й педагогічні цінності. Нинішнє покоління - це негативні прояви до вчителя з боку аудиторії. З іншого боку, ідеалізація вчителя приводить до утопічного уявлення, що вчитель повинен все знати. Учитель, лектор, за розумінням Володимира Білецького, - це перш за все компетентна інстанція, носій знань, але і експерт, носій методу пізнання. "Головне не те, що ви запам'ятали, заучили цифри і факти, конструкцію пристрою, машини, послідовність і режими технології (хоча це - дуже важливо, це - першооснова), - говорить студентам професор В.Білецький, - а те, що ви зрозуміли існуючі тенденції, принцип дії, суть явища, процесу. Зрозуміли "ноу-гау" технології." І ще: "Вища освіта - це все те, що залишається після того, як ви майже все забули після вузівського курсу. А залишається Метод пізнання, Метод вирішення інженерних задач, Метод постановки і розв'язання наукових і науково-практичних проблем." У цьому намаганні пізнати самому і навчити інших пізнавати суть явищ, мислити і вислов-

люватися чітко, конкретно, вміти вести наукову дискусію, знаючи при цьому європейські мови - основа "живого університету Білецького".

І ще - необхідність вивчення і використання досвіду інших, запозичення його - саме з цією метою професор В.С.Білецький знаходить грантові можливості, виграє відбіркові конкурси і підвищує кваліфікацію у Міссісіпському університеті, ряді аналітичних центрів США і Польщі, Росії, серед яких зокрема The Heritage Foundation, Інститут Брукінгс (Національний інститут передових досліджень США), Інститут міжнародної економіки (Institute for International Economics), CATO-Institute, а також Варшавський університет, Сибірське відділення РАН, Гданський інститут ринкової економіки, Фонд CASE - Центр соціальних та економічних досліджень.

Підходи професора В.С.Білецького в освітньому процесі відповідають вимогам сучасності. Його позиція викладача включає етичне й естетичне, виклад матеріалу є емоційним і водночас фактажно переконливим. Дбаючи про якість викладання, він займається педагогічним творенням особи і фахівця. В його практиці переплітаються культури національна і професійна, держава замовляє фахівця, а соціум (суспільство) - особистість. Культурний фахівець - це духовно багата особистість, в якій творчі здібності поєднуються з відданістю своїй справі, високими ідеалами, національними і загальнолюдськими цінностями. Білецький В.С. - за всіма вимірами високий профі, якого впевнено можна назвати "інженер-гуманітарій". Гуманність є цариною його моралі, наповнена любов'ю до людей. Творчий потенціал виявляється у всіх сферах його життєдіяльності: самоосвіта, праця, громадська діяльність, спілкування. І все це у поєднанні аналітичним стилем мислення. Як незалежна особистість Володимир Стефанович здатен до самовизначення у світі науки і культури. З педагогічних поглядів це означає постійний розвиток самосвідомості, самостійності, незалежних суджень у поєднанні з повагою до поглядів студентства, уміння приймати рішення і робити самостійний вибір змісту свого життя і більше того - формувати життя оточення - це його стиль поведінки.

Пошуки Білецьким В.С. результативних шляхів діяльності у виконанні навчально-освітніх програм ще на початку 1990-х вилилися у створення в рамках Донецького обласного Товариства української мови ім.

1995 році у Іллінойському університеті в Урбана-Шампейн - до сьогодні, відвідали ряд міст, зустрілися з сотнями людей.

Ось тільки короткий перелік наших презентацій: Інститут штучного інтелекту (м. Донецьк), Харківський національний університет ім. Каразіна, Харківський економіко-правовий університет, Донбаська архітектурно-будівельна академія (м. Макіївка), Донецький національний технічний університет, Запорізький національний університет, державний університет "Львівська політехніка", Львівський національний університет ім. Івана Франка, Варшавський університет, Ягеллонський університет (м. Краків), Донбаський державний технічний університет (м. Алчевськ), Національний університет "Києво-Могилянська академія" (м. Київ), Бібліотека Конгресу США (м. Вашингтон), Інститут філософії НАН України (м. Київ), Київський національний університет ім. Т.Г.Шевченка, Російська національна бібліотека (м. Москва), Слов'янський державний педагогічний університет (м. Слов'янськ, Донеччина), Національний гірничий університет (м. Дніпропетровськ), Криворізький технічний університет (м. Кривий Ріг), Академія економічних наук України (Київ, Донецьк, Одеса), Кримський гуманітарний університет (м. Ялта, Крим), Севастопольська міська бібліотека, Бібліотека української літератури у м. Москва, Сумська обласна універсальна наукова бібліотека, Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека бібліотека, Харківська обласна універсальна наукова бібліотека, Бібліотека ім. В.Стефанюка (м. Львів), Кримська республіканська бібліотека (м. Сімферополь), Краснодарський державний університет культури і мистецтв, Воронізьський університет.

Т.Г.Шевченка "Фонду допомоги вчителям і школам". Пізніше він разом з колегами - доцентом, кандидатом педагогічних наук В.В.Оліфіренком та професором філософії, головою Донецького відділення Центру гуманітарної освіти НАН України І.Т.Паськом фундує в рамках "Українського культурологічного центру" та Донецького відділення НТШ часопис "Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи". Активно працює по комплектуванню бібліотек регіону, наполягає на відкритті Українсько-Канадської бібліотеки саме при Донецькій обласній універсальній науковій бібліотеці, починає створювати бібліотечки видань НТШ при університетах Донецька. Плідно співпрацює на цій ниві з управліннями культури та освіти Донецької обласної держадміністрації. Усе це - кроки підвищення рівня вітчизняної науки і освіти - середньої і вищої, врешті - боротьба за молодь, за умови молодого покоління.

Кінець ХХ ст. і початок нинішнього ХХІ - це період складний і суперечливий для освіченої людини. Майбутнє має багаті перспективи, але залежить від подальшого розвитку свідомості людства. Проблеми інформаційних, соціальних та ідеологічних змін постійно стоять перед інтелігенцією. Психологічне піддуртя соціальної співпраці у вирішенні основних проблем потребує толерантності різних соціальних груп - расових, етнічних, національних, релігійних. Всього цього достатньо на Донеччині. Володимир Стефанович Білецький досить толерантна людина, він вмів володіє принципами організації та оцінювання людської поведінки. Кожен фахівець добре розуміє, що розширення і поглиблення соціальних зв'язків неможливе без толерантності, особливо у духовній сфері з її багатоманітністю ідей і культур. Сучасна нова особистість характеризується поряд з толерантністю також відкритістю, демократичністю, розвиненістю у національному і міжнародному вимірах, цінує і розвиває своє, щедро ділиться надбаннями з іншими, не сприймає насильства, потворних ідеологій, понад усе цінує і прагне реалізувати в житті людські цінності.

Білецький В.С., як і ми всі, звичайно, таким не народився. Але кроками до цього були і школа, де панував дух змагальності, і альпіністський спортивний клуб, в якому Володимир-школяр проводив весь вільний час, не втрачаючи зв'язок з ним і в роки студентства, і навчання в гірничому інституті, і служба офіцером у танкових військах після інституту, і саме у Німеччині, що дало можливість зблизька побачити життя Східної Європи, відвідати її видатні культурні центри - Лейпциг, Дрезден, Берлін, Потсдам та ін. Перші шахтарські випробовування на шахті в Макіївці привели до розуміння свого місця і особливого соціального статусу у суспільстві, особливостей життєвих колізій. Шахтарський досвід, який потім збагатився роками роботи в галузі безпеки шахтарської праці в МакНДІ був великою життєвою школою для В.С.Білецького. Саме на цей час кінця 1970-х і початку 1980-х припадає і налагодження спілкування молодого гірничого інженера з творчою українською елітою Кисва, Львова. Він навіть виграв у 1981 році 2-річний інтелектуальний конкурс "Урбаністика" на першому загальнодержавному телеканалі, що сприяло його входженню в коло київських інтелектуалів. Вироблюється духовна особистість гірника Білецького В.С., її складові частини: історична пам'ять (осмислення свого життя в історичному розвитку своєї країни, вивчення і оцінення минулого), національна свідомість (національне виховання інтелігента, формування еліти), громадянська позиція (власна думка про життя суспільства, інтеграційні процеси), почуття свободи (прерогативи гласності, виховання нової людини сучасності, ідеали демократії і свободи), моральний розвиток (сумління, совість, честь, правда, народна слава, народний осуд), культурноосвітній розвиток (формування великої мудрості, поваги, любові до людини, відповідальність за спадщину предків і роль нащадків).

Належачи до національної еліти, Білецький В.С. глибоко розуміє її роль у впливі на

соціальні, політичні, культуротворчі процеси. Він ніколи не зараховував себе до якоїсь особливої людської касты, ніколи не користувався привілеями, а просто служить українській науці, українському народу. Вихований у сім'ї, де перевага надавалася моральним чеснотам, він матеріальні здобутки (зовсім далекі від максимуму за шахтарськими нормами) використовує лише для задоволення життєвих потреб. Його не цікавить паразитарно-богемне життя сучасних нуворишів. Він постійно у трудових лавах і загострено бачить існуючу прірву між фіктивною (вдаваною) елітою - марнотратниками життя і справжньою елітою. Звичайно, світ існувати без шкідників не може, але необхідно не дати можливості довести їх кількість до "епідемічного бар'єру", не допустити загальнонаціональної епідемії деградації. З цієї точки зору, діяльність В.С.Білецького - санітарна, національно-освітня, вона спрямована на подолання історичних і соціальних міфів привнесених імперською владою, тобто його місія - очищення свідомості від неправд минулого. Професор завжди на передовій, постійно у змаганнях з культурною і духовною деградацією. Він як технар-гуманітарій чудово розуміє, що ніякий технічний прогрес без дотримання гуманітарних ідеалів не в змозі зупинити руйнівні процеси. Тільки зі зміною свідомості людини з'являється впевненість у власних силах і здібностях. Творча реальна робота самого керманіча та його однодумців змінює на краще сучасне суспільство і працює на його майбутнє. Справжня національна еліта не повинна відгороджуватися від народу, - тут В.С.Білецький є продовжувачем кращих прикладів наших земляків Микити Шаповала і Бориса Грінченка.

Портрет героя цієї нашої оповіді, звичайно, буде неповним, якщо ми не скажемо про нього як людину. Дуже цінує всі періоди свого життя - показує фотоальбом від шкільних років і до сьогодні. На почесному місці - світлина з подорожей - Кавказ, Крим, Ала-Тау, Українські Карпати, район Словацьких Татр, Байкал, Великі Озера і Аппалачський район (США), Бескиди (Польща), Передтяншання. Розповідає про особливу філософію поведінки альпіністів, які надзвичайно цінують людську дружбу, готовність прийти на допомогу, цитує рядки з відомого вірша-поєми "Ушба" про альпіністів на Кавказі. Коментує фото своїх рідних країв - Запорожчини, острова Хортиці, по лівому березі від якої саме напроти острова у 17 ст. виникло козацьке по-селення Вознесенівка - це землі його знаного старшинського козацького роду по батьковій лінії (про який він стримано, але з гордістю розповідає), а ще - долину річки Вільнянка (від "вільних людей", що тут селилися, нині м. Вільнянськ) - тут жив рід по матері. Розповідає про свою сім'ю - має чудову дружину Людмилу, сина Віталія (доцент-філософ, кандидат наук), донечку - Богдану (магістр-психолог). Згадує різні роки свого життя - і важке і радісне, про друзів, колег. Чужий біль, фізичний і душевний - сприймає як свій. Успіхам - щиро радіє. Посмішка - класично українська із запорізьким відтінком - красива, добра, м'яка і з хитринкою. У нього посміхається все - слова, очі, обличчя, впевнена шахтарська постать. За такого стану Володимир чи не найлагідніший і доступний, навіть, здається, десь по-хлопчачому наївно-пустотливий. Але вже за мить епіцентр надлюдяності десь віддаляється і перед тобою ділові, повні справ широко відкриті очі - доброзичливі, вивчаючі, уважні, запитливі і зосереджені. Володимир Стефанович спроможний розговорити співбесідника не тільки розмовою і уважно слухаючи, а й довірливим поглядом.

У абсолютній більшості українці щиро шанують гумор, який притаманний і донецьким шахтарям. Володимир Стефанович серед друзів котується ще і як природжений гуморист, за яким водяться низки дотепів, бувальщин. Ось одна з них - від Білецького і про Білецького. У 1970-тих роках, будучи у офіцерській відпустці, Володимир приїхав до свого однокашника по гірничому інституту на Донбас. Очікуючи автобус, вирішив зупинитися в

залі Північного вокзалу. Теплий літній день Донецька у липні місяці доймав пасажирів спекою, гамором очікування. У пошуках хоча б якогось місця молодий фахівець прогулювався залюдненим вокзалом. Він був одягнений у добротний білий костюм явно не совдепівського покрою - бо купив його за місцем служби у Німеччині. Саме цей білий костюм став чи єдиною принадою того дня на вокзалі і його власник не залишився без уваги чергового міліціонера ("Чого цей чорнявий молодик прогулюється залом - невже щось хоче скоїти?"). Після захоплення міліцією "якогось цигана" прийшлося міліції вибачитися - що і тоді було незвичним явищем. "Циган" (це був В.С.Білецький) виявився стройовим офіцером, старшим лейтенантом, та ще й присоромив молоденьких міліціонерів - вчорашніх солдат за їх надмірну опіку і увагу до "білих костюмів". Сьогодні часи в Донецьку інші, і білий костюм влітку - вже не така екзотика.

Одна з характерних рис Володимира Білецького - генерація нових ідей, планів. Причому, вони часто народжуються прямо тут і зараз - у розмові, бесіді, обговоренні. І, що цікаво, ти стаєш учасником цього процесу. Правильно кажуть, що з пустими руками (і головами!) від В.С.Білецького ніхто ще не пішов. Знайомство з творчістю нашого земляка - українського журналіста і письменника зі США Володимира Біляйва та й безпосередня їхня зустріч на Донбасі мала наслідком редагування і друк аж 4-х книг в "Українському культурологічному центрі" та "Східному видавничому домі" - це було справжнім відкриттям нового імені для нашого краю, імені справжнього Письменника і Громадянина з простої шахтарської донецької сім'ї. Співпраця з чудовим спеціалістом, доктором філологічних наук, професором Вірою Просаловою приносить ряд видань по знаменитій "Празькій школі" - найбільшим явищем в українській літературі першої половини ХХ ст. Співпраця з її колегою професором Варшавського університету Валентиною Соболю - ряд видань з давньої української літератури, з доктором історичних наук, професором Василем Пірком - серію книг з історії Донецького краю та Східної України. Практично скрізь у цих видавничих проектах В.С.Білецький бере діяльну участь як промоутер, менеджер проекту, навіть співспонсор. А з колегами-гірниками в Україні В.С. Білецький співпраціє за фахом - у співавторстві з доц. к.т.н. Смирновим В.О., проф. к.т.н. Патушиним Ю.Л., видає ряд посібників і підручників зі збагачення корисних копалин, у співавторстві з проф. д.т.н. Саміліним В.М., доц. к.т.н. Світлим Ю.Г. - монографії, присвячені спеціальним питанням переробки і транспортування вугілля. У результаті цієї діяльності зроблено суттєвий внесок (20 книг) у створення нового покоління навчальної літератури зі спеціальності "Збагачення корисних копалин".

Вміло і творчо використовує професор В.С.Білецький і свої закордонні поїздки. Так, співпрацюючи у США з професором Іллінойського університету Вірою Боднарук, підготував і надрукував книгу, присвячену Українському інституту модерного мистецтва м. Чикаго. Будучи на науковій гірничій конференції у Чехії, відвідує шаповалівські місця у Подєбрадах і Празі. У Кракові співпрацює з відомим українознавцем, доктором габілітованим Володимиром Мокрим з Ягеллонського університету, залучає ряд польських фахівців-гірників, зокрема Єжі Кіцкі, Юзефа Дубінського до авторського колективу української "Гірничої енциклопедії". Відвідуючи Польську Академію наук, Варшавський університет за сприяння фонду підтримки науки "Каса Ю.Мяновського" ініціює і виконує два міжнародних дослідно-видавничих проекти - "Хронологія гірництва в кранах світу" та "Гірництво й підземні споруди в Україні та Польщі". А на часі ще й переклад відомої "De Re Metallica" Георгія Агріколи - першої європейської енциклопедії з гірництва та металургії, - роботу над цим проектом професор В.С.Білецький розпочав у Варшавському університеті. І це - тільки окремі ілюстрації міжнародних справ професора В.С.Білецького, але й вони промовисті.

Професор Володимир Білецький нагороджений низкою громадських і державних відзнак:

"Пам'ятною відзнакою "Юрій Дрогобич" (на 500-у річницю з дня виходу в світ першої друкованої книги українського автора, 1981 р.),

"Грамотою Товариства "Україна" (1997),

"Золотою грамотою" Донецького ТУМ (1998),

"Реєстровою грамотою Українського козацтва (2000),

"Відзнакою "Святий Архістратиг Михаїл" (2000),

"Грамотою III та IV форуму "Книжкова справа Донбасу",

"Почесною грамотою Державного комітету телебачення і радіомовлення України (2002, 2004 рр.),

"Відзнакою "Експерт року-2006" Всеукраїнської експертної мережі у галузі культури,

"Відзнакою "Експерт року-2007" Всеукраїнської експертної мережі у номінації "Економіка та технічні науки" та ін.

"Почесною грамотою Донецької обласної державної адміністрації (у 2005 та 2009 роках),

"Подякою Міністра культури і туризму України (2009).

"Подякою Президента України (2009)

"Орденем "За заслуги" III ступеня (2009)

"Грамотою Верховної Ради України (2009)

"Медаллю "20 років НТШ в Україні" (2009 р.).

"Золотою медаллю ім. М.І.Туган-Барановського Академії економічних наук України (2010)

Мені особливо Володимир Стефанович цікавий як сучасний публіцист, громадський діяч, вчений, мандрівник, талановитий організатор. Цікавий образ В.С.Білецького - людини і діяча - склався у мене протягом майже двадцяти років знайомства, він багато чим підтримав, надав упевненості у громадській діяльності. Володимир Стефанович належить до тих діячів, які заслужили на незаперечну повагу і моральний авторитет серед своїх колег, студентів, жителів Донеччини і, думаю, всієї України. Це є найважливішою оцінкою його по-вноцінного і високорезультативного життя.

*Щоб чомусь навчити інших,
Треба багато вміти самому.
Мусиш кожен день працювати
зі словом*

О. Галич

"РАДІСТЬ У СЛОВІ"

Що таке бути вченим, письменником, поетом і прозаїком, знавцем світової і вітчизняної літератури? Це, окрім таланту, що дала природа і батьки, - напружена, щоденна, багатогранна, широка освітня робота.

До когорти саме таких духовних діячів належить наш земляк Олександр Андрійович Галич. До названого слід додати, що він доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, директор Східного філіалу Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка, співредактор журналу "Бахмутський шлях", голова Луганського осередку НТШ.

Історія життя нашого сучасника Олександра Андрійовича Галича з першого погляду звичайна для його покоління.

Галич Олександр Андрійович народився 26 березня 1948 року в м. Макіївка Донецької області в робітничій сім'ї. В умовах великого промислового міста батькам важко було ставити на ноги трьох дітей - двох синів і доньку. На початку 50-х років для подальшого життя вони обрали село, де і простіше було жити, і природа радувала дітей. Таким селом стала Сріблянка Артемівського району. Чарівний Сіверський Дінець, велична в денний час і таємничо-казкова в нічну пору Біла Гора, привабливий прохолодою Сріблянський ліс на лівому березі Дінця. Учні в школі було багато, і шкільні класи розташовувалися в декількох пристосованих приміщеннях ще земської школи. Одинадцятикласником Сашко брав участь в будівництві нової школи, яка розпочала роботу вже після закінчення ним курсу навчання.

Навчався Олександр "на відмінно", але чи то шкільне керівництво забоялося виставляти ще одного претендента на медаль, чи то з інших невідомих причин талановитий юнак медалі не отримав. Подвійна кількість випускників - випуск був останній 10 класів і перший 11

Галич Олександр Андрійович - відомий український вчений-літературознавець, доктор філологічних наук, професор, відмінник освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, член НТШ. Народився 26 березня 1948 року в робочій сім'ї у м. Макіївка, що на Донеччині. Дитячі роки провів в с. Сріблянка Артемівського району Донецької області. Після закінчення школи працював телефоністом, служив на космодромі "Капустяний Яр". Закінчив філологічний факультет Донецького державного університету (1975 р.), працював учителем в м. Докучаєвськ Донецької області. Після закінчення аспірантури (1978) пройшов шлях від асистента до професора у Рівненському педагогічному інституті та Луганському університеті. Досліджує проблеми теорії та історії документалістики в українській літературі, процеси еволюції літературознавства. Автор 250 наукових та науково-методичних праць. Керівник 22 кандидатських і консультант 1 докторської дисертації. Редактор і шеф-редактор філологічних видань Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Видав декілька поетичних збірок. Очолює Луганську обласну організацію товариства "Україна-світ" та Луганський осередок НТШ.

класів - штурмувала приймальні комісії вузів. Хрущовська реформа освіти суттєво зменшила можливість вступу до вузу здібних випускників, бо 20% приймали медалістів, решту - стажників. Рівень знань абітурієнтів тогочасних правителів не турбував. Не ставши студентом Донецького державного університету, Олександр Галич трудовлаштується телефоністом в рідному селі, а на наступний рік одягає форму солдата ракетних військ. Потяг до знань не втратився на спекотному полігоні, і після служби він таки стає слухачем підготовчого відділення філологічного факультету Донецького державного університету (1969 рік), а вже наступного літа - студентом відділення української мови та літератури.

Отримавши бажану вищу освіту і диплом з відзнакою, молодий фахівець Олександр Галич працює за направленням вчителем української мови та літератури середньої школи №4 м. Докучаєвська Волноваського району Донецької області (1975 рік). Викладачі університету не залишили без уваги здібного студента, і восени того ж року Олександра запрошують до аспірантури на кафедру теорії літератури. Щоденно 80 км шляху в переповненому автобусі, майже безсонні ночі - до цих клопотів додалися клопоти з сином Андрієм (первістком), - таке витримати може лише цілеспрямована, наполеглива і мужня людина. І саме такі риси характеру притаманні Олександру Андрійовичу з молодих років. Після закінчення в 1978 році аспірантури О. Галич отримав призначення на роботу до Рівненського державного педагогічного інституту.

О. Галич згадує: "Житла в Донецьку ми не мали, а мешкали в гуртожитку в м. Докучаєвську, це за 40 кілометрів південніше Донецька, куди нас направили в 1975 році на роботу і де в середній школі №4 після мого вступу до аспірантури продовжувала працювати дружина, Валентина Миколаївна, викладачем української мови та літератури. А ще ми були молоді і нам не була чужою романтика, нас приваблювали нові краї, нові люди. До того ж, досі в Рівному ніхто з нас не був, хоча популярну тоді книгу Д. Медведєва "Это было под Ровно" ми читали, чули про Героя Радянського Союзу М.І. Кузнецова, який уславився саме в тих краях.

Рішення ми прийняли швидко, і з 25 серпня 1978 року стали проживати в Рівному".

У Рівненському державному педагогічному інституті О. Галич пройшов 20-річний шлях від асистента до професора, завідував кафедрою української літератури і був першим деканом факультету української філології.

У 1984 році захистив кандидатську дисертацію в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР, а в грудні 1991 року - докторську дисертацію в Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка.

Науковий доробок відомого професора-філолога Олександра Галича, - це понад 160 наукових праць, - переконливо засвідчує його значний внесок у вітчизняну і світову теорію літературознавства.

Ще в 1984 році увагу українських вчених привернула захищена О. Галичем кандидатська дисертація "Сучасна документально-біографічна проза: проблеми розвитку жанрів". Чим саме зацікавила вчений світ дисертація молодого науковця? Документалістика, як напрямок в літературознавстві, серйозно не сприймався тодішніми (70-80-і роки) корифеями теорії літератури і вважався неперспективним. Проте доброзичливий і м'який за характером у спілкуванні Олександр Галич проявляв твердість і переконував маститих вчених в доцільності і важливості обраної ним теми дисертації. Саме тим і пояснюється, що дисертаційна робота відібрала майже 8 років. Перспективність вибраного шляху в науці базується не лише на інтуїції вченого, важливо й те, хто керує ним, як сам науковець працює з першоджерелами.

З цим у Олександра Галича проблем не було. В аспірантські роки його вчителями були

відомі вчені В. Кожинів, М. Гей, Ю. Лотман, Б. Корман, С. Крижанівський і К. Фролова. Столичні наукові світила, критикуючи, приглядалися із зацікавленістю до настирливого молодого аспіранта з Рівненського педінституту.

Немовби на замовлення О. Галича на початку 1980-х років українські (і не тільки) журнали один поперед одним з номерів публікували мемуари та біографічні твори партійних, державних, громадських діячів, відомих митців, не кажучи вже про письменників. Отже, дисертабельність, актуальність обраної теми була підтверджена самим життям і захист дисертації Олександра Андрійовича Галича відбувся в стінах Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка.

Після захисту кандидатської дисертації діапазон проблем, яких торкнувся О. Галич, значно розширився. Почав накопичуватися матеріал для майбутньої докторської дисертації, якій передувала докторантура (1988-91 роки) на кафедрі української літератури Київського державного педагогічного інституту (нині - Національний педагогічний університет ім. Михайла Драгоманова).

Науковий консультант О. Галича відомий український вчений і педагог Петро Хропко, відчуваючи надзвичайну енергетику молодого вченого, спрямував його на достроковий захист докторської дисертації.

В основу докторської дисертації О. Галича покладена монографія "Українська письменницька мемуаристика: природа, еволюція, поетика", що вийшла друком в Києві у 1991 році.

Авторитетні вчені-літературознавці не ставили під сумнів перспективність наукових досліджень Олександра Андрійовича - захист докторської дисертації відбувся в другій половині грудня 1991 року в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. Так історично сталося, що із присвоєнням О. Галичу вченого ступеня доктора філології, він став першим доктором філологічних наук незалежної України.

Існує крилатий вираз, що Донбас важко полюбити, але неможливо розлюбити. Тож на запрошення Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка Олександр відповів згодою. Ставши завідувачем кафедри української літератури (1998 рік) Олександр Андрійович, увів нову спеціальність "Літературна творчість", де навчаються майбутні прозаїки, поети, літературні критики.

Наукова і викладацька діяльність О. Галича різноманітна і об'ємна, він автор більше 250 наукових та науково-методичних праць, навчальних видань, серед яких особливо виділяються підручники "Загальне літературознавство" (м. Рівне, 1997 рік), "Письменницькі мемуари в школі" (м. Луганськ, 1999 рік), в двох частинах "Історія вітчизняного та світового літературознавства" (м. Луганськ, 1999 рік і 2000 рік). О. Галич видає фундаментальну енциклопедію "Літературознавчий словник-довідник" (Київ, вид-во "Академія", 1997 рік). Рівнозначної книжки в Україні і за кордоном не видавалось. Недарма ця книга не затрималася на полицях книгарень, витримала декілька видань.

Коло наукових уподобань Олександра Андрійовича досить різноманітне. Крім того, що його роботи змістовні і аналітично виважені, вони водночас ще й оригінальні. Це і тонка поетична душа дають можливість О. Галичу бути не лише неординарним знавцем літератури, а ще й критиком високого рівня, до того ж добрим і чуйним. Високий професіоналізм і особливі якості характеру сприяли тому, що в Луганську відкрито Східну філію Інституту

літератури ім. Т.Г. Шевченка національної академії наук. Це перша академічна літературознавча установа у Донбасі і очолив її заслужено Олександр Галич.

За редакцією Олександра Андрійовича видано в Києві підручник "Теорія літератури" (Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген, К.: Либідь, 2001. - 488 с.).

Історико-літературний огляд дає можливість студентам-філологам засвоїти основні етапи розвитку світового літературознавства і побачити місце української науки про літературу.

У підручнику вперше описано міждисциплінарні та суміжні утворення; мемуари, щоденники, художня біографія, літературні портрети. Класичні напрямки літератури ґрунтовно поєднані зі складовими літературного модернізму.

О. Галич вважає, що "Художня взаємодія в перебігу літературного процесу може бути двох видів: міжнаціонального та внутрішньонаціонального... Художні відкриття зроблені одним народом, можуть через тривалий час вплинути на розвиток духовної культури інших".

Як зазначає вчений із Краматорська Валерій Сиротенко "Підручник "Теорія літератури" являє собою органічне поєднання науковості, логічності, доказовості, вираженості в оцінках". (ж. "Бахмутський шлях" №1-2, 2002 р. м. Луганськ)

Для Олександра Андрійовича характерні такі риси: людяність, доброзичливість, обов'язковість, порядність, уважне ставлення до колег, аспірантів і студентів. Під його керівництвом захистили кандидатські дисертації 22 аспіранта і здобувача наукового ступеню, він часто виступає перед вчителями Луганської і Донецької областей. Як співредактор історико-філологічного журналу "Бахмутський шлях", О. Галич проводить велику просвітницьку роботу серед вчительства регіону і України.

Талановитий вчений сучасності Олександр Галич користується повагою серед славістів світу: в 1993 році він став володарем гранта Фонду Сороса, а в 2002 році - лауреатом премії Інституту міжнародних досліджень (Америка) за номінацією "Людина року-2002".

При надзвичайному навантаженні Олександр Андрійович бере активну участь в наукових конференціях. Особливою подією для Галича була участь у першій Всеукраїнській науковій конференції "Микита Шаповал - вірний син України", що відбулася 19-20 вересня 2002 року в м. Донецьку та в рідному для нього селі - Сріблянка Артемівського району. Двох докторів наук зі світовим ім'ям - Микиту Шаповала і Олександра Галича подарувала людомству мальовнича Сріблянка.

Наукова робота "Теорія літератури" забирає майже весь час О. Галича. Проте і серйозна робота нічого не може вдіяти проти проявів поетичного таланту. У творчому доробку вченого як поета дві збірки "Мнемозіна" (м. Рівне, 1998 рік) і "Далечінь пам'яті" (м. Луганськ, 2002 рік). Як прозаїк О. Галич друкувався і друкується в журналах "Вітчизна", "Всесвіт", "Київ", "Слово і час", "Бахмутський шлях".

Ліричні твори О. Галича мудрі і філософські, чисті і цілющі як джерельна чи кринична вода.

У його поезіях - любов до природи, до рідного краю, до берегів дитинства, до батьківської оселі. Пісенно звучать слова про людські почуття, синівську і батьківську любов. Його лірика патріотична і сповнена гордості за наш край і Україну. Як поета і вчителя Олександра Галича щасливим і радісним роблять влучне, добре слово, уроки для учнів та студентів.

"Поезія - це завжди частка душі автора, образно трансформована краплина його життєвого досвіду, тих вражень і переживань, яких він зазнав у минулому".

Для мене радість тільки в нашім слові

*В нім все нове і все давно старе:
Кохання злет, азарт звіриних ловів,
То спека, що морозом пробере...
Книжок старих пожовклых тихий шелест,
І словників поважна товщина,
Де Інтернет, комп'ютер, телекс -
Криниці слова, глибочінь без дна.
Щодня газет я шпальти проглядаю,
Вони живуть лиш слову завдяки.
Не заблукати б в цім лексичнім раї,
Отримати золото - не мідяки.
Для мене радість тільки в нашім слові:
Воно є вічне, неперехідне.
У помислах, думках, батьківській мові
Воно є стоголосне і одне!*

(О. Галич, "Далечінь пам'яті", 2002)

Сковорода

*Старий патефон на дідовім горіщі
(запилені диски лежать у кутку,
де сушені груші і вишні торішині)
Тривожить мій мозок і думку прудку.
Далеке дитинство чарівним серпанком
Забутою піснею тане в імлі,
покрите вуаллю, що ніжним світанком,
Злітає до неба й зникає в землі.
Заплющую очі і знов за стіною
фокстроти і вальси, і танго мотив,
беру патефон, його звуки зі мною,
я з ними пливу у незнанні світи.
Старий патефон на дідовім горіщі,
запилених дисків хрипкі голоси
вриваються в серце, у сни мої віщі,
неначе цілющі краплини роси.*

(О. Галич, "Далечінь пам'яті", 2002)

Половецькі очі

*Половецькі очі виблискують
мовчки
в теплих хвилях гойдастих
Діня,*

*Князя Ігоря верби гілками
прикрили,
а вода все тече і тече
без кінця.
І спливають віки, і маліють
у нас
На очах половецькі чи скіфські
кургани.
І обпалені сонцем в донецьких
степях
вік за віком дівують їх баби
кам'яні.
То чії ж тут сліди на піщанім
донецькім
відкосі залишились з далеких
прадавніх часів,
де шпорили й лобода, ковила
і калина
Проростали колись у яругах-ярах,
де носились у снах довгогривії
коні,
Амазонки в сідлі мчали вихром
кудись
по полинних степах в небуття,
а Дінець
все тече біля гір крейдяних
Крізь дубові гаї, повз
проріджені села,
Ніби вічний посланець поганських
богів,
Що таємную вість у майбутнє несе
незбагнених минулих віків.*

(О. Галич, "Далечінь пам'яті", 2002)

Я в серці маю те, що не вмирає...

Леся Українка

ПОБАЧИТИ СВІЙ ШЛЯХ У ЖИТТІ

Знайомство часом буває запрограмованим, але буває і мимовільним, немовби посланим десь згори... Виникає симпатія, що йде десь із глибин ества від серця, і здається, що знаєш цю людину усе життя. Нездоланна сила притягує тебе до неї, ти повсякчас прагнеш спілкування. Таку притягальну силу має Вадим Оліфіренко, з яким я познайомився під час обласної фронтальної перевірки навчальних закладів Першотравневого району ранньою весною 1980 року. Він - молодий завідувач кабінету української мови та літератури, я - директор Портовської школи, яку колись закінчив відомий український поет Олег Орач (Комар). Досконала українська мова, компетентність, надійність, діловитість, з якою він усе виконував, вселяли віру в правильність, необхідність зробленого. Я, як директор школи і громадянин, набирався біля В.В. Оліфіренка українського духу. Він - цільна, динамічна і непересічна особистість.

Восени того року з Приазов'я я перебрався на педагогічну ниву Бахмутчини, і наші шляхи з Вадимом Володимировичем перетнулися і в роботі, і в творчості. Не раз я з ним консультувався щодо творчих планів, задумів, тобто все переросло в площину тривалого спілкування. До таких людей, як Вадим Володимирович, линуть і старші, і молодші. У нього велике і щире серце - усіх приймає, усіх любить. І це назавжди. Тому в Донбасі, Криму, взагалі у всій Україні, в зарубіжжі - США, Канада, Кубань, Слобожанщина, Поволжя, Далекий Схід... хто не знає Вадима Оліфіренка? У полоні його життєствердної енергетики учні, студенти, викладачі, пересічні громадяни. Де ж він набирався справжнього народного хисту? Хто привив любов з дитинства на все життя до українського слова, української культури?

Не було умови для вживання мови,

Та були умови мову пам'ятать... (І. Дзюба)

Малий Вадим немало наслухався довгими зимовими вечорами, притулившись до теплої грубки, розповідей бабусі Ганни про неозорі поля пшениці, про дροхв, кам'яних баб на невідомих могилах, про козацькі маршрути Слобожанською Україною лісових месників Слов'

Оліфіренко Вадим Володимирович - вчений-літературознавець, просвітител, громадський діяч. Член Національної спілки письменників України, почесний краєзнавець, лауреат регіональної літературної премії ім. Володимира Сосюри, співзасновник Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка (1989 р.) та українського культурологічного центру (1994 р.), член Донецького відділення НТШ.

Народився 8 жовтня 1948 року в м. Краматорськ Донецької області. Середню освіту здобув у м. Краматорськ. Працював на Краматорському станкобудівному заводі, служив у лавах Радянської армії. Закінчив Донецький державний університет (1975 р.). Працював учителем і директором школи в Тельманівському районі Донецької області, керував кабінетом української мови та літератури Донецького обласного інституту удосконалення вчителів (1979-1990 рр.). Закінчив аспірантуру в Науково-дослідному Інституті педагогіки АПН України (1988 р.). Кандидат педагогічних наук (1990 р.) Викладач і доцент Донецького державного університету. Автор ряду книг і наукових статей з літературознавства, літературного краєзнавства. Нагороджений почесним знаком товариства "Україна-Світ".

янських та Ізюмських лісів, про зимові хурделиці і замерзлих мандрівників в степових заметах. Романтичний і заплутаний балками та ярами український степ заворожував таємничістю та страхами. Мудрість віків, зібрану в безліч пісень, казок, народних переказів дарували дітям рідні, а ті жадібно пили з цілющого народного джерела. Як і іншим письменникам, рідна мова допомагала Вадиму Володимировичу усвідомити себе справжнім українцем і в школі, і профтехучилищі, і на Новокраматорському машинобудівному заводі, і під час дворічної служби в Радянській армії. Він ніде на дорогах життя не втратив найдорожчого скарбу - рідної української мови. За словами українського класика Олеса Гончара: *"Мова - джерело творчої духовності: це той запас генетичної сили й краси, що його народ передає тобі, своєму синові, щоб ти був, щоб не став німим, безголосим"*.

Україна є духовним ідеалом Вадима Володимировича Оліфіренка. Як син давнього козацького роду, він став носієм і продовжувачем кращих традицій українства. За велінням серця вибудував свою систему передачі безцінного національного матеріалу вчителям української мови і літератури, учням і студентам, керівникам освітніх установ і всім читачам. Вадим Володимирович є людиною від народу, простий, щедрий і служить інтересам українського народу, взірець високої духовності для прийдешніх і майбутніх вчителів шкіл та вищих навчальних закладів, для дослідників-краєзнавців.

Блискавичні прояви таланту В.В. Оліфіренка дали йому можливість за короткий термін, чотири роки, пройти освітянський шлях від учителя мови та літератури до директора школи в сільському районі Донеччини. Таланти за всіх часів не залишаються непоміченими. З директора сільської школи Вадима Володимировича призначають на посаду завідувача кабінету української мови і літератури Донецького обласного інституту удосконалення вчителів. Одинадцять років на цій посаді для творчого фахівця були школою фахового вдосконалення найвищого рівня: закінчує аспірантуру в Інституті педагогіки Академії педагогічних наук України, захищає кандидатську дисертацію на тему "Формування уявлень школярів про особистість письменника" в Київському педагогічному університеті імені М. Драгоманова. Тему роботи В.В. Оліфіренко обрав дотичну до літературознавства. Після захисту кандидатської дисертації шукає подальші шляхи для творчого росту і переходить на викладацьку роботу на факультет філології Донецького державного університету. Основним напрямом наукового пошуку молодого вченого є розробка та впровадження методик вивчення в загальноосвітній школі та вузі української мови та літератури, народознавства, літературного краєзнавства, дослідження історії та теорії підручників з літератури, впровадження у навчальний процес освітніх закладів районів Росії, де компактно проживають українці, посібників з літературного краєзнавства.

Спочатку творча активність В.В. Оліфіренка зосереджується на дослідженні творчих здобутків донецьких письменників, літературного процесу на Донбасі впродовж XIX-XX ст. Ним розроблено зміст і структуру поняття "Література рідного краю". Використовуючи власні дослідження і дослідження своїх колег, він готує методичні рекомендації для студентів-філологів і вчителів шкіл щодо впровадження в навчальний процес цієї своєрідної складової частини курсу української літератури. У рекомендаціях обґрунтовано напрямки літературної освіти учнівської молоді з трьох частин: до вивчення рекомендуються художні твори про рідний край з описами природи, історії, побуту людей; розкриття теми заселення

Донеччини, героїчні вчинки захисників рідного краю, походи козаків-запорожців, мотиви синівської любові до рідної Донеччини; з'ясування проблемних зв'язків уроків літератури з основним шкільним курсом літератури та активізація краєзнавчої роботи. Саме завдяки цій роботі В.В. Оліфіренка донецькі читачі вперше почули про видатних діячів української науки і просвіти Б. Грінченка, М. Шаповала, Х. Алчевську та інших.

Ще працюючи в школі вчителем і директором, Вадим Володимирович задумав створити таку книгу, яка б допомогла вчителю у викладанні української мови і літератури, проведенні уроків літературного краєзнавства. Ця книга, на думку Оліфіренка, мала актуалізувати творче "Я" учителя, сформулювати особистісне бачення того чи іншого письменника-земляка з позицій сьогодення, відкрити твори письменника для учнів. Приблизно так він мислив і думав, тим більше, для нього не було таємницею, що про подібні видання мріяли видатні діячі нашого краю Володимир Сосюра, Борис Грінченко, Василь Стус, Степан Васильченко, Спиридон Черкасенко. Свою мрію Вадим Володимирович з успіхом здійснив у 1993 році. За сприяння Донецького обласного Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка і газети "Східний часопис", журнал "Донбас" видав книгу В.В. Оліфіренка "Дума і пісня". Для тих часів книга вийшла вражаючим накладом - 20 000 примірників. Задум - забезпечити цією книгою кожного вчителя української мови і літератури, кожного керівника освітньої установи області, - здійснився. По декілька примірників книги надійшло до всіх основних бібліотек Донеччини. Автор отримав нагоду зі своєю багаторічною працею прийти до кожного вчителя, до кожної школи, педагогічного училища чи вузу. А вчителі і учнівська молодь отримали можливість відчутти і перейнятись повагою і любов'ю автора до нашого читача, до історії української культури та Донеччини зокрема. Ця книга внесла колосальні зрушення в роботу вчителів, організаторів педагогічної освіти і бібліотекарів та дала насагу автору для подальшої творчості. На мою думку, головне намагання В.В. Оліфіренка суттєво доповнити матеріалами літературного краєзнавства уроки всіх вчителів Донеччини є його основним досягненням як керівника кабінету української мови та літератури інституту, як провідного вченого-фахівця. Слідом за першою книгою швидко виходить друга - "Таємниця духовного скарбу" у співавторстві з Ф.Д. Пустовою.

В.В. Оліфіренко, як вчений-новатор, втілює в життя ідею методично-краєзнавчого видання в широкому культурологічному контексті. Його книги відкрили нове бачення краєзнавчого матеріалу. Щоб любити і поважати, потрібно насамперед знати. І книги допомагають вчителю якісно оволодіти необхідними знаннями. Його книги, як містки між історією нашого краю, наукою і загальноосвітньою школою.

Чому всі видатні педагоги були за сумісництвом письменниками: Януш Корчак, Ян Коменський, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський, Микола Корф? Педагог-філолог Вадим Оліфіренко постійно переповнений думками, ідеями, планами. Усе це шукало втілення в слові. Цим і пояснюється його висока продуктивність і як вченого, і як організатора, і як письменника. Він писав не заради гонорарів чи слави, ним володіло прагнення самовиразитися, звільнитися від тиску думок і поділитися з колегами та через них з громадськістю своїм баченням шляхів виховання морально-здорової людини в наш складний історичний час. Вадим Оліфіренко не тільки прагнув донести українське слово до широкої громадськості Донеччини, залучаючи і генеруючи вчительство, а й умів це робити особисто. Розуміючи, що наші освітні заклади будь-яких рівнів відчують постійний "голод" на хороші посібники і підручники, організував і впровадив на сайті Донецького відділення НТШ щорічні інтернет-конференції з проблем створення сучасних підручників, зорганізував спеціалізовану інтернет-сторінку "Література рідного краю", яка ось уже багато років функціонує за адресою: www.donbaslit.skix.net.

Одночасно з розвитком літературного краєзнавства Вадим Володимирович широко і активно досліджує народознавство України. За методологічну основу вчений взяв основні визначальники народознавства: особливості побуту і трудової діяльності представників етносів, що проживають на Донеччині, їх національний характер, психологію, світогляд, історичний досвід, навчально-виховну діяльність, традиції, культуру. Вони увійшли як об'єкти дослідження до названих вище посібників, і допомагають висвітлити культуру та історію видатних пам'яток усного народного слова, сакральну архітектуру і степові реліквії Донеччини.

Свої посібники Вадим Володимирович доповнив відеофільмами "Духовні скарби Донеччини", "Музей просто неба", "Церковна архітектура Донеччини", створених разом та за допомогою Українського культурологічного центру (керівник В.С. Білецький).

Унікальні відеофільми демонструвалися на Донецькому обласному телебаченні з метою донести до кожного освітнього закладу відеоінформацію про пам'ятки Донбасу. Етнографічні практики студентів-філологів, якими декілька років опікувався В. Оліфіренко, суттєво доповнили його краєзнавчі праці новими матеріалами, а фонди краєзнавчих музеїв міст та районів - новими експонатами.

Вадим Володимирович сам і його друзі не уявляли своє життя без нових знахідок, досліджень і цікавих проєктів. Його кредо "Українці всіх країн планети, єднаймося!" - є популярним і в Україні, і поза її межами. За цим гаслом перед пристрасним дослідником літературного спадку української діаспори відчиняються будь-які бібліотеки, архіви, приватні зібрання митців культури та освіти далекого і близького зарубіжжя. Хто може похвалитися роботою в бібліотеці конгресу США? Вадим Володимирович може це зробити. У березні 1995 року за сприяння українського поета, журналіста, багаторічного керівника української редакції радіостанції "Голос Америки", вихідця з м. Моспіне, що сьогодні в межах Донецька, Володимира Біляїва та відомого бібліотекознавця, провідного співробітника бібліотеки конгресу США Богдана Ясінського В.В. Оліфіренко вивчає у відомій всьому світовій бібліотеці питання історії та літератури українського зарубіжжя.

Того року протягом тижня українські американці тепло приймали відомого донецького краєзнавця: організували для нього ряд цікавих пізнавальних і наукових екскурсій знаменитими місцями Вашингтона (Конгрес, Білий дім, музеї мистецтва і космонавтики), побували в українській православній церкві Андрія Первозваного, відомій радіостанції "Голос Америки з Вашингтону", він дав інтерв'ю в українській секції цієї світової радіостанції. Поїздка В.В. Оліфіренка до США розкрила нові можливості для дослідження літературного краєзнавства. Через рік Володимир Біляїв уперше за багато років приїздить на свою Батьківщину, у Моспіне, відвідує Київ, Донецьк. Після цих відвідин залишає незабутні спогади у віршах:

*На предківські донецькі гони,
В дитинства незабутній світ,
Де крутосхилі терикони
У подобизні пірамід.
"Батьків гай", 2001 рік.*

У далекому заокеанні, подолавши прикrostі життя "остарбайтера", поет не забув "пахучий донецький степ", він у нього завжди будив не тільки історичну пам'ять, а й національну:

*Як стану, гляну - подивлюся
Я на мою Україну!*

У особі Володимира Біляйва Донеччина відкрила для себе чудового поета і критика, радіожурналіста зі світовим авторитетом, щирю і доброзичливу людину. З його чотирьох збірок поезій ("Поліття" (1970), "По той бік щастя" (1979), "Осіньна обнова" (2001), "Доля і шлях" (2005), дві останні вийшли друком в Українському культурологічному центрі (м. Донецьк). Вірші сповнені високої концентрації думки й почуттів, зворушливої людяності! І як не пишатися Вадиму Володимировичу за таке значне відкриття, за таке ефективне проникнення в українську діаспору далекої американської країни.

Виступаючи восени 2004 року перед студентами Донецького інституту соціальної освіти, говорячи про творчий шлях нашого земляка, В. Оліфіренко зокрема підкреслив: "За тисячі кілометрів від своєї рідної землі Володимир Біляїв не розгубив ані мовного багатства, ані запаху степу, ані розуміння свого призначення на цьому світі - належати Україні і бути її вірним сином".

А ось гортаю записи про виступ Вадима Оліфіренка в Парасковіївській школі з нагоди передавання збірок В. Біляйва "Поліття" і "По той бік щастя" в шкільну бібліотеку 22 лютого 2003 року.

"Роки емігрантських поневірянь не зробили серце Володимира Біляйва черствим і байдужим. Любов до України, боротьба за її волю органічно поєднуються в його віршах з любов'ю до батька і матері, до рідної Донеччини. Його поезія, безперечно, збагатила українську поезію і збагатить культурно кожного з Вас".

Історія нещадно розкидала українців не лише по різних країнах світу, мільйони українців живуть на територіях колишнього Радянського Союзу. Заклик В. Оліфіренка: "Українці всіх країн планети, єднаймося!" повністю корелює з його навчальною і науковою діяльністю, яка тематично охоплює Зелений клин (Далекий Схід), Жовтий клин (Нижня Волга), Малиновий клин (Кубань), Північну Слобожанщину, Сибір, Алтай, Білорусію...

У 80-ті роки минулого століття у більшості названих районів ініціативно розпочато навчання місцевих українців у формі уроків "літературного краєзнавства". Цю ідею розвинув Вадим Оліфіренко, він же почав готувати відповідні посібники, підручники, зокрема хрестоматію української літератури для відродження української духовності на Кубані.

Співпраця з науковцем з Кубані Віктором Чумаченком дозволила Вадиму Оліфіренку протягом двох років (1997-1998) підготувати посібник і хрестоматію "Козак Мамай". Вказані книжки видані Українським культурологічним центром (керівник В.С. Білецький).

Росія ставиться політично і культурно насторожено до українського епосу, українського слова, тож українські школи навіть на Кубані відсутні. Унікальне видання "Козака Мамай" є першим виданим в Україні адаптованим для російських шкіл Кубані посібником і хрестоматією, в яких представлена літературна спадщина українських письменників Кубані і розкрито культурні зв'язки етнічних українських земель з Україною. Матеріали "Козака Мамай" подані у формі уроків (для недільних шкіл) літератури рідного краю. Для змістовного вивчення матеріалу надруковані уривки творів "Кубанської діаспори" і усна народна творчість для позакласного і позашкільного читання.

Численні творчі поїздки в Краснодар і станиці Кубані Вадима Оліфіренка продемонстрували загальнолодську повагу і шану місцевого населення до українців. Саме завдяки цим поїздкам на Кубань він задумує здійснити творчі "вояжі" по всіх українських діаспорах Росії, з метою дослідити і узагальнити творчу спадщину їх представників, створити нові посібники та хрестоматії.

Поволжя багато в чому схоже на український степ. Тож наші мандрівники, починаючи з далеких часів, дали новим місцям назву: Жовтий Клин*. Українізація загальноосвітніх шкіл в 20-30-ті роки перекинулася і на освітні заклади Поволжя. Колись, крім нечисленних українських шкіл і закладів культури, тут видавалася саратовська українська газета "Ленінові заповіді". У планах місцевих партійців було відкриття фундаментальної української бібліотеки, українського відділення письменницької організації, Українського дому. Проте московський центр завадив цим планам розвитку української культури. Українізація і коренізація 1920-х років була тільки засобом створення привабливого іміджу більшовицького режиму. Проте під час Другої Світової війни в Поволжі жило більше ста українських науковців і письменників, зокрема П. Тичина. Тривалий час в столиці Башкирії, Уфі, прожив наш знаменитий земляк Володимир Сосюра. У нові часи, у 1980 році, українські і російські письменники Саратова видали єдину на сьогодні україномовну збірку "Крізь роки і відстані". Навіть зараз на Поволжі є осередки українського культурного життя, хоча українські школи і будь-яка державна підтримка української діаспори тут відсутні.

До Жовтого Клину Вадим Оліфіренко ще мріє потрапити, але цьому на заваді стала тяжка хвороба, яка не дозволяє мандрувати "по повній програмі". Проте наш ентузіаст Вадим Володимирович має з провідними українськими діячами Поволжя постійний інтернет-зв'язок: з поетом Григорієм Яковенком із Тольятті, Олегом Дерипаскою і Раїсою Линьковою з Волгограда, братами Володимиром і Веніаміном Бондаренками з Самарської області. Художні твори названих авторів можна знайти на сайтах Інтернету "Місто над Волгою".

Вадим Володимирович, як ніхто в Донбасі, дуже радий, що творчий потенціал українців Поволжя настільки вагомий і має глибокі культурні корені. Твори названих письменників вивчаються на уроках літературного краєзнавства, це зумовлено вимогами регіональних компонентів навчання в областях Поволжя. За допомоги Вадима Володимировича в школах Донеччини і всієї України творчість поволзьких письменників реалізовується як додатковий матеріал при вивченні творчості видатних українських письменників, які жили і творили в Поволжі: В. Сосюра, П. Тичина, О. Довженко, І. Кочерга та інші.

Звичайно, натхнений науковець Оліфіренко В.В. розуміє, що без спеціального посібника і хрестоматії повноцінне вивчення кращих традицій українського літературного процесу на Поволжі не може бути реалізованим. Хто з молодих філологів продовжить кращі професійні традиції Вадима Володимировича?

Сучасний технічний прогрес дає можливість В.В. Оліфіренку творчо спілкуватися з провідними центрами українців на Далекому Сході, зокрема з головним редактором журналу "Екумена" та "Далекосхідна хвиля" Олександром Лозіковим, який родом з Макіївки. Творчі стосунки стали настільки постійними і результативними, що головний редактор спеціально приїздив до Вадима Володимировича в Донецьк. На сьогоднішній день в далекосхідному українському журналі надруковано важливі статті В. Оліфіренка, готуються нові. У співпраці з Вадимом Володимировичем, для цього журналу також готують матеріали відомі краєзнавці і фахівці Донеччини, що дає змогу підняти рівень зацікавленості місцевих українців у своєму часописі.

Вагомою творчою подорожжю В.В. Оліфіренка стало відвідування ним українців Північної Слобожанщини - Курської, Белгородської і Воронежської областей Російської Федерації. Творча поїздка Вадима Володимировича та його дружини філолога Світлани Мико-

---

* Жовтий Клин – українська етнічна територія у нижньому і середньому Надволжі; Сірий Клин – північний Казахстан; Малиновий Клин – Кубань; Зелений Клин – Амурська область, Забайкальський край, Приморський край, Сахалінська область та Хабаровський край.

лаївни в 2005 році завершилася виданням унікального навчального посібника-хрестоматії з української літератури Північної Слобожанщини "Слобожанська хвиля". Книга увійшла до Національної програми "Закордонне українство". Фінансову допомогу творча група мала від Донецької облдержадміністрації, Донецького відділення товариства "Україна-Світ" та Українського культурологічного центру.

Північна Слобожанщина або Північна Слобідська Україна - це частина Курщини, Білгородщини та Воронежчини. Ця земля є батьківщиною багатьох українських і російських письменників, які в своїх творах утілили найкращі здобутки духовного життя Слобожанщини у фольклорі та в художній літературі. Передне слово до цього посібника написав письменник Іван Драч, голова Товариства зв'язків з українцями за межами України "Україна-Світ". У ній він зокрема зазначив: "Українська література є унікальним світовим культурним явищем. Спираючись у своєму розвитку на власні здобутки національного художнього слова, сприймаючи і переосмислюючи різноманіття художніх форм та ідей літератур народів світу, вона виражає дух і душу українського народу.

У сиву давнину на Білгородщині творив пастирське слово випускник Києво-Могилянської академії просвітитель Іоасаф Горленко. На цій землі досить часто приходило творче натхнення до письменника і філософа Г. Сковороди. У затишному селі Обухівка на Білгородщині народився класик японської літератури Василь Єрошенко. У північній Слобожанщині народилися і примножили український дух письменники М. Костомаров, П. Барвінський, І. Череватенко, О. Коваленко, К. Буревій і Є. Плужник. "Історія братніх стосунків між Україною та Росією", за словами Івана Драча, "багата яскравими проявами письменницьких талантів та їхніми взаємовпливами". У посібнику "Слобожанська хвиля" кожен читач знайде захоплюючі вірші і філософську прозу. У роки Другої Світової війни на території Слобідської України жили в евакуації відомі українські письменники М. Бажан, О. Довженко, О. Корнійчук, А. Малишко. Враховуючи свій багатий педагогічний досвід, Вадим Володимирович та Світлана Миколаївна Оліфіренки до упорядкування книги підійшли з максимальною увагою і ретельністю, увівши підрозділи "Юним краєзнавцям", "Для кмітливих", подавши граматичні пояснення, питання і завдання, зробивши посилання на інтернетівські сайти.

"Посібник-хрестоматія "Слобожанська хвиля" призначена для уроків літератури рідного краю, позакласного і самостійного читання учнів старших класів, а також для курсів українознавства, спеціалізованих класів з викладанням ряду предметів українською мовою, гуртків з вивчення української мови та літератури" - це уривок з рекомендацій авторів. У одному реченні емко викладено завдання всього посібника. Закінчимо розповідь про "Слобожанську хвилю" словами Віктора Череватенка:

*Листочок, гілочка, квіточка,
Стеблинка в прозорій росі,
Кожна клітинка-кліточка
Київської Русі.*

* * *

Як науковець і педагог Вадим Оліфіренко завжди серед активістів, завдяки йому широко почали впроваджуватися принципи інформаційної педагогіки в шкільному курсі. Інформаційна педагогіка - це поєднання педагогічної і соціальної діяльності людини; вона не так давно з'явилася на шкільних шпальтах, але вже багато чого зуміла охопити: нормативну базу інформосвіти, формат і межі впровадження інформаційних технологій на уроках літе-

ратури, методика їх впровадження, можливості Інтернету для національної системи освіти. В.В. Оліфіренко, один з перших керівників навчальних кабінетів Донецького інституту післядипломного удосконалення вчителів, зрозумів силу впровадження в систему освіти електронних технологій. Сьогодні, завдяки і його зусиллям, Інтернет використовується не лише заради отримання інформації, а й для організації навчального процесу. Згідно з положенням Указу Президента України від 4 липня 2005 року всі викладачі вузів і вчителі шкіл повинні володіти навичками роботи з новітніми інформаційними технологіями. За короткий час Вадим Оліфіренко налагодив творчі стосунки щодо впровадження інформаційних технологій в школах області. Для цього закликав до співпраці інститут та центр упровадження електронних систем навчання Київського університету дистанційної освіти, став практикувати проведення електронних наукових конференцій, виготовляти електронні версії книг.

Вадим Володимирович - активний прибічник теорії нерозривності понять комунікації та інформації. Під його керівництвом кабінет української мови і літератури Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти розробив методичні рекомендації щодо особливостей педагогічного спілкування в комп'ютерній мережі. Він - активний пропагандист розуміння комунікації як символу сучасної епохи, як магістрального напрямку у процесі спілкування. Як вченого-педагога Оліфіренка В.В. перш за все цікавить процес взаємодії особистостей і груп, за допомогою якого відбувається становлення та розвиток особистості та суспільства.

За його безпосередньої участі та керівництва проводиться перший обласний семінар із дистанційного навчання української літератури для вчителів та методистів методичних кабінетів районних і міських управлінь освіти. Семінар проводився в Сіверській середній школі №1 в січні 2001 року. У роботу семінару, як його практична частина, входило проведення уроку української літератури з використанням мережі Інтернет з вивчення творчості поета-земляка Володимира Сосюри.

У теоретичній частині уроку розглядалися питання: психологічні процеси в дистанційному спілкуванні; динамічний характер комп'ютерної комунікації, види і особливості спілкування (внутрішні і міжособистісні, групові і масові) двох осіб в комп'ютерній мережі; інформативні і виховні функції комунікацій; динамізм комунікацій; еволюція комунікацій; комунікаційна потреба.

"Людина, а тим більше учитель, не може існувати без спілкування та взаємодії. Тільки завдяки комунікації людина може стати особистістю, відчувати своє місце в суспільстві і самореалізуватися", - це не лише законспектовані слова керівника семінару, - Оліфіренка В.В., - в цих словах - цілісна програма дії керованого ним кабінету. На жаль, інші фахові кабінети, як і інститутське керівництво більше переймалося загальними закликами, а конкретної роботи з вчителями на той час не проводилося. Вадиму Володимировичу цих звернень було вже замало і, динамічно розвиваючись, він запускає в дію спочатку обласний проект наукової інтернет-конференції "Підручник: проблеми і здобутки". Конференція мала успіх і визнання в інших регіонах України, що призвело до проведення всеукраїнської інтернет-конференції як з проблем шкільного так і вузівського підручника "Проблеми сучасного підруч-

ника середньої і вищої школи". Вадим Володимирович започатковує і проводить зі студентами-філологами Всеукраїнську наукову інтернет-конференцію "Студентські філологічні студії початку XXI століття". Засновниками і організаторами конференції виступили відомі вітчизняні науковці-філологи. У розвиток цього напрямку роботи Українським культурологічним центром (Донецьк), Донецьким відділенням НТШ та Донецьким відділенням Центру гуманітарної освіти НАН України у 2001 році було засновано науковий збірник "Проблеми сучасного підручника середньої і вищої школи" (ISSN 1810-4126).

Важко назвати донецьких краєзнавців від Приазов'я до Святих гір, хто творчо б не співпрацював з В.В. Оліфіренком. За його старань щорічно у 1980-ті роки проводилися Сосюринські читання - на Ямській (Сіверській) землі в день народження поета. Щоб свято стало народним і близьким не лише письменству і освітянам, Вадим Володимирович реалізує новий творчий план, - проводить щорічно Сосюринське обласне свято "Я від Дінця, що саявом грає, в сади поезії прийшов" в меморіальному музеї поета в м. Сіверську. 26 березня 1986 року на дводенне свято з'їхалися краєзнавчі делегації з усієї області. Керувала святом проректор Донецького обласного інституту удосконалення вчителів Пушкарьова Валентина Єгорівна, а асистував їй - Вадим Володимирович. Про той знаменний день зберігаються дві світліни - у Вадима Володимировича та автора цієї книги - ми з ним зафіксували відкриття нового літературного свята в Донецькій області біля погруддя В. Сосюри в чарівному куточку меморіального музею.

Не можу не згадати про цікавий епізод того Сосюринського свята. Чи то від хвилювання, чи то від емоційного збудження В. В. Оліфіренко запалив цигарку - і негайно нагодився... пожежник. Я майже тридцять років прожив в Артемівському районі і скільки разів ходив залізничним мостом в Сіверську, але жодного разу пожежника не зустрів. За радянських часів численні колії станції Сіверськ були зайняті ешелонами нафтопродукції з Лисичанського нафтоперегінного заводу. Всі потяги, що прибували зі станції Званівка, приймалися на другу платформу. Щоб потрапити на західну чи східну частини станції, потрібно було користуватися пішохідним мостом. Делегацію з Донецького обласного відділення освіти я зустрів з потягу "Донецьк-Орша". На пішохідному мосту майже на кожній опорі було викарбовано напис про заборону палити цигарки на мосту, а за паління передбачався штраф у 3 радянських карбованці.

Я зустрів Валентину Єгорівну і Вадима Володимировича з потягу і ми піднялися на пішохідний міст. Після тригодинної поїздки В. Оліфіренко потягнувся до цигарки. І де узявся той суворий пожежник із посвідченням та відповідними претензіями до Вадима Володимировича? Останній був досить у скрутному становищі, бо тодішні 3 рублі, мабуть, були усі гроші обласного керівника, адже квиток на потяг коштував 1 крб. 80 копійок. Залагодити конфлікт нам гуртом не вдалося, і розгніваний чи не на всю планету Вадим Володимирович, сховав квитанцію до кишені. Коли завдяки успішним заходам настрої Оліфіренка суттєво покращився, я викупив штрафну квитанцію у нього і передав до музею "як пам'ятний експонат обласного свята". За паління у пожежонебезпечному місці був перш за все винен я, бо не попередив гостя про незвичайний стан на транспортній колії.

Обласні сосюринські свята дали успішний поштовх для молодого і перспективного вченого: стаття В.В. Оліфіренка "Літературні Сосюринські свята на Донеччині" з'явилася у республіканському виданні "Радянська школа" в 1986 році. Без уваги це свято з літературного краєзнавства не залишив часопис "Українська мова і література в школі" - у №9 того року також з'явилася стаття В.В. Оліфіренка "Перші Сосюринські читання на Донеччині".

За розробку Сосюринської краєзнавчої теми Вадим Володимирович відзначений лауреатством Донецької обласної премії імені Володимира Сосюри.

І зовсім коротко хочу нагадати про внесок В.В. Оліфіренка у справу вшанування видатного земляка із Сріблянки Микити Шаповала. За його участі у Сріблянці було встановлено пам'ятник вченому, зібрані матеріали для меморіального музею, що відкрився в місцевій школі. Світ побачили декілька друкованих видань про видатного українського науковця і громадського діяча, знайдені родичі Микити Юхимовича, проведено обласну і І Всеукраїнську наукову конференцію "Микита Шаповал - вірний син України".

В останні роки з'являються нові вагомі праці за участі В.В.Оліфіренка - це зокрема "Енциклопедія українознавства для школярів і студентів" (2000) та "Універсальний літературний словник-довідник" (2007). До їх підготовки залучилася вся творча сім'я Вадима Володимировича - Світлана Оліфіренко (філолог, Відмінник освіти України), доньки Тетяна та Леся Оліфіренки (філологи, закінчили Донецький національний університет, Леся Оліфіренко - кандидат філологічних наук). Тісний сімейний творчий і високофаховий колектив, можна сказати - трагедія української інтелігенції. Про таких, як В. Оліфіренко, писав Г. Сковорода: "Пізнай свій край... себе, свій рід, свій народ, свою землю - і ти побачиш свій шлях у житті".

*О, як люблю я рідний край
І в щастя мить, і у негоду*
В. Сосюра

"СЛАВНИЙ ТОЙ, ХТО ДОБРЕ ЗНАЄ РІДНИЙ КРАЙ..."

Добрі традиції вивчення рідного краю, нашої Донеччини, ідуть з початку 20-х рр. ХХ століття. В Україні у ті часи створюється і активно діє Всеукраїнське товариство краєзнавців, яке видає журнал "Краєзнавство". Увага до питань історії і культури рідного краю знаходить своє відображення в творчості тогочасних письменників В. Сосюри, П. Байдебури, М. Хвильового, М. Черняхівського та ін.

У наукових працях вчених, на сторінках місцевої преси - журналу "Забой", газети "Кочегарка" та інших місцевих газетах друкувалися дописи з історії рідного краю, проводилися літературні вечори тощо.

У навчальних закладах, школах, технікумах, вузах, краєзнавство виділене окремим предметом. Місцеві культурні осередки проводять краєзнавчі з'їзди (конференції), беруть участь у створенні музеїв народної культури. У 30-ті роки ХХ ст. тоталітарний режим зміцнів і почав нищити краєзнавчі здобутки. Почило в Бозі краєзнавче товариство, закрили журнал "Краєзнавство", скасували відповідний навчальний предмет як "буржуазно-націоналістичний", закривалися музеї і нищилися церкви - спочатку їх грабували, а згодом узагалі руйнували. Комуністична партія проголошує щоденно на сторінках газет і в усій пропаганді дикунські гасла "З історією - історії не побудуємо", "Геть культуру минулого!", "Релігія - опіум для народу". Цінні колекції, зібрання церковних книг і стародруків використовували навіть для опалення приміщень. Активісти-краєзнавці визнавалися буржуазними націоналістами (бути шанувальником і прибічником української народної республіки з точки зору радянської влади вважалося антидержавним). Їх презирливо називали петлюрівцями, махновцями, троцькістами і Бог зна ще якими словами. Багатьох науковців, вчених, письменників, учителів, ентузіастів - краєзнавців з такими ярликами звільняли з роботи, виселяли з квартир, заарештовували і засуджували неправовими "трійками" на заслання і до страти. В українцях намагалися заглушити і вини-

Романько Валерій Іванович - відомий науковець-краєзнавець, педагог, член Національної спілки журналістів, Національної спілки письменників України, лідер краєзнавчого руху на Донбасі. Лауреат регіональної літературної премії ім. Володимира Сосюри.

Народився 20 січня 1952 року в селі Журавка Красноармійського району Донецької області в селянській родині. Закінчив російське відділення філологічного факультету Донецького державного університету (1969-1974) і вдруге українське відділення (1991-1992).

Працював учителем російської мови та літератури (1974-1977), заступником і директором школи (1977-1985). Захистив кандидатську дисертацію: "Краєзнавство в системі вузівської підготовки майбутнього вчителя літератури". Краєзнавча проблема стала центральною в науковій, педагогічній і громадській діяльності за часів роботи в Слов'янському державному педагогічному інституті: викладач, старший викладач, доцент.

Очолує Донецьке обласне товариство краєзнавців.

щити любов до рідних місць, до рідної мови і культури, до батьківської оселі. Про патріотизм і батьківщину дозволялося писати і говорити лише з погляду на радянську владу. Краєзнавство занедбувалося і вважалося непотрібною і небезпечною справою. Проте, в будь якій місцевості знаходилися істинні патріоти свого краю, які за будь-яких обставин продовжували накопичувати і усно передавати краєзнавчі знання народним методом - почув - передай іншому.

Політичне потепління наприкінці 50-х років ХХ століття позитивно вплинуло на поступово-дозоване відродження краєзнавства. Нехай воно було дозованим і багато тем досліджень залишалися забороненими, проте лави краєзнавців зростають, хоча їх робота і велася на громадських засадах. Вцілілі музеї поповнюються новими експонатами, масово з'являються музеї бойової і трудової слави в школах і профтехучилищах. Спеціальні краєзнавчі сторінки з'являються в місцевих газетах, тематичні передачі - на радіо. Звичайно, лідерами краєзнавчої справи стають педагоги: П. Мазур із Маріуполя, Г. Ріпка із Великоновосілківки, Л. Мачуженко з Бахмутчини, В.Пеленов з Артемівська, І.Овчаренко зі Святогірська, І.Гришин з Ями, В. Оліфіренко з Краматорська. У своїй більшості краєзнавці діють розрізнено, зосередившись на дослідженні історії своїх сіл і міст.

У 80-ті роки ХХ століття просвітницька діяльність краєзнавців-освітян Донецької області отримує новий імпульс. Цьому сприяють два досить ініціативні і дивовижно енергійні краєзнавці Оліфіренко Вадим Володимирович і Романько Валерій Іванович. Валерій Іванович до краєзнавства залучився ще школярем, навчаючись в 60-ті роки в Гродівській школі. В студентські роки, студіюючи філологічні науки в Донецькому університеті, все більше схилився досліджувати теми літературного краєзнавства. В студентському науковому товаристві він був одним з активних членів, щорічно виступав на вузівській і міжвузівській конференціях, брав участь у республіканських наукових проектах. З науковцями університету не втратив зв'язки, працюючи вчителем, а згодом директором Новотроїцької середньої школи Красноармійського району.

Енергетичний потенціал молодого педагога при неймовірній завантаженості в сільській школі сприяв успішному завершенню студентських наукових пошуків. Він успішно захищає кандидатську дисертацію на тему "Краєзнавство в системі вузівської підготовки майбутнього вчителя літератури". Сталося це в 1992 році в Науково-дослідному інституті педагогіки України. Валерій Іванович став першим кандидатом педагогічних наук в сільській школі, а з питання краєзнавства - у всьому Донбасі. Звісно, кандидат педагогічних наук був надмірною розкішшю для звичайної середньої школи і Слов'янський педагогічний інститут запрошує молодого вченого до своїх викладацьких лав. У вищому навчальному закладі розширився діапазон наукової діяльності Валерія Івановича. Він посилює свій вплив на масовий розвиток краєзнавства в школах Слов'янщини і Артемівщини, а через деякий час - на всю Донеччину.

Науково-краєзнавчий запал Валерія Івановича був настільки інтенсивний, що вчителів літератури йому вже було замало і він консолідує навколо себе краєзнавців-організаторів освіти міст і сіл, краєзнавців - директорів шкіл. Для здійснення різноманітних краєзнавчих проектів на Слов'янщині залучає кошти підприємств і фінансово спроможних спонсорів.

Особливе прагнення населення Донеччини до вивчення української мови, до незалежності і національного відродження (на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. 83,9% донеччан сказали "так" незалежній Україні) приводить Валерія Івановича до студентських аудиторій його рідного факультету Донецького університету - він здобуває заочно другу вищу освіту за спеціальністю "Українська мова і література".

За планом Валерія Романька здійснюються регіональні краєзнавчі проекти: видання краєзнавчого альманаху "Відродження". "Мета цього видання благородна і чиста: дати всебічні знання з історії того краю, де ми живемо, сприяти прояву любові до чудового куточку України - Слов'янщини", - так він сам зазначив в передмові до першого номера альманаху. А ось слова-висновки академіка Академії педагогічних наук України Олександра Мазуркевича: *"Добре і, як хліб і сіль, потрібне людям діло розпочали на Слов'янщині працювати та завзяті ентузіасти вивчення рідного краю - славетної Донеччини. У цій окрасі Донбасу - шахтарській "кузні здоров'я", що простяглась межиріччям Сіверського Дінця і Казенного Торця, багатій не тільки лісами й водами, землею й надрами, а й плодами звитяжної праці та одвічними творіннями народної душі, - вони згуртувалися у творчій колектив невгамовних "шукачів скарбу" рідної землі - краєзнавців. Вже не один рік все з глибшим інтересом ведуть вони свої пошуки, світять людям своїми знахідками, збагачують культуру краю. А їх "отаман" - талановитий молодий вчений Валерій Романько"*.

За його ініціативи в 1997 році в Слов'янську відкривається територіальне відділення Малої академії наук України. Відділення, що функціонує в навчально-методичному комплексі "педагогічний ліцей - Слов'янський державний педагогічний університет", дало змогу випробувати сили в науковій діяльності більш ніж 500 учням регіону. Під керівництвом В.І.Романька здійснювалися проекти "Історія краєзнавчого руху на Слов'янщині" та "Трансформації фольклору Слов'янщини з ХІХ до ХХІ століття". Керівництво науковою роботою вчителів і старшокласників міста і району, безперечно, додає іміджу науковцю, сприяє формуванню реалістичної самооцінки учасників досліджень і спонукає їх до наполегливої праці. За такої ситуації відбувається процес наукової співтворчості учнів та науковців. Валерій Іванович послідовно вчить старшокласників вирішувати актуальні проблеми життя. За його піклування кращі учнівські дослідження публікуються у науковому університетському збірнику "Пошуки та знахідки". Як один з головних краєзнавців області, В. Романько творчо керує пошуковою роботою слов'янських шанувальників життя і творчості поета-земляка М.Петренка*. Результатом спільної пошукової роботи стало відкриття в ліцеї кімнати-музею відомого поета.

Багаторічна краєзнавча робота Романька В.І. в повній мірі причетна до видання багатьох книг, відкриття музеїв, проведення наукових конференцій та інших заходів. Усі здобутки дали невгамовному науковцю поштовх до розробки педагогічних технологій краєзнавчого навчання. Напрямок цих технологій передбачає залучення учнів і вчителів до поглибленого вивчення історії, літератури, культури рідного краю, що допомагає значною мірою актуалізувати знання та виробити в учнів стійку мотивацію до навчання. Освітні технології, в розробці яких головну роль відігравав Романько Валерій Іванович, об'єднуюче впливають на старшокласників, формуючи почуття національної гордості і виховуючи учня - носія культури рідного народу, який не втратить цікавість до історії рідного краю протягом усього життя.

Як гартувався сьогоднішній журналіст і письменник, краєзнавець вищого рівня? І просто - за українськими законами, і важко, бо не було потрібних "рук", щоб долати життєві

---

* Михайло Миколайович Петренко - український поет-романтик, "Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...", "Взяв бі я бандуру".

негаразди. Усе брав на свої плечі, власною настирливістю і дивовижною працьовитістю з раннього дитинства в чарівному селі під назвою Журавка Красноармійського району на невеличкій річці з такою ж назвою. Чарівне донецьке село на заході області не мало навіть початкової школи і маленький Валера щоденно відправлявся отримувати необхідні знання за три кілометри в Часів Яр, а з п'ятого класу в Гродівську середню школу вже за п'ять кілометрів.

*Отак і ти, моє дитинство,
Під шматтям літ лежиш на дні,
Як світлий хрестик, що мені
Давно колись наділа мати,
Та довелось його сховати.
Дитинство! Зірочка моя!
Без тебе був би я - не я!*

У канікулярний час разом з іншими ровесниками допомагав місцевому колгоспу збирати врожай, на тихохідній конячці возити обіди у поле для механізаторів. У вільні години до нестями ганяли футбольного м'яча, купалися в невеличкому ставку. Часто бував у кузні, де працював ковалем його дідусь. Вечорами гуртувалися юрбами і мріяли про майбутнє, мандрували колишніми дорогами своїх предків.

Починаючи з підліткового віку, Валерій відчував теплі почуття до свого села, до земляків, до рідної землі, де з давніх часів жили діди-прадіди. Для подальшого навчання В. Романько обирає філологічне відділення Донецького державного університету. Ще учнем Гродівської середньої школи Валерій Романько робить першу в своєму житті журналістську спробу в Красноармійській газеті "Маяк" - друкує публікацію "Не забудемо школу".

*Кажу тобі і ти не забудь
Як вишні в Журавці цвітуть,
А стиглі хмари із Азова
Приносять зливу аж бузкову,
І ціле море степове
У нас по вулиці пливе,
А вже осінній ураган
Несе аж десь за океан
Солому й пил з усіх доріг.
Це все я в пам'яті зберіг!*

За студіювання В. Романьку щастило з перших днів, визначився в краєзнавчий факультатив, потрапивши до відомого краєзнавця Донбасу М.П.Диченкова. Познайомившись ближче з енергійним хлопцем та його першою публікацією, доцент довіряє студенту зібрати творчий матеріал про журналістів і письменників місцевої газети "Маяк". Звичайно, що майбутній краєзнавець мав доручення вченого виконати на "відмінно". М.П. Диченков залучає Валерія до спеціального курсу "Розвиток літературного життя в Донбасі та організація літературно-краєзнавчої роботи в школі".

Наукове керівництво результативно впливало на студента Романька В., він чи не перший замість випускних державних екзаменів захищає дипломну роботу на "відмінно" за темою "Особливості використання літературно-краєзнавчого матеріалу на уроках та в позаурочний час в 9 класі середньої школи". Студентські роки для майбутнього вчителя дали достатню підготовку. Широку краєзнавчу роботу і активність у кореспондентській роботі

Валерій Іванович розгорнув, працюючи в Новотроїцькій середній школі вчителем, заступником директора і директором школи протягом одинадцяти років (1974-1985 роки). За спогадами колишніх учнів того періоду молодого сільського вчителя згадують лише з великої літери: з творчими учнями Валерій Іванович вів рукописний журнал "Наша творчість", залучав школярів до збору місцевого літературно-краєзнавчого матеріалу. Під час канікул часом учні-старшокласники, заробивши гроші в місцевому господарстві, здійснювали з Валерієм Івановичем туристичні поїздки до Києва, Москви, Мінська, Смоленська, Хотина, Прикарпаття, Асканії Нової, Криму. Поїздки до обласного центру Донецька були частими і цікавими за тематикою. Йому вдається організувати зустрічі старшокласників школи з донецькими письменниками П.Байдебурою, В.Жуковським, І.Костирею. Активність Валерія Івановича зі шкільних стін вечорами переносилась в місцевий будинок культури. Він був також активним учасником сільської художньої самодіяльності, спортивних змагань (входив до сільських команд футболістів та волейболістів, глядачі районних легкоатлетичних змагань зустрічали його оплесками. Особливих успіхів досяг він у змаганнях з бігу на середні та довгі дистанції). Такий активний педагог-комсомолец не міг не бути лідером. Красноармійський райком комсомолу рекомендує Романька Валерія на голову Ради молодих вчителів. Валерія направляють на Всесоюзну нараду молодих вчителів до Москви, де він теж демонструє свою активну позицію.

В.І. Романько заявив про себе і як сільський кореспондент районної газети "Маяк" та обласної молодіжної газети "Комсомолец Донбасу". І тут не обходилося без полум'яних статей і нарисів про шкільне життя, успіхи місцевих колгоспників та кращих вчителів рідної школи. Еволюційно сількорівські надбання із комсомольського осередку перейшли в більш глибокий фронт суспільно-корисного наповнення в газету "Донеччина".

В усі часи газета "Донеччина" постійно перебувала в гущині подій (дата заснування газети 9.04.1936) висвітлювала багатогранне життя нашого краю. Залишаючись єдиною в нашому регіоні україномовною обласною газетою, "Донеччина" вважає своїм завданням відроджувати українську мову й національну культуру, українську духовність та народні традиції. Авторський колектив охоче звертається до історичної тематики, публікуються краєзнавчі матеріали, висвітлюються події сьогодення. Редакція газети "Донеччина" давно стала рідною хатою для краєзнавців області. Газета першою в Україні встановила почесне звання "Краєзнавець року", починаючи з квітня 2005 року. Першими нагороду отримали ветеран краєзнавчої роботи з Маріуполя Павло Мазур, професор Донецького національного університету Василь Пірко, голова правління Донецької обласної краєзнавчої організації Валерій Романько.

Валерій Іванович Романько, як краєзнавець, розглядає газету "Донеччина" за базову платформу в своїй діяльності з кінця 80-х років ХХ століття. Більшість його публікацій - на сторінках шановної газети. Творча співпраця молодого вченого зі Слов'янська з редакцією переросла в стабільний випуск історико-краєзнавчої сторінки газети "Рідний край" з січня 1994 року, а Валерію Івановичу визначили позаштатну посаду редактора. Нова рубрика газети відразу привернула увагу краєзнавців і передплатників. З перших випусків активними її авторами стали відомі ветерани краєзнавчого руху Донеччини, вчителі, учні і студенти, працівники культури. Валерій Іванович разом із ведучим тематичних сторінок "Рідного краю" Валерієм Петровичем Шептухою вміло поєднують молодий вогонь починаючих кореспондентів з досвідом знавців історії Донеччини. Минуле в розумних діях творчого дуєту поєднується з майбутнім нашого краю.

Рядки історії тематичних сторінок "Рідний край" газети "Донеччина" виходили щомі-

сяця і роботи редактору Романьку Валерію вистачало. До січня 2009 року з друку вийшло більше 150 випусків. Минуле регіону та його людей, які створювали і створюють славу та авторитет рідному краю, проблеми збереження та примноження кращих народних традицій завжди цікавило читачів. Тематичні випуски з нагоди ювілейних дат Микити Шаповала, Володимира Сосюри, Всеволода Гаршина, районів та міст області знайшли окреме відображення на сторінках альманаху. На шпальтах "Донеччини" Валерій Романько опублікував понад 50 статей про "Донецького соловейка" - Володимира Сосюру, а якщо до цього додати й видані книги, то внесок вагомий. Валерій Іванович - людина різнопланова і, крім захоплення творчістю В.Сосюри, слід назвати інших письменників (А.Чехов, В.Гаршин, О.Пушкін, М.Шаповал) з минулого і наших сучасників (С.Жуковський, О.Дудка), про творчість яких він писав. За допомоги керівництва газети "Донеччина" - Ігоря Зоца (головний редактор), Валерія Шептухи (заступник головного редактора), Валерій Романько випустив три видання збірника статей "Література донецького краю", що є вагомим внеском в історію краєзнавства Донеччини та України. У першому випуску в 1993 році він написав про 50 краєзнавців Донеччини, у другому (1995 р.) - про 68 краєзнавців, і у третьому (2004 р.) - про 115 знавців рідного краю. Копітка робота не залишилася непоміченою - Валерія Романька удостоїли лауреатства конкурсу "Донеччина" "Плекаймо рідну мову" в 1998 році. Не обійшов увагою дорожок В. Романька і автор цих рядків, опублікувавши в газеті "Донеччина" в січні 2006 року рецензію на його книгу "Література Донецького краю". Слід сказати, що книга Валерія Івановича "Література Донецького краю: розробка уроків з 5 по 12 класи" (2006 р.) на регіональному фестивалі "Книга Донбасу-2006" удостоєна диплому в номінації "Гуманітарні науки". Від Донецької письменницької організації молодого письменника Валерія Романька в 2006 році обрали делегатом V з'їзду письменників України.

Багаторічна плідна діяльність визнаного краєзнавця високо оцінена колегами. Письменники - народ стриманий щодо вираження своїх оцінок, проте відомий у Донбасі майстер пера Іван Костира неодноразово відгукувався про рівень творчих робіт В.І. Романька на сторінках обласних видань - газети "Жизнь" та журналу "Донбас".

Вірний син шахтарської землі, - писав він в одній статті - ретельно зібрав докладні дані про краєзнавців, уклав, написав і видав книгу за свої кошти, проробивши тим самим не лише величезну науково-дослідну роботу, а й виявив справжню мужність в такій, особливо у наш час, матеріально неприбутковій, але конче необхідній для виховання нового духовно повноцінного покоління справі. У його діяльності, як і в діяльності краєзнавців, про яких він нам розповідає, відчувається самовідданість кращих представників вітчизняної культури. Бережи їх всіх, Господи Боже, за те, що вони зберігають нашу народну пам'ять!

Досвідчений журналіст Донбасу Валерій Шептуха, поздоровляючи творчого позаштатника газети "Донеччина" з ювілеєм, відзначає: "Дивуєшся його енергії, творчому запалу - стільки задумів уже здійснено, а скільки ще попереду! Звідки беруться сили в цієї, з виду не богатирського складу, людини, але багатой і сильної духом, яка має невичерпні джерела цікавих реальних задумів? Бере В. Романько сили, як сам відзначає, від батьківської землі". Усе своє життя Валерій Іванович дійсно закоханий у землеробську працю. З малих років допомагав мамі на городі, перші свої зароблені гроші приносив з колгоспного лану, а ставши педагогом, не припинив дружби з землею-годувальницею.

Переїзд до Слов'янська сім'я Романьків, у якій всі люблять землю, - дружина Валентина, сини Олексій і Олександр, - не пов'язувала з проживанням у багатоповерхових будинках міста. Тільки приватне житло, - хоча в містах так мало землі біля будинків. Енергійний

Валерій Іванович знаходить шляхи до товариства "Виноградарів" і купує в ньому достатню площу "для розради і задоволення". Донецький край - бідний на більш характерну для півдня виноградну лозу. Стільки часу потребує земля - це знають тільки селянські трудлюбиві руки. Наш вчений, письменник і журналіст теж має землеробський хист. Виноградна лоза під чуйними і вправними руками Валерія Івановича наливається його незвичайною енергією, що передається в живу силу соковитого грона. У кожній ягідці - розкіш смаку, ніжність плоду, вишуканість природного дизайну викликає небачене задоволення від вкладеної праці. Апетитна фруктована ніжність ягід вкрита медом людської душі. Вживання винограду продовжує життя трудящої людини, виноградний сік заряджає енергією творчості на двох рівнях - зовнішньо і внутрішньо. Виноградне живе літепло несе в організм сонячне світло з усіма потаємними силами. Легка насолода виноградного соку з плантації Валерія Романька є м'якою текстурою для його творчих задумів. Фізична і розумова сила вмело прикрашають нашого героя. Аромати літнього саду наснажують вченого і дають нові сили для нових звершень.

Закінчуючи розповідь про Валерія Івановича Романька, хочу навести уривки з вірша донецького поета Станіслава Жуковського, опублікованого в січні 1998 року:

В.І.Романьку

*Славний той, хто добре знає рідний край,
Любить в нім поля, ліси і води,
Пісню, що летить за синій небокрай,
Серцем чує, ніжним від природи.
Та і цього мало, друже мій, тобі,
Хоч без пісні не буває свята.
Треба ще неспокій не згасить в собі
І жагу невтомно працювати.*

Атанов Геннадій Олексійович - відомий український вчений-фізик, педагог-новатор, організатор освіти, просвітител. Доктор фізико-математичних наук (1978), кандидат технічних наук (1969), дійсний член Академії наук вищої школи України, один із засновників Донецького відкритого університету та його дочірнього закладу - Донецького інституту соціальної освіти, керівник цих вузів протягом ряду років, член Міжнародної асоціації по водострумних технологіях і Міжнародної асоціації з комп'ютеризації навчання.

Народився 1 вересня 1939 року в робочій сім'ї у місті Астрахань (Росія). Закінчив Харківський авіаційний інститут за спеціальністю двигуни літальних апаратів (1963 р.). Працював інженером на заводі важкого машинобудування в м. Петропавловськ (Казахстан, 1963-1966).

Більше двадцяти років (1966-1999 р.) працював у Донецькому державному університеті асистентом, старшим викладачем, доцентом, професором кафедри загальної фізики і дидактики, завідувачий кафедри фізичної гідродинаміки.

Автор понад 220 наукових публікацій, у т. ч. 6-х монографій.

*Для того щоб мати майбутнє, необхідно
бути готовим зробити
ти щось нове*

Пітер Друкер

ПОПЕРЕДУ СВОГО ЧАСУ

Розмаїта донецька громада нині уважно вдивляється у нашу минувшину та сьогодення, прагнучи досягнути статі земляків, які намагалися крокувати попереду свого часу. Геннадій Олексійович Атанов один з них. Він відомий у світі, бо входить до переліку 500 впливових фізиків світу*. Недарма провідні фірми США запросили його у 1990-х роках взяти участь в розробці новітньої гідроімпульсної техніки. На просторах СНД багато вузів запрошували його для читання лекцій з фізики, комп'ютерних технологій і дидактики вищої школи. Після захисту докторської дисертації Г.О. Атанов отримує професорське звання і обирається завідувачем кафедри загальної фізики і дидактики фізики Донецького державного університету.

Адміністрування в науці ніколи не цікавило Геннадія Олексійовича: його приваблювала лише можливість працювати самостійно та вдосконалювати систему вищої освіти. За його висловами: *"Глобальною концепцією навчання є діяльнісна концепція, яка виникла в 50-ті роки ХХ століття завдяки науковим розробкам Л. Виготського, П. Гальперіна та інших вчених і перетворилася на теорію, що визнається науковим світом"*.

У 80-ті роки минулого століття Міністерство освіти тодішньої УРСР вводить в університети педагогічні відділення. На атанівській кафедрі розширюються можливості дослідження цілей навчання і пошуку засобів їх досягнення. Планів було багато, але результати їх утілення не задовольняли Г. О. Атанова. Він детально аналізує ситуацію і доходить висновку: пошукам заважають традиційні стереотипи педагогічного мислення: *"Більшість*

* Г.О. Атанов внесений до списку відомих фізиків світу у виданнях: міжнародний біографічний довідник "Хто є хто в світі" (США); "500 лідерів впливу" (Американський біографічний інститут); "Видатні люди ХХ століття"; "2000 видатних вчених ХХ століття"; "2000 видатних інтелектуалів ХХ століття" (Кембридж, Англія).

викладачів сприймають навчальну діяльність на наївно-побутовому рівні, а не як наукову категорію. Через це неможливо говорити про наукову організацію процесу навчання. Дидактика вищої школи, заявляє він, - як наука практично не існує". І Г. О. Атанов опанує нову сферу самостійно. Навчаючись сам, він паралельно навчає викладачів своєї кафедри азам дидактики, щоб бути на "ти" з діяльнісною теорією навчання. Для старшокласників загальноосвітніх шкіл області на кафедрі, якою керує молодий професор Г. О. Атанов організується і успішно діє недільна школа "Юний фізик" Та цього енергійному Геннадію Олексійовичу з часом стає замало, і він ініціює відкриття недільної школи "Молодий вчитель". Першими слухачами цієї школи стали студенти університету, педагогічних училищ області та молоді вчителі міста і області. Г. О. Атанов і його прибічники озброювали своїх "студентів" новітніми дидактичними розробками, відкривали їм великі можливості навчати учнів за методами, вільними від застарілих педагогічних догм. Треба підкреслити вміння професора Г. Атанова навіть складні речі викладати просто і доступно. Він сам писав і вимагав від співробітників кафедри писати навчальні і методичні посібники без "мережива, сплетеного з наукових, а то і псевдонаукових термінів", зрозумілого лише науковцям-професіоналам. "Потрібно не давати рецепти, а пояснювати принципи - не тільки як робити (тактика), а що робити (стратегія)". Г.О. Атанов був лідером у викладацькому колективі не лише за посадою, він був носієм нових ідей, які на кафедрі пророблялися творчо і детально.

Як народжуються оригінальні ідеї? Спочатку з'являються немовби самі по собі, спонтанно ідеї, думки, пропозиції, але більшість відкидаються, а втілюються у життя одиниці. У будь-якій справі потрібна людина-фільтр, яка вміє сепарувати цей масив думок і відібрати головне, обміркувати знайдене і передати імпульс для подальшої доробки своїм партнерам. Однією з таких унікальних людей є Г.О. Атанов. Саме про таких, як він, відомий письменник України Олесь Гончар писав: "Геній не виникає з нічого". Дійсно, для появи нових ідей необхідна сума теоретичних знань на рівні вище вузівського, практичний досвід, постійна робота думки, асоціативне, порівняльне та ін. мислення. А для "відсепаровування" кращих думок має бути ще вищий рівень, який потребує дійсно енциклопедичних знань.

Активно переймаючись проблемами дидактики вищої школи, Г. О. Атанов до свого арсеналу, - двох дисертацій з питань фізики, - додає ще дві дисертації. Наукові пошуки сприяли появі нових педагогічних технологій у роботі зі студентами. Як кажуть, "граючись", запровадив ефективну форму контрольних завдань (1971 р.) "намагався, щоб студентам на лекціях з фізики було цікаво". Нова форма контролю була ні чим іншим, як тестовим завданням. Більше тридцяти років знадобилося, щоб винахід Г. Атанова отримав визнання, ставши невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу.

Г. О. Атанов одним з перших висловив думку, що головним компонентом сучасного навчання є впровадження комп'ютерних навчальних технологій. Він доклав чимало зусиль, щоб комп'ютерна навчальна система стала досконалою і життєдіальною, спираючись на "трьох китів" - математику, психологію і дидактику.

З урахуванням цього принципу зараз ведеться якісна підготовка студентів-педагогів за спеціалізацією "Комп'ютерні технології". Визначившись зі студентами, Г. О. Атанов для

викладачів вузів міста Донецька протягом багатьох років веде щомісячний семінар із питань дидактики вищої школи і щорічний - у вересні, семінар для викладачів вузів Криму.

На VIII Всесвітній конференції з питань штучного інтелекту в навчальному процесі Україну заслужено представляв професор Атанов Геннадій Олексійович.

Середина 80-х років минулого століття характеризується перебудовою освітньої системи. Провідні вчені і педагоги-новатори склали основу цього руху - педагогіку співпраці. На Донеччині цей напрямок представляли вчений-фізик Атанов Геннадій Олексійович і учитель-новатор Шаталов Віктор Федорович.

На відміну від попередніх з'їздів вчителів на грудень 1988 року оголошується проведення I з'їзду працівників освіти СРСР. Делегати на з'їзд, уперше в історії тоталітарної держави, обиралися на освітянських конференціях міст і районів та вищих навчальних закладів. Партійні комітети майже повсюдно були позбавлені прямого втручання в процес підбору кандидатур делегатів. За демократичним сценарієм проходила і конференція трудового колективу Донецького державного університету. Спроба нав'язати "думку обкому партії обрати делегатами двох жінок" була відкинута абсолютною більшістю голосів. Таємним голосуванням представляти колектив університету на всесоюзному форумі освітян довірили авторитетному вченому, діяльність якого тісно пов'язана з освітянськими проблемами, - Атанову Геннадію Олексійовичу.

У новий час до таланту фізика Г.О. Атанов додав талант громадського діяча. Суспільна ситуація сприяла зростанню його громадської активності. Демократичні подихи в університеті в більшості своїй зароджувалися на атанівській кафедрі, підтримувалися колективом фізичного факультету і загалом розповсюджувалися в університеті та за його стінами. Дотепники з університету заздрісно жартували: "Наші фізики - законодавці суспільного життя". За активної участі Г. Атанова - фізфак Донецького університету ефективний і дієвий "гравець" виборчої компанії того часу до Верховної Ради УРСР і місцевих органів влади в Донецьку. Завідувач кафедри Г. Атанов ініціює, створює і здійснює реєстрацію громадської організації нового типу - Союз виборців м. Донецька. Агонуючі партійні комітети, чинили всілякі перепони для реєстрації Союзу, але проти чесного, прямолінійного, принципового і наполегливого Геннадія Олексійовича у них не вистачало саме цих якостей.

Статут нової організації, розроблений Г.О. Атановим, затверджено, Союз зареєстровано в управлінні юстиції і перша конференція членів Союзу виборців обирає одностайно своїм керівником-координатором - Атанова Геннадія Олексійовича. За вмілого керівництва Атанова, Союзом проведено і організовано в різних установах і закладах міста висування майже 200 кандидатів в депутати до рад різних рівнів. У цей же період професор Г.О. Атанов залучається до підготовки Установчої конференції Донецької Крайової організації Народного Руху України за Перебудову, 20 серпня 1989 р. бере участь у її роботі. Делегати Донецької Установчої

конференції НРУ обирають його до складу першої Донецької Крайової Координаційної Ради Руху (загалом Рада складалася з 24 осіб).

Про період 1990-х років Г. Атанов згадує: *"Союз виборців відіграв важливу роль в політичному житті міста. У цей же час в Донецьку було створено відділення Народного Руху і мене запросили до складу керівництва. Не перебільшу, коли скажу, що протягом кількох років фізичний факультет Донецького університету, а в ньому наша кафедра, були лідерами демократизації не лише в університеті, а й у Донецьку в цілому". Місцеві дотепники з цього приводу жартували: "Колізії суспільного життя залежать від гідродинамічної функції Атанова".*

З Геннадієм Атановим я офіційно познайомився в залі очікування залізничного вокзалу станції Донецьк 18 грудня 1988 року перед від'їздом обласної делегації освітян на I Всесоюзний з'їзд, що мав відбутися в Москві. З'їзд освітян відіграв важливу роль в житті кожного делегата: було багато сподівань на прийняття історичних рішень, але в житті сподівання і дійсність рідко співпадають. Атмосфера з'їзду була наелектризована сміливими, подекуди категоричними, а то і (нікуди правди діти) безглуздими виступами делегатів, революційні пропозиції деяких новаторів сприймалися бурхливими оплесками, демарш литовської делегації - мовчанням залу. До речі, в роботі з'їзду приймав участь наш земляк Голова уряду М.І. Рижков. Новатори-освітяни вимагали від керівництва держави термінових змін в освітній галузі, пропонували свої шляхи перетворень. Без сумніву, з'їзд дав творчий поштовх суспільно-педагогічному рухові за кардинальну перебудову всієї освітньої системи. Менше ніж за півроку (травень 1989 року) освітянський рух, озброєний рішеннями I з'їзду, проводить Установчий з'їзд творчої спілки вчителів СРСР в м. Сочі. У нових освітянських процесах Г.О. Атанов і його однодумці активно діють для виконання рішень двох освітянських з'їздів: в Донецьку створюється творча спілка вчителів, як обласне відділення Всесоюзної творчої спілки, і підтримується створення першого в історії СРСР недержавного вузу - Відкритого університету. Установчі збори про створення творчої спілки вчителів (жовтень 1989 року) традиційно проходять на фізичному факультеті університету за голуванням Атанова Г.О.

У зборах активну участь взяли групи творчих викладачів вузів міста, педагог-новатор В.Ф. Шаталов, який на той час вже мав почесне звання "Народний учитель СРСР", вчителі-ентузіасти області. Серед чисельних заходів в діяльності Донецької творчої спілки вчителів революційно вирізнялися заходи щодо відкриття філії Російського відкритого університету в м. Донецьк (1990 р.), з наступною еволюцією цього закладу в самостійний недержавний навчальний заклад - Донецький відкритий університет (1992 р.). За ініціативи Г.О. Атанова рішення про започаткування у м. Донецьку нового вузу було прийнято загальними зборами делегатів спілки вчителів одногolosно 1 грудня 1990 року, щоб це рішення реально здійснити, створюється штаб, який базується на атанівській кафедрі. Чисельні телефонні перемови з Москвою і відрядження до Російського відкритого університету нещадно спустошували гаманці завідувача кафедри та штабістів. Проте, як кажуть, "гра варта свічок" - це була нова справа, це був виклик радянській системі вищої освіти - один з перших в Україні. Поряд з вирішенням наукових проблем, Г.О. Атанов поринає у здійснення нечуваного експерименту: відкриття приватного вищого навчального закладу і доведення його життєспроможності поряд з державними. Перш за все науковець Г.О. Атанов визначає пріоритетні спеціальності

для майбутнього вузу, що матимуть попит в суспільстві початку ХХІ століття: психологія, економіка, журналістика, географія, інформаційні технології, педагогіка.

Знання історії відкриття університетів та власний досвід життя підказували Геннадію Олексійовичу, що комфортних умов і легких успіхів не очікується і слід готуватися до подолання різноманітних перешкод як державних, так і людських (заздрість, обмеженість, неадекватність).

Створення нової моделі навчального закладу вимагало надзусиль. Головною метою проекту Г.О. Атанова було створити умови для соціального розвитку суспільства в галузі освіти, надати максимальну можливість молоді здобути вищу освіту, вести підготовку фахівців пріоритетних спеціальностей конкурентоспроможних на внутрішньому і міжнародному ринках праці. У жовтні 1991 року, - це вже був час незалежної України, - півтори тисячі студентів розпочали заняття на шести факультетах філії, яка з січня 1992 року отримала статус самостійного приватного вузу - Донецький відкритий університет. Територіально новий вуз базувався в аудиторіях фізичного факультету університету, закріплених за кафедрою, очолюваною Г.О. Атановим. Тільки великий авторитет завідувача кафедри сприяв дивовижному терпінню у такій ситуації деканату факультету і ректорату університету.

Звичайно, створення вищого навчального закладу є справою копіткою і не для одинаків. Дивовижна енергія і завзятість та унікальна працездатність Г.О. Атанова були основними рушіями соціально необхідного проекту і гуртували навколо прихильників-виконавців. Інтереси державного університету не дозволяли відпустити Геннадія Олексійовича для безпосереднього керівництва новоствореним закладом, що лишень ставав "на ноги". Як людина порядна, чесна і довірлива, Г.О. Атанов доручає керівництво своїм дітищем одному зі своїх учнів. "Капіталізація всієї країни" здійснювалася без усяких законів з великою часткою негативу, і навіть криміналу. Перевірку капіталізацією і владою пройшли не всі наближені до відомого професора. Вчитель болісно сприймав невдачі своїх амбітних учнів і витрачав додаткову енергію і час, приймаючи термінові оздоровчі рішення і дії для подолання негативних явищ "хвороби капіталізму". Як людина високоморальна і справедлива сподівався, що негатив чомусь корисному навчить "жадібних спотикачів". Проте поради досвідченого вчителя не завжди сприймалися доброзичливо і з вдячністю.

Поява нових приватних вузів і введення нових ліцензійних норм посилили вимоги Міністерства освіти і науки до навчальних закладів всіх типів власності.

Донецький відкритий університет мав попит серед молоді і розвивався попри різні негаразди і перешкоди, навіть попри "людський фактор". Від його філій і факультетів відокремлюються в самостійне життя нові навчальні заклади: Інститут-підприємства, Економіко-гуманітарний інститут. Такі зміни і тишили і одночасно, хвилювали Г.О. Атанова як засновника вузу, бо відбувалося розпорошення складу викладачів і погіршення матеріально-технічної бази. Підходив термін чергової атестації, а вуз в хвилях бурхливих подій тогочасся, подібно до човна, "то виривав, то потопав". Щоби не втратити "плавучості" свого дітища Г.О. Атанов приймає відповідальне і важливе рішення в своєму житті - залишає кафедру, якою керував 20 років в державному університеті і бере керівництво молодим вузом на себе. Дії нового ректора були рішучими, дієвими і результативними. За короткий термін якісно змінюється штат викладачів, упорядковується діяльність навчальної частини, організовується наукова робота викладачів і студентів.

Геннадій Олексійович ініціює співпрацю вчених вузу із колегами з Росії, Німеччини, США, Польщі, Болгарії. Чітко зорганізовує роботу 14 кафедр інституту і всіляко сприяє захисту дисертаційних робіт молодими викладачами.

Важко було передбачити, якого результату досягне науковий експеримент Атанова Г.О. і його школи по створенню і життєдіяльності приватного вузу. Час чітко визначив результат цього унікального проекту: вуз діє, живе повноцінним життям на теренах України. З 2004 р. це Приватний навчальний заклад "Донецький інститут соціальної освіти" (ДІСО) - один з перших вузів в регіоні, який долучився до Болонської системи.

У 1996 році впорядковується структура Донецького відкритого університету, на його базі створюється Донецький інститут соціальної освіти. На чотирьох факультетах отримують освіту понад дві тисячі студентів з восьми спеціальностей. Інститут забезпечує навчання за державними стандартами.

І все це - завдяки силі волі, рішучості і таланту його організатора і засновника - Атанова Геннадія Олексійовича.

Окрім професійних талантів фізика, комп'ютерних технологій, педагога і організатора Г.О. Атанов має неабиякий талант спортсмена-рибалки. Ця людська пристрасть вченого заслуговує на окрему розповідь. Себе з вудкою професор пам'ятає з дитинства і вже майже 40 років віддає перевагу не будь-якій спійманій рибі, а лише сомам. Про сомів, а їх, до речі, на земній кулі майже 1250 видів, Атанов знає все і може із захопленням розповідати за будь-яких обставин. Недарма досвідчені рибалки шахтарської столиці його шановно величають - "професор сомознавства". Про свою пристрасть Геннадій Олексійович говорить: "Поza наукою свій вільний час поділяю на дві частини - або я рибалю, або готуюсь до рибалки". У таблиці про ранги спортсменів-рибалок Геннадій Атанов - лідер з почесним званням гросмейстер-рибалка.

У переліку спортивних досягнень Г.О. Атанова спійманий триметровий сом вагою сто кілограмів. Поки що атанівський рекорд ніким в Україні не перевершений. У Донбасі в штучних озерах біля теплових електростанцій водяться канадські соми, що вагою досягають до 20 кг, а в Сіверському Дінці та Дніпрі величні українські соми майже знищені бракон'єрами. Гросмейстер-рибалка вже давно полюбить полігони для спортивних ловів на узбережжі Волги. Діючи за народною мудрістю: "У товаристві лише висловлюють думки, а виробляють їх - на самоті", під час риболовлі Геннадій Олексійович детально продумує рішення будь-яких проблем, до яких причетний. Робочий кабінет професора незвичайно унікальний: на стінах - чисельні фотоетюди на рибальську тематику, пам'ятні світлини різноманітних ловів, а муляж голови сома рекордного улову є неперевершеним експонатом, якому міг би позаздрити не один музей. Тут же в шафі багаторічне зібрання колишнього журналу "Риболов-спортсмен". Геннадій Олексійович поєднував в собі статус постійного уважного читача і автора. Його стаття про лови волзьких сомів була схвально сприйнята редакцією журналу і тисячами читачів. На домашню адресу та до редакції надійшла не одна сотня захоплених листів від читачів журналу. Спосіб лову сомів на квок, описаний автором, більшість захоплених спортсменів-рибалок назвали "методом Атанова". Захоплення рибалкою шанованого професора відоме і студентству. Одного разу курсанти Севастопольського вищого морського училища, в якому Г.О. Атанов читав лекції з комп'ютерних технологій, подарували йому аматорську картину. На картині вчений зображений з вудкою у відповідальний момент лову - витягування сома з річки. Унікальний художній витвір супроводжували віршові рядки:

*Процесс - он важен для ученых,
А не конечный результат
И лишь Атанов рыб ядерных
Таскать всегда из Волги рад.*

Невпинно рухаються стрілки людського життя і приходять кожному з нас момент діяти за народною мудрістю "справа молодих - працювати, справа старих - радити". Завершуючи розповідь про універсального вченого, я згадую мудрі рядки польського вченого Єжи Леца: *"Інколи лише зійшовши зі сцени, можеш з'ясувати, яку роль ти грав"*. Геннадій Олексійович Атанов відійшов від інститутських справ і зовсім за короткий термін стало відчутно, яку важливу роль відігравав він у розвитку української науки, кому вона завдячує десятками ідей, рядом монографій, сотнями наукових статей, участю в розробці новітніх технологій. Його риси характеру - чесність, порядність, унікальна працьовитість, людяність є прикладом для наслідування.

Як вчений-організатор Г.О. Атанов довів можливість успішної діяльності приватного вищого навчального закладу. Основні принципи роботи такого вузу, розроблені і здійснені Г.О. Атановим, живуть і творчо розвиваються його послідовниками.

*Феномени
Донбасу*

Відоме відоме не всім.

Аристотель

ГУМАНІСТ, ПСИХОЛОГ- ПЕДАГОГ

Життєвий і творчий шлях Андрія Трохимовича Сайка (1918-2005) - одна з найкращих сторінок в українській взагалі і донецькій зокрема книзі вітчизняної педагогіки ХХ століття. Ще за життя Андрія Сайка називали історичною постаттю, видатним організатором освіти, ставили поряд з Костянтином Ушинським, Борисом Грінченком, Миколою Корфом, Антоном Макаренком, Василем Сухомлинським. Головною справою його життя було навчання і виховання дітей, удосконалення керівництва освітніми закладами. Андрій Трохимович усе життя працював самовіддано і титанічно. Його вольові зусилля й інтелектуальна енергія базувалися на глибокому знанні людської психології і гуманістичних принципах поваги до суб'єктів освітнього процесу.

У складний час жив і працював Андрій Трохимович. Він був гідним сином своєї доби і зумів піднятися до розуміння й осягнення істин сповідуваних ним ідеалів гуманізму. А.Т. Сайко створив психолого-педагогічну систему, в якій усе зосереджено навколо учня і заради учня, впровадив її в структурі освіти Донецької області. Це надзвичайно потужна і напрочуд гуманістична педагогіка, яка будується на утвердженні філософських істин, що освіта, виховання і розвиток людини - це передусім утвердження гармонії розуму і серця. Дитинство донецький гуманіст розглядав як найважливіший період життя будь-якої особистості. Він акцентував цю істину впродовж всього творчого життя, критикував прибічників теорії "дитинство - період підготовки до життя" і підтримував Василя Сухомлинського в наукових висновках педагогічних досліджень, що дитинство є справжнім, яскравим і неповторним періодом життя людини. Від того, як пройшло дитинство, хто вів за руку в дитячі роки, що увійшло в розум і серце дитини, яким був навколишній світ вирішальним чином залежить фор-

Сайко Андрій Трохимович (1918-2005) - педагог, організатор науки і освіти на Донбасі, Заслужений учитель України, доцент, створив психолого-педагогічну школу керівника освітніх установ. За досягнення в розвитку освіти нагороджений вищим орденом СРСР - орденом Леніна (1966), орденом ім. К.Д. Ушинського і медаллю ім. А.С. Макаренка.

Народився 30 жовтня 1918 року в заможній селянській сім'ї в с. Грунь Сумської області. Закінчив середню школу № 93 міста Донецьк (1935). Працював на Донецькому машинобудівному заводі (1936-1939). З осені 1939 року - в лавах Радянської армії. Учасник Великої Вітчизняної війни. Нагороджений орденом "Червона Зірка", "Знак пошани", бойовими медалями. Закінчив філологічний факультет Донецького державного педагогічного інституту (1955), працював директором школи в м. Донецьк. Очолював комсомольські і партійні органи в обласному центрі Донбасу (1956-1962), а також Донецький обласний відділ народної освіти (1962-1974). Кандидат педагогічних наук (1978). Доцент Донецького університету та Донецького обласного інституту вдосконалення вчителів (1976-2000).

мування людини, особистості. Цим висновкам, мабуть, сприяв і власний досвід. Дитинство Андрія Сайка припало на складні і навіть трагічні періоди в житті українського народу. Нищення села, яке почалося з нищення сільського виробника, примус до роботи в колективних господарствах і страшне - нечуване і небачене лихо - голод.

Підлітка Андрія врятував випадок - у 13 років, закінчивши семирічку, приїхав погостювати в м. Сталіно до материного брата Петра. Петро Гавриленко був передбачливим, знав про злиденне життя тодішнього села і племінника під всякими приводами залишив у себе третім сином. Андрія восени влаштували учнем слюсаря на Рутченківський машинобудівний завод. Голодомор не оминув промисловий Донбас, проте завдяки дядьковим турботам і робітничій касі підтримки можливості вижити в період голоду на заводі було значно більше, ніж на селі.

Звідси він у 1939 році був призваний до Червоної Армії, і його військова служба затягнулася майже на 10 років, бо розпочалася Велика Вітчизняна війна. Повернувся додому лише наприкінці 1940-х і здійснив свою давню мрію - вступив на філологічний факультет Донецького педагогічного інституту, який успішно закінчив у 1955 році. Відтоді почв розробляти просвітницьку ниву - спершу як вчитель української мови, згодом - як директор школи. І ніколи при цьому не полишав своїх наукових досліджень психологічних основ педагогічного процесу.

Постійно діючі семінари "Психологічні основи керівництва сучасною школою" та "Наукова організація праці керівника школи", засновником і викладачем яких був Андрій Трохимович протягом десяти років, рекомендують в основу педагогічного процесу покласти принципи індивідуального підходу до кожного учня, до кожного вчителя і керівника школи, аби всі учасники педагогічного процесу досягли максимальних результатів: інтелектуального розвитку (для дітей) і професійного злету (для педагогів). Для цього кожен вчитель має постійно приділяти увагу психологічному забезпеченню шкільного навчання. Щоб озброїти вчителя знаннями психологічної науки, керівник школи має постійно сприяти фаховому зростанню вчителя - навчанню у вузах тих, хто не має вищої освіти, своєчасній курсовій перепідготовці у вузах та інституті вдосконалення вчителів, участі в роботі постійнодіючих обласних психологічних семінарів, методичних конференцій за профілем, залученню до дослідницької роботи під керівництвом вчених провідних кафедр педагогіки і психології.

Андрій Трохимович вчить своїх підлеглих спочатку, так би мовити, зазирнути в душі керівників шкіл і вчителів, зрозуміти їх болі і радості, клопоти і мрії, щоб вони надалі так само чинили з учнями, і на цій основі здійснювали навчально-виховний процес. Сайко постійно стверджував, що педагогічні зусилля будуть тільки тоді результативними і ефективними, якщо базуватимуться на знанні психологічних законів: "без психології педагогіка не має сенсу". У перші роки на посаді завідувача обласного відділу народної освіти такі принципи Андрія Сайка дивували багатьох, але згодом районні та міські керівники освіти вже цитували його і впроваджували згадані принципи в життя. "Коли директор школи щодня не займається навчально-виховним процесом, не підвищує рівень психологічних і педагогічних знань, а переймається тільки господарською та адміністративною роботою, він як педагог і керівник творчого колективу буде скоро втраченим". Або інші його настанови: "Трубу чи дах ремонтувати потрібно - ніхто цього не заперечує. Усе це можна виконати за день чи два, навіть за тиждень. А навчально-виховний процес за день чи тиждень не надолужиш, він - постійний і зупинок не сприймає".

Розумова праця в освітньому процесі за філософією А. Сайка, має базуватися на глибокому психологічному аналізі засобів впливу на учнів і вчителів. Андрій Трохимович поділяв думки класиків педагогіки і психології, зокрема В. Сухомлинського, про недопущення і викоринення з освітнього процесу засобів підкорення як найстрашніших і небажаних, які знеособлюють особистість учасників процесу і принижують людську гідність. Це спостерігається там, де не береться до уваги особиста воля чи особисті устремління учня (стосунки "учень-вчитель") чи вчителя (стосунки "вчитель-керівник школи"), керівника школи (стосунки "керівник школи - керівник вищих підрозділів"). У людини не запитують, як вона ставиться до того, що їй безпосередньо пропонується виконувати.

Андрій Трохимович був людиною високої культури і зокрема культури педагогічної, він в кожному перш за все бачив живу людину, ніхто і ніколи не пам'ятає, щоб його рішення або вчинки залежали від настрою. Підлабузників не терпів, їх в його оточенні не спостерігалось. Огидне намагання пристосуватися чи чимось догодити, однозначно ним засуджувалось. Підкорення людини не можливе без крику, погроз, ударів кулаком по столу, "розпикання" гострими, в'дливими словами. Такі "методи" породжують розгубленість, безнадію, німе безвілля. Період Сайка на освітянській ниві був позбавлений таких педагогічних страхіть. Не в пошані був у нього і метод використання колективного "вивернення душ". Він поважав людину, був толерантним до її слабкостей, не допускав жорстокого, бездушного ставлення до неї.

Так звані роки "застою" в освіті Донеччини були роками її розквіту, завдяки чіткій і виваженій системі управління, створеній А. Сайком. Майже 13 років він цю систему створював, удосконалював і довів до високого рівня - впродовж наступних 20 років вона діяла ефективно, витримувала всі зовнішні удари і негаразди. У цей час управління освітянської галузі Донецької області очолювали здібні і творчі учні Андрія Трохимовича Сайка Віктор Шепотько, Леонід Бондарєв, Ігор Сахно, Олексій Гладчук. Кожен з них творчо примножив створену А. Сайко освітянську систему. Вона своїми результатами дивувала суспільство. В область їхали навчатись, переймати досвід. Розпочавши офіційно займатися науковою діяльністю, Андрій Трохимович теж не стояв осторонь від свого "дітища". Його науковий доробок у Донецькому університеті і в Донецькому обласному інституті вдосконалення вчителів відкривав нові шляхи для творчих злетів освітян Донбасу. В умовах радянської доби адміністративний стиль керівництва в державі не міг не впливати на освітянську галузь, але саме педагогічна система Сайка пом'якшувала негативний вплив. Великий загін однодумців Андрія Трохимовича постійно примножувався, і не командними вказівками, а завдяки високорезультативним здобуткам. В області, де панівними були галузі вугледобування, металургії та будівництва освітня галузь також була у великій пошані. Справи освіти в області вирішувалися за принципом народної толоки - були загальною справою. Це ж потрібно було бути настільки мудрим у підході до справи, щоб так зуміти повернути до освітянських проблем тогочасних "монстрів" управління - комітети компартії та виконавчі комітети всіх рівнів. В області велося неформальне змагання перших керівників міст і районів з освітянських питань. Учораšní вчителі стають біля керма деяких міст і районів - В.С. Тетерюк, О.П. Кузнецов, В.С. Тараненко. Вчителі шкіл залюбки запрошуються на посади до керівних органів - В.С. Прилепська, М.П. Завертнева, В.Ю. Носач, Л.Я. Бондарєв, М.В. Фоменко, В.П. Шепотько.

Регіональна кадрова політика того періоду включала просування на керівні посади людей з освіти і науки. Що було, безумовно, розумно і далекоглядно. Ініціатива була складовою всієї педагогічної системи А. Сайка. Ось ті методи, які виникли на Донеччині і розповсюдилися по всій Україні, в Радянському Союзі і за кордоном. 1) Кабінетна система навчання; 2) інтенсивне навчання школярів за системою В.Ф. Шаталова; 3) створення різновікових освітніх закладів для дітей-сиріт; 4) літні табори праці і відпочинку; 5) міжшкільні виробничі майстерні; 6) шкільні краєзнавчі музеї і створення експедиційних груп і краєзнавчих гуртків; 7) програми "Міська школа" та "Сільська школа"; 8) науковий підхід до підвищення кваліфікації освітянських кадрів; 9) піднесення на якісно новий ступінь розвитку освітньої галузі; 10) створення опорних шкіл; 11) створення міжшкільних навчально-виробничих комбінатів; 12) підвищення гарантій соціального захисту вчителів села і міста.

У 1971 році в бесіді з новим міністром освіти Олександром Мефодійовичем Мариничем Андрій Трохимович торкнувся проблеми сирітства. Кількість дітей-сиріт в Донецькій області на той час досягла 5 тисяч, збільшившись за рік майже на 400 осіб. На державному рівні були прийняті закони про сирітство, згідно з якими діти-сироти шкільного віку направляються в школи-інтернати, а дошкільнята, які втратили батьків, але мають старших братів чи сестер, мусять з ними розлучатися, оскільки умов для життя і виховання таких малят у школах-інтернатах не створено.

Андрій Сайко запропонував ряд заходів з удосконалення роботи з дітьми, що залишилися без батьківської опіки:

- створення різновікових навчально-виховних закладів;
- покращення матеріального забезпечення;
- прийняття законодавчих актів щодо захисту майнового стану дітей-сиріт.

До вирішення всього кола проблем через деякий час долучилися багато зацікавлених спеціалістів, роботу яких координував заступник Голови Верховної Ради Міністрів Петро Тимофійович Тронько.

Для реального втілення в життя пропозицій Андрія Сайка знадобився цілий рік. У листопаді 1972 року з'являється Постанова Уряду УРСР про створення різновікових освітніх закладів для дітей-сиріт в Донецькій і Хмельницькій областях "в порядку експерименту". - Мар'їнська обласна школа-інтернат для дітей-сиріт та Вовковинецька обласна школа-інтернат для дітей-сиріт. Дві школи на всю республіку. Першу очолив я, тоді 29-річний директор Вугледарської школи, другу - Василь Микитович Дикий, 50-річний завідувач кафедри географії Хмельницького технологічного університету, учасник війни, колишній перший секретар райкому партії, директор школи.

Освітні заклади - школи, дитячі садки, позашкільні установи, на думку А.Т. Сайка, мають бути світочами розуму, святості і надії для кожного вихованця. Школа - це світ людської довіри, зосередження добрих почуттів і тонких переживань, вічне вогнище освіти і освіченості. В освітніх закладах дитина проводить значну частину свого життя в період найважливішого формування як особистості. Освітні заклади для Андрія Трохимовича були не тільки звичним місцем роботи, а самим смислом його щоденних турбот. Він знав (1973-75

роки) всіх учнів 7-10 класів Мар'їнської школи-інтернату для дітей-сиріт за іменами і прізвищами.

Велика працездатність, постійне бажання все побачити на власні очі, проаналізувати і рекомендувати з метою покращення і особистісна унікальність Андрія Трохимовича сприяли написанню книг, навчальних і методичних посібників. Такі книги Андрія Трохимовича як "Психологічні аспекти керівництва сучасною школою", "Поради молодому директору школи", "Гармонійний розвиток учнів", "Проблеми сучасного сирітства", "Наукова організація роботи керівника школи" не втратили актуальності для сучасних педагогів.

Ці видання побачили світ значною мірою завдяки наполегливим зусиллям його учнів, послідовників та палких шанувальників його таланту - Нікуліної Алли Степанівни, Маринича Олександра Мефодійовича, Фоменка Михайла Володимировича, Бондарєва Леоніда Яковича, Соф'янца Едуарда Матвійовича. Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук А.Т. Сайко захистив, коли був зрілою людиною після завершення завідування обласним відділом освіти (1962-1974 роки).

Протягом цих років в області відбувається масове вдосконалення всіх освітянських ланок:

- широкомасштабне будівництво шкіл в містах і селах з залученням коштів державного бюджету і коштів колективних господарств;
- покращення житлових умов учителів - першочергове надання квартир педагогам в містах, позачергове - в селах, участь в будівництві житла для освітян в селах, з'являються вчительські будинки, виділяються кредити на будівництво житла для сільських вчителів;
- впроваджується, приймається і втілюється в життя довгострокова програма підвищення професійно-освітнього рівня вчителів-предметників, вчителів початкових класів;
- покращується кадрове забезпечення середньої освіти - усі керівники шкіл мають вищу освіту. Відбуваються якісні зміни в розстановці керівних кадрів;
- радикальні зрушення в удосконаленні керівництва школою - започатковуються постійнодіючі семінари для завідувачів відділами освіти;
- психологічні практикуми для керівників шкіл;
- курси для майбутніх керівників шкіл та інших освітніх установ;
- постійний контроль. Стає правилом - 50% робочого часу керівники відділів освіти міст і районів проводять на місцях, аналізують роботу директорів шкіл, надають практичну допомогу, консультують і залучають до дій, які спрямовані на покращення навчально-виховного процесу в кожному конкретному випадку;
- проводиться експериментальна робота і впроваджуються нові підходи у вихованні та навчанні дітей. Збудовані приміщення обласних станцій юних туристів, юних натуралістів, юних техніків;
- відкрито обласну школу-інтернат для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки.

А.Т. Сайко намагався, щоб кожна середня школа являла собою цілісний педагогічний комплекс з виконанням наступних функцій: аналітичної (збирала і аналізувала інформацію, необхідну для прийняття педагогічних рішень щодо розвитку здібностей і виховання учнів); навчальної (повністю забезпечувала глибокими знаннями всіх дітей шкільного віку, якісно формувала у них науковий світогляд і розвивала інтелект); виховної (розвивала творчі здібності дітей та виховувала у них інтелігентність); медико-психологічної (забезпечувала психофізичний розвиток учнів); наукової (зorganizовувала дослідницьку роботу учителів і учнів); методичну (озброювала вчителів і батьків новими досягненнями в даній галузі); ад-

міністративно-господарської (створення умов для якісного навчально-виховного процесу та інших завдань освітнього закладу).

Середня школа була зоною великих дій, що розгорнулися на освітньому просторі країни, зокрема Донбасу, залишала глибокий слід у свідомості учителів і молоді. Молоді вчителі, які закінчили школи області, повертаються в свої райони, школи і міста, створюють сім'ї, отримують не тільки житло, а й... свійську худобу - для якісного сімейного харчування.

Пригадуються події далекого часу серпневої учительської конференції 1984 року. У перерві до мене звернувся директор школи №1 м. Сіверська Л.М. Яковенко. У питанні розпач, тривога за початок нового навчального року "в нашій школі надзвичайна подія - протягом двох-трьох місяців 9 вчительок готуються стати мамами..."

"Це ж здорово!" - відреагував я.

"А як же вирішити проблему з викладанням предметів?"

"Обіцяю вирішити за рахунок вчителів інших шкіл, зокрема Званівської", - заспокоїв її.

Молодий вчитель на селі - це потужна ідеологічна й моральна підтримка. Це по-державному розумів Андрій Трохимович. В області 18 сільських районів, щорічно в експлуатацію здавалося до 10 будинків для сільських вчителів і стільки ж закладалися нових будівель. Дехто з міських керівників намагався вплинути на А.Т. Сайка, висувуючи аргумент недостатніх пайових внесків освітньої галузі для будівництва житла для міських вчителів. Проте Андрій Трохимович вмів вести переговори з керівниками виконкомів, відомчими господарниками і міські вчителі на квартирному обліку більше року не перебували. А десятки, якщо не більше, вже в перший робочий день отримували ключі від комфортабельних квартир. Те ж саме відбулося зі мною в м. Вугледар. Будинки для сільських вчителів згідно з програмою, розробленою під керівництвом А.Т. Сайка і затвердженою облвиконкомом наприкінці 1973 року, на період до 1993 року будувалися до 1990 року.

Молодий вчитель на селі - центр молодіжного духу. До нього тягнуться випускники школи, він зразок для тих, хто залишається жити й працювати в рідному селі. Для цього потрібно створювати на селі нові робочі місця. Депутат обласної ради А.Т. Сайко постійно ініціює прийняття всіляких рішень щодо розширення мережі робочих місць в містах та селах. Соціальний переустрій донецьких сіл, який розпочався у Волноваському і Мар'їнському районах, знайшов гарячу підтримку А.Т. Сайка.

Рідкісна інтуїція Андрія Трохимовича дозволяла не тільки творчо працювати на обласному освітньому рівні, але й об'єднувати однодумців в районах та містах Донецької області. Усі роки його роботи були насичені напруженою працею: обов'язкова поточна робота у виконкомі, засідання місцевих виконавчих комітетів, прийом громадян на місцях, виїзди безпосередньо в освітні заклади, ротація педагогічних керівників...

Під його керівництвом для педагогічних працівників різного рангу постійно проводяться семінари-практикуми: "Психологічні основи керівництва сучасною школою" - для директорів шкіл і працівників методичних кабінетів; "Педагогічна майстерня: сучасний урок", "Кабінетна система навчання", "Удосконалення педагогічної майстерності" - для вчителів і керівників позакласної роботи.

А.Т. Сайко був прихильником "командного" підходу в роботі. Завдяки такому підходу розвиток освіти набрав значних темпів. На перший погляд, величезний організм освітньої галузі розвивався за сталою моделлю, що переходила з одного навчального року в наступний. Насправді ж А. Сайко і його однодумці на місцях формували новий порядок в освітніх закладах, який полягав у створенні єдиної обласної системи освіти - від дитсадків і шкіл до вузів. Всім знаходилося своє творче місце - планували, будували, підвищували свій фаховий

рівень заочним навчанням, самоосвітою, курсовою підготовкою в обласному Інституті удосконалення вчителів, на семінарських заняттях керівників відділів, методичних кабінетів, керівників шкіл, класних керівників учителів різних профілів. Постійне з року в рік навчання набуло розголосу в системі партійного і державного навчання. Сільські райони їхали навчатися до волновахців і мар'їнців, міські виконкоми - до донеччан, сніжнянців і горлівчан. Освітні керівники встигали жити насиченим творчим життям - директори шкіл В.В. Оліфіренко з Тельманівського району і К.С. Приходченко з Донецька, В.І. Романько (Новотроїцька СШ) захистили дисертації кандидатів наук.

Виникла і набула широкої міжнародної популярності нова модель підліткових об'єднань - табори праці і відпочинку, що розпочали роботу весною 1974 року на Артемівщині. З доброї волі талановитого педагога-організатора А.Т. Сайка новий вид роботи з підлітками в канікулярний час на 20 років розповсюдився в ряді сусідніх країн.

Андрій Трохимович вмів вів освітянську галузь шляхом перетворень, завдяки яким вона постійно була лідером культурно-освітніх змін на Донеччині. У своїй діяльності він керувався критерієм: перед тим, як вимагати щось від вчителя чи керівника освітнього закладу, треба їх поважати, створивши необхідні умови для плідної роботи. У сфері спілкування Андрій Трохимович був визнаним оратором, у самопізнанні - невтомний і ретельний працівник, в народній педагогіці - плідний будівничий, перспективний фундатор. Його творчі стежки життя були різноманітними: робітник, студент, вчитель, захисник рідної землі від фашистських загартників, вчитель, директор школи, партійний керівник, завідувач відділу освіти Донецької області, науковець вищих навчальних закладів, експерт педагогічної справи.

Життя сформувало в нього особливу здатність до пізнання людини, якою керуєш, - і для цього потрібні були не лише анкетні дані чи виробничі характеристики. Він у першу чергу намагався збагнути душу підлеглих, розуміючи, що саме там приховані найкращі потенційні можливості людини.

А.Т. Сайко надавав великого значення широким науково-практичним форумам освітян, полюбляв бувати на зборах завідувачів відділами чи директорів шкіл, які об'єднувалися однією метою роботи семінару чи конференції. Кожен з названих видів колективного єднання керівників різних рівнів збагачував досвідом підготовчої і практичної роботи, надавав імпульс творчо використовувати досягнення сусіда, перерости його у якість.

Вересень 1973 року. Андрій Трохимович входить до складу офіційної делегації освітян України для поїздки в Сполучені Штати Америки. Повернувшись додому, заходився поновому налаштовувати харчування дітей в школах-інтернатах. Розмовляли на цю тему ми досить часто. "Діти в США їдять часто, використовують разовий посуд, і щоб щось змінити повинна вестися відповідна державна політика - це його слова. - Розроблені цілі теорії харчового забезпечення дітей шкільного віку, видані спеціальні бібліотеки про організацію дитячого харчування. Щоб розглянути будь-які зміни в дитячому харчуванні шкіл-інтернатів чи дошкільних закладів потрібно змінювати існуючі нормативи - від початкових санітарних норм до вищого рівня".

А.Т. Сайко належав до категорії діячів, які примножили історію рідної землі своїм талантом, своїми трудовими подвигами. І країна достойно поцінувала талановитого педагога-організатора: орден Леніна, звання "Заслужений учитель УРСР".

І зовсім неочікуваною видалася постановка питання "Про персональну справу комуніста А.Т. Сайка" на засіданні бюро Донецького обкому компартії України 26 вересня 1974 року. Чи був це експромт першого секретаря В.І. Дегтярьова? Чи то більш впливові фігури вирішили "погратися" із заслуженим та ініціативним працівником без будь-яких доказових

аргументів, чи небажання вирішувати нові освітні проблеми напередодні наради міністрів освіти всіх республік?* Зараз відповісти на ці питання вже нікому. Події ж розгорталися так. Напередодні засідання А.Т. Сайка ніхто з обкому не попередив про розгляд його справи. Перед початком засідання Донецького обкому перший секретар В.І. Дегтярьов у вітальні з усіма учасниками бюро привітався за руку. Привітався він і особисто з Андрієм Трохимовичем, задавши звичні питання: "Як здоров'я? Як справи в освітній галузі?" Роздали інструктори обкому кожному офіційний листок засідання. Під номером 4 значилося: персональні справи. Все традиційно, все звично. А.Т. Сайко і гадки не мав, що затівається в цій залі жорстока розправа над ним, швидка і нищівна. Три основні питання було розглянуто без "спеціального нажиму", за тим - питання про вже завершені дві "персоналки" про зняття партійних виговорів. Андрій Трохимович сидів і обдумував заплановану нараду міністрів освіти союзних республік в Донецьку і Мар'їнці з питань відкриття інтернатів для дітей-сиріт, коли провести наради, кого запросити... І ось донеслося: "слухається персональна справа члена КПРС Андрія Трохимовича Сайка..., збиралися готівкові гроші... від завідувачів райміськвідділів освіти... привласнювалися... проектна документація для школи-інтернату... пригосталися міністерські візитери під час серпневих учительських нарад... Є думка виключити Сайка А.Т. з лав партії і звільнити з посади..." Як обухом по голові! Як "вправляють мізки" і приймають "оргвисновки" на засіданні бюро обкому компартії Андрій Трохимович добре знав. "Переляку я не відчув, хоча відчуття приреченості і пустоти пригнічувало. У роки війни мені довелося перенести і не таке. Я діяв за згодою людей, ці кошти зароблені ними кривно, жодної копійки ніхто не привласнив, не пропив; не проїв", - ділився зі мною наступного вечора в своїй квартирі Андрій Трохимович. Без сумніву, за цим наклепом стояла людська підлість і підступність. Засідання обкому вів перший секретар Донецького обкому В.І. Дегтярьов, відомий своїм крутим норовом і владністю: "Обговорювати тут нічого!" - різко і надто грубо осадив розгубленого звинувачуваного: "Нічого виправдовуватися, зробив - відповідай..." Миттєва тиша в залі. Підіймається з місця О.П. Пабат, завідувач фінансового відділу облвиконкому: "Розглядається питання не про те, який хороший Андрій Трохимович, а звинувачення у привласненні коштів..." Поборовши мить тиші, він продовжив: "Пропоную товаришу Медянику (голова облпарткомісії), як годиться, все вивчити... пропоную... Оголосити сувору партійну догану... і звільнити з посади..." Так за неповні п'ять хвилин була вирішена подальша доля талановитого організатора освітньої галузі Андрія Трохимовича Сайка. Перший секретар був чудовим режисером трагікомічного шоу. Чим йому не догодив А.Т. Сайко? Він був надто делікатною і вихованою людиною і боротися проти партійного керівника не став. Життя все зробило саме - згодом першого зняли і пересунули. Хто виграв і хто програв від звільнення А.Т. Сайка? Обком партії комуністів почив наприкінці серпня 1991 року. Десь наприкінці дев'яностих років минулого століття з'явився фонд імені В.І. Дегтярьова для підтримки діяльності творчої інтелігенції Донецька. Фонд опікується вугільною галуззю і про освіту мова не йде. В.І. Дегтярьов чимало зробив для розвитку Донецької області і її адміністративного центру - Донецька. До розвитку освіти він теж долучався і це приносило відповідні позитивні результати. Але його дивовижний вчинок із А.Т. Сайком на довгих 4 місяці залишив освіту області взагалі без керівника. Стабільна і чітко відрегульована система роботи з педагогами і керівниками освітніх закладів дала збій, це негайно погіршило стан усіх освітніх справ. Щоб усе відновити і розвивати далі знадобились роки копійки праці, а дещо було втрачено назавжди.

* на 16-18 жовтня 1974 року у Донецьку була запланована нарада міністрів освіти союзних республік

Подальша доля Андрія Трохимовича була нелегкою, але його вміння долати труднощі ще раз підтвердило його найвищу майстерність і професіоналізм у сфері освіти. Він захищає дисертацію з педагогіки, працює доцентом в Донецькому державному університеті, Донецькому інституті післядипломної освіти. Результатом цієї праці став підготовлений ним чисельний загін педагогів-спеціалістів і науковців. Одночасно А.Т. Сайко проводить велику наукову роботу, яка відображена в ряді наукових статей з історії, педагогіки та краєзнавства.

Андрій Трохимович міг радіти кожному дню життя і вчив цьому своє оточення, беріг гідність вчителя і знайшов своє достойне місце в житті Донеччини. Він творчо розвивав три шляхи розумової дії: благородний (міркування), наслідування (легкий) та дослідницький (важкий).

Творчий шлях Сайка Андрія Трохимовича завершився на мар'їнській землі. Тут його скромна могила на південному кургані за містом, а з другого кургану - північного - видно будівлі Мар'їнської школи-інтернату для дітей-сиріт. Першого в Україні, до створення якого доклав багато розуму і дій Андрій Трохимович.

А. Т. Сайко не лише для мене був зразком високої моралі, естетичної культури і духовності. Його одержимо-жертвне, повне патріотизму життя було підпорядковане творінню заради людей.

Бондарев Леонід Якович (1938-1997) - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі у 1970-х роках, відомий науковець-педагог, одним з перших в Україні запропонував, розробив і впровадив модульну систему освіти, досліджував проблему формування особистості викладача в умовах університету.

Народився 11 серпня 1938 року в с. Сулими Сумської області у селянській родині. Закінчив філологічний факультет Донецького педагогічного інституту (1960-1965 роки). Працював учителем, заступником директора школи, завідувачим Жовтневим районним відділом освіти в м. Маріуполь. Завідуючий Донецьким обласним відділом народної освіти (1977-1981 р.). Завідуючий кафедри педагогіки та психології Донецького національного університету, доцент (1984-1997), доктор педагогічних наук (1997). Автор наукових статей та наукових посібників, співавтор трьох монографій.

Л.Я. Бондарев - один з перших в Україні опрацював наукові засади модульного навчання, підготувавши тим самим підґрунтя для впровадження Болонської системи освіти.

*Життя - це не ті дні, що минули,
а ті, які запам'яталися*

Сократ

СЛУЖІННЯ ЛЮДЯМ

З Леонідом Яковичем Бондаревим я офіційно познайомився у 1960 році. Зустрілися вперше в стінах Донецького педагогічного інституту - ми були однокурсниками, тільки вчилися на різних факультетах, у гуртожитку мешкали в сусідніх кімнатах. Прояви активності, молодого запалу і жадоби до лідерства ми реалізовували одночасно в комітеті комсомолу інституту. Тільки з Леонідом у нас були різні "вагові" категорії - він старший за віком на п'ять років, навчатися прийшов після служби в морфлоті, був членом комуністичної партії. За моїми плечима був лише досвід учня і шкільного комсорга. Студентство - не пенсійний фонд, і в паспорт ніхто не дивився. Леонід був яскравою особистістю серед нашого студентства - високий, красивий, чарівні, лагідні, ясні очі зачаровували співрозмовника. З ним хотілося спілкуватися, робити спільну справу. Він був доброю і товариською людиною, його лідерство в студентському гурті було не показним, а справжнім, привабливим. У житті буває всяке, але не пам'ятаю, щоб від нього почув лайливе слово чи якісь грубощі, амбітні претензії.

Перша наша інститутська перевиборна комсомольська конференція в листопаді 1960 року закінчилася виборами комітету комсомолу. Головою комітету обрали Леоніда, а мене - завідувачем редакційними справами. Наші загальні студентські інтереси доповнювалися додатковими навантаженнями і мою юнь (17 років) Леонід терпляче направляв в потрібному напрямку. Коли часу не вистачало в інститутських стінах, то продовжували "творчо думати" в студентському гуртожитку. Він жив у кімнаті № 5, а я поряд - в кімнаті № 6. Цікаві комсомольські ініціативи закінчувалися в більшості спортивними змаганнями і культосвітніми заходами. Леонід був чудовим спортсменом, любив гандбол і волейбол. Я віддавав перевагу легкій атлетичі - стрибкам у висоту і бігу на короткі дистанції. Об'єднувала нас також і щойно сформована інститутська команда КВК. Тільки команда медичного інституту була нашим реальним конкурентом, а

політехнікам ми програвали у гумористичних мініатюрах. Прямі ефіри тих ігор були досить напруженими - по 5-6 годин. Усі учасники гри були "мокрі" від фізичної і психологічної напруги, глядачів багато - тому ігри переносили в спортивні зали інститутів. Популярність гри була досить високою, потрібно було пильно стежити за мовними виразами. Леонід, наш комсорг, був студентом-філологом і отже ніс подвійну відповідальність.

Леонід Якович прийшов у студентство після армії і міг би задовольнитися спокійним або розважальним характером життя, як це робили його ровесники, але це було не в його характері: він прагнув весь час удосконалюватися - і фізично, і духовно, мав гнучку психіку, підходив до розв'язання будь-яких задач різноманітно, творчо. Наведу два приклади з мого комсомольського життя. Новорічні факультетські газети завжди змагалися за першість в оцінці комітету комсомолу. Згідно з моїми спостереженнями газета фізико-математичного факультету створювалася колективно, задіяна була значна кількість студентів 1-5 курсів. Газета філологічного факультету готувалася двома особами - один малював, а другий - "за всіх усе писав" з газет "Комсомольська правда" і "Комсомолец Донбасу". Мої намагання оживити роботу філологічної редакції нічого позитивного не дали, бо редактор П., на той час близький до 30-річчя, мав важкі амбітні прояви характеру і розраховував в майбутньому бути головним редактором обласної газети. А конкурс в інституті звичайно буде їхнім. Так було завжди, але не в 1961 році. Традиційно, за художнім оформленням вигравала газета філфаку, але її переписаних "моральних повчань" ніхто не читав, а до газети фізмату стояла черга. За моїм поданням на засіданні комітету комсомолу розглядали пропозицію "надати першість фізмату". Більшість членів комітету просиділи мовчки, Леонід уважно вислухав доповідача (мене) і погрози редактора П. Виходячи із складного стану у вирішенні першості газет факультетів, комсорг інституту Л.Я. Бондарев заявив: "Ми майбутні вчителі шкіл і де, як не в інституті нам вчитися виховній роботі. Член комітету комсомолу не похапцем, а детально вивчив справу випуску газет. До його погляду і я приєдную свій голос". Виступаючих після Леоніда не було. Більшість голосів (з 13 членів 9 - "за" і 4 - "утримались") першість присудили газеті фізмату. Це була значуща подія в житті факультетів. На завершення цієї історії слід додати, що амбітний редактор П. швидко пробрався після закінчення вузу до складу провідних працівників Донецького обкому КПУ, але й там не зміг зі своїм характером спрацюватися з людьми, був позбавлений посади і отримав сувору партійну догану.

Ще одна знакова подія сталася наприкінці осені 1961 року. За тодішніх часів члени комітету комсомолу, члени партії (студенти) мали право вільно відвідувати засідання вченої ради інституту і мали дорадчий голос. Л.Я. Бондарев як комсорг інституту був членом вченої ради і мав вирішальний голос. Студентів другого курсу нашого факультету хвилювала якість лекцій з педагогіки, які вів завідувач кафедри педагогіки доцент К. На засіданні вченої ради інституту я попросив слова і виступив, зауваживши, що нас другий рік доцент чомусь і якось навчає за назвою "педагогіка", але студентам від його лекцій одне потьмарення і небажання відвідувати їх. З якими знаннями ми прийдемо до учнів? На завершення виступу, згадав вислів свого улюбленого професора О.І. Бородіна: "В математиці не буває чудес - в математиці бувають лише помилки". Навіть і сьогодні я розцінюю той свій виступ на вченій раді, як вибух небаченої сили. Хто прислухається до студентів? Але це були не лише мої думки, я просто наважився їх довести до викладачів і керівництва інституту. Ректор М.Ф. Хорошайлов не обірвав мій виступ і досить оригінально звернувся до присутніх студентів інших курсів. Мене повністю підтримав Леонід Бондарев і моя однокурсниця, член КПРС Прасковія Гризодубова. Рішення з "інших питань" як правило приймалося з формулюванням "розглянути і вивчити", але резонанс в інститутському студентстві був

страшений: багато моїх студентських друзів нічого доброго не очікували і радили готуватися "йти служити до армії". Довгою буде розповідь про постійні перевірки лекцій доцента К., про приїзд вчених з Києва, про звільнення його з посади. Відчуваючи особливу відповідальність за свій ризикований виступ на засіданні вченої ради, предмет "Педагогіка" за другий курс і державний екзамен я здав на "відмінно". Пролетить час і кафедрою "Педагогіка" керуватиме Бондарев Леонід Якович, а аспіранткою у нього буде моя молодша донька Ольга.

Редагування газет проводилося і в гуртожитку, що розташовувався по вулиці Челюскінців №186, де зараз функціонує економічний факультет університету. На нашу радість і подив біля вітрин з факультетськими газетами майже завжди були студенти, особливо фізико-математичного факультету та студенти-філологи. Дівчата, які готували матеріали для газети, гуртувалися біля Зіни Кісунько (кімната № 51), а хлопці біля мене (кімната № 6). Проблем в студентському гуртожитку вистачало. Тривалий час в зимовий період досить слабо працювало автономне опалення через застарілий котел у підвалі і постійні зміни студентів-кочегарів. Усі мешканці гуртожитку сильно мерзли і використовували для додаткового обігріву верхній одяг. Другою нашою бідною були кусючі паразити, які впевнено окупували чотири поверхи - клопи. На честь "несанкціонованих студентів" хлопці назвали газету "Клоп", бо кусалися гумором не гірше за цих істот. Леонід Бондарев як сусід і філолог надавав мені редакційну допомогу. Наші газети завжди мали певний "настрій" і багато з них через якийсь час "конфісковувалися" по домівках нашими читачами. Зараз приведу частково текст газети "Клоп", яку я бачив і, сміючись до сліз, перечитував у 2001 році в с. Маяки Слов'янського району. Її зберіг "герой" номера Олексій Стукало, мій однокурсник і сусід по кімнаті, а пізніше - директор місцевої школи. Олексій неабияк мерз зимовими ночами від "інтенсивного опалювання гуртожитку" і поверх ковдри накидав купу верхнього одягу. Я вирішив "прогріти" товариша віршами (за допомогою Леоніда Бондарева) і карикатурою - змерзлий студент під кіпами одягу, а поруч - двоє напівроздягнутих малюків:

*І морозів ще немає,
І вітрів не чуть виття,
А Стукало замерзає
Мов тримісячне дитя.
"Подивись но, сестро Ньюшко,
Як отой дивак дрижить!
Дай йому свої пелюшки:
Він без них не може жити".
"То ж нехай бере й мотас
У пелюшки змерзлий ніс.
Може згодом він пізнає
Звідкіля ти їх приніс!"*

За дивовижну доброту і виваженість Леоніда Бондарева поважало близьке оточення: студенти, викладачі, старші за віком, молодші.

Таким він був завжди, за будь-яких обставин, перебуваючи на тій чи іншій посаді. За ці риси характеру його любили комсомольці інституту, учні маріупольської школи, де він вчителював і працював заступником директора з виховної роботи, учителі і керівники освітніх закладів, з якими він спілкувався як завідувач Жовтневого райвно м. Маріуполя. Як керівника, організатора освітньої галузі Донецької області, Леоніда Яковича вважали демократичним, порядним. Підлеглих він розумів і цінував їхню важку і копітку працю на освітній

ниві. Стосунки з людьми, учасниками управлінської діяльності, будував на принципах співпраці і співдружності. У цьому вбачав успіх справ, авторитарний стиль керівництва заперечував повністю і прояви його засуджував і намагався "авторитарщика" переконати власними методами - доброзичливим ставленням, чарівною посмішкою. На "килим" до Леоніда Яковича йшли хвилюючись, але нікого не трясла лихоманка від жаху, бо підлеглі знали, що в його кабінеті землетрусів не буває, що винуватці не будуть відчувати себе приниженими. Його справедливі зауваження спонукали до найшвидших дій, щоб виправити недоліки. Відвертість і щирість, прямота і правдивість в оцінці ситуації - ось що було характерно для стилю управління Л.Я. Бондарєва.

Працюючи з керівниками шкіл району і області, він завжди виходив з того, що на чолі навчального закладу стоять мудрі і професійні люди, і що немає потреби нав'язувати їм щось чужорідне, не властиве для виконання в тій чи іншій школі. Як добропорядний школяр зберігаю і до сьогодні записи про його виступи на нарадах і семінарах. Найбільше вражала мене простота і доступність викладу питання. Відчувалося, що не один рік пропрацював вчителем у школі. При відвідуванні шкіл в нашому районі він ніколи не порпався в паперах, не шукав "бліх" для майбутніх виступів. Серед вчителів будь-якої школи, а ми з ним відвідали їх не один десяток, на рівних вів бесіду, цікавився не лише успіхами і проблемами в роботі, цікавився здоров'ям, побутовими умовами.

Ось приклад наради в облвно від 22.04.80 р. про результати фронтальної перевірки області, доповідав перший заступник Міністерства освіти УРСР Г. Тараненко. Присутні І.Г. Ворхлик та Р.Ф. Соболева (завідувач відділу обкому комсомолу КПУ; заступник облвиконкому).

Доповідач говорив, а ми неначе гіркі пігулки ковтали: 448 другорічників області не з'явилися на заняття у вересні 1979 року; 143 учні із 4-8 класів переведені у вечірні школи; вибуло із 9-10 класів 705 школярів. Артемівський район (де я був завідувачем районного відділення освіти) не виконав плану із направлення учнів до ПТУ.

Доповідач говорить про якість знань: із 1700 учнів області, що були охоплені перевіркою Міністерства освіти, лише 89,2% виконали контрольні завдання. Посипались обвинувачення, що в містах і районах не знають, скільки одиноких матерів, що зростає кількість правопорушень серед неповнолітніх.

Сидів і думав: чому у всіх місцевих негараздах, породжених загальними соціальними негараздами суспільства, винна тільки школа? Чому вона вся в "гріхах", а ще тримається на ногах?

Сміливця, який би виступив із виправданнями, не знайшлося, бо коли говорить лисиця, півні мають слухати й гарненько обдумувати її слова. Так в народі віками говорилося, так воно і в ті роки велось...

Леонід Якович був справжнім педагогом, таким він залишився, і вченим, коли перейшов на роботу завідувачем кафедри педагогіки в Донецький державний університет. Цілеспрямований, добрий, відвертий. Стороннім здавалося, що у нього все в житті просто, легко, красиво. Ті, хто користувалися душевною щедрістю Леоніда Яковича, не підозрювали про його тяжкі хвороби, а він спалював себе на роботі в пошуках нового.

Восени 1992 року професор-славіст з Оксфордського університету Пітер Генрі повідомив ректора університету про свій приїзд. Опікуватися закордонним гостем доручили завідувачу кафедри Л.Я. Бондарєву. Ректор В.П. Шевченко інтуїтивно вірно зробив вибір. П. Генрі завітав до університету в лютому того року, побував він і в Артемівському районі, у музеї письменника Всеволода Гаршина, познайомився з провідними вченими університету зініціював проведення Гаршинської наукової конференції в Донецькому університеті і Артемівсько-

му районі. Черговий візит світового гаршиніста був присвячений підготовці цієї конференції. Під час проведення прес-конференції 4 грудня 1992 року в м. Артемівську Пітер Генрі торкнувся питання використання модульного навчання у вузах Англії. Присутній доцент Л.Я. Бондарев взяв на озброєння цю інформацію про новації колег в британських вузах: ідея модульного навчання і виховання не була для нього зовсім новою, але в рідному університеті цього ніхто не запроваджував. І ось на кафедрі педагогіки під керівництвом Леоніда Яковича була розроблена і частково реалізована концепція підготовки педагогічних кадрів до модульної системи навчання. Експерименти були організовані, наскільки я знаю, у педагогічному класі Маріупольської школи, яким керував П.І. Мазур в звичайній сільській школі - Опитенській - під керівництвом директора В.Г. Жучка (1993 рік).

У докторській дисертації і монографії - "Формування особистості вихователя в умовах університетської освіти" (1996 рік) один з розділів Л.Я. Бондарев присвячує дослідженням з модульного навчання і виховання. Про Болонську конвенцію тоді ще мови не вели, до масового переходу на нову систему навчання у вузах ще залишалося майже 10 років. У монографії вчений відзначав: "Чим раніше ми переглянемо складові елементи психолого-педагогічної технології, тим швидше Україна увійде до складу країн, де повною мірою може розкритися творчий потенціал не лише студента, а й викладача".

Цей приклад свідчить про далекоглядність і відчуття нового в науці Леонідом Яковичем. Докторську дисертацію він захистив у 1997 році, його науковим консультантом була донька видатного педагога - Олена Василівна Сухомлинська.

Людина, майстер-педагог, вчений - він ніс людям знання і доброту. Його визнавали, до його порад прислуховувалися і виконували їх. Завжди комунікабельний, він гуртував навколо себе однодумців для чергової справи. Енергійність, відповідальність, талант, на жаль не можуть відвернути від хвороб. Не витримало на 61-му році і серце Бондарєва.

Хворе серце у Леоніда Яковича було і раніше. Така реакція головного двигуна організму завжди є відповіддю на надмірні фізичні та нервові перевантаження. Їх у нього вистачало, бо працював, не збавляючи обертів: читав лекції, писав монографію і численні статті, готував дисертацію і сам здійснював наукове керівництво дисертацій. Короткі години відпочинку проводив на власній невеличкій пасіці. Спокійний, впевнений, простий, енергійний, світлий, з іскринками життєлюбця, чисті очі.

Він таким і пішов від нас, залишивши в пам'яті світлу пам'ять про себе.

Все далі несе нас ріка життя, нові обличчя, нові підходи, оцінки у вирі сучасних проблем освіти. На превеликий жаль, вже немає серед живих Леоніда Яковича Бондарєва, проте суспільне значення і практична цінність його діяльності залишаються вагомими і актуальними для сучасної освіти.

*Користь середньої освіти для всього життя
сильно залежить від якості вчителів, тобто від їх
впливу, а не лише від кількості предметів і
навчальних годин.*

Д. Менделєєв

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Знаю Віктора Федоровича Шаталова з далеких 1970-х років, в моїй домашній бібліотеці маю більшість його книг і сотні журнальних та газетних публікацій. А скільки переглянуто телепередач з його участю!

Перший раз я став учасником шаталівських курсів, коли працював вчителем математики Вугледарської школи Мар'їнського району. Пізніше спілкувався з ним особисто на вчительських зустрічах в Києві (травень 1987 року) і І освітянському з'їзді в Москві (грудень 1988 року). Наші прізвища близькі за алфавітом, тож на цих форумах наші місця були поряд і в палаці "Україна", і в Кремлівському палаці з'їздів. З'їзд у Києві запам'ятався присвоєнням Віктору Федоровичу почесного звання Заслуженого вчителя України. На згадку про Всесоюзний з'їзд освітян у Москві у мене збереглася фотографія донецької делегації у Володимирському палаці. Через місяць В.Ф. Шаталову присвоїли почесне звання "Народний учитель СРСР". Це сталося у січні 1989 року, до речі він єдиний у Донбасі, хто удостоєний цього звання. Крім того, В.Ф. Шаталов нагороджений орденом Святого Миколая Чудотворця за примноження добра на землі, відзначний премією Фонду Дж. Сороса, обраний почесним президентом італійської літературно-історичної асоціації ім. Данте Аліг'єрі. Отже, багаторічна педагогічна діяльність зробила Віктора Федоровича Шаталова популярним не тільки в Україні, але далеко поза її межами.

В усі часи людство намагалося збагатити своїх нащадків знаннями, зробити активними будівниками світлого майбутнього, самостійно приймати участь у суспільно-корисній праці країни. Педагогічна система В.Ф. Шаталова, що сформувалась у звичайній середній школі м. Донецька, перетворила його ім'я на символ новаторства, педагогічної творчості й винаходу. Процес навчання у Шаталова проходить без примусу і дає широкі можливості для виявлення індивідуальних особливостей і

Шаталов Віктор Федорович - вчитель-новатор, народний учитель СРСР (1990 р.), заслужений учитель України (1987 р.), лауреат премії імені К.Д. Ушинського, імені Н.К. Крупської, "Соросівський учитель". Автор системи навчання із використанням опорних сигналів. Використовує педагогіку співробітництва, ігрові форми занять. Професор Донецького інституту соціальної освіти, дійсний член Російської Академії освіти та розвитку, почесний професор Киргизького національного університету. Кавалер ордена Миколая Чудотворця "За примноження добра на Землі". Член спілки журналістів України.

Народився 1 травня 1927 року в учительській сім'ї у м. Сталіно (нині Донецьк). Після завершення навчання в школі призваний на військову службу (1945 р.), учасник Другої світової війни. Закінчив фізико-математичний факультет Сталінського державного педагогічного інституту (1953 р.). Працював вчителем математики, директором школи і знову вчителем.

Автор понад 50 друкованих праць з проблем інноваційних педагогічних технологій. Активний просвітитель учительства і шкільної молоді. Має державні нагороди.

здібностей учнів, є основою глибоких і міцних знань - навіть більш глибоких, ніж потребує навчальна програма. У класі Шаталова навчаються слабкі і сильні, сильні розвиваються, і їм ніколи нудьгувати, а слабкі не відчувають себе другорядними. У відомого педагога золоте правило - матеріал повторюється стільки разів, щоб стало зрозуміло усім учням. Кожен крок вчителя знімає страх перед важким матеріалом, тож його методика - методика подолання страху перед навчальним матеріалом. Процес викладу у нього - це не просто розповідь (повторення), а робота з думкою учня. Учитель не лише збуджує, але й підтримує цей освітній і творчий процес: безконфліктно і комфортно для учня, оскільки вчитель перевіряє не знання, а розуміння матеріалу. На озброєнні у Шаталова відомі всім педагогам 22 принципи зв'язку теорії і практики, а на доповнення 20 принципів наочності та 24 правила доступності (обсяг накопичених знань, умінь і способів мислення). Крім того, практичний аспект навчального процесу з 31 принципа активного навчання та ще принципи наочності - 21, і засвоєння вивчених знань - 31. Усі ці положення не просто набуток його педагогічного досвіду, їх потрібно постійно актуалізувати і адаптувати до тієї чи іншої ситуації уроку. Новатор В.Ф. Шаталов будь-який з цих принципів може застосовувати на уроці і поза ним.

Не менше існує щоденних об'єктивних та суб'єктивних педагогічних, психологічних та ін. чинників, які так чи інакше впливають на всю учительську систему роботи. Тобто маємо понад 200 факторів, які вчитель не тільки враховує, а результативно через них впливає на навчально-виховний процес. Усе знати, усе аналізувати, нічого не "переборщити", нічого не випустити - все повинно бути за єдиною технологією. І це все - для дуже різного контингенту учнів - тих, що самі бажають і можуть навчатися, тих, що можуть навчатися лише за умови чіткого контролю або стимулу, а також тих, що не вміють і не бажають вчитися. Віктор Федорович - Бог йому це дав - з тих педагогів, які мають потенціал охопити все одночасно, - змушуючи рухатись здібних, розвивати сили і творчість других та дати шанс третім, поставити їх поряд з першими чи другими. Зваливши на себе за власним бажанням важкий вантаж педагогічної праці, відмовившись від директорських доплат до заробітної плати, мав на меті досягти того, про що мріє кожен вчитель-початківець: навчити учнів навчатися залюбки і знати предмет навіть... краще за вчителя. Чи можливе запозичення, повторення шаталівського методу? Звичайно, можливе. Але Віктором Федоровичем Шаталовим може бути тільки він сам, бо його педагогічний дар унікальний. Маючи багато непересічних талантів, Віктор Федорович, разом з тим, володіє допоміжним резервом моральних і фізичних сил вистояти, не зламатися, не розгубити життєвого оптимізму за будь-яких обставин.

"Золотий метод Шаталова" - це важка праця вчителя, йому довелося проштудіювати масу першоджерел з педагогіки, психології; освоїти методику викладання декількох предметів, осмислити все і дати оцінку з точки зору педагога, психолога, людини (як батька) і на базі цього змоделювати свої дії. Він добре знає як живе, чим дихає, про що мріє учень, учитель, директор школи і освітянський чиновник.

Ще в молодості шукав ідеал людини-педагога і знайшов його... в собі.

Віктор Федорович, за визначенням сучасних вчених, є лідером сучасної вітчизняної педагогіки. Його метод - це співпраця, співпраця між учителем і учнями, що складається з двох частин: педагогічні технології, поєднання прийомів і методів навчання та виховання (вузько) і (широко) - ідеологія методологічної роботи. Педагогіка співпраці створена теоретично і відпрацьована ним практично під час багаторічної праці у школі № 5 м. Донецька. Педагогіка співпраці виникла як процес живої думки і енергійної дії вчителя проти змертвілого адміністрування педагогіки. Принципи педагогіки співробітництва - це принципи повноцінного міжособистісного спілкування, побудованого на повазі до чужої думки, на повній

довірі; це звільнення учнів і вчителів від взаємних підозр, недоброзичливості, нещирості і страху. Результатом такого підходу стають міцні знання учнів, які здобуваються на підставі взаємоповаги і вимогливості, всебічного і невимушеного спілкування. Принципи педагогіки співробітництва підштовхнули Шаталова одним з перших перейти на модульне (блочне) викладання теоретичного матеріалу, наочно фіксуючи його в графічні, знакові і текстові схеми та опорні сигнали. Все це в комплексі стало основним засобом розумової діяльності учнів. Опорні сигнали допомагають учням якісніше засвоювати фактажний матеріал, понятійний апарат, термінологію тощо. Вони орієнтують учнів на виділення головного, формування і закріплення ходу міркувань і доведень, - тобто навчають мислити. Вивчення матеріалу за блоками (тема, розділ) дозволяють учням краще продумати матеріал, зрозуміти логічний взаємозв'язок, сформувавши чітку картину матеріалу, який вивчається.

У процесі навчання роль теоретичних знань тісно пов'язують з відпрацьованими навичками (практична частина). Ці процеси за традиційної методики вирішуються послідовно і відокремлено, що вимагає максимальних витрат навчального часу. За методами В.Ф. Шаталова теоретичний і практичний матеріали розглядаються одночасно у поєднанні. Вивільняється значний час і освоєння матеріалу учнями більш швидке і стимулює їх розумову діяльність. Кожен наступний матеріал, який пропонується учням, містить частковий повтор попереднього, - таким чином відкриваються нові зв'язки і поглиблюються знання. Водночас у Шаталова В.Ф. збалансована в контексті "теорія-практика" технологія навчання здійснюється на підвищеній межі труднощів. Такий підхід спонукає учнів до посиленої напруги розуму і волі. Матеріали в будь-якому класі вчителем подаються науково, але доступно, вчитель розраховує перш за все захопити сильного учня. Подолання труднощів відомого рівня викликає духовний підйом учнів, закріплює їх волю і віру в свої сили, формує самостійність. Вчитель весь час апелює до почуття впевненості у собі у всіх учнів (сильних і слабких).

Методика роботи В.Ф. Шаталова виключає звичні для нас учнівські щоденники, домашні завдання школярі записують на аркушах з опорними сигналами, а оцінка знань (за кожен урок!) фіксується на загальний аркуш обліку знань в класі і доступна всім (так виконується принцип прозорості навчання). Оцінки за навчання учнів можуть змінюватися на кращий результат. За кожен урок учень має оцінку. Низькі оцінки вчитель виставляє тимчасово олівцем, а високі - фломастером. Головне в методиці В.Ф. Шаталова - довести виклад теоретичного матеріалу до найбільш раціонального рівня, а також поєднати повторення того, що вивчали раніше, з новим матеріалом. Мета такої роботи на уроці дає можливість сконцентрувати увагу учнів на головному. Завдяки опорним конспектам учні уважно стежать за логічними зв'язками пояснень вчителя і не витрачають час на письмові записи в зошитах, бо вони вже записані раніше. У цих справах Шаталов високий майстер законів дитячої природи, сприйняття і засвоєння нових знань.

Віктор Федорович на своїх уроках (і в усій своїй діяльності) є людина дивовижна для великого міста - він безконфліктний в пошуках істини. У його діях максимальна вимогливість і максимум толерантності, максимум самостійності і максимум контролю знань, максимальне навантаження учителя і максимальне полегшення його праці. У класі повна рівність - діти і вчитель - одnodумці. Ніякого змагання заради окремих підйомів, немає масових принижень та осудів. У В.Ф. Шаталова та його послідовників відсутні покарання для учнів з будь-яких причин. В класі постійна робоча ситуація без криків чи порушень дисципліни. Кожен учасник навчального процесу знає, що йому робити щодня.

Навчання у Шаталова "переможне" тобто захоплююче, схоже на науковий метод "мозкової атаки", - це навчання з великими затратами фізичних і моральних сил. Особливу увагу

учитель приділяє розвитку пам'яті учнів. Учнівську пам'ять за всіма параметрами потрібно постійно змінювати якісно, навантажуючи все новою інформацією. Формування людини, упевненої в собі і здатної творчо думати, успішно вирішувати соціальні і культурні проблеми, - це надзадача вчителя-новатора, яку він успішно вирішує. Кожен новий урок математики розпочинається у знаменитого вчителя з задач. Вузлові задачі вчитель вирішує на дошці, коментуючи, даючи можливість учням слухати його пояснення і стежили за логічним розвитком думки. На допомогу приходять процес "прокручування" ходу рішення типових задач з учнівськими роздумами і взаємодоповненнями. Кожна нова задача - це нові відтінки, нюанси і особливості, і вчитель визначає ці задачі за групами складності і розподіляє по категоріях учнів. Такі його підходи дають можливість творчо долати бар'єри складності і підніматися за рівнем складності все вище - під кінець курсу вже вирішуються задачі конкурсного та олімпіадного рівня.

Кожен урок Віктора Федоровича є справжньою лабораторією задач, прикладів, можливих варіантів рішення. Замінити творчо його урок неможливо. Звичну перевірку знань В.Ф. Шаталов теж проводить по-своєму: усне опитування, письмове опитування, контрольні (різного типу) роботи, взаємоконтроль знань учнів як при учителі, так і без нього. У В.Ф. Шаталова також свій, оригінальний підхід до шкільної підказки. Він вважає, що невірна відповідь учня біля дошки може бути поправлена учнями з місць. Якщо в звичайній школі підказування є гріхом, то в класі В.Ф. Шаталова це "рятувальний круг". Підказка в нього не тільки набула легітимності, але й стала елементом технології навчання.

Майже дві сотні з існуючих педагогічних принципів застосовує Віктор Федорович, - особливо творчі і оригінальні. Усіх завжди цікавила причина творчих успіхів, його творчий портрет, його портрет як людини і особистості. В.Ф. Шаталов - людина різноманітних інтересів, і, крім математичних формул, його надихають поезії:

*Літа, літа післявоєнні,
Мов снігові баби студені
Нас, тих, що захищали Схід,
Як зерно кинули у світ.
І провінційну нашу юність
Манила щира вільнодумність
І романтична висота -
На те і сила молода.
Уклін мій вам, учителі,
Найкращі люди на землі.
Розумні, чисті як дзеркала,
Всього вам доля прирікала.*

На початку 50-х років минулого століття молодий донецький вчитель фізики і математики Шаталов Віктор Федорович цілими днями "пропадав" у школі, бо іншого собі і не уявляв. Додаткові заняття для багатьох непосидючих учнів займали вчительський час до пізнього вечора. "Вирівнювання" знань учнів за рахунок допоміжних і неоплачуваних уроків якимось впливало на рівень загальношкільних показників, підкреслюючи старанність і працьовитість вчителя. Кожну вільну хвилину, годину Віктор Федорович ставив собі одні й ті ж питання: "Чому у дітей слабкі знання з фізики і математики? Як розпалити у них інтерес до цих предметів?"

Старанного і завзятого вчителя помітили у міському відділі освіти і з початку нового навчального року (1953 р.) В.Ф. Шаталова призначили директором школи. Зменшилося навчальне учительське навантаження, додалися організаторські обов'язки, але додаткових занять директор залишити не зміг: на нього там чекали учорашні учні. Накопичений учительський досвід набагато об'ємніше і багатогранніше характеризував роботу професіонала. У школі набуває обертів навчальний процес "за Шаталовим" - різноманітні фізико-математичні змагання, вечори, привабливі конкурси, екскурсії, імпровізовані і планові шкільні турніри і серед цього - широкий діапазон фізично-спортивних змагань.

Робота нового директора протягом навчального року була напруженою та новаторською: дітей вчили вдумливо читати тексти, свідомо (надійно) засвоювати таблицю множення. Обсяг і глибина засвоєння матеріалу, що вивчався, визначалися не тривалістю безперервних занять одним навчальним предметом, а частотою повернення до раніше вивченого матеріалу з поступовим ускладненням його змісту. Учня надавалася можливість (відкрита перспектива) покращити рівень знань з навчальних тем чи розділів. Відкрито вівся облік успішності вивчених блоків. Але завершувався навчальний рік, і на "голову" директора посипалися претензії від деяких учителів, з райвідділу - за порушення "навчальних нормативів". Залишатися посеред "нескошеного поля" безконфліктний, але з твердим характером, Віктор Федорович не захотів. На все життя покинув "організаційний директорський хліб" і присвятив свою діяльність лише навчанню і вихованню учнів. Його працездатність і наполегливість, його дерзновенність, інноваційність мислення і дій завжди виокремлювали його серед інших педагогів. Кожен навчальний рік В.Ф. Шаталов досягав вагомих результатів. І кожен навчальний рік додавав йому професійної впевненості і самостійності. Років через десять робота учителя оформилася в чітку і привабливу систему.

Тривалі спостереження, порівняння і аналізи привели В.Ф. Шаталова до впевненості, що всі учні без винятку можуть повністю оволодіти програмами вивчення фізики і математики в школі. Перевірений роками шкільного життя метод вивчення навчальних предметів рвався за стіни окремої школи на педагогічний простір міста і країни. Але, як тоді велося, все треба було узгоджувати в компартійних органах: за підтримки тодішнього секретаря шкільного осередку комуністичної партії Івана Дяговця (тоді вчитель історії, нині доктор філології) В.Ф. Шаталов звертається за підтримкою до секретаря райкому партії. А хто і що на партійній ниві жав в шахтарському місті? Хто міг допомогти хоча б порадою Віктору Федоровичу? Секретар (інженер за фахом) майже годину мовчки вислуховував запального вчителя. "Дати оцінку вашій роботі не можу, але підтримка шкільного парторга і ваша впевнена доповідь переконують, що робота вірно спланована і заслуговує на обговорення серед вчительства", - це із спогадів Віктора Федоровича. Щоб виконати настанови партійного секретаря, Шаталов В.Ф. весь свій 13-річний досвід протягом перших трьох місяців 1970 року поклав на папір.

Подальший шлях впровадження методу В.Ф. Шаталова (до речі, як і багатьох інших інновацій) не був встелений трояндами. Він пролягав і через кабінети Міністерства освіти СРСР, і через ЦК КПРС, і через Академію наук СРСР. Кульмінаційною подією, напевно, була влаштована у видавництві "Освіта" прес-конференція вчителя-новатора. У залі зібралося достатньо столичних журналістів газет, представників академії, міністерства. Доповідь В.Ф. Шаталова розтягнулася майже на дві години і супроводжувалася рисунками, схемами, діючими моделями. Після його виступу розгорнулася жвава дискусія. На другий день деякі газети подали інформацію про "неочікуваний" тріумф донецького вчителя В.Ф. Шаталова, про його нові підходи до викладання провідних шкільних предметів. Було це наприкінці

квітня 1970 року, а в травні прийшло рішення Академії наук про проведення експерименту в одній із шкіл Донецька. Не обійшлося без доповіді експериментатора серед наукових працівників Києва і Міністерства освіти України. За експериментальними класами Академія наук організує педагогічну лабораторію, під керівництвом В.Ф. Шаталова. За навчальний рік лабораторія провела навчальні семінари (виїзні і в Донецьку) з охопленням майже 15 тисяч вчителів. Послідовники учителя були активними прихильниками його передових ідей, і найкращими агітаторами за систему Шаталова.

Чи кожен вчитель може працювати за системою Шаталова? Звичайно ні, бо її не сприйме вчитель, який не вважає за потрібне відмовитися від авторитаризму в керівництві навчальною діяльністю школярів. Творчий вчитель, який постійно підвищує професійний рівень своєї роботи і культурний кругозір, буде завжди цікавим для своїх учнів і як вчитель, і як людина.

Крім управлінського натиску, на вчителів "тиснуть" їх учні. Нові форми роботи за системою Шаталова цікавлять колег-сусідів. Вести декілька експериментальних (чи дослідних) класів одночасно є величезною роботою. Навчальні семінари дають можливість освоїти нову систему і вчитель самостійно вирішує питання впровадження її в своїй роботі. У системі В.Ф. Шаталова, здається, все передбачено, все в динаміці, але інші учні, інші часи можуть внести у цю систему свої корективи. Тих вчителів, що пліч-о-пліч працювали з великим реформатором нашого часу, слід послухати і зважуватися на докорінні доповнення і зміни у навчальному процесі тільки за умови остаточного освоєння системи. Як правило освоєння системи В.Ф. Шаталова триває 1-2 роки.

За постулатами Віктора Федоровича освітній заклад - це світоч знань, розуму, святиня і надія суспільства, духовна колицка народу. Неможливо глибоко оволодіти знаннями без зосередження добрих почуттів до об'єкту навчання, тонких душевних переживань. Освіта і освіченість у його баченні - це вічне вогнище людської краси.

Шаталов Віктор Федорович є рідкісною людиною в педагогіці нашого часу, робить велику справу, яка не кожному під силу. Він достойний найбільш високих відзнак, зокрема Герой України. Його метод містить ознаки новизни і корисності, може бути основою для дисертаційних досліджень. Можливості педагогічної системи учителя-винахідника В.Ф. Шаталова ще повністю не розкриті, тут є велике поле для фахової діяльності сучасних психологів і педагогів.

Насамкінець розповіді про оригінального вчителя-новатора В.Ф. Шаталова наведу декілька своїх записів з його уроків. У цих записах - моє власне сприйняття його методу.

"Технологія Шаталова В.Ф. - це боротьба з особистою байдужістю, бажання творити, працювати, радіти життю.

Шаталов В.Ф. діє на уроці з першої хвилини, його особливий робочий стан передається дітям, обличчя їх зосереджені, праця їм в радість.

Шаталов В.Ф. вмів вислуховувати учня, мова вчителя чітка, образна, він майстерно володіє жартом, а діти із задоволенням сприймають жарти вчителя.

Розумом, досвідом, інтуїтивно В.Ф. Шаталов має глибоку відразу до засобів підкорення учня. Вважає це великим злом, бо це веде до знеособлення учня та його приниження. Він бере до уваги особисту волю і особисті устремління учнів. Цим шанує їх людську гідність.

На уроці В.Ф. Шаталова панує психологічний комфорт, бо учні не бояться виклику до

дошки, вони відповідають спокійно і впевнено. Учитель у них перевіряє не так знання, як розуміння навчального матеріалу.

Шаталов В.Ф. практикує спеціальні уроки "відкритих думок", на яких кожен учень отримує можливість поділитися своїми ідеями з однокласниками. В основу цього уроку закладене систематичне читання наукової, популярної літератури, журналів та інших видань.

Вчитель багато уваги приділяє розмовній мові на уроці.

Опорні сигнали постійно використовувалися людством: ребуси, карти, схеми, дорожні знаки, цифри на уроках. Нас оточують не один мільйон опорних сигналів. Шаталов В.Ф. першим серед вчителів-новаторів розробив чітку злагоджену систему використання опорних сигналів у навчальному процесі і розробив структуру їх використання".

Про В.Ф. Шаталова і його педагогічну систему писали "Известия", "Учительская газета", "Радянська освіта", "Правда України", пишуть і сьогодні - "Комсомольська правда", "Освіта", "Педагогічна скарбниця Донеччини", "Відкритий урок", йому присвячена стаття у "Енциклопедії українознавства для школярів і студентів" (2000 р.).

Наукові і практичні розробки В.Ф. Шаталова, його внесок у сучасну педагогіку має загальнонаціональне значення, долає кордони.

Гладчук Олексій Олександрович - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі (1980-1990).

Народився 10 березня 1937 року в шахтарській сім'ї у селі Олександрівка Мар'їнського району Донецької області. Закінчив Мар'їнське педагогічне училище і Донецький державний педагогічний інститут (1966 р.). Пройшов шлях від учителя початкових класів до начальника Головного управління освіти Донецької області і ректора Інституту соціальної освіти. Доцент, Заслужений працівник освіти України. Нагороджений державними нагородами.

Громадський діяч - очолював педагогічне товариство на Донеччині, ініціював і розвинув його зв'язки з німецькими колегами (Бохум, Магдебург). Увів практику міжнародних обмінів для школярів Донеччини.

Активно сприяв створенню і розвитку шкільних музеїв славетних земляків-денеччан Георгія Сєдова, Григорія Бойка, Всеволода Гаршина, Володимира Сосюри.

Ключ до життя - служіння людям

Д. Джексон

РАДОЩІ ТВОРЧОГО ЖИТТЯ

Що таке бути вчителем початкових класів та історії, директором школи та інспектором шкіл, керівником освітньої галузі області та вищого навчального закладу? Це, окрім таланту, що дала природа і батьки, - напружена, щоденна, копітка багатогранна освітня робота. До рідкісних діячів, що мають талант, натхнення і надзвичайну працездатність, належить великий професіонал і патріот Донецького краю Олексій Олександрович Гладчук.

Історія життя нашого сучасника Олексія Олександровича Гладчука здебільшого типова для його покоління. Народився він 10 березня 1937 року в с. Олександрівка в шахтарській родині. Річечка з простою назвою Осикова була і є природним кордоном між його селом і Донецьком.

*Я не забуду вже довіку
ні нашу річку невелику,
ні ниви синьо-вороні,
ні дим Донецька в даліні*.*

Післявоєнне дитинство простих селянських дітей - шахтарчуків, худих і босих хлопчаків проходило без ліцеїв і класів з поглибленим вивченням окремих предметів, але воно залишилося для Олексія Олександровича рідним і близьким.

*Вперто крізь віхолу негод
росли з народу у народ,
росли з побитого коріння,
росли з глибокого терпіння,
росли з голодної сльози
серед всесвітньої грози.*

Весняними дощами відшуміло дитинство, за порогом залишилися навчальні класи місцевої семирічки і перед Олексієм та його батьками постала нова проблема

* на 16-18 жовтня 1974 року у Донецьку була запланована нарада міністрів освіти союзних республік

- де продовжувати освіту? У середній школі чи в гірничому ПТУ? Початок 1950-х років відзначився посиленням інтересом сільської молоді до оволодіння професією учителя та лікаря. У родині Гладчуків довго не вагалися: "Мар'їнка поряд і хлопці там теж навчаються в педагогічному училищі". Отже, рішення сімейної ради співпало з бажанням підлітка.

*П'ять кілометрів - не дорога,
коли до знань несуть ноги.*

Сільські хлопці набору 1951 року в майбутньому стали гордістю не лише училища, а й країни: Олексій Гладчук - керівник відділу освіти спершу Мар'їнського району, потім - Донецької області, Анатолій Санжаревський - керівник району і директор школи, Іван Дяговець - доктор філологічних наук, професор; Василь Марсюк - відомий український поет.

*О, педучилище моє,
тобі і в серці місце є.
Наш старий
студентський сад
і рясний квітник дівчат,
а хлопці всі були поети...
ніякі університети
вже не дадуть нам висоти, як ти, училище! Як ти...*

У житті кожного юнака училище відіграло особливу роль, пробудило поетичний дар і потяг до мистецтва. Окрім традиційних педагогічних підходів у навчанні викладачі намагалися довести до свідомості студентів, що педагогіка - це поєднання науки і мистецтва. Скільки сплигло часу, але колишній випускник Олексій Гладчук жодного разу не зрадив цьому переконанню. Як керівник освітньої галузі регіону, а тепер як завідувач кафедри і керівник вузу, він завжди вважав і навчає цьому інших, що педагогічне мистецтво - це реалізація педагогічної теорії в практичній діяльності на високому рівні педагогічної майстерності. Його багаторічний і успішний досвід керівника різних освітніх структур дозволив йому очолити кафедру педагогіки початкового навчання в Інституті соціальної освіти. В інших вузах міста Донецька, навіть з більшим авторитетом і рівнем, такої кафедри немає і не було можливості продовжувати реалізовувати те, чому присвятив все своє життя. Як практик соціальної педагогіки він вважає своїм завданням дати наукову базу і відповідні сучасності знання студентам у вивченні предмета "соціальна педагогіка". У науковій розробці керованої ним кафедри - дослідження міжособистісних проблем, життєдіяльність людини, співвідношення індивідуума із середовищем, ціннісних орієнтацій, які формує сім'я, школа, виробниче середовище і вуз, вивчення позиції особистості в конкретних суспільних ситуаціях.

Педагоги Мар'їнського училища і Донецького університету, безпосередня щоденна робота з дітьми сформували у О.О. Гладчука особисту програму реалізації аксіом К.Д. Ушинського: "Мистецтво виховання... потребує терпіння... і, крім терпіння, природжених здібностей і навичок необхідні ще й спеціальні знання", він весь час займається самоосвітою. Здобуті знання Олексій Олександрович застосовує у підготовці управлінських рішень під час читання чи лекцій чи навчання апарату управління, семінарів, в педагогічному спілкуванні з колегами.

На розвиток ідей К.Д. Ушинського начальник Управління освіти Донецької області створює свою робочу програму "Усе бачити на власні очі", яка діяла бездоганно понад 20 років. Освітнянських об'єктів в області чимало, одних шкіл понад 1100. Рідкісним винятком були дні, коли О.О. Гладчук не виїздив для вивчення стану справ освітніх закладів. Поїздки на

місце, на думку О.О. Гладчука, це і контроль, і накопичення конкретного матеріалу для управлінської діяльності. Його візити по-різному сприймалися місцевим керівництвом міст і районів області, але висока компетентність, знання вимог документів про освіту, комунікабельність у стосунках з підлеглими і колегами дозволяли О.О. Гладчуку правильно оцінювати ситуацію, приймати ефективні управлінські рішення. Когось хвалив, когось підганяв, щоб не плівся в хвості подій, комусь радив, а декому й докоряв. Керівники міст і районів поради О.О. Гладчука сприймали як негайну чи перспективну установку для покращення роботи. Саме такі відносини стали приводом для будівництва десятків (щорічно!) будівель, шкіл, дитячих садків, будинків для сільських вчителів.

Одна із поїздок начальника Управління до Олександрівського району сприяла прийняттю рішення Донецькою обласною радою народних депутатів про створення і відкриття на селі навчальних закладів нового типу "школа - дитячий садок". Не менше уваги Олексій Олександрович приділяв трудовому навчанню і вихованню школярів: покращання матеріальної бази трудових комплексів, узагальнення досвіду шкільних учнівських виробничих бригад. Обласні змагання юних механізаторів, доярок, рільників, тваринників - усього не перелічити. З його подачі Новолуганська школа Артемівського району потрапила з власною експозицією на виставку досягнень у Москві; учасники виставки привозять 15 медалей (з них 8 - учнівські) і диплом I ступеня. О.О. Гладчук як автор проекту і упорядник випускає друком у видавництві "Донеччина" книгу "Шкільне поле". Реформування освіти в Донецькій області під керівництвом О.О. Гладчука проходить майже завжди на крок попереду, ніж в інших регіонах України: перші гімназії; перші міжнародні спілкування - відрядження школярів до Німеччини, Румунії, Польщі, США, Великобританії, творчі візити вчителів і вечерних зарубіжжя до наших навчальних закладів. Нашим освітянам було що показати, було чому в них повчитися.

Для творчих проявів освітян О.О. Гладчук створює належні умови, надає можливу фінансову підтримку і як голова обласного осередку Всеукраїнського педагогічного товариства. Прикладом можна назвати виділені ним кошти на виготовлення погруддя письменнику-земляку В.Гаршину для меморіального музею в с. Переїзне.

До зважених порад О.О. Гладчука дослухалися не лише керівники районів та міст, а й керівники області та відомств. Особливо це проявлялося в роботі бюджетної комісії Донецької обласної ради народних депутатів, членом якої він був декілька років. Невикористані асигнування по різних галузях за обґрунтованої подачі О.О. Гладчука перерозподілялися на об'єкти освіти. Завдяки його турботам виросло оздоровче містечко для дітей, що потребують соціального захисту, в м. Слов'яногірську, сучасний комплекс споруд в Мар'їнській школі-інтернаті для дітей-сиріт, Опитненська школа в Артемівському районі.

Особливе ставлення в Олексія Олександровича було і є до педагогічних кадрів. Інтуїтивний потяг до педагогіки проявився у нього ще в Олександрівській семирічці, а вже набув конкретних рис, коли він студіював у Мар'їнському педагогічному училищі та в Донецькому університеті. З творчими наставниками йому щастило, і він завжди намагався наслідувати їх в практичній освітній роботі. Звичайно, наслідування доповнювалося його природними здібностями і високою працьовитістю з удосконалення педагогічної майстерності. Працюючи на різних посадах, О.О. Гладчук обожнював талант майстрів педагогічної справи, навчався у них новому, сприяв розповсюдженню й упровадженню передового досвіду, клопотався про відзначення їх праці місцевими та урядовими нагородами. Така відкритість до колег сприяла довірливим і рівнозначним стосункам підлеглих і начальника. Олексій Олександрович десяткам молодих педагогів відкрив шлях у науку, сприявши захисту дисер-

тацій, написанню та виданню ними монографій. Завжди навколо себе гуртував і продовжує це робити зараз талановитих і роботящих педагогів. Його довірливе ставлення до людей базується на високому професіоналізмі, особистій вимогливості й сумлінній праці. Такі риси характеру виховав в собі і намагається доброзичливо їх прищепити кожному, хто потрапляє в коло його учнів, колег, друзів. Унікальна працьовитість і педагогічний талант О.О.Гладчука знайшли своє втілення в практичній щоденній роботі, в наукових статтях і книгах, а поціновування і шана за це - урядові нагороди, почесне звання "Заслужений працівник освіти України".

80-ті роки минулого століття були досить плідними і визначними для освітян Донбасу. Цьому сприяло все - від практичних справ кожного навчального закладу області та державного підходу до управління освітою у містах і районах Донецької області до вдалого вибору керівника її освітньої галузі. Це був золотий період освітян Донеччини. Основою цього процесу став соціально-економічний переустрій міст і сіл області.

Вислів мудреця "Де народився, там і знадобився" найліпше характеризує патріота. Олексій Олександрович Гладчук подвійний, тобто абсолютний патріот - і за місцем проживання та діяльності, і за приналежністю до однієї професійної галузі.

Із записів у його трудовій книжці видно, що від батьківської домівки в радіусі далі, ніж 25 км, він не працював, географічний діапазон місць його роботи - Мар'їнський район і м. Донецьк. За своє життя Олексій Олександрович з Донецького краю відлучався лише на проходження служби в лавах Радянської армії (3 роки), на творчі відрядження до Німеччини (двічі) і США. Поїздки у службові відрядження до столиць і наукові конференції не слід брати до уваги. Можливостей покинути Донеччину було достатньо - і до Москви, і до Києва - та міністерські кабінети не приваблювали творчого педагога. Надходили пропозиції перейти на партійну та господарську роботу, але Олексій Олександрович щоразу дипломатично відмовлявся. Як патріот освітянської ниви, він не міг проміняти своє життєве покликання на тимчасові посади. Вражає різноманіття і кількість всього, що зроблено ним у житті, - це і відкриття шкільних музеїв славетних земляків Георгія Седова, Григорія Бойка, Всеволода Гаршина, Володимира Сосюри, створення шкільних факультативів з вивчення новогоречської мови, загонів юних козачат, організація регіональних та обласних оглядів народної творчості школярів та учнівської молоді; встановлення пам'ятних знаків, пов'язаних з історичними подіями на території Донецької області. Як вчитель історії, Олексій Олександрович - жива енциклопедія Донецького краю. Краєзнавство області неможливо уявити без О.О. Гладчука.

Все далі несе нас ріка життя, нові обличчя, нові підходи, оцінки у вирі сучасних проблем освіти. І на радість всіх освітян (і не тільки) суспільне значення і практична цінність діяльності Олексія Олександровича Гладчука - така ж вагома і актуальна. Колись підлітком він зробив свій вибір у житті і не розгубив, а збагатив його до рівня мистецтва.

Кисляк Кузьма Михайлович (1913-1974) - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі, краєзнавець, автор ідеї і організатор встановлення пам'ятника Т.Г. Шевченку у м. Красногорівка (скульптор О. Гонтар) - єдиного у сільських районах Донеччини. Учасник однієї з вирішальних для Другої світової війни Сталінградської битви на Волзі.

Народився 13 жовтня 1913 року в робітничій сім'ї у Молдавії. Дитячі роки пройшли в Донбасі. Після закінчення Мар'їнського педагогічного училища (1932 рік) працював вчителем початкових класів. З перших днів Вітчизняної війни і до самого її закінчення - у рядах Радянської армії (рядовий, старшина роти). Післявоєнне життя повністю пов'язане із селищем Мар'їнка, що поблизу Донецька - вчитель, директор школи, завідувачий районним відділом освіти. Активний і авторитетний діяч районної громади - обирався депутатом районної ради, членом виконавчого комітету.

Професійно був кращим керівником районної ланки серед освітян Донецької області, за що удостоєний почесного звання "Заслужений учитель УРСР".

*Синам мужицьким всі шляхи
Відкриті, аби хватило волі та снаги*

М. Бажан

ОСВІТЯНСЬКИЙ БАТЬКО

Із глибин народного життя вийшла і сформувалася особистість Кузьми Михайловича Кисляка. Важкі часи юнацького мужніння, становлення як працівника освіти, випробування тяжкою війною на передньому краї оборони. Природна кмітливість, сила волі і вміння знаходити вихід з найважчих ситуацій забезпечували йому лідерство в колективі, а важкі воєнні випробування загартували його дух і посилили відчуття відповідальності. Відтоді він за будь-яких умов був ватажком у колективі, його батьком. Після лихих днів війни загострене почуття відповідальності знадобилося К.М. Кисляку під час роботи в Мар'їнській середній школі. Районна школа - взірць і приклад для наслідування інших шкіл, і директор відповідав всім вимогам. Контингент учнів післявоєнних років був особливим - більша половина дітей виховувалися без батьків, отже напівсирітство і голодне життя розв'язувало руки багатьом слабким до дисципліни підліткам, у кожному класі сиділи переростки, було багато всіляких негараздів. Кузьма Михайлович був і за батька, і за вчителя, і за міліціонера, і, звичайно, обличчям районної школи.

Через багато років він із гумором розповідав про своє директорство. Найчастіше пригадував ось такий випадок. Захотілося Кузьмі Михайловичу вже в перший день директорства якось прикрасити зовсім бідний інтер'єр учительської кімнати. На його прохання дружина Марія Костянтинівна звечора перебрала небагаті сімейні скарби і знайшла прану-перепрану, але охайну і красиву скатертину для учительського столу. Перед уроками вчительська кімната отримала якесь життєве тепло від такої, рядової, але значущої прикраси головного стола кімнати. Усі вчителі позитивно сприйняли дію нового директора. Але наприкінці дня, коли всі зібралися на оперативну нараду до учительської кімнати то побачили безжальну калюжу з-під чорнилки, що стояла на столі. Напружено закінчивши нараду, Кузьма Михайлович промовив: "Одні

приносять до школи майно, а знаходяться такі, що демонстративно, з першого дня плюндрують його. Сподіваюсь, у кожному колективі всі вірно розуміють намагання будь-яким вчинком прикрашати наше шкільне буття. Сподіваюся, що завтра на цьому столі з'явиться нова скатертина від винуватця". Наступного дня зранку, по дорозі до школи Кузьма Михайлович зустрів першого секретаря райкому партії Тетерюка Івана Степановича. Колишній вчитель української мови та літератури на фронтних шляхах змінив фах на партійного керівника, дружина його працювала в школі учителем. Поговорили про шкільні справи і заторкнули інцидент зі скатертиною. Виявляється, у Івана Степановича до війни був подібний випадок, але він зреагував на нього жорсткіше: "Працюючи до війни директором, я за такий вчинок із роботи вигнав" - поділився спогадами І.С. Тетерюк. Та ось несподівано виявилось, що у вчорашньому інциденті винна...дружина І.С. Тетерюка. Але він заспокоїв К.М. Кисляка: "Вину за перекинуту чорнилку дружина сприйняла правильно: - не хвилюйся, скатертину нову знайшла і в учительській буде якось живіше, як того директор бажає".

Іван Степанович після Мар'їнки працював в райкомі партії Волновахи і на все життя залишався вірним шкільній справі, а звання Героя Соціалістичної праці отримав за високі організаторські здібності в агропромисловому комплексі та розвиток народної освіти. Першим помічником в цьому була його дружина - директор Волноваської СШ №5.

Шкільне життя мар'їнських учнів за директорства Кузьми Михайловича живе і передається з покоління в покоління не тільки в домашньому спілкуванні, але й у творах українського поета Василя Марсюка. У багатьох його збірках знаходиться місце Мар'їнській порі післявоєнного часу, але найбільше - в поемі "Донецька прелюдія" (2001 рік, Київ) про школу:

*О школа, перша моя школа!
Згадав - і радість в серце коле.
За що тебе любити так -
Чи то казарму чи барак?
Школа...
Базар веселий і святковий,
Де кожний з нас не випадковий,
Де продавцями - вчителі,
А покупці - то ми, малі,
Малі мерзотники шмаркаті,
Бо сидимо, як миші в хаті,
А в школі кожне, наче біс,
У кожну шпарку суне ніс,
Аби усім лиш показати,
Яке дурне воно й рогате.*

Звичайно, Василь Андрійович у своїх віршованих спогадах не обійшов увагою і вчителів:

*О, де ви? Чи живі - здорові,
Тоді струнки і чорноброві
Завзяті наші вчительки?*

.....

*І вчила горда Тетерючка,
Недоторкана, мов колючка,
Бо чоловік - не просто штука,
А у райкомі секретар.*

Головний організатор шкільного життя - директор, то ж поет з гумором і теплотою гадує народно-педагогічні, але батьківські його вчинки по відношенню до шкільних розбишак:

*А як учити розбишак,
Що школа - храм, а не бардак,
Те знав директор наш Кисляк -
Верховний суд наш і розправа:
За вухо - раз! - відкрита справа,
По шиї - два! - закрита враз.
Тепер лети, мов куля, в клас:
"Й не попадайся ще хоч раз!"
Питали хором: "Що? Влетіло?"
І кожне думало: "За діло!"
І Санжаревський, наш зразок,
Тих слів попробував разок.
Прийом не так педагогічний,
Як бойовий, живий і вічний,
І буде жити, хоч кричи,
Допоки будуть шмаркачі.
.....
Хвала тобі, шкільний поріг!
Ти нас беріг, як тільки міг.*

Хто тільки не потрапляв під "гарячу" руку директора у важкі післявоєнні роки. Анатолія Санжаревського мені пізніше довелося добре знати не лише по освітній чи суспільно-громадській діяльності. Він товаришував з Кузьмою Михайловичем і, залишивши місце роботи у Мар'їнському райвиконкомі, працював директором Мар'їнської школи. Ріка життя директорів шкіл Анатолія Санжаревського і Кузьми Кисляка вже давно добігла до моря Вічності, але добра пам'ять про цих достойних людей живе серед нас...

Пам'ятаю, коли влітку 1960 року в Мар'їнському райкомі партії завели мову про заміну завідувача відділу освіти райвиконкому, претендента зовсім не шукали. Перший секретар, Герой Соціалістичної праці Глухов Захар Миколайович, досвідчений професіонал з "вирощування кадрів" районного рівня, зробив свій вибір: Кисляк Кузьма Михайлович. Він відповідав посаді за віком, - 47 років, за професійною підготовкою (вчитель, директор Мар'їнської СШ), за життєвим гартом (пройшов всю війну) і людським характером - таким чином, повністю задовольняв вимогливого прискіпливого керівника району. Набуті природні якості підкріплювалися і вочевидь: природа гармонійно сформувала Кузьму Михайловича - гарна статура, чорнявий, обличчям красивий, лагідні карі очі. При спілкуванні зовнішні дані доповнювалися багатим, колоритним внутрішнім світом. На мій погляд, К.М. Кисляк міг бути чудовим психотерапевтом або авторитетним священиком. Мар'їнський відділ освіти в області серед сільських районів відрізнявся стабільністю освітянських кадрів. Інколи колеги

по-дружньому кепкували в своєму колі: "Кисляк приїде в облвно, молодих спеціалістів звабить, забере їх до себе, а нам одні пересівки залишаються". Звичайно, тільки людської привабливості завідувача було замало, але його батьківське піклування, чуйне ставлення до молодих вчительських кадрів стало панівним і впливовим серед різного рівня районного і місцевого начальства. Місто Донецьк було поряд з районом і втекти до нього дуже просто - автобуси, потяги і навіть пішки, проте не тікали, бо в районі вчителям давали сучасне житло, працевлаштовували в місцевому господарстві чоловіка чи дружину. Створювали умови для подальшого навчання чи професійного поступу, сприяли просуванню вчительськими службовими сходами, підтримували громадську і професійну ініціативу. К.М. Кисляк міг, як кажуть, вчорашнього випускника вузу призначити заступником, а то й директором школи. Через багато років, аналізуючи тодішні ризиковані призначення, вкотре дивуєшся результативності діяльності учнів К.М. Кисляка - працювали і до сьогодні працюють керівниками освітніх закладів різного рівня, в державних організаціях. Більшість з них удостоєні державних нагород, мають почесні звання і лауреатство різних премій. К.М. Кисляк постійно дбав про професійне зростання своїх учнів, особисто відвідував їхні уроки, знайомився з практичною діяльністю заступника чи директора школи в оцінці роботи вчителя, підвищення його майстерності. Цінні знахідки своїх учнів узагальнював на районних психологічних практикумах керівників шкіл. Як правило, в цьому допомагали досвідчені помічники - завідувач методичного кабінету Карманов Герман Олександрович, інспектори шкіл Мечів Іван Федорович і Бурлага Іван Якович.

К.М. Кисляк мав за правило пропонувати щось співрозмовнику нове в роботі. А сам вже декілька разів обдумав і оцінив кінцевий результат. Знати наперед вдасться не кожному керівнику. Кисляк володів цим мистецтвом бездоганно. Наприкінці 1972 року керівні органи держави приймають рішення експериментально відкрити на Україні два інтернати для дітей-сиріт. На посаду директора висувуються два директора - з Донецька та Макіївки. Але ці люди вирішили скористатися ситуацією і висунули вимоги про виділення їм автомобілів та трикімнатних квартир в центрі Донецька, а до Мар'їнки на постійне проживання їм їхати не заважало. Кадрові негаразди ставили під загрозу відкриття інтернату 1 вересня. Врятував обласних чиновників від столичного гніву Кузьма Кисляк. На посаду директора нового типу школи-інтернату він рекомендував зовсім молодого директора школи, без звань, нагород і амбіцій (автора цієї книги - *прим. ред.*).

Підозріло в обкомівських кабінетах поглядають на претендента:

"Занадто блідий, чи не хворий?..." - запитують.

"Та ні, тож він вперше в таких високих кабінетах, хвилюється..." - відповідає Кузьма Михайлович.

"Відкристе 1 вересня школу-інтернат, заслуженого вчителя присвоїмо..." підводять висновком розмову.

"Не вір, шепоче завідувач, - таким молодим як ти звань не дають..."

Мар'їнська школа - інтернат для дітей-сиріт стала матір'ю-домівкою для багатьох сотень дітей, а почала вона свою роботу у визначений Києвом термін - 1 вересня 1973 року. Учень Кисляка К.М. не підвів свого вчителя, хоча обіцяне обласні керівники забули, а заслуженим вчителем він все-таки став, але вже на іншій роботі.

Мар'їнський район зі сходу оточують терикони шахт Петровського району м. Донецька, височить терикон і у самій Мар'їнці. У далекому 1908 році шахтарі колишньої Карпівської шахти, що на лівому березі річки Осикова, на околиці Мар'їнки підняли на поверхню незвичайний, великий шмат вугілля, схожий на уламок дерева. Збіглося люду подивитися

від господаря до прибиральниці - дійсно, це був шмат доісторичного закам'янілого дерева, а в нього глибоко вп'явся великий камінь. Після кількогодінних зусиль камінь визволили з вугільного полону і господар копальні відправив його до штейгерської школи в Лисичанськ.

Як з'ясувалось пізніше, камінь був метеоритом, що влучив у доісторичне дерево. Пізніше метеорит відправляють до Лондонського всесвітнього музею метеоритів на довічне зберігання, присвоївши йому назву Мар'їнський, за місцем знахідки. Цю історію К.М. Кисляк розповів якось на колишній садибі Карпових, де розташована школа-інтернат для дітей-сиріт. Знати цікаві краєзнавчі історії і передавати їх молодшим поколінням, залучати вчителів до пошукової праці - це ознака справжнього вчителя. Вже працюючи в Артемівську спілкуючись з геологами тресту, знайшов підтвердження історії про метеорит і отримав доповнення до неї: з Лондона надіслали невеличкий уламок Мар'їнського метеориту, який зараз зберігається в геологічному музеї м. Артемівська.

"Керівник школи повинен досконало знати виробництво, де працюють батьки учнів", - це було аксіомою Кисляка. Коли в південній частині району почали будувати сучасну шахту "Південно-Донбаська №1" і забудовувати багатоповерхівками селище Вугледар, школу в ньому очолив автор цієї книги, теж учень К.М. Кисляка.

2 грудня 1972 року я зустрічав усіх директорів району на семінар. Після ознайомчої розповіді про новобудову бригадира шахтобудівників Героя Соціалістичної Партії Віктора Тащилова завідувач відділу оголошує: "Зараз усе почуте ми побачимо на власні очі і наочно відчуємо, спустившись в шахту". За свого життя я пережив багато семінарів, але більше такого не було - на глибині 250 метрів у шахтних виробках, в кліті, в шахтарських обладунках, в шахтарській лазні... Розмов і вражень вистачило надовго.

Кузьма Михайлович навчав своїх учнів не гнутися, не пасувати перед начальством. Поважати потрібно кожну людину і в тому числі начальника, за справи, за конкретні дії, вирішувати будь-які проблеми на рівних. "Розум дають батьки, а посада лише розумному розвиває його здібності", - навчав Кисляк К.М. і це діяло завжди. У присутності К.М. Кисляка високі і пихаті чиновники не поводили себе брутально - вміли стримуватися.

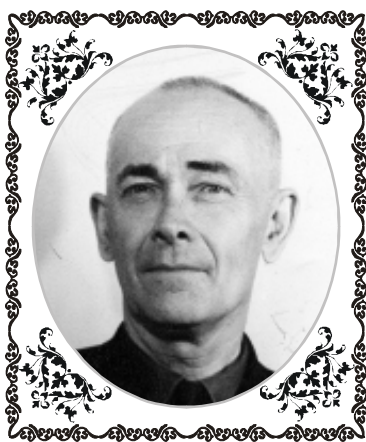
Інколи на прийом до завідувача районного відділу освіти Кисляка Кузьми Михайловича приходили люди з питаннями, які не мали ніякого стосунку до освіти. Кузьма Михайлович намагався пояснити відвідувачеві, що він звернувся не за адресою. Як правило, більшість відвідувачів відповідали: "Так в нашому селі говорять: їдь прямо до Кисляка, він все, як районний депутат, вирішить правильно". Кузьма Михайлович уважно вислуховував візитера, починав кудись телефонувати, про щось домовлятися, потім давав поради відвідувачеві і той ішов з кабінету, абсолютно задоволений вирішенням справи. Дружній стиль стосунків склався у К.М. Кисляка з керівництвом району. Без його відома жоден працівник школи не залучався до виконання невластивих учителю робіт. Всі керівники галузей та господарств зверталися до Кузьми Михайловича. Він часто йшов назустріч проханням та ще й радив, як, коли і кого краще залучити для ефективного виконання робіт.

К.М. Кисляк був людиною, яка увібрала в себе духовний досвід, найбагатші інтелектуальні і моральні сили, невичерпні народні духовні скарби та енергію творчості. Це людина з чіткою громадянською позицією, широким історичним світоглядом, здатна по-державному мислити, нести особисту відповідальність за те, що відбувається.

Життєва вчительська і людська мудрість К.М. Кисляка формувалось в дуже тяжкі часи тотальних репресій (початок трудової біографії) та на полях війни. Рядовий, сержант, старшина Кисляк війну прокрокував "від дзвінка до дзвінка" - кілька поранень, кілька осколків в тілі на все життя, пережив сталінградське пекло і одеський плацдарм. Війну Кузьма Михайлович згадував неохоче. У його розповідях не відчувалося остраху загинути: "А для чого ми на війні? Щоб бути вбитими", - і таке говорив. Був на війні у нього великий жаль, що не зможе побачити своїх діточок (дочка і син) дорослими, щасливими. Якось довірливо зізнався, що багато разів витирав сльози, дивлячись на затерте фото своїх дітей, де в затишку між боями. Він був душевною, м'якою людиною до всіх дітей, надто чутливим і уважним до своїх онучат, які його обожнювали і любили.

Нагород у К.М. Кисляка було багато, але парадне вбрання він одягав нечасто. Пам'ятаю лише один випадок - у лютому 1973 року на честь 30-річчя завершення Сталінградської битви. Медалі, ордени Слави III і II ступеню, Червоної Зірки, Великої Вітчизняної війни. Бойові медалі і ордени доповнювали нагороди за трудові подвиги - дві медалі і два ордена - Знак Пошани і Трудового Червоного Прапора. Завідувач дуже пишався почесним званням "Заслужений учитель УРСР", відповідний до звання знак носив на робочому піджаку щоденно. Кузьма Михайлович - офіційно ніколи не хворів, проте життєві ресурси не безмежні і серце витримує навантаження лише до певної міри. З життя Кузьма Михайлович пішов дуже швидко, за декілька днів після трьох серцевих нападів 8 серпня 1974 року, всього на 61 році життя.

Лейко Григорій Федорович (1910-1981) - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі, відмінник народної освіти УРСР, директор української школи-культурного центру у смт. Оленівка, серед випускників якої високий відсоток відомих діячів науки та культури, академіки, професори, винахідники. Нагороджений медаллю ім. К.Д. Ушинського та державними нагородами.

Народився 8 квітня 1910 р. в селянській родині у селі Велика Багачівка на Полтавщині. Закінчив Сорочинське педагогічне училище (1929 р.). Працював учителем, інспектором і директором Оленівської СШ № 22. З перших днів Великої Вітчизняної війни - у діючих військах. Важко поранений на Курській Дузі. Закінчив Артемівський учительський інститут (1935 р.) та Луганський фізико-математичний факультет державного педагогічного інституту (1946 р.). Крім освітньої, виконував значну громадську роботу депутатом селищної та районної ради.

*Людині потрібно відкрити
У іншому серці себе...*

О. Матушек

СЕКРЕТИ "ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ" ГРИГОРІЯ ЛЕЙКА

Цивілізація і сучасна школа. Можна пишатися комп'ютерними і лінгафонними кабінетами і багато ще чим. Нас радують побудовані приміщення шкіл, ілюстровані видання підручників, дивують навчальні плани - чого в них тільки немає. Школа оновлюється, реформується, модернізується. Але для вчителів колишніх і працюючих не є таємницею, що не це складає основну цінність школи. Згідно з вічним законом соціального просування і соціальної еволюції становлення і виховання дитини відбувається лише через приклад і вплив дорослого. За словами мудреців яйце солов'я несе в ембріоні співака, але пісня зазвучить тільки після дії життя. Так і дитина: вона не в змозі створювати навколо себе умови, щоб проявити і розвинути своє "Я" - потрібні батьки і вчителі. Учень може бути вихований тільки вихователем, який сам вже вихований. Якщо дорослий обдаровує дитину поспішками любові і розуміння, якщо він разом з ним поринає у височінь, то тим самим допоможе йому виявити і розвинути своє боже "Я", і не стільки в загальноосвітніх системах і методиках, в підходах і технологіях потрібно щось шукати, а в учительській душі, в учительському серці. Всі таємниці освіти, виховання і навчання знаходяться в учителях. Вчитель читає хороші книги, набирається творчого досвіду, обмінюється знаннями, розмірковує про прекрасне - все те робить заради зміни самого себе, щоб зробити себе досконалішим і змінити через учнів оточуючий світ на краще. Творче зростання вчителя є опорою до творчого просування учня, що веде до підйому всього суспільства.

Подібно до Сахнівської, Павлівської* та ще десятка шкіл України Оленівська середня школа №2, що на До-

* Сахнівська школа – середня школа села Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Чераської області. Знаменитою на весь світ її зробив український педагог, один із зачинателів педагогіки співробітництва, громадський діяч, дійсний член

нечині, у повоєнні роки була своєрідним, унікальним освітянським островом, де педагогічний колектив за умов тоталітаризму знайшов кращі підходи у вихованні і навчанні дітей. Незмінним керівником цього колективу більше 35 років був Лейко Григорій Федорович.

Я дуже вдячний долі, що всі 10 років шкільного життя провів у цій унікальній школі. Система роботи педагогічного колективу школи під керівництвом Григорія Федоровича за нинішніми вимірами підпадає під визначення "гуманна педагогіка". Вчителі в своїй більшості мали педагогічний хист, який характеризується любов'ю і добротою без будь-яких умовностей і обмежень. Допомога, підтримка, доброзичливість, співпереживання, терпіння, захоплення, співпраця, воля...

Вони вміли всі свої педагогічні здібності щедро скеровувати на кожного учня так, що він розвивав, пізнавав себе і самовдосконалювався.

Я не знаю, хто навчив нашого директора по-особливому посміхатися - його батьки чи вчителі, чи це педагогічна мітка від самого Бога. Особлива посмішка Григорія Федоровича до сьогодні жива в пам'яті його вихованців. Проста і всеперемагаюча, вона підбадьорювала, виховувала, наснажувала і демонструвала багатство душі учителя.

За двадцять шість післявоєнних випусків держава отримала більше ста нових вчителів - випускників Оленівської СШ №2, які вибір професії зробили і завдяки добрій посмішці директора. Вони (серед них і я) хотіли наслідувати свого директора у всьому, отже більшість стали вчителями математики (і його донька Ліля теж). "Посмішка" - перегорнув не один довідник і енциклопедії, а пояснення не знайшов. Навіть в педагогічних працях видатного педагога Василя Сухомлинського слово "посмішка" обійдена увагою. А хіба без неї можливо обійтися на уроках в початковій школі, чи біології? Чи можливі уроки літератури та історії без учительської посмішки? А що вже говорити про уроки музики чи малювання! Пригадую шкільний математичний вечір "Математика сміється" за керівництва Г.Ф. Лейка. Основні виконавці цього чудодійства були його учні: розв'язували цікаві задачі, розповідали математичні недоречності, анекдоти про видатних математиків. Пригадую один з них: харківський математик М. Остроградський був огрядною людиною і як більшість вчених особливої уваги не приділяв своєму одягу. І ось приходить депеша, що професор М. Остроградський для нагородження запрошується до царського палацу.

М. Остроградський терміново замовляє святковий костюм у кращого харківського шевця. Приміряючи костюм, професор ледве натягнув штани. На здивований і сердитий

Академії педагогічних наук України Олександр антонович Захаренко. З 1966 по 2002 рік він створив на базі звичайної сільської школи нову систему громадянського, сімейного та трудового виховання, на практиці реалізував ідею школи-родини, школи, життя якої тісно перепліталось з життям села, його історією. Пошукова робота учнів спрямовувалася на дослідження родоводу і результатом цієї роботи стала «Енциклопедія шкільного роду» (в 4-х томах), видана у 2000 році. Визнанням оригінальності і новизни педагогічних ідей О.А. Захаренка стало те, що після його смерті Сахнівській школі було надано офіційний статус «Авторська школа О.А. Захаренка» (2002), а п'ять років потому Міністерство освіти і науки України заснувало медаль імені Олександра Захаренка (2007).

Павлівська школа – середня школа у с. Павлиш Кіровоградської області, у якій майже 22 роки (1948-1970) працював директором видатний педагог сучасності В.О. Сухомлинський. Саме тут перевірялися на практиці його педагогічні ідеї і методики, тут сформувалася його оригінальна педагогічна система, в центрі якої перебуває дитина як унікальна особистість.

погляд замовника, кравець зреагував миттєво: "Тепер ви не будете відставати від моди". Математик відповів: "Я не проти моди, але як я вгонюсь за нею в таких вузьких штанах?" Співали математичні пісні, які придумали гуртківці.

По собі знаю, яку силу має вчительська посмішка в складних ситуаціях при розв'язанні математичних задач. Приймаючи участь в конкурсі гумористів Європи в 1984 році в м. Габрово, я згадав і свого "вчителя посмішки" - Лейка Григорія Федоровича. Адже там, на фронтоні єдиного в світі музею гумору, викарбувано улюблений вираз нашого директора, слова Ходжі Нассредіна "Світ уцілів, бо сміявся". Ще Григорій Федорович любив повторювати: "Посмішки всі професії покірні" або "Посмішка личить кожному". Звичайно, слово "посмішка" з точки зору педагогіки і психології обійшли чомусь освітні технології. Що це - прояв традицій авторитарної педагогіки чи теоретики її вважають за якусь педагогічну дрібничку?

Шлях Г.Ф. Лейка в радянській системі освіти з впровадженням кращого досвіду української народної педагогіки був нелегким і навіть ризикованим за умов тоталітаризму. Але він з математичною виваженістю перетворював радянські освітні стандарти, базуючись на багатосотлітніх народних традиціях. Крім того, у Лейка був свій принцип підбору. Якщо для радянського суспільства основними критеріями були некритичність і догматичне сприйняття дійсності, то Г.Ф. Лейко використовував творчий підбір педагогічних кадрів. Це йому вдавалося здійснювати за двох сприятливих умов: школа підпорядковувалася шкільному відділу Донецької залізниці, отже була якась автономія від прискіпливих начальників-адміністраторів з наркомату освіти; по-друге, вчителі шкіл залізничного відомства мали, на відміну від вчителів звичайних шкіл, ряд пільг, що позитивно впливало на сімейний бюджет - безкоштовне вугілля для опалення квартири, безкоштовний проїзд в приміському залізничному транспорті (Ясинувата-Волноваха), безкоштовний разовий проїзд сім'ї вчителя під час літньої відпустки будь-яким залізничним маршрутом. На професійне свято - День залізничника - безкоштовно організовувалися сімейні виїзди на Азовське море (ст. Маріуполь) і Сіверський Дінець (ст. Красний Лиман й Святогірськ).

Пільги були добрим помічником в гуманній педагогічній системі Григорія Федоровича: вони забезпечували стабільний вчительський колектив; високий професійний рівень вчителів.

Більшість вчителів мали вищу освіту. Яскраво постає в пам'яті красива і тендітна вчителька німецької мови Клавдія Павлівна Коваль. Цієї мови вона нас навчала не з 5 класу як було скрізь, а чомусь з 4 класу. Високий, з гучним словом і оригінальний вчитель української мови і літератури Віктор Костянтинович Домніч. Він міг з'явитися на урок в національному українському костюмі і розпочати урок співом "Реве та стогне Дніпр, широкий" чи "Дивлюсь я на небо та й думку гадаю". Уроки біології (їх тоді називали ботаніки і зоології) викладав колишній майор-артилерист Василь Олексійович Лутай. "Добряк Вася", як ми його по-шкільному величали, привчив нас проводити досліди, вести спостереження за рослинним і тваринним світом в природних умовах. Ми постійно щось розглядали в лупу чи мікроскоп, сіяли, саджили, пололи, пересаджували. Живий і енергійний, він, мабуть, дошкуляв своїми клопатами і директорів школи, бо з'явилася пришкільна ділянка, а на шкільному подвір'ї на уроках праці споруджувалася теплиця. Учні робили торф'яні стаканчики, висаджували насіння, проводили пікіровку і робили багато ще чого цікавого і корисного. Основним позаурочним захопленням наших вчителів були шахи. У мініатюрному кабінеті біології і географії проходили постійні баталії і частенько було чути пристрасті шкільних шахістів, а найгучніше лунав бас Василя Олексійовича. Григорій Федорович в шахових баталіях не брав участі, бо все-таки у директора школи, який працював у дві зміни, часу було обмаль для цієї гри. Географію і астрономію викладав оригінальний вчитель Пилип Григорович Безсусідній. Його вміння розповідати ро-

били оригінальними й незабутніми. Завдяки йому ми полюбили мандрувати світом, навчилися вести наукові спостереження за погодою, ходити по азимуту, користуватися компасом і телескопом, картою місцевості і зоряного неба. І хоча нашою школою опікувалося залізничне відомство, проте багато подорожей рідним краєм ми здійснювали вантажним автомобілем місцевого колгоспу, який нам виділяли, знову ж таки, завдяки нашому директору. Теоретичний матеріал уроків ми підкріпили екскурсіями на металургійний завод в Маріуполь, на завод Дормаш в Бердянську, побачили систему шлюзів на Дніпрогесі, обіймалися з козацьким дубом на Хортиці, милувалися краєвидами заповідників Асканія Нова, Білосарайська Коса, Кам'яні Могили, а, повертаючись з Асканії Нової, відвідали Гуляй Поле і вперше від вчителів почули про подвиги народного героя Нестора Махна.

Повноцінний процес навчання був головним змістом управлінської діяльності Григорія Федоровича як директора школи. Для реалізації цього він ставився з посиленою увагою до внутрішнього світу учнів, всіляко сприяв розвитку їхніх здібностей, фізичних, естетичних і моральних якостей. Початкова школа закладає основні принципи диференційного підходу до дитини. Діти післявоєнної доби мали низький рівень підготовки до школи. Вчителі це враховували і використовували різний навчальний матеріал відповідно до рівня підготовки і віку учнів.

Кількість учнів в класі була не менше 30 осіб, не меншим було і розмаїття навчальних програм, підручників. Крім того, діти післявоєнної доби рано впізнали горе та житейські драми: кожна родину зачепило воєнне лихоліття та репресії 1930-х-1940-х рр.: у когось загинули батьки і родичі, певна частина батьків була засуджена до позбавлення волі, вистачало дітей-калік, які випадково або під час гри отримали ушкодження від вибухів мін, снарядів чи патронів.

Вчителі початкових класів морально відігравали своїх учнів, окрім того, що навчали їх основам наук. Дивовижною була витримка і сила волі директора школи, який і сам, і більшість наших вчителів-чоловіків (Лутай В.О., Премеленний П.Г., Раєвський А.І., Домніч В.К., Єременко Г.Я., Бердник Я.П., Божко М.І., Безсусідній П.Г.) пройшли горнилами війни і не втратили у тих страшних боях доброти, людяності. Вони вмели піклуватися про кожного вихованця, підтримувати кожного вчителя-початківця, вигрібати суспільний бруд з тіла і розуму дітей. Деформовано сприйнятий дитиною світ виправлявся вмілими діями директора школи і вчителів, початкових класів в першу чергу.

Першою моєю вчителькою була Чабаненко Наталія Леонідівна, красива, розумна, досвідчена вчителька. Стійка і мужня, вона самотужки тягла "життєвого воза" - не мала власного житла, донька - школярка і до цих труднощів ще й моральний ярлик - "дружина ворога народу", - її чоловік сидів з мільйонами собі подібних в таборах Гулагу, розкиданих по просторах "широкої країни рідної". Наша друга шкільна мама звичайно, відрізнялася від наших домашніх мам своєю зачіскою, не носила робочих і перелатаних куфайок і зачовганих робочих чобіт чи холодних гумових, зроблених з колісних камер автомобілів. Крім її доньки, в нашому класі навчалось ще сім дітей "ворогів народу", в тому числі і я. Моральний стан в школі за тієї нелегкої пори був напрочуд доброзичливий: за 10 років навчання я жодного разу не відчув і не почув прикрого слова, якихось принижень чи обмежень. Подібно мені Маслій Катерина і Вадим Християнівський - теж діти "ворогів народу" - закінчили школу зі срібними медалями, отримали вищу освіту.

Вимогу до якості навчання завжди висуває життя попри війни і післявоєнні реалії. Завдяки якісній управлінській діяльності Лейка Г.Ф. загальноосвітня підготовка учнів була високою і відповідала державному стандарту. Безоплатне навчання в 1-7 класах учням нада-

валосся гарантовано незалежно від місця роботи батьків. Крім залізничної станції і вагонного депо мешканці селища працювали на багатьох підприємствах нинішнього м. Докучаєвська (тодішнє селище Оленівські кар'єри), в колгоспі, на шахтах м. Сталіно. В старших класах (8-10) навчання юнаків і дівчат здійснювалося до хрущовської освітньої реформи за плату. Мені пощастило: я потрапив уже на безкоштовне навчання.

З основних 12 принципів навчання, які успішно втілювалися в життя в Оленівській школі, особливо треба відзначити спортивну роботу, естетичне навчання і диференціацію навчання. Усі названі принципи здійснювалися настільки якісно і ефективно, що мало в чому поступали сучасному рівню. Головним помічником нашого директора був учитель фізкультури і військовий керівник капітан запасу Єременко Григорій Маркович. У самому приміщенні школи спортивного залу не було - внаприкінці коридору стояли різновисокі бруси, кінь, козел, лежали мати. Зате спортивний майданчик на шкільному подвір'ї відповідав усім нормативам і положенням навіть сьогодення, зокрема було облаштовано дві волейбольні та баскетбольні площадки.

Тільки "блиснуло сонце", як говорили у нас на селі, і уроки фізкультури (найбільш очікувані), відбувалися на вулиці до осінньої негоди. Зимові види спорту матеріально забезпечувалися 40 парами лиж і 20 парами ковзанів. На вихідні дні Григорій Маркович роздавав лижі і ковзани старшокласникам, які добре навчалися. І ми, кому повезло, нишпорили по навколишніх балках, шукаючи особливих трамплінів. Старшокласники годинами грали в хокей на залитих водою вуличних льодових майданчиках. Саморобні клюшки майстрував кожен гравець самостійно. Ми легко завойовували призові місця на міжшкільних спортивних змаганнях. Фізичний гарт дозволяв шкільним командам на міжшкільних олімпіадах посідати призові місця. Чимало юнаків-спортсменів входили до складу обласних збірних команд з легкої атлетики - Купченко Г., Денник В., Рукавиця А., Християнівський В., Іванов В., Гаражєєв А., Судник В., Беспалов В., Шалімов В.; сильною була команда з волейболу і футболу.

У зимові вечори, по вівторках і п'ятницях, за будь-якої погоди ми поспішали на заняття стрілецького гуртка. Червона книжечка члена ДОСААФ, перший документ зі шкільного життя, був особливою гордістю шестикласників, бо в членство приймали з 12 років. Шкільні захоплення спортом залишилися на все життя. Пізніше, навчаючись у педагогічному інституті, крім легкої атлетики, я захопився спортивним туризмом і на міжвузівських змаганнях наша команда неодноразово перемагала команди так званих "маститих" вузів. За часів військової служби довелося внести свою частку в спортивну славу військової частини № 5105 м. Севастополя, навіть отримав нагороду з рук прославленого повітряного аса часів Другої світової війни командира І. Кожедуба, тричі Героя Радянського Союзу. "Там, де учні зайняті спортом - порядок і дисципліна" - це було одним з правил Григорія Федоровича.

Наш директор добре розумів, що не всі можуть бути спортсменами та їм не завадить бути естетамі. До цього часу залишилося загадкою: яким чином Г.Ф. Лейко залучив до роботи в школі високопрофесійного музиканта Бердника Якова Павловича? Щоб тих часів вчитель музики і співу мав вищу освіту - це було вище будь-яких мрій. Яків Павлович віртуозно володів багатьма музичними інструментами. І в школі був набір чи не всіх струнних інструментів. Він міг проводити урок, використовуючи нашу бандуру, російську балалайку чи мандоліну, концертний рояль, який знаходився в найбільшому за площею класі. Цей клас нам слугував за актову залу і для репетицій шкільного хору. Шкільний хор був особливою гордістю не лише Бердника Я.П. і Лейка Г.Ф., а й відділу навчальних закладів Донецької залізниці. Постійним партнером нашого хору був хор школи №17 м. Донецька, яким керував досвідчений майстер хорової справи Вакулович В.П. Останній, крім школи №17, керував також хоро-

вими колективами управління залізниці та Сталінського (Донецького) педагогічного інституту. На початку 1960-х років хор управління залізниці на фестивалі в Києві представляв Донецьку область і посів перше місце, отримав статус "народний хор", а В.П. Вакуловича удостоїли почесного звання "заслужений працівник культури УРСР". У шкільному хорі я співав 4 роки, в 9 класі Яків Павлович залучив мене до складу оновленого струнного оркестру. Гра на дивовижному контрабасі мене не влаштувала і через місяць я залишив репетиції.

Перед справжніми освітянами, - саме такими я вважаю нашого директора школи Лейка Г.Ф. і більшу частину його вчительської команди, - стояла історична місія: як не розчинитися у тоталітарному свавіллі влади. Наша школа була не єдиною на теренах України, де зберігалися острівки людяності й моралі. Середня школа формує підрастаючі покоління громадян, яким належить в майбутньому виконувати важливі суспільні ролі. На це визначальним чином впливали демократія і соціальна справедливість в навчальному закладі. Звичайно, соціальні хвороби торкалися й нашої рідної школи, але прості доброзичливі і людяні стосунки вчителів і учнів допомагали їх подолати. Як говорять, що посієш, те й пожнеш. Якщо учні за роки навчання у школі окрім знань, умінь та навичок отримали й уроки людяності, то в реальне життя вони несли моральність і чесність, принциповість і справедливість. Випускники школи завжди відзначалися інтелектом, власні інтереси не ставили вище суспільних.

Як вчитель математики Григорій Федорович Лейко полюбляв застосовувати "сократівську іронію" чи гоголівські жарти, бо не дарма на початку 1930-х років закінчив Диканський педагогічний технікум. Іноді досвідчений вчитель навмисно применшує свої можливості, начебто, "незнанням теми", у розв'язанні конкретної задачі чи при доведенні теореми. І учень, за планом вчителя, змушений самотужки знаходити докази в пошуках істини. Цей засіб Г.Ф. Лейко підкреслював і використовував як повивальне мистецтво народження істини. Творчий пошук нам, старшокласникам, подобався не лише під час уроків математики, а й у процесі опанування норм і законів суспільного життя. Цими прийомами Лейко Г.Ф. звільняв учнів від духовного рабства через пізнання самого себе, давав кожному можливість, незважаючи на авторитет вчителя, доводити свою правоту в пошуках істини. Хто з вчителів міг так себе поводити з учнями? Відповідь однозначна: високоавторитетний і високоосвічений, а ще - мудрий.

Г.Ф. Лейко несвідомо звертав на себе увагу шанобливим обличчям, поставою і мовою. Почуття гідності поєднувалося з пошаною, яку він постійно виявляв до всіх оточуючих незалежно від їх соціального стану. Разом з тим і він не уникнув анонімних доносів в партійні органи (про це він якось випадково признався на наших "директорських бесідах"). Донощикам здавалося, що навчально-виховний процес в школі має "шкідливий напрямок". І це для Григорія Федоровича могло мати неприємності різного гатунку. Найменші з них були перевірки. Перевірки здійснювалися відділом навчальних закладів залізниці. Завідувач відділу П. Омельченко та інспектор В. Замковий не дуже полюбляли анонімників (все-таки залізниця!). Другий фактор, який відводив Григорія Федоровича від неприємностей, - статус учасника Великої Вітчизняної війни, фронтвика, який мав декілька поранень і три бойових нагороди. Жодна з інспекторських перевірок не знаходила навіть незначних підтверджень свідченням анонімок. Григорій Федорович проявляв дивовижну витримку, продовжував працювати з притаманною йому вчительською посмішкою і ніколи не шукав ворогів-анонімів. "Радянська система без аноніма жити не могла," - це його особисте правило життя. Вплив Григорія Федоровича на своїх учнів був занадто високий і вагомий. Не дарма очолювана ним школа дала Донбасу, країні плеяду знаменитостей: відомих вчених Закревського В., Християнівського В., Купченка Г., видатних лікарів - братів Доценко, заслуженого вчителя Терещенка В., мореходів Вязьментінову З. і Горожєєва А., керівника Всесоюзного

центру перепідготовки атомників-підводників Дорошенка В., заслуженого агронома Компанієнка В. і такий перелік можна продовжувати.

Наприкінці 50-х років минулого століття на Донеччині сформувалося оригінальне українське літературне об'єднання "Обрій". Діяльність "Обрію" хронологічно співпала з хрущовською "відлигою". Хрещеним батьком цього літературного дитя був головний редактор газети "Радянська Донеччина" Сіробаба Іван Якович. Засідання літоб'єднання відбувалися по вихідних днях в приміщенні редакції. До редакції потяглися струмочки поетів-початківців не лише з навколишніх міст, а й сіл ближнього розташування - Мар'їнки, Оленівки, Докучаєвська, Ясинуватої, Красногорівки. Ядро об'єднання складалося зі студентів-філологів Сталінського педагогічного інституту. Серед них відомі нам тепер імена Василь Стус, Олег Орач (Комар), Тимофій Принцевський, Андрій Лазаренко.

Зі школи Лейка Г.Ф. постійно брав участь у роботі літоб'єднання Станіслав Ципляк. Він залучив до кількох занять і мене, але у 14-літнього підлітка не вистачило соціальної зрілості... і фінансів на автобусні квитки. Літературні зустрічі, дискусії з гуманітарних проблем, виступи корифеїв літературного цеху, проба власного пера. На засідання запрошувалися студенти вузів, старшокласники міських шкіл, робітники підприємств обласного центру. За моєї присутності виступали поети Євген Летюк, Григорій Кривда, Грицько Бойко і початківці Олег Комар та Андрій Лазаренко, Слава Ципляк. Дискусії у літературному об'єднанні часто з літературних перетворювалися на соціально-політичні. Сповідувани творчою молоддю принципи "абстрактного гуманізму" засудили партійні органи, які разом з КДБ поклали край об'єднанню "Обрій". Іван Якович Сіробаба завдяки своїм впливовим київським друзям не зник за "Обрієм", а втримався, випливши з підвищенням - головним редактором республіканської газети "Радянська Україна". Це за його підтримки до Києва подалися колишні літгуртківці "Обрію" Василь Стус і Андрій Лазаренко. Тимофій Принцевський став директором Красногорівської СШ № 2, Станіслав Ципляк змінив прізвище на Цетляк і виступив у студентському гурті філологічного факультету Львівського університету. Активні літоб'єднавці потрапили під "негласний" контроль спецорганів і серед них Олег Комар, студент філфаку, близький друг Василя Стуса, а через два роки і мій. Трагічно завершилося життя "Обрійців" Василя Стуса і Тимофія Принцевського, понівечили життя і талановитому моєму оленівському "старшому брату" Станіславу Цетляку, якого звинуватили в так званому буржуазному націоналізмі. Дружину запроторили до божевільні. Не давали спілкуватися з донечкою. Завдяки підтримці В. Сіробаби та Г. Лейка він все-таки не втратив викладацької роботи і не був позбавлений волі, хоча був висланий назавжди зі Львова. Спочатку викладає в Слов'янському педагогічному інституті (зараз університет), потім в Кіровоградському педінституті - це ж все-таки ближче до Львова і Києва. Життєвий досвід багато чому навчив оленівського "націоналіста" і без діла Цетляк в Кіровограді не сидів. Кінець 80-х років минулого століття відкривав певну можливість внести щось нове в педагогічні технології. Станіслав Іванович шукає нові підходи до розуміння й висвітлення історичних подій в Україні. Про це свідчать архівні документи засідань кафедр історії та української філології Кіровоградського педагогічного інституту, де він працював доцентом. Приватні розмови в Оленівці (1985 рік), знайомство з архівними протоколами засідань кафедр свідчать, що в

даному вузі викладачі, в першу чергу Станіслав Іванович, зініціювали проведення в грудні 1991 року наукової дискусії щодо нових підходів до розуміння й висвітлення історії України. Певно, що не все було "гладко", бо більшість науковців кафедр сформувалися на ідеології більшовизму. Нове покоління, серед них Цетляк С.І., впевнено починало орієнтуватися в змінах, які спостерігалися в освіті й загалом в суспільстві.

Учительський колектив під керівництвом Лейка Григорія Федоровича гуманно, уважно і толерантно ставився до учнів. Між учнями та учителями встановилися довірчі відносини, кожен учень відчував себе захищеним і потрібним. Особливе спілкування з учителями встановилося під час щоденних спортивних змагань з волейболу і баскетболу перед початком занять другої зміни. Друга зміна розпочиналася на волейбольному майданчику з квітня по жовтень хвилин на 60 до дзвоника. Серед запеклих гравців (Християнівський, Купченко, Судник, Доценко) були і вчителі-ветерани А.І. Раєвський (попри те, що повернувся з війни без однієї ноги), майстер спорту з альпінізму В.В. Авраменко, майстер "туша" І.Ф. Гудзовський. Можливо, учні школи відчуваючи таку безпосередню підтримку вчителів у своїх справах, боялися пропускати уроки. Цей досвід я використовував у своїй педагогічній роботі, вже коли був вчителем математики в Мар'їнському районі.

Учні школи в своїй більшості засвоювали духовні цінності на уроках, у виховних та в позашкільних заходах. Хоча вуличне виховання й тоді було не менш бурхливим, ніж у школі: ось перелік наших дитячих витівок: скирдові рейди, самопали, рогатки, самокати, велосипеди, карбідні вибухи, повітряні змії, масове виловлювання ховрахів, і навіть біганина від міліціонерів дахами вагонів пасажирських поїздів - чого тільки не було. Без слів поета Василя Марсюка з поеми "Донецька прелюдія" всього і не розкажеш:

*А вулиця села із рання
Уже влаштовує змагання
І конюшиться аж до ночі:
Рубає, стукає, волоче,
Співає, плямкає, сопе,
Копає, ріже і довбе,
Несе в руках і за плечима,
Сміється ротом і очима,
Гуде, свистить на цілий край,
А то реве, немов бугай,
І де у неї брались сили?
Немов чорти її носили?
То м'яч ганяє, то гарбуз,
Вчиняє справжній землетрус
Стріляє з лука, із рогатки
Вужем повзе з чужої грядки,
Ганя курей і голубів
Аж пір'я сипляться з чубів.*

Працюючи пізніше неподалік від Оленівки, я часто спілкувався з учителями нашої школи. Моя остання зустріч з Григорієм Федоровичем Лейком відбулася в перші дні серпня 1971 року в оленівському шкільному сквері. Колишня ринкова площа за доброї волі нашого директора перетворилася за осінь 1958 і весну 1959 року на шкільний сквер. Це була зустріч (мабуть, в житті існують прикмети) протягом двох вечорів. Поговорити нам, двом директо-

ТЕСТАМЕНТ

ЛЕЙКА ГРИГОРІЯ ФЕДОРОВИЧА "УЧИТЕЛЬСЬКА ПОСМІШКА"

Учительська посмішка - складова загальнолюдського сміху.

Посмішка - вияв енергії життя, ознака гармонійності учителя, що живе і діє в злагоді з собою та з навколишнім оточенням. Справжній Учитель завжди посміхається, він сповнений любові, добра і довіри до вихованців. Учительська посмішка розвиває духовний світ людини, є символом відкритості, простоти і доступності. Учительська по- ефективний засіб невербального педагогічного впливу на дитину в процесі спілкування.

Учительська посмішка - це духовний канал передачі позитивної енергії вчителя учню, який здатний перетворити світ дитини на краще. Вона сприяє появі радісного настрою вихованців і є матеріалом духовної спільності.

Учительська посмішка - душевний вияв доброзичливості, піклування і терпіння.

Учительська посмішка - виразник особливої мудрості наставника і є складовою частиною його характеру.

Учительська посмішка - надійне джерело педагогічного впливу на вихованців.

Учительська посмішка - духовний стрижень і вісь, що тримає вихователя і вихованця у єдиному нерозривному зв'язку і є корисною не тільки в школі, а й в усьому житті.

ЖИТТЄВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ УЧИТЕЛЮ:

Живи сьогодні й зараз. Живи за вимогами сучасного. Пам'ятай минуле.

Працюй на корисні звички, з часом вони працюватимуть на тебе.

Звичку можна виробити постійними вправами за короткий термін.

Знання життя - це справжні знання.

Інтереси кожної людини сконцентровані навколо її "Я".

Навчайся у тих вчителів, хто процвітає.

Мета без дії живою не буває.

Важкі завдання свого часу багатьох зробили особистостями.

Енергію дії спрямовуй на розв'язання проблем.

Динамічний спосіб життя людини підвищує її енергопотенціал.

Емоції людини впливають на тіло і загальну енергетику організму.

Одна робота - різні люди виділяють різні головні завдання.

Успіх у концентрації на головному, а другорядне потім.

Утома паралізує думки і дії.

Хронічна втома - прямиий шлях до недуг.

Узгодь свій відпочинок із власними зрозумілими потребами.

Відпочинок може бути до появи втоми.

Велика напруга в роботі - частіше відпочивай.

При схожості виборів - реально зміни його.

Не соромся вибачитися, коли не правий.

Спільна робота призводить до спільних рішень.

Уникай взаємодії з роздратованим учнем.

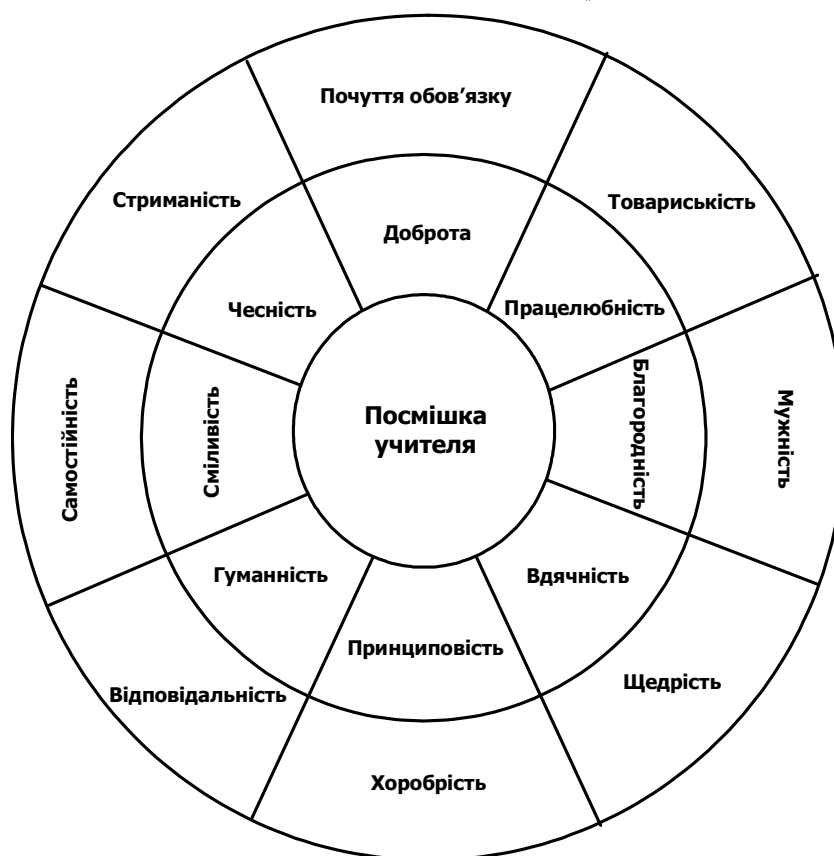
Порівнювати дитину можна лише тільки з нею самою.

Бажаєш результативної реакції - зміни стимул.

Оптимальна кількість складів у слові "сім".

Поведінка людей свідомо або підсвідомо спрямована на задоволення своїх потреб чи розв'язання власних проблем.

Правила оживають у діях.

**Тестамент Г.Ф. Лейка
"Учительська посмішка"**

рам шкіл (я з 1 березня 1971 року став директором Вугледарської школи №1) було про що. Мій кумир, Григорій Федорович нікуди не поспішав - по-перше, ще тривала літня відпустка, по-друге, мав плани передати директорську посаду разом з новим приміщенням школи молодому директору. Говорили в основному про директорські турботи, проблеми викладання математики, про роль директора в громадській роботі. У батьківській хаті я звечора занотував основні моменти нашої бесіди.

Г.Ф. Лейко приваблював усім: посмішкою, вимогливістю, стриманістю, скромністю, одягом, знаннями, чуйністю, відвертістю, інтелігентністю, товариськістю, любов'ю до життя, до праці.

"Навчаючи і виховуючи, вчитель долучає дітей до матеріальних і духовних цінностей минулого і сучасного покоління. Для дитини знання не існують без учителя. Якщо дитина полюбила вчителя, то заохотиться до знань зразу чи згодом", - це теж слова з тієї незабутньої зустрічі.

Педагогіка як наука - надзвичайно складна. Не виключено навіть, що в природі взагалі не існує складнішої науки, ніж педагогіка. Складність її насамперед у головоломних сплетіннях взаємозв'язків сотень і тисяч компонентів. А міра її відповідальності - людина. Пам'ятаймо ж про це кожен день, кожну хвилину нашого вчительського життя.

Справжній урок - це спільний пошук істини вчителем і учнями, лабораторія культури мислення. Де цього немає, - там нудьга, рутини, бездуховність.

Я часто повертаюся у свою шкільну роботу, бачу милі, гарні, розумні обличчя старшокласників, пустотливі смішинки в очах моїх п'ятикласників. Вони чекають - яким буде новий урок - 45 хвилин сьогоднішнього життя" - це знову слова Григорія Федоровича.

Основний педагогічний принцип Г.Ф. Лейка: "Педагог - людина доброї душі, який усім серцем любить дитину, частіше посміхається, похмурим буває дуже рідко, живе справжнім педагогічним життям і знаходить своє професійне щастя".

Григорій Федорович був педагогом-оптимістом, вірив у свою педагогіку, в силу виховання і здатність працювати. Ще він вірив у глибоку індивідуальність, у внутрішній світ дитини і в залежності від цього шукав методичні шляхи навчання і виховання. Діяльний оптимізм потребує від педагога постійної творчості та активного пошуку.

Суспільству потрібна людина, яка не тільки знає історію, а й відчуває і розуміє її, вносить у її вивчення власні критичні думки, знаходить в історії опору для своєї плідної діяльності. Звертання до історії - засіб пізнання дійсності. Ця дійсність неоднозначна. Уроки в школі покликані допомогти школярам пережити й осмислити великі звершення минулих часів, використати все позитивне надбання минулого. Одвічне бажання здорового суспільства так виховувати учнів, щоб вони успадковували й примножили матеріальні та духовні цінності, створені до нас людством.

"Стати особистістю - означає усвідомити себе людиною, увібрати неминущі цінності духовної культури, створеної багатовіковим народним досвідом і залучити ці цінності як творчу силу в трудову, соціально значущу діяльність, у громадське життя, людські відносини, у щоденний побут. Особистість - це громадянин, який активно і свідомо бере участь у звершеннях свого народу, у творчості має, відчуває внутрішню потребу бути корисним народом", це також слова нашої бесіди-зустрічі. На другий день Григорій Федорович передав мені два листочки, якими користувався як вчитель та навчав інших вчителів за часів свого директорства. Сподіваюся, що тестамент Григорія Федоровича та його життєві рекомендації відіграли корисну роль у житті багатьох вчителів. Наводжу його текст повністю.

Відомий педагог - практик, умілий директор Лейко Григорій Федорович суттєво вплинув на покращення навчально-виховної роботи Оленівської середньої школи №2. Він залишив вагомий і, на мою думку, поки що неперевершений внесок в історію освіти селища Оленівки Волноваського району і всієї Донеччини. Його постійне осмислення педагогічної праці, глибоке свідоме ставлення до своєї справи, стремління зробити все якнайкраще, досконаліше змушувало всіх зрозуміти, що справа виховання учнівської молоді - свята і велика.

*Тільки живий приклад виховує дитину, а не слова
Нехай найкращі, але не
підкріплені ділом*

А. Макаренко

НЕСПОКІЙ ДУШІ ТА СЕРЦЯ

Зустрічі і дружба з Михайлом Іллічем Смирнею мала в моєму житті важливе значення.

Михайло Ілліч був людиною надзвичайної доброзичливості і порядності у спілкуванні з людьми, незважаючи на труднощі й перешкоди у житті. За свого життя вважався людиною щасливою у всьому, бо зі студентських років мав чудову родину, щирих друзів і відповідальних колег. Це, напевно тому, що він виріс і гартувався в трудовій старобільській родині і все життя залишався мужнім, чесним і працьовитим, із чуйним серцем.

Михайло Ілліч був людиною слова і справи. Особливо це було важливо, як я гадаю, для обраної ним професії педагога - учитель математики і фізики після закінчення Слов'янського державного педагогічного факультету, а потім керівництво школою, відділом освіти в м. Артемівську та посада заступника завідувача Донецького обласного відділу освіти. Усі ці педагогічні сходишки примножили його організаторський таланти. Встиг М. Смирня посіяти чимало зерен добра і творчості, чимало за порівняно коротке життя. З вершин сьогодення добре видно, що його праця була дуже важливою для майбутнього. Два роки Михайло Ілліч служив в ракетних військах і повернувшись лейтенантом в м. Артемівськ для дружньої сім'ї (їх вже було троє) будує власними руками житловий будинок і працює учителем в Артемівській СШ №8. Хто бачив руки Михайла Ілліча, той пам'ятає їх: це були великі, міцні руки робочої людини. Якби він не став педагогом, то був би першокласним будівельником, металургом, інженером або працівником сільського господарства. Для його рук не було жодних таємниць, нічого нездійсненого - він міг робити все.

Останні роки життя Михайло Ілліч захопився бджолярством і у нього це чудово виходило. Про нього не раз писала місцева газета "Вперед" - про найвищі збори меду на його пасіці. Туди голови колгоспів навіть надсилали на виучку своїх пасічників.

Смирня Михайло Ілліч (1934-2002) - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі, один з перших в країні провідників ідеї створення літніх таборів учнів та відпочинку для старшокласників (1974) та активно поєднував педагогічну науку і практику. В результаті на матеріалах освітніх установ м. Артемівська і Науков-дослідного інституту педагогіки України у 1970 роках підготовлено і захищено ряд кандидатських і докторських дисертацій.

Народився 28 квітня 1934 року в м. Старобільськ Луганської області в родині робочих. Закінчив фізикоматематичний факультет Слов'янського державного педагогічного інституту (1956 р.). За фахом учитель математики. Служив офіцером в ракетних частинах Радянської армії. Працював учителем, директором школи, завідувачем Артемівським міським відділом народної освіти, заступником завідувачого Донецького обласного відділу народної освіти, директором школи-інтернату. Відмінник народної освіти УРСР.

Нагороджений медаллю ім. А. С. Макаренка та державними нагородами.

Школа була через дорогу, і старанний, жадібний до роботи Михайло Ілліч, у повному розумінні слова, днював і ночував у школі. Директор, окрім вчителів і учнів, залучас жителів міста, що мешкали за річкою Бахмуткою, до впорядкування перехрестя дороги біля школи. З часом розрісся невеликий парк, з'явилися нові пам'ятники: знак - встановлений на честь партизан-підпільників і танк Т-34 на постаменті, на честь визволителів міста від фашистських загарбників. Корисні справи директора Смирні М.І. достойно оцінили - він був нагороджений медаллю "За трудову відзнаку" і призначений на посаду завідувача Артемівського міського відділу народної освіти. Багатопрофільна діяльність завідувача вимагала неабияких фізичних і душевних сил, знань і умінь, працьовитості і, звичайно, бажання змінити справи на краще.

Цього у завідувача-початківця Смирні М.І. було вдосталь. Слід згадати, з чого він розпочинав, у чому бачив успіх роботи.

Педагогічні кадри і їх навчання, методичне вдосконалення викладання предметів, створення сучасної матеріально-технічної бази, трудове навчання і виховання молоді, військово-патріотичне виховання, відпочинок дітей та ще багато чого. Смирня М.І. вміло формувало невеликий, але дружній і працьовитий колектив штабу помічників-інспекторів і методистів. Разом із завідувачем методкабінету Бесідою Таїсою Іванівною М.І. Смирня так організував роботу, що київські науковці на чолі з доктором педагогічних наук М.Ю. Красовіцьким більше часу працюють у м. Артемівську, ніж у Києві: це був період навчання вчителів передовим технологіям, консультації, вивчення досвіду роботи вчителів-предметників і організаторів позакласної роботи.

Надзвичайно інтенсивна робота молодого завідувача Смирні М.І. і його тісні зв'язки зі столичними науковцями потребувала постійної участі і присутності першого заступника завідувача обласного відділу освіти Фоменка Михайла Володимировича і директора обласного інституту вдосконалення вчителів Євтухова С.П. Із службових відносини М.В. Фоменка і М.І. Смирні переросли у багаторічні дружні стосунки. Вміти дружити - це великий талант, тож з часом колеги-завідувачі при зустрічах перед початком чи після закінчення обласних нарад жартома та, мабуть, зі здоровою заздрістю називали друзів Михайло "перший" (Фоменка) і Михайло "другий" (Смирня).

Наприкінці 1969 року Михайло "перший" розпочав роботу в обласному комітеті партії, а Михайло "другий", за рекомендацією Михайла Володимировича, на початку 1970 року зайняв його місце в облвно. На новій роботі М.І. Смирня з головою поринає в усі освітянські справи міст і сільських районів області.

Донецька область завжди в освіті випереджала час. Цю традицію започатковано видатним керівником і талановитим організатором педагогічної освіти в Донецькій області Сайком Андрієм Трохимовичем. Дуєт Сайко-Смирня дуже доповнював один одного. Вони діяли мудро, на основі наукових принципів управління сучасної школи, застосовуючи новітні досягнення педагогіки і психології. Зміни в діяльності шкіл області вони вбачали у духовності, людяності, доброті, національній свідомості і громадянській гідності. Закладені ними ці принципи виховали сотні видатних організаторів шкільної освіти, методистів і вчителів.

Я двічі щасливий, бо працював безпосередньо і з Андрієм Трохимовичем, і з Михайлом Іллічем Смирнею.

Кожний робочий день Михайла Ілліча, кожний робочий тиждень, як і все його життя, були пов'язані глибоким змістом, думами й турботами про долю школи, про вчителів і вихователів, про долю майбутніх поколінь. Вони не вкладалися в рамки звичайного трудового часу, тому що рідко яке рішення зріло відразу, воно ще проростало, як добірне зерно в підготовленому ґрунті, у подальших діях керівників служб, шкіл, виховних закладів, учителів, вихователів, а потім і керівників місцевих рад. Не зайве сказати, що багато вчителів і вихователів, керівники закладів були колишніми фронтовиками, ветеранами педагогічної праці, яких знали й шанували всі. За дуєтного керівництва Сайка і Смирні були відзначені урядовими нагородами значна кількість ветеранів війни і праці, директор однієї зі шкіл м. Шахтарська став єдиним серед освітян Донбасу Героєм Соціалістичної Праці, а директора Сріблянської школи з Артемівського району нагородили вищим орденом країни - орденом Леніна.

Через рік роботи заступником завідувача обласного відділу освіти стало питання про виділення Смирні Михайлу Іллічу постійного житла. Квартира була типова, на третьому поверсі в центрі Донецька. На "оглядини" приїхала дружина, вірна і надійна Раїса Вікторівна. Ходила, мовчки все оглядала, але радісного хвилювання від отримання квартири в обласному центрі зовсім не було. Нічого вона не сказала чоловікові, бо за клопотом ділових справ і бачити його довго не змогла, та й не прийнято було в їхній сім'ї вирішувати щось без обговорень з головою сім'ї. Поїхала Раїса Вікторівна готувати домашні речі до переїзду. Але, Михайло Ілліч вже вирішив не міняти живий пульс щоденної педагогічної практики, де нуртувало, вирувало шкільне життя міста на більш адміністративну роботу в області.

... Ще поодинокі жителі міста поспішали на роботу, а Смирня М.І. прогулювався біля будинку, в якому проживав його колега і товариш Фоменко М.В., що на той час обіймав посаду завідуючого відділом науки і освіти Донецького обкому партії.

По дорозі до обкому Михайло Ілліч відверто виклав Михайлу Володимировичу своє рішення "повернутися на постійне місце проживання і праці в Артемівськ". Михайло Володимирович намагався переконати свого друга як начальник і зрозуміти, як справжній друг.

Повернення Михайла Ілліча освітяни міста Артемівська сприйняли радісно, а що вже говорити про дружину та синів Миколу і Сашка! На вулиці Некрасова, 25 оселився спокій і виважена впевненість.

З часом старший син Микола, теж талановитий учитель математики, поряд, на місці дідової хати, збудує власний затишний будинок за допомогою батька. З цим будинком пов'язана одна повчальна історія. Десь місяці за три після повернення Михайла Ілліча до Артемівська надвечір постукав до віконця будинку приємного виду чоловік середніх років: "Ось розшукую будинок №25. Ви, справді, Смирня Михайло Ілліч? Завідувач міського відділу освіти? Ми поверталися зі Слов'янська на Дебальцево з Андрієм Трохимовичем і тут неподалік від Артемівська машина раптово зламалася. Андрій Трохимович прислав мене до вас за фінансовою допомогою - позичити карбованців 50 для транспортування машини причепом до Донецька". Що таке транспортні переїзди в обласному відділі освіти, Михайло Ілліч добре знав, тож без зайвих розпитувань і упевнений, що сам Сайко послав гінця до нього, він виніс з кімнати прохачеві 50 карбованців.

Свого автомобіля в той час М.І. Смирня не мав, щоб під'їхати на стоянку "зламаної машини". Через декілька днів Михайло Ілліч, перебуваючи на нараді в обласному відділі, підійшов до водія так званої зломаної машини Якова Михайловича, досвідченого і надійного шофера. Розпитав як машина... і зрозумів, що став жертвою тривіального пройдисвіта - завідувач обласно з Донецька нікуди не їздив і "машина в дорозі у нас ніколи не ламається", заявив водій. Про майстрів легкої наживи відомі сотні випадків, один з яких припав Михайлу Іллічу.

Розповідаючи про індивідуальні риси Смирні М.І., слід згадати любов до музики і пісні, до гумору. Михайло Ілліч не навчався музичній грамоті, але прекрасно володів акордеоном. Він міг грати годину і дві, навіть цілий день, пісні під його акомпанемент лилися безперервним потоком. Найкращим дуєтом був Михайло Ілліч і директор педагогічного училища м. Артемівська Редько Микола Григорович. Чудесний їх спів приваблював будь-яку аудиторію Артемівська. Вшановуючи пам'ять Миколи Григоровича, педагогічний колектив училища в травні традиційно проводить музичний фестиваль. Не меншою знаменитістю була музична пара самоуків Смирні і Сирих. Це були віддані музиці і своїм захопленням педагоги району і міста.

Михайло Ілліч був шанованою людиною в місті Артемівську. Інколи керівників міста шокувала його ініціативність: тільки щось одне вигадав - і зробили, вже йде з іншою пропозицією. Тісна співпраця з київськими науковцями наштовхнула його на думку про відкриття в Артемівську філії вищого навчального закладу. Спочатку керівники в міському відмагувалися від запропонованого проекту Смирні, але його настирність і вміння залучати до справи енергійних фахівців з часом зробили свою справу. В Артемівську відкривається філіал Харківської інженерно-педагогічної академії. Сотні спеціалістів (чи не більше) для Артемівська, району і сусідніх міст підготували у цьому філіалі - в Артемівську з'явився свій загін науковців - кандидати і доктори наук.

Лідерство в освітніх справах потребувало всіляких делегацій до московських і київських кабінетів, до колег із сусідніх міст і районів. Прийом гостей - це завжди відповідально. Улітку 1974 року приїздить секретар ЦК ЛКСМУ Валентина Семенівна Шевченко (з часом Голова Верховної Ради УРСР) разом із завідувачем облвно А.Т. Сайко для ознайомлення і вивчення роботи шойно створених таборів праці і відпочинку "Ямський" на березі Сіверського Дінця в с. Сріблянка. Табори "праці і відпочинку" в своїй історії беруть початок у 1974 р. і саме в Артемівському районі, їх ініціатори - секретар РК ЛКСМУ Завертнєва М.П. і директор радгоспу "Ямський" Кучмієв Г.С. Кучмієв Г.С. і Міра Петрівна з районним начальством чекали гостей в с. Сріблянка. Обласне начальство, супроводжуючи Валентину Семенівну, їхало "Волгою", в останній машині були працівник міському КПУ О.В. Касьяненко і завідувач міського відділу освіти М.І. Смирня. Водій першої машини з гостями їхав швидше і відірвався від супроводу, а остання машина, намагаючись не відставати, на крутому повороті біля с. Федорівка перевищила швидкість і зіткнулася із зустрічною вантажівкою. Вантажівка теж їхала з перевищенням швидкості, сталася дорожньо-транспортна пригода. У таборі гостей зустрічали районні та міські керівники, а учасників зіткнення оперували в районній лікарні. На щастя, Бог відвів від гіршого, але декілька місяців на милицях пересувалися шофер вантажівки та партпрацівник. Після цієї аварії Михайло Ілліч на все життя "потоваришував" з лікарями. Спочатку складні операції в обласній лікарні, потім інтенсивне медикаментозне лікування стало причиною появи інших тяжких захворювань. З хворобами Михайло Ілліч боровся мужньо і тривалий час.

М.І. Смирня не вмів працювати напівсили і коли хвороба стала заважати виконувати обов'язки завідувача, він за своїм принципом, без підштовхувань, приймає рішення перейти на посаду директора Парасковіївської школи-інтернату. Коли другий інфаркт "притиснув" його остаточно, він залишає і цю посаду, переходить вчителювати. Самостійні рішення Михайла Ілліча були принципово самостійними і обговоренню не підлягали. Вчителем М.І. Смирня в школі-інтернаті був зразковим. Діти дуже шанували і поважали його за доброту і чуйність, він для них був за батька.

Життя зводило нас з Михайлом Іллічем у районній лікарні в боротьбі з серцевими хворобами. Навіть при комплексі захворювань він поводив себе в лікарні стримано і терпляче допомагав лікарям в боротьбі з недугами. Хворим у палаті Михайло Ілліч давав слушні поради, студенти-практиканти з медучилища частенько консультувалися у нього - як краще виконати ту чи іншу маніпуляцію. Працівники лікарні про це добре знали, і щоб студенти їм зайвий раз не дошкуляли тривіальними запитаннями, відправляли їх консультуватися до М.І. Смирні. Учителю і на лікарняному ліжку залишався вчителем, хай і з іншого предмета. Студенти ставилися до Михайла Ілліча як до батька - легко і шанобливо.

Пригадую ще один епізод нашої з М.І. Смирнею зустрічі з міністром освіти М.В. Фоменком. Колись в молодості вони товаришували, а як зараз? Один міністр, другий - звичайний вчитель.

... Природа рідко наділяє людину талантом мати друзів - щирих, щедрих, вірних, на все життя.

Про особливо дружні стосунки між цими педагогами - вихідцями з Донбасу мені вдалося дізнатися і спостерігати їх 24 липня 1981 року.

Вранці того дня разом із Смирнею М.І. (він тоді працював директором школи-інтернату) я приїхав до Києва вирішувати проблеми інтернату. Сподіватися периферійним освітянським керівникам потрапити на прийом до міністра - це просто фантастика, та ще в день приїзду. Завітавши до приймальні міністра, дізналися про його десятиденну хворобу, була операція. Секретарка не була впевнена, що М.В. Фоменко взагалі у той день буде довго на роботі, а що вже говорити про прийом відвідувачів.

- Його всі так чекають і в ЦК, і в Раді Міністрів, не кажучи про начальників управлінь міністерства, - цими словами закінчила свою інформацію уважна помічниця міністра.

- Чекаємо біля сходів, - сказав Михайло Ілліч.

- Михайло Володимирович мене прийме за будь-яких умов, - продовжив він.

Від М.І. Смирні я ще раніше дещо знав про їхні дружні стосунки за часів співпраці в Донецькій області та минуло стільки років, у Фоменка були лише злети - ЦК, Міністерство.

Тож упевненість Смирні М.І. я сприйняв дещо скептично. Але не пройшло і 10 хвилин, як на сходах міцно обіймалися двоє чоловіків, двоє друзів, обидва - кремезні, високі, красиві з ледь посивілими скронями.

"Справжні друзі", - промайнуло в голові. Міністр запрошує до кабінету, просить помічницю деякий час не турбувати ніякими справами. Йде тепла, душевна бесіда давніх друзів. Час і посади не вплинули на них. Справжній людській дружбі чи потрібні посади, чини? Духовно близькі друзі, їм є про що говорити, їм є про що чути один від одного. Масивний годинник, придбаний за часів Міністра освіти П. Тичини, відбиває вже третю годину зустрічі.

У цей час нагодився заступник міністра Шепотько Віктор Пантелійович: "Земляків забираю до вечора, бо в приймальній людей..., та й "зверху" про Вас запитували, Михайле Володимировичу".

Промайнув час, а перед очима ця тепла зустріч друзів і яскравий урок людської дружби, який дали мені міністр освіти і директор інтернату, два Михайла - перший і другий - як їх жартома називали колеги.

Серед колишніх підлеглих Смирні М.І. чимало його послідовників у добрих справах - декілька заслужених вчителів, керівники навчальних закладів, почесні громадяни міста Артемівська.

Читаючи поезії Р. Іванченко, знайшов твір про Михайла Ілліча:

*Я навчився мовчки страждати
І ховати від людей свої сльози
Щастя долі так довго чекати -
В спекоту і в морози.
Я навчився носити в собі
Відчай зрад і безсоння утому,
Йти назустріч жорстокій юрбі -
Й вірити Слову святому!
Я навчився надіями жити
У добро, що сповило людину, - 0
Хоч не раз довелося тужить
Від облуди й загину...
Я навчився гордим бути!
Перед владними спину не гнути, -
Щоб свій рід і ім'я не забути
І ніщо не забути...*

Такий він - Михайло Ілліч Смирня - Вчитель, Товариш, Людина.

Життя вчить лише тих, хто його вивчає

В. Ключевський

...І ДОБРЕ СЛОВО ДО ВСЬОГО...

Сьогодні часто можна почути і прочитати гіпотезу, що на землі є місця підвищеної активності (аномальні зони) - позитивні і негативні. Олександр Коваленко і як людина, і як ветеран праці, вкладає власний зміст у це припущення. До позитивних зон він відносить місця народження і діяльності талановитих людей. Наприклад, на Донеччині такими позитивними зонами він вважає Сріблянку, Оріхово-Василівку, Званівку, Приємну Долину... Негативні за його уявленнями - ті, де відбуваються катаклізми. Тож, приїхавши на початку 1960-х років за призначенням, після закінчення Луганського сільськогосподарського інституту молодим спеціалістом- агрономом до села Красне, майже ніколи не залишав привітний Артемівський район. "Тут люди до роботи додадуть добре слово, і його так і хочеться примножити, збільшити, щоб людям ще було більше добра і щастя". Ці його філософські висновки припали до душі голові обласної ради Донеччини Д.М. Гридасову і він все намагався щось почути цікаве про розкутого і відвертого молодого спеціаліста. Запропонував Олександр Трохимовичу досить цікаве і, по-своєму, важке місце роботи - очолити управління колгоспу "Зоря комунізму", поблизу міста Карла-Лібкнехта (нині Соледар). Неподалік протікала невелика, але унікально-красива річечка Горілий Пень. Природа щедро наділила долину Горілого Пня корисними копалинами - сіль, гіпс. Серби-колоністи заснували тут село Михайлівку і відкрили перші солепромисли, що принесли славу країні. Старі соляні виробки безжально провалювалися, знищуючи досить мізерний житловий фонд, школи могли закритися кожного дня, працювати в колгоспі було практично нікому, оскільки близький солепромисел приваблював більш високими заробітками.

Як же у такому розвиненому промисловому оточенні будувати сучасний аграрний сектор, сучасне село?

60-і роки минулого століття - роки швидких рішень і швидких зрушень... Рядові колгоспники майже одно-стайно підтримали свого голову: будувати сучасну матеріальну базу із сучасною транспортною мережею,

Коваленко Олександр Трохимович - талановитий організатор у сільськогосподарському секторі на Донбасі, один з перших в Україні авторів ідеї котеджної забудови на селі (с. Бахмутське).

Народився 16 червня 1941 року в селянській родині у с. Преображенна Сватівського району на Луганщині. Після завершення навчання на агрономічному факультеті Луганського державного сільськогосподарського інституту (ЛДСТ, 1963 р.) життя пов'язане з Артемівським районом Донеччини. Професійно пройшов шлях від агронома до начальника управління сільського господарства, як керівник - від голови колгоспу до керівника району та податкового управління м. Горлівка.

За створення нового соціально-архітектурного образу села Бахмутське Артемівського району Донеччини нагороджений срібною медаллю (1982 рік) ВДНГ СРСР.

Заслужений працівник податкової служби України, генерал податкової служби. Отримав три вищих освіти, крім ЛДСТ також Вища партійна школа КПУ та Донецький національний університет.

Почесний громадянин Артемівського району.

міжколгоспний комбикормовий завод і впорядковане селище із розв'язанням всіх проблем життєзабезпечення - а це і школа, і медичний пункт, і торговельні точки, і надважливе - дороги, комунікації. У проектних інститутах країни не було досвіду розробки проектів сучасного села котеджного типу з розвинутою інфраструктурою. Подібні комплекси тоді ще тільки починали розробляти, зокрема в Запорізькій області. Цю ситуацію і використав Коваленко О.Т. Отримавши весь набір проектної документації запоріжчан за мінімальну суму, він розгорнув новобудову - фронтально і рішуче. Необхідні кошти виділила область - будуються промислові об'єкти, майстерні, ферми, комбикормовий завод, зводяться житлові будинки з автономним виділенням присадибних ділянок, господарських будов. Серед нових помешкань - жодного одноповерхового будинку, - двоповерхові котеджі (новинка архітектури того часу), три- та чотириповерхові будинки. Створюються ідеальні умови в сільському господарстві для якісної продуктивної праці. Задумки були перспективними, країни прагнули завершити все за планами. Але державне фінансування будівельних робіт було в руках перших осіб області і керівник господарства О.Т. Коваленко ходив по лезу ножа, залучаючи будівельників "поза планом" будувати об'єкти.

Народ за диктаторського управління країною зник до швидких розправ. І про всі "вольності" молодого і амбітного голови відразу ставало відомо обкому та облвиконкому. У обласних керівників Дегтярьова В.І., і Гридасова Д.М. звичайно, були можливості і повноваження зорганізувати комплексні фінансові перевірки колгоспу "Зоря комунізму" і при виявленні будь-яких порушень належним чином покарати "вільнодумця", адже на "розбазарювання державних коштів" тоді реагували особливо жорстко.

Голова облвиконкому створює робочу групу для перевірки і з нею приїздить до господарства. О.Т. Коваленко як годиться, детально аналізував фінансові витрати за кожним об'єктом, обґрунтовував доцільність його зведення і багато ще чого. Губернатор запитував сам і задоволено вислуховував відповіді молодого керівника. Область виділила на рік майже 10 мільйонів рублів, а вже вкладено в будівництво за рахунками майже 18 млн, а потрібно не менше для остаточного завершення. Де є ще такий сміливий керівник в області, що затіяв би "місцеву соціальну революцію" для колгоспників? Все знає, все аналізує, всі його розуміють з півслова, будівельники ведуть роботи авансом. Тільки районне керівництво якимось не у всьому відверте і, мабуть, поза кутами хрестяться, щоб уникнути покарання. Д.М. Гридасов був керівником мудрим і розумів, що без підтримки молодого керівника молоді не буде поспішати робити добрі справи на селі.

Окреми моменти, дії були піддані критиці, але розносів не було, понаднормово витрачені кошти область зобов'язувалась виділити. Щоб дати О.Т. Коваленку можливість якнайшвидше "підрости" до районного рівня, його переводять на посаду начальника управління сільського господарства Слов'янського району. Але надовго він тут не затримується, бо хто ж буде опікуватися завершенням будівництва в колгоспі "Зоря комунізму". Коваленка знову повертають в Артемівськ і призначають інструктором Артемівського райкому КПУ. Це були стартові посади, щоб, набравшись досвіду, Олександр Трохимович зміг очолити виконком Артемівської районної ради депутатів.

Експеримент комплексного будівництва на селі відзначили на Виставці досягнень народного господарства в Москві 1982 року. Керівник господарства О.Т. Коваленко був нагороджений Срібною медаллю ВДНГ, а прораб Харін М.В. - бронзовою.

На жаль, це був єдиний приклад докорінних соціально-економічних змін села Донецької області наприкінці ХХ століття. Він став, по суті, пілотним проектом в здійсненні Донецької обласної та Артемівської районної програм соціально-економічних перетворень.

Звідки у Донбасі беруться такі роботящі та тямущі хлопці? Як правило, із звичайних сіл, земля яких була щедро обпалена війною. Олександр Трохимович з покоління дітей війни, яке не знало дитинства. Його першим присмаком домівки було тепле коров'яче молоко, яким мати напувала малечу щовечора, повернувшись зі старенького сараю. Цівки жирного, парного молока - найкращі ласощі, які пам'ятає Олександр, Божа милість дитинства. Вони, діти голодних післявоєнних років, виживали стараннями батьків, власною, інколи не по-дитячому важкою, працею. Від того рано подорослішали і забували, коли і як "були дітьми". Олександр Трохимович не пригадує хоча б хвилинку безтурботного дитинства, коли можна було нічого не робити. "Хтось вештався на городі, пас птаство чи поросят, старші займалися поважнішими справами. Тільки зіп'ялися на ноги - бричками возили від комбайнів зерно, збирали у полі колоски, "виливали" тодішніх шкідників зернових посівів - ховрахів". Суспільно-корисна праця дітей була чітко визначена і заохочувалась батьками та вчителями в школі. Він також пам'ятає вибухи двох чи трьох бомб, розбите скло вікон, розсипані з маминої торбинки пшоно і горох. Перелякані дорослі і діти кудись бігли від ворожих літаків, під босими ногами хрустіли чийсь загублені речі. Жили в селі, працювали всі і багато, але в родині ніколи не було зайвих запасів. Мрія у підлітка Олександра була одна: стати господарем на землі, вирощувати такі врожаї, щоб їх вистачало людям і тваринам, щоб ніхто ніколи не прокидався від голодних снів. Любов до майбутньої професії підсилювала юнацьку жаждою до життя:

*Любіть життя, шануйте кожен день,
Робіть йому коштовні подарунки
З колосся повного, з новобудов, з пісень,
З натхнення творчого, з окриленої думки,
Із дружби, що не губиться в роках,
З кохання, що палає, наче ватра,
Із сином, із онуком на руках.
У них безсмертя наше, наше завтра.*

Це уривок з поезії П. Воронька, який випускник школи Олександр Коваленко читав зі сцени сільського клубу на День перемоги у травні 1958 року. Пізніше життя надовго зведе керівника Артемівського району з народним депутатом Верховної Ради УРСР Платоном Микитовичем Вороньком.

А поки що районна рада Артемівського району одностайно обирає 34-річного Олександра Трохимовича Коваленка своїм керівником. Так він став наймолодшим головою райвиконкому у Донецькій області. Школу лідерства він пройшов успішно і на різних професійних посадах - агрономом, головним агрономом, головою колгоспу; керівником районної галузі, інструктором райкому партії.

Відтепер він лідер району і має своє бачення: він ризикує, вивчає і вишукує нові можливості, формує у своїх колег почуття раціональності, прагнення новацій, змін на краще. Життя й навчило ставити питання "Що?" і "Чому?" Він уміє абстрагуватися від рутинних дріб'язкових справ заради того, щоб побачити далеку перспективу. Він не є таким, як усі, може бути "незручним", "викликати вогонь" на себе. А життя часто вимагає від Олександра Трохимовича брати відповідальність на себе, і він уміє тримати удар і захищати власну позицію. Він уміє заохочувати співробітників до самостійних дій, до свідомої участі у колективних діях і будує стосунки на довірі. Олександр Трохимович не скований жорсткими рамками системи, він кидає виклик реаліям, вносить необхідну різноманітність, думає і діє

на перспективу. Він прагне змінити на краще людські стосунки, розбуджує творчу активність, люди району для нього - найвищий авторитет. Він бачить мету в кожній роботі і прагне знайти свіже вирішення проблеми. З перших днів на посаді керівника району він був полководцем, який самостійно генерував чітке бачення мети та місії організації. З перших днів роботи на посаді районного керівника він демонстрував стратегічне бачення і був людиною з перспективними ідеями. Мав високі статусні позиції і був неформальним лідером в багатьох справах. У нього діє влада авторитету, здатність добром і порядністю захоплювати, надихати, вести за собою до поставленої мети, до успіху, добровільно робити навіть те, що не входить до посадових обов'язків.

У своїй організаторській діяльності Олександр Трохимович спирався на позитивні стимули. Не дивлячись на свою молодість він практично завжди приймав правильні рішення в сільському господарстві. Вихований на принципах патріотизму, О.Т. Коваленко розглядав своє життя як служіння народу. Процес формування лідера Коваленка можна означити вектором, спрямованим "знизу-вгору". Він був людиною зі стійким характером, впевнений у собі і сповнений надії на краще. Олександр Трохимович вмів започатковувати нові традиції, його стиль поведінки та спілкування - завжди з посмішкою та добрими побажаннями.

Для успішного керівництва основною галуззю району - сільським господарством - у Олександра Трохимовича були добрі передумови: 78% ґрунтів - чорноземи, перші зрошувальні в Україні системи, перший потужний водогінний канал. Але й 9 промислових міст оточення, які своїми викидами шкідливо впливають на довкілля, ведення сільського господарства. Крім того, багаті поклади корисних копалин регіону обумовлюють залучення великих площ під гірничодобувні підприємства. Це - сотні і сотні гектарів плодоносних земель, втрачених для сільського господарства на тривалий час (можливо - на декілька поколінь).

Промисловий Донбас - це розгалужена мережа капітальних газопроводів, по-сучасному розвинуті мережі електроліній, ТЕС, розвинута система залізничного транспорту. Усе це теж суттєво утруднює ефективне ведення сільського господарства. Додамо, що населення абсолютної більшості сіл постійно відчуває брак якісної прісної води. Забезпечення мешканців району водою - одна з головних проблем господарювання. Щоденно мережа промислових підприємств забирала із найближчих сіл не менше 9 тисяч робочих рук до оточуючих міст. Щоб якось утримати робочий потенціал району, будуються великі виробничі комплекси: радгосп-гігант комбінат "Вуглегірський" на 96 тисяч голів свиней, а за часів роботи О.Т. Коваленка на комбінаті було 113 тисяч відкорму; гіганти виробництва птахофабрики "Артемівська" в селі Яківлівка і "Бахмутська" в селі Берестове. Тисячі працівників! Артемівський район за керівництва О.Т. Коваленка (цілих 15 років) в економічному рейтингу сільськогосподарських районів (після Мар'їнського і Волноваського) став третім районом-донором. З фондів району щедро виділяються кошти на розбудову сіл Новолуганське, Яківлівка, Берестове, Опитне. Будівництво ведеться за вже відомою схемою села Бахмутське - з розмахом і "не гірше від столиці". І все це - у перші роки так званого "періоду застою". Молодий дуєт районного керівництва В. Чупрун - О. Коваленко роблять небачене. Високорентабельні господарства дають необхідні кошти для розвитку сіл району. Найкращих результатів район досяг з виробництва зерна 161194 тонн (1988 рік), молока 65237 тонн (1975 рік), м'яса 36877 тонн (1988 рік), яєць 184563000 штук (1989 рік). У цей період зафіксована максимальна кількість тварин в районі: великої рогатої худоби - 76412 голів (1978 рік), свиней - 168378 голів (1979 рік). До сьогодні ці показники не переkritі. Маючи історичний досвід спорудження зрошувальної системи (Кам'янська в Бахмутському повіті), керівництво району (Коваленко О.Т.) приділяє штучному зрошенню особливу увагу. Майже половина господарств

(18) користувалися послугами промислово-зрошувальних систем Ямська (1786 га), Правдинська, Первомайська, Артемівська. На початок 90-х років у районі працювали 123 дощувальні установки, які заповнювалися 23 насосними станціями та 56 накопичувачами води. Завдяки штучному поливу землі на селі з'явилися нові спеціалісти - меліоратори.

Великі економічні перетворення села в 1970-80 роки вимагали прийняття районної програми соціального переустрою села. Досвід сіл Новолуганське і Бахмутське став зразком для розробки програми переустрою. Програми по кожному селу і підприємству розглядалися за двома напрямками - тактичні і стратегічні. Капітальне будівництво включало економічні і соціальні об'єкти. Держава з розумінням поставилася до артемівських планів і, відповідно, планувала витрати. Для порівняння назву найбільш продуктивні п'ятирічки О.Т. Коваленка - 10 і 11-а. У першій виділялось 8,5 мільйонів рублів, а в 11-й - 14,4 мільйона, - приріст державного фінансування складав майже 70%. Завдання голови райвиконкому були різноманітними, але головне - перустрій села, укріплення економіки господарств. Нові кормоцехи, тваринницькі ферми, сучасні інженерні комплекси і машинні двори. Села без критих токів з набором необхідної техніки для переробки зерна стають нормою. Розвиток районного тваринництва стимулює сучасну реконструкцію міжколгоспного комбикормового заводу для повного забезпечення господарств району необхідними кормами. Ведення господарства здійснюється за передовими для того часу технологіями науково-технічного прогресу: державний розрахунок, колективний підряд, інтенсивні технології вирощування зернових культур, висока продуктивність тваринництва на базі постійної кормової та селекційної роботи. Досвід комплексного житлового будівництва за О.Т. Коваленком переймають всі керівники місцевих господарств. Застарілі плани забудови деяких сіл, які по 20-30 років вкривалися пилом у шафах, замінені на сучасні архітектурні розробки - інженерні комунікації, дотримання необхідних санітарно-гігієнічних норм, розвинуті транспортні та ін. комунікації. Повністю завершена реконструкція опалювальних систем шкіл, дитячих садків, фельдшерсько-акушерських пунктів та культурно-освітніх установ. Соціально-побутові зміни на селі сприяли щорічному збільшенню молоді на місцевому виробництві. Розбудована мережа газопровідних систем дала старт масовій газифікації житла. І на сьогоднішній день Артемівський район в Донецькій області має найбільший відсоток газифікованого житла.

Інтенсивне соціально-економічне життя в районі за часів керівництва О.Т. Коваленка суттєво впливало на рівень навчально-виховної роботи освітніх установ.

Весною 1974 року в Артемівському районі в радгоспі "Ямський" за підтримки райкому комсомолу починає діяти новий рух старшокласників і господарств - табори праці і відпочинку. Ініціатива артемівських низів знайшла активну підтримку в Києві та Москві, а згодом і в країнах соціалістичного табору. Олександр Трохимовичу додатково доводиться вирішувати питання про будівництво приміщень для таборів в радгоспах "Ямський", "імені Артема" і "Першого Травня". З метою вивчення досвіду освітян до Артемівського району приїздять численні делегації. Для всіх О.Т. Коваленко знаходить добрі слова і поради. Як справжній організатор соціальних змін на селі, Олександр Трохимович вірно визначає заходи для поліпшення профорієнтаційної роботи та впровадження нових підходів до організації суспільно-корисної праці з учнями шкіл. Усі середні школи району мали необхідний сільгоспінвентар, добре обладнані кабінети механізації, навчально-дослідні ділянки землі. Учні займалися різними видами суспільно-корисної праці: допомагали доглядати телят і поросят, доїти корів, вирощувати свиней, кролів, нутрій, займалися бджільництвом і розведенням риби, в'язали віники, старші виготовляли прокладки для тракторних двигунів, обробляли соняшник, кукурудзу і буряки. І це була не гра в працю: трудові справи за клопо-

тання голови виконкому відповідали вимогам і правилам господарчих розрахунків. Учні були переконані в тому, що їх праця потрібна господарствам, вони також знали, за який обсяг праці скільки отримають платні. А зароблені гроші стали доповненням до сімейного бюджету. Тільки у 1988 році 23 учнівських бригади під час своєї сільськогосподарської практики на майже 1000 га орендованої землі виробили продукції на 2 млн. 180 тисяч рублів; надоїли 320 т молока, здали 5,4 т м'яса, 630 кг риби, 520 кг лікарських трав і 220 кг меду. Теоретичні заняття з основ тваринництва проводять головні технологи сільських підприємств - зоотехніки, ветеринари, агрономи; практичні заняття - найкращі робітники. За рішенням районної ради відповідальність школярів-практикантів підкріплюється базовими господарствами. Для підготовки операторів машинного доїння корів радгосп ім. Першого травня обладнав у Зайцівській школі систему "Імпульс-620", на фермі дівчатам виділили 10 робочих місць. Юнаки цієї школи склали кваліфікаційні іспити районній державній комісії на права трактористів. Новолуганські старшокласники уклали договір на вирощування буряків на площі 20 га з врожайністю 450 ц з гектара. Восени ми разом з О.Т. Коваленком і директором радгоспу О. Пастуховим зафіксували урожайність буряків на окремих ділянках 1200 ц з гектара. Уперше доїти корів розпочали учні Парасковіївської школи. За угодою старшокласники мали доїти дві групи корів, а це 50 тисяч літрів молока, а коли підбивали підсумки, то вийшло всі 58 тисяч. Найкраща учениця - доярка Ліна Ясиновська на республіканських змаганнях у 1984 році посіла перше місце і отримала телеграму-вітання від голови райвиконкому Коваленка О.Т. Позитивні успіхи юних трударів з Бахмутчини помітили й оцінили: публікації в пресі, участь у виставці досягнень у Москві, перемоги на обласних і республіканських конкурсах юних доярок і юних рільників, проведення обласних семінарів інспекторів шкіл і завідувачів відділів освіти. Учнівські покоління змінюються, змінюються керівники району, але ті, хто під керівництвом О.Т. Коваленка набував трудового гарту за шкільного життя і нині примножують трудову славу району.

Наприкінці 1980-х років зміни в колишній країні СРСР торкнулися і особисто О.Т. Коваленка. Чудовий керівник, справи якого навечно залишаться в історії району, береться організувати нову галузь в економіці - податкову службу. Нові підходи, світовий приклад був далекий і недоступний, отже, потрібно навчатися самому і виховувати надійних виконавців важливої справи. Новація в економіці стала додатковою перевіркою керівників на порядність у відносинах і знання реальних взаємозалежностей. Порядності у Олександра Трохимовича вистачало ще з перших місяців роботи головою райвиконкому, коли йому довелося протистояти організованому злочинному угрупованню, що складалося із керівників господарств із сіл Кодема, Зайцево і Опитне. Закон був головним мірилом вини кожного з них, а Коваленко простежив, щоб винуватці були засуджені. Він завжди стояв на варті державного майна, на захисті інтересів колгоспної громади - і тут не діяли аргументи особистих знайомств, "кумівства" тощо. Для нього Закон завжди був Законом - саме так - з великої літери. "Раніше була черга перед кабінетом О.Т. Коваленка, так вона і на зараз залишилася", - спочатку з гумором, а потім і серйозно говорили керівники господарств та всіляких фірм, яких все більше з'являлося на карті району. Реальний потенціал можливостей О.Т. Коваленка був настільки високим, що масштабів Артемівського району для нього було явно замало. Розуміючи це, керівництво області переводить Олександра Трохимовича до міста Горлівки на посаду головного податківця. Але любов до Артемівського району, яка формувалася роками, від цього не зменшується. Він працював, одночасно хвилюючись і за місто Горлівку, і за Артемівський район. Люди це сприймали з розумінням, бо такий з ними був головний податківець. Він ніколи і ні за яких умов не намагався когось принизити, поставити у скрутне становище.

Свої захоплення, а їх у нього достатньо, завжди вмів по-дружньому передати новому колективу. Вмів так захопити розповіддю, що давав наснагу і бажання відвідати якісь пам'ятні місця, наприклад, він багато разів зніщював відвідини співробітниками податкової служби меморіальних музеїв В. Гаршина, В. Сосюри та М. Шаповала.

Якось після відвідин з групою своєї служби меморіального музею В.М. Гаршина, обговорюючи все побачене і почуте, Олександр Трохимович зауважив у своєму виступі в музеї: "Будьмо вдячні нашим освітянам за те, що вони без усяких навчальних програм безкорисливо зібрали чималий, достойний матеріал, а також тим маловимогливим керівникам району, які не заважали їхньому хобі набути нового змісту і стати відомим в усьому світі". І гумор, і справедливо, бо дійсно освітяни краєзнавчо прикрасили свій район без відповідних указівок "зверху", і зробили це любовно, професійно. Олександр Трохимович і у новій для себе сфері діяльності досягає вершин - звання генерала податкової служби, почесного звання "Заслужений податківець України". Також Олександр Трохимович уже багато років є почесним громадянином Артемівського району, багаторічним депутатом Артемівської районної ради.

Коваленко Олександр Трохимович - запеклий мандрівник. Не берусь перераховувати всі, відвідані ним куточки світу (Єгипет, Франція, Прибалтика, Німеччина...). Згадую ті 12 діб, які ми з ним та Іваном Бахурцем провели в сонячній Італії в квітні 1996 року. Ця подорож відбулася неначе випадково, а як нас збагатила особисто і відкрила додаткові факти із життя великого українця Григорія Сковороди. Можна довго розповідати про наші відвідини величного собору Святого Петра, ознайомлення з вартою Ватикану і випадкову зустріч з Папою Римським та прем'єр-міністром Італії, прогулянки древніми вулицями і площами історичного міста, музеї. Як завжди, Олександр Трохимович піднімався по-агрономічному рано і робив ранкову гімнастику протягом аж 45 хвилин, не зраджуючи своїм артемівським традиціям.

Побувати в Римі і не відвідати історичні музеї Ватикану, неможливо. Другий день зранку ми мали вільний час для самостійного ознайомлення зі столицею Італії. Але ми з'ясували, що для відвідин музеїв Ватикану треба чи не з півночі вистояти в черзі охочих туди потрапити. Але ми подолали всі перешкоди і таки відвідали дивовижні музеї Ватикану.

У чарівному місті Флоренція ми відвідали унікальний музей Уффіці - знамениту галерею різних шкіл живопису. Здивувало, що в галереї, і в залах були тисячі китайських туристів. Три дні на островах Венеції зачарували нас величчю архітектури, живопису, творінь людських рук. По обіді завітали до кав'ярні, що знаходиться у основі Великого мосту Великого каналу. Замовили три звичайних порції форелі та по шматочку хліба до неї, - нам принесли рахунок на 132 долари. Це теж був "урок пізнання" Західного світу, який примусив задуматися і задати собі питання про курси валют, зарплати українців. Одне з цих питань, думаю актуальне і сьогодні - курс гривні до долара США. Тисячі і тисячі українців за кордоном переконуються, що купівельна спроможність американської валюти менша ніж в Україні. То чи не є курс долара до гривні штучним? Високі ціни на все, наприклад годинна прогулянка на гондолі для трьох обійшлася б нам у 90 доларів, отже ми обрали дешевий (за їхніми мірками) морський трамвай по Великому каналу туди і назад і побачили-таки всі архітектурні дива великого міста.

Коли ноги вже нас "не носили" від щедрих екскурсій і прогулянок ми ввели з Олександром Трохимовичем та Іваном Петровичем розмову про нашу дивну і дуже схожу на італійську націю українців. І до чого ми прийшли? Чим ми відрізняємося від інших? Ми - радісні. Географічне положення країни дозволяє одержувати нам достатню кількість сонячного тепла. Віталися наші пращури "Радій, Бог Сонця, з тобою". Бог Ра - головний енергетичний Дух українців. Українці радо уславлюють животворну енергію Духа, де твориться наш

простір Любові за сонячними законами радості, краси, і праведності. Українці добрі, славетні, сонячно-яскраві, в житті цінують світло і кожен день свого життя примножують загальнолюдську Радість. Ми - веселі, наш гумор - світлий. Сміх - вияв енергії життя, ознака гармонійності українця, що живе у злагоді з собою та навколишнім світом. Скільки існує людство, лунає над землею наш сміх - добрий і запальний в гуморесках, піснях, танцях. Український сміх зцілює душі і тіла людей.

Ми - хоробрі і сміливі воїни. Значиме явище в українській культурі - козацтво. Козак має захищати в бою свою Батьківщину, свого побратима в момент найвищого напруження духовних та тілесних сил. Душа воїна не гине в бою, автоматично потрапляє на небо. Степ - образ неосвоєного простору, місце міфологічного мандрівника - Героя, це арена історичної боротьби народу. Воїни-українці в своїй діяльності - Господарі, що опановують степ. Степовий простір формує людську психіку.

Ми - мудрі. Українець знає, що можна слухати - і не чути, дивитися - і не бачити. Українець знає, що очі не бачать найголовнішого, а істина пізнається серцем, сповненим любові. В душі кожного українця код сакральної тасмниці життя: Бог рятує тих, хто вмів любити, вірити й дякувати. Ми - романтики і філософи. У кожного з нас наготові постоли, коцюбатий посох, торба і сопілка для здійснення особистих філософських відкриттів. Ми - працьовиті. З нічого - зробити щось - вічна загадка українського дійства в будівництві житла в степу, в приборканні диких тварин, у вирощуванні хліба, підкоренні природи сонячної енергії, вітру, води на свою користь.

Ми - ніжні. Ніжність - це одна з основних рис українця. Ніжність постає звуками рідної мови, рядками віршів, символами і оберегами на писанках і рушниках, квітами на картинах. Це вишневі садки Шевченка, філософія Сковороди, школи радості великих просвітителів, поетика кіно. Любовно випромінюються усмішки на вродливих українських обличчях, любов'ю пульсує українська пісня і танок.

Але, ми - українці, нічого і ніде не завойовували, не нищили чужі багатства і землі, не зводили на них пам'ятники прославляння сили і неповаги, не оббирали бідних до нищівного існування і вимирання. Разом з тим - горе тому, хто зазіхне на нашу землю, наш Край - Україну - Русь.

У цьому поєднанні - козацької сили і мистецької краси, розуму, мудрості, працьовитості, стремління до освіченості - сила українства. Ми вміємо цінувати чужу роботу і маємо що показати Світу.

Ось такі були наші висновки після відвідин перлин світової культури. Хай усі наші майбутні покоління залишаються добрими і чуйними як герой нашої оповіді - українець Олександр Трохимович Коваленко.

*Золото
у кожного
в душі*

*Наш труд - сумління й мужності злиття,
Де на рахунку не лише робота,
А часто, навіть, і саме життя*

І. Герасименко

ГОСПОДАР ГЛИБИННИХ ПЛАСТІВ

Південний Донбас привернув увагу професіоналів-гірників на початку 60-х років минулого століття, а на географічній карті постав двома значущими новобудовами - селище Вугледар на перетині земель Мар'їнського і Волноваського районів та шахта "Південнодонбаська №1".

Сьогоднішні обсяги проходки на всіх шахтах Донецької області суттєво менші, ніж на шахтах одного тресту "Донецьквугілля" наприкінці 70-х років минулого століття. Доля розпорядилася так, що я, молодий керівник Вугледарської школи (1969-1973 роки) брав участь у будівництві селища Вугледар (зараз місто). Починаючи з 1964 року, інтенсивно велося будівництво першого підприємства Південного Донбасу - шахти "Південнодонбаська №1". Це - вугільне підприємство з великими промисловими запасами коксівного вугілля марки "Г" з потужністю пластів 1,8-2,2 м і порівняно низьким як для Донбасу вмістом сірки - 1,2 %.

Працюючи в місцевій школі, я добре знав керівників будівельних управлінь №15 (Ганкін В.І.) і №2 (Додучава М.Н.), а про керівника шахтобудівельної бригади Тащилова В.В. лише чув від знайомих та читав у газетах: видатний шахтар Донбасу, наймолодший Герой Соціалістичної праці (36 років), повний кавалер орденів "Шахтарська слава".

Життя шахтаря Тащилова Віктора Васильовича - це наочна демонстрація процесу становлення особистості, що створила себе сама, попри обставини та спротив об'єктивних реалій. Віктор Васильович відбувся і як шахтобудівник, і як керівник різних рівнів на Донеччині. Скільки глибоких і змістових шахтарських розвідок і звершень він здійснив за своє шахтарське життя! Скільки гірників взяло його життя собі за приклад. Десятки працюючих з його бригади стали майстрами галузевої справи, очолили видобувні і прохідницькі дільниці шахти.

Тащилов Віктор Васильович

(1934-2007) - відомий шахтобудівник України кінця ХХ ст. Взірець відповідального і фахового ставлення до праці і громадянського обов'язку. Герой соціалістичної праці СРСР (1971 р.), депутат XXV з'їзду КПРС, член ВЦРПС декількох скликань, Заслужений шахтар України, кавалер всіх орденів "Шахтарська слава".

Народився 24 вересня 1934 року в сім'ї робітників на комсомольській будові Чирчик (Середня Азія). Після закінчення Великої Вітчизняної війни повернувся до батьківських місць у Пензенську область, працював на Белінському машинобудівному заводі. Після служби в рядах Радянської армії (1956 р.) за комсомольською путівкою приїхав із загonom добровольців на новобудови комсомольських шахт Донбасу. Проїшов всі етапи фізичного і розумового мужніння на шахтах-новобудовах Донецька: шахтар, прохідник, ланковий, бригадир, керуючий управління, керуючий шахтобудівним трестом.

Нагороджений за трудові заслуги державними нагородами і удостоєний вищого звання в країні - Герой соціалістичної праці.

Керівники шахтарських підрозділів не один раз чули від нього, як керівника бригади, начальника будівельного управління та керівника трестом "Макіївшахтобуд", добре слово, отримували підтримку і реальну допомогу. Крім професійного таланту, Віктор Васильович був незвичайно товариською, доброзичливою, щедрою людиною і понад усе цінував розкіш людського спілкування. Промені його людського таланту постійно зігрівали чисельну бригаду (до 80 гірників), однодумців шахтобудівельного управління та трест, а у власній родині - дружину, доньку та трьох синів.

Дитинство воєнного часу у нього було занадто важким, підлітком він поряд з дорослими працював за мізерну оплату для утримання чисельної сім'ї.

У серпні 1970 року, отримуючи ордер на нову квартиру в будинку №18 в тресті "Донецькшахтобуд", я дізнався, що моїм сусідом буде той самий герой праці В.В. Тащилов.

Робота шахтопрохідницьких бригад нелегка і дуже специфічна: житло в Донецьку, а працюють у Вугледарі, за 75 км від домівки. Скільки часу йде на переїзди! Ланки бригади працюють цілодобово, і організація їх роботи та контроль за виконанням виробничих завдань повністю у компетенції бригадира. Тож без затримок не проходив жоден робочий день.

Статус новобудови і специфіка посади диктували бригадирові вимогу жити поблизу шахти. У вигаші від того були всі - ритм роботи бригади був під постійним контролем, оперативно вирішувалися всі виробничі питання постачання порожняка, необхідних матеріалів та запчастин обладнання, збільшувався час на особистий відпочинок бригадира і, чи не найголовніше, - сім'я більше спілкувалася з татом. У Тащилових Віктора та Юлі на той час було троє школярів - Сергійко, Ганнуся та Василько.

Особові справи дітей до школи приніс, на диво, сам Віктор Васильович 30 серпня 1970 року. Чому на диво? Мій досвід освітянського керівника показував, що проблемами навчання дітей займаються в основному матері. А тут виняток: переді мною постав звичайний батько трьох учнів без усякої пихатості і зіркового нашарування.

Довго і детально можна розповідати про шахтарську дійсність. Давно вже визначено, що шахтарі вугільних підприємств знаходяться під постійним впливом різноманітних факторів шахтного середовища, які висувають до них високі вимоги. На шахтаря діє агресивний вугільно-породний пил, підвищена температура, інтенсивний шум, вібрація, відсутність природного освітлення, забруднення робочого простору шкідливими газами, зниження вмісту кисню в повітрі, підвищена радіоактивність вугілля та породи, зміна тиску повітря. Праця шахтарів належить до категорії важкої і дуже важкої, потребує мобілізації всіх ресурсів організму, постійної готовності до дії, точної взаємодії органів почуття, високого рівня саморегулювання поведінки в екстремальних умовах. Для шахтаря типовою є психологічна і фізична перенапруга, підвищена стомлюваність. У 1957 році ЦК КПРС та Рада Міністрів СРСР приймають Постанову "Про суспільний призов у 1957 році молоді для роботи на найважливіших будовах, які розташовані в східних та північних районах СРСР і в Донбасі". Поява такого документу диктувалася необхідністю забезпечити постійними кадрами в будівництві і реконструкції 37 шахт. На донецькі шахти за кілька років приїхало 436 тисяч осіб, але не витримало важких умов і повернулося назад 320 тисяч. Висока плінність (72 %) пояснювалася тяжкими умовами праці, незадовільними соціально-побутовими умовами. Восени 1957 року за комсомольськими путівками на донецьку шахту "Социалистический Донбасс" приїздить загін (23 чол.) демобілізованих солдат під керівництвом старшого сержанта Віктора Тащилова. За армійської служби Віктор Тащилов освоїв декілька будівельних професій - муляра, штукатура, теслі, адже армійські будні, окрім виконання щоденних бойових завдань, часто завершувалися на будівництві військових об'єктів.

У перший робочий день новоприбулі романтики зіткнулися зі смертельним випадком. В усі часи нарощування видобутку вугілля здійснювалося за рахунок застосування спішної, авральної роботи, яка зумовлює високий рівень травматизму. Нові ж робітники були молодими, романтичними й щиро вірили в світле "комуністичне майбутнє", де не було б нещасних випадків, а тут на гора підняли одного загиблого і двох травмованих шахтарів. Отже, у багатьох в той день зникли ілюзії і прийшло відчуття відповідальності і суворості обраної професії. І вже через короткий час старший сержант багатьох зі своїх колег недорахував під час вранішніх нарядів та вечірніх занять техмінімумів.

Не можна було стверджувати, що Віктора Васильовича не хвилювала ця ситуація, але думок про втечу з шахти не було ніколи, і він не переймався майбутньою кар'єрою чи особистим добробутом. Але у 1957 році склалися об'єктивні умови для "сплеску робітничої ініціативи", бо на шахтах відбувалося технічне переобладнання, що потребувало підвищення професійного і загальноосвітнього рівня шахтарів. Разом з цим, підвищилися розцінки оплати праці, і, відповідно, зросла зацікавленість людей і в самій роботі, і в подальшому професійному зростанні. Відтак, з'явилися нові енергійні та амбітні передовики виробництва і цілі колективи (бригади, дільниці, шахти). Постала черга за видатними досягненнями, які б стали прикладом особистої праці на всю країну. Рідко де керівники шахт здійснювали копійку підготовку умов для повторення і перевершення "творчих проявів", хоча декларацій і обіцянок було більш, ніж достатньо.

На шахтопрохідницьких курсах звертав на себе увагу завжди підтягнутий і зі смаком за тих часів одягнений, енергійний молодик, в очах якого - живі іскринки, щирий інтерес до всього, чіпкий вивчаючий погляд і одночасно повага. Це і був Віктор Тащилов. Він з тих людей, які запам'ятовуються з першого погляду, викликають до себе довіру і симпатію. За висновками відділу кадрів шахти, потрібно укріплювати шахтобудівельні кадри, тож Віктора Васильовича і обрали освоювати нову шахтарську професію. Протягом трьох місяців до цього він встиг попрацювати стволоним, прохідником, робітником очисного вибою.

Покращення гірничо-геологічних умов розробки вугільних пластів, за висновками вчених, пов'язано зі створенням й впровадженням нових засобів кріплення гірничих виробок. Ці роботи є складним і відповідальним процесом у циклі гірничо-прохідних робіт. Досвід будівництва вугільних шахт свідчить, що саме тип кріплення, технологія і механізація його встановлення визначають швидкість проведення виробок, якість гірничо-прохідницьких робіт та продуктивність праці прохідників. Підвищення стійкості масиву гірських порід, зниження матеріалоємності та вартості кріплення слід забезпечувати через застосування новітніх, нетрадиційних і удосконалених конструкцій, а також технології їх зведення.

Підступні земні надра. Шахтопрохідників на кожному кроці очікує небезпека, але вони люди не лякливі і підкорюють стихію. У єдиноборстві з нею мужнів і характер В. Тащилова. У бригадира шахтопрохідників Ханана Тимерова він навчався тонкошам прохідницької справи і не підвів наставника, працюючи ланковим у важких геологічних умовах. Досвідчений ветеран шахтарської праці не помилився, коли запропонував направити Віктора на курси бригадирів-прохідників. Навчання він завершив на "повні п'ятірки" і в підпорядкування молодому бригадірові ставлять 25 осіб. Відразу він почав наводити порядок у бригаді -

контролював дотримання правил техніки безпеки, укріплював трудову дисципліну, був можливим до кожного - від прохідника до начальника дільниці. Звичайно, що молода бригада висот не підкорювала і "сиділа" на тарифній ставці. Але особлива пристрась Віктора Тащилова до механізмів допомогла і йому, і його бригаді подолати інертність поточної роботи і досягти принципово нового рівня в практиці шахтної проходки. Першою технічною новинкою Віктора Васильовича було впровадження мокрого способу буріння, який дозволив суттєво зменшити рівень пилу у вибої. Другою новацією, що підвищила ефективність роботи, стало застосування пневмопідтримки. Через деякий час до думаючих прохідників потяглися раціоналізатори, ними зацікавилися вчені експериментальних лабораторій. Почалася співпраця у випробуваннях і освоєнні прохідницьких комбайнів і породонавантажувальних машин. Не все годилося для експлуатації, дещо вдосконалювали, а дещо відразу отримувало пугівку в шахтарське життя. У бригаді, окрім того вистачало і власних винахідників, від пропозицій яких спершу відмовлялися досвідчені бригадири, шахтні керівники та науковці Донвуглемашу. Один такий випадок трапився під час проведення прохідницьких робіт на шахті "Трудовська": пісковик надзвичайної міцності не піддавався комбайну, навантажувальна машина малопродуктивно шкребла конвеєром, з'їдаючи металеві риштаки. Абразивний пісковик долав надміцну сталь, але не зміг перебороти колективний розум прохідників бригади Тащилова. Вірні помічники Віктора Васильовича, вислухавши думки всіх сторін, запропонували свій варіант; раціоналізували роботу відбійники, навантаження і транспортування гірничої маси. Це дало результат: за місяць було пройдено 60 м стійкого пісковика, хоча до цього за місяць не долали і 30 м. За бригадою закріпилися не лише трудові здобутки, а й добра слава. Через місяць вона зуміла пройти 75 м, а потім і 130. Проходку не намалюєш олівцем, не придумасш в кабінеті, її видно в шахті неозброєним оком. З кожним роком змінювалася робота прохідницьких бригад, бетон і металеві кріплення прийшли їм на допомогу, відкривши нові горизонти для технологічного вдосконалення.

Високоєфективна робота бригади Тащилова В.В. залежала від багатьох підготовчих робіт інших підрозділів шахти: транспорт, готовність необхідних компонентів кріплення, електропостачання тощо. Щоб уникнути збоїв у комунікації виробничих ланок, на практиці роботи цієї бригади було перевірено дію наступних важливих складових ефективності: 1) аналізу дільничої собівартості робіт, що дозволяло реально економити кошти; 2) прогнозування змін навантаження; 3) розробку методики планування робіт на проходку гірничої виробки.

Свої перші трудові нагороди Віктор Васильович отримав за швидкісну проходку (1500 м штреку) та нарізання чотирьох лав на шахті "Мушкетівська-Заперевальна". Перший орден Леніна прикрасив його груди за нарізання гірничих лав на шахтах "Октябрьська", "Петровська" і "Панфілівська". Місячна середня проходка в бригаді В. Тащилова була на рівні 70 м, а по міністерству 30-35 м.

У середині 60-х років минулого століття ось-ось мала збавити темпи вуглевидобутку уславлена шахта "Трудівська" бригадир (Стрельченко І. І.). Шахтарі брали вугілля на глибині 750 м, а ствол шахти сягав лише 380 м, на нижніх горизонтах не вистачало повітря, температура сягала 30. Шахтні прохідники в місяць долали не більше 25 м. У тресті "Донецькшахтобуд" керуючий В.А. Пшеничний проводить підготовчу нараду з бригадирами кращих колективів прохідників. Ознайомившись з геологічними умовами на шахті "Труді-

вська" - похилі виробки, міцна порода (пісковик), неможливість застосування прохідницького комбайна, вибухові роботи під час проходки також сповільнювали темпи проходки і збільшували небезпеку робіт, активна корозія металу внаслідок високої температури, дехто з бригадирів відмовився без роздумів, дехто пригнічено очікував рішення керівництва. Василь Андрійович, проводячи нараду, спостерігав за молодим орденоносцем Віктором Тащиловим. Він знав, що Віктор Васильович любить і вміє долати труднощі в прохідницькій роботі, в бригаді висока трудова дисципліна, авторитет бригадира беззаперечний. Витримавши психологічну паузу, керівник тресту завершив звертанням до Тащилова, неначе в кабінеті більше нікого і не було: "Віктор Васильович, потрібно виручити шахтарів славетної шахти. Виробки слід пройти в темпі вашої бригади, і навіть швидше. Вчити тебе не збираюсь. Розберешся на місці. Своєчасне забезпечення матеріалами гарантую". Шахта "Трудівська" за 1,5 роки роботи принесла Тащилівській бригаді достатньо сюрпризів. Розповсюджена думка, що для шахтаря головне мускули, а тащилівці мускульні здобутки примножили високою організацією праці, творчим та навіть науковим підходом до гірничопрохідницьких проблем, які виникали майже щодня. Темпи проходки на "Трудівській" не були для бригади рекордними (60 м на місяць), але це теж було неабияке досягнення.

Після завершення робіт шахта отримала виробки більшого діаметра, що дозволило прокласти двоколіяку, а нижній горизонт забезпечити безперебійною вентиляцією. Покращення умов праці, відповідно, різко збільшило вугледобуток. Тільки бригада Ів. Ів. Стрельченка після реконструкції шахти видавала на добу 1 тисячу тонн вугілля - найкращий показник у вітчизняній шахтарській історії. За роботою бригади Тащилова в ході реконструкції "Трудівської" відповідально стежив не лише керуючий трестом, а й обком партії та ЦК Компартії України. Від успіху цієї бригади залежав не тільки успіх роботи шахти, але й кар'єрний ріст і авторитет першого секретаря обкому партії В.І. Дегтярьова. Трудовий подвиг, інакше і назвати важко, Тащилова В.В. відзначений найвищою нагородою того часу - званням Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і Золотої зірки Героя. Низка урядових нагород прикрасила тоді груди всіх членів відомої на весь Донбас бригади.

Одного вечора на початку жовтня 1970 р. ми разом поверталися додому із засідання батьківського комітету школи, активним членом якого був Віктор Васильович. Розмова була жвавою і стосувалася роботи батьківського комітету. Вже біля нашого будинку Віктор Васильович запитав мене: чи не запізно зарахувати до вечірньої школи членів його бригади, які не мали середньої та неповної середньої освіти?

На той час набув широкого розмаху рух в країні серед виробничих бригад за звання бригади комуністичної праці. Однією з умов на отримання такого звання була наявність середньої освіти для кожного члена бригади. Відповівши, що навчальний рік тільки розпочався і вчитись ніколи не пізно, я зауважив: "А чи побачу за учнівською партою бригадира?" Тащилів без роздумів відповів, що мова не йде про бригадира і що йому вже запізно навчатися, та й ніколи. Як це: піти на навчання до 7 класу - шахтарі засміють. Віктору не пощастило в дитинстві. Звільняючи місто Белгород, 5 серпня 1943 року загинув батько - гвардії сержант Василь Тащилів, який майже два роки прослужив шофером на фронті. Мати з трьома дітьми залишилася а далекому містечку Ургенч, що знаходиться в Середній Азії. Туди молода родина Василя Тащилова переїхала на початку 1930-х років за комсомольськими путівками будувати Чарвакську ГЕС, що на річці Чирчик в Узбекистані. З початку війни батько пішов на фронт, а мати з трьома дітьми залишилася далеко від рідних, які проживали в селі Варезки Пензенської області. У кожному листі старенькі мати та батько кликали доньку з дітьми повернутися на батьківщину, мотивуючи тим, що на селі серед рідних з

дітьми прожити легше. Мати була згодна на переїзд, але коштів на 4 квитки не вистачало. Коли насів новий голод, 1947 рік, ледве збрала кошти на квиток для старшого 13-річного Віктора і відправила до сестри Василя, де своїх в сім'ї було троє діточок. Щоби якимось вижити, Віктору потрібно було заробляти гроші, і питання про подальше навчання відпало без варіантів. Це був час жорстокої економічної скрути, внаслідок якої значна частина підлітків змінили школу на робочі місця замість загиблих на фронтах війни. Від природи розумного і кмітливого хлопця не без перешкод зарахували учнем токаря механічного заводу "Белінськсільмаш". Невеличке старовинне містечко Чембар незадовго до приїзду Віктора Тащилова отримало назву Белінський. Розташовано воно неподалік від с. Варежки, де в дідовій хаті мешкав Віктор Тащилов. Завод сільськогосподарських машин був економічно вагомим у місті, значна частина чоловіків міста і навколишніх сіл працювала на цьому заводі. Вчитель у Віктора був досвідчений професіонал Григорій Хамідов, який з пораненими руками повернувся з фронту. Дядько Григорій не тільки вчив допитливого і старанного підлітка токарній справі, а був йому і за батька, навчаючи життю і основам народної моралі. Як згадував Віктор Васильович, цілий місяць, до першої заробітної плати учня токаря, доводилося на роботу не ходити через прохідну заводу, а лазити в потаємних місцях через заводський паркан, бо вартовий на територію заводу босоногих не пропускав. На перші зароблені рублі купив парусинові туфлі на дерев'яній підошві, які дуже беріг і взував лише перед прохідною. А як хлопець радів, коли виточив першу замовлену деталь і контролер прийняв її. Співати хотілось і розповісти всім сусідам про перший трудовий здобуток: "Я - можу, я - все можу!" Листи від мами приходили невтішні: до щоденних злиднів і напівголодного життя додалася тяжка хвороба. Наставник Григорій Хамідов хвалив працьовитого, доброго і справедливого юнака. Випробувальний місячний термін п'ятнадцятирічний токарь витримав достойно і йому довірили точити деталі для сіялок, які випускав завод "Белінськсільмаш". Двічі на день, вранці і ввечері, Віктор пішки долав відстань між містом і селом, щоб бути біля матері, яка все-таки повернулася на батьківщину разом з іншими дітьми. Та тривало так не більше півроку. Мати так і не одужала після тяжкої хвороби, і два брати і їх сестра невдовзі залишилися повними сиротами. Менші залишилися під опікою родичів в селі, а старший - Віктор - оселився в заводському гуртожитку. Все своє життя Віктор Васильович піклувався про брата і сестру, допомагав їм матеріально, був для них і за тата, і за маму.

Заводська молодь початку 50-років минулого століття жила матеріально важко, але активно, весело. Комсомольські недільники, мандрівки в місцевий музей В. Белінського, в музей-садибу Лермонтова, спортивні змагання і художня самодіяльність і багато ще чого.

Комсомольців-призовників на військову службу проводжав весь трудовий колектив, новозбудований будинок культури ледь вмщав запрошених на урочисті проводи. Подарунки заводчан, настанови, сльози і поцілунки, пісні і веселі частівки... від призовників слово надали комсомольцю механічного цеху Віктору Тащилову. Дякуючи за теплі проводи і добрі слова-настанови, він пообіцяв служити самовіддано, не осоромити трудовий колектив і після закінчення служби повернутися на рідний завод. Усі обіцянки він виконував, як і належить трудящій людині, відповідально. Серед ровесників Віктор виділявся не лише своєю статурою і чоловічою привабливістю, а й розумом, кмітливістю, вмінням організувати товаришів на хороші справи. Для командирів частини він був знахідкою і в рядових його довго не тримали. Після полкової школи сержантів очолив відділення, а згодом, як старший сержант, був призначений помічником командира взводу. Хто служив в армії знає, що армія багато чому навчає. За вимогами військової служби військова частина, в якій служив Тащилов, котувалася високо.

З високих патріотичних мотивів активний комсомолец і помічник командира взводу загітував майже всіх демобілізованих їхати будувати нові шахти Донбасу. Почин старшого сержанта Тащилова знайшов підтримку в політичних органах Радянської армії і організований загін комсомольців виїхав до Сталіно. Обком комсомолу організований комсомольський загін розривати на декілька шахт відмовився, і Тащилов з командою отримав направлення на комсомольську будову шахти "Социалистический Донбасс". Можна багато говорити про патріотизм, про любов до своєї країни, про життєві негаразди. Життя навчило Віктора Васильовича сподіватися тільки на власні сили, і відступати вже не було куди, бо останнього листа з військової частини він направив до Белінського заводу з проханням пробачити його за порушення обіцянки повернутися на завод після закінчення служби, бо "патріотизм його на заводі зрозуміють і надішлють за потреби комсомольську допомогу".

Повертаючись до нашої вечірньої розмови про навчання членів бригади у вечірній школі Вугледара, зауважу, що за дозволом завідувача відділу освіти Мар'їнського району, заслуженого вчителя К.М. Кисляка Тащилова В. зарахували до складу учнів 9 класу. Це повідомлення спочатку майже не захопило бригадира, на заняттях він з'являвся рідко, лякали його математика, хімія. Неперевершеним Віктор Васильович був на уроках географії, історії та літератури, інтуїтивно розумівся на проблемах фізики. У березні 1971 року В.В. Тащилов в складі групи профспілкових делегатів під керівництвом В.І. Дегтярьова, першого секретаря Донецького обкому та другого секретаря А.С. Статінова виїздить на з'їзд все-союзної профспілки до Москви. При реєстрації документів у Георгієвському залі 92 делегати області заповнювали свої анкети. Коли Віктор Васильович дійшов до освіти, то зашарівся: "що писати? 7 класів? Як зрозуміє це обласне керівництво? Зірка на грудях, а освіта низька". Підійшов з анкетною для консультації до Анатолія Сергійовича Статінова і про все коротко йому розказав. "Почекай, нічого не пиши. Зараз знайду Володимира Івановича", - відповів Статінов А.С. За декілька хвилин він повернувся і повідомив Тащилову: "Батько сказав, що донецькі герої-шахтарі всі мають середню освіту і другої бути не може". Після з'їзду в своєму кабінеті, що містився на 3-у поверсі обкому, Володимир Іванович порекомендував В.В. Тащилову: "На літо майбутнього року (1972 р.) освіта має бути середньою. Будемо тебе рекомендувати для навчання у Вищу професійну школу".

На профспілковому з'їзді Віктора Васильовича обирають членом Центрального комітету ВЦСПС. Тричі з'їзди переобирали його в головний орган профспілки. Як член ЦК, на одному із пленумів він підняв питання про будівництво палацу культури і лікарні в шахтарському селищі Вугледар. Раніше на декілька років майбутнє місто отримало чудовий культурно-освітній і обладнаний лікарняний комплекс. Така він людина - узвся за щось - доведе справу до результату.

З кінця березня 1971 року Віктор Васильович важко, але наполегливо, відвідував уроки у вечірній школі. Лише тривалі відрядження вносили зміни у його освітню програму. Не один з вечорів та вихідних ми провели разом над підручниками з математики, бо тригонометрія важко давалася завзятому шахтарю. Пам'ятний прощальний вечір на поляні Шайтанського лісу, що розташований на узгір'ях Донбасу від Вугледара. Потім - вступ в Московську вищу професійну школу. Вступні іспити проводилися в українському консультативному пункті Харкова. Група абітурієнтів складалася в абсолютній більшості із досвідчених керівників, що не мали середньої освіти, але були за трудові досягнення відзначені державою нагородами та почесними званнями.

Маючи щорічну відпустку я відвідав абітурієнта Тащилова В.В. у ролі консультанта. Два письмових іспити з математики та твір з російської літератури були найбільш відпові-

дальними. Іспити не витримали декілька осіб. У той пам'ятний день здачі останнього екзамену група успішних абітурієнтів зібралася у залі невеличкого ресторану "Люкс". Промов було достатньо, але мені запам'яталися слова Віктора Васильовича: "Я пропоную випити не за вступ до вузу, а за те, що на сороковому році свого життя зумів потриматися своєю напівкалічною рукою за двері вузу..."

Руки славного шахтаря всі були травмовані, а на правій руці повністю ампутовано мізинець. Заняття у заочників проходили в Харкові та в Москві. Перші місяці навчання, перші екзаменаційні роботи викликали багато хвилювань, але молодий студент жодного разу не відмовився від будь-якого навантаження.

Перед самим новим роком (1973), 31 грудня в сім'ї Ташилових народився третій хлопчик. Вже йдуть перші години Нового року і от, коли привітання вулиці стали стихати, чую дзвінок у вхідні двері квартири. Поспішно запитую: "Хто там?" І чую у відповідь: "Куме, відчиняй!" Кричу присутнім: "У Віктора Ташилова с-и-н народився!" (За домовленістю з чарівною сімейною парою Юлією і Віктором я мав бути кумом при народженні хлопчика). На порозі веселий і збуджений батько дитини з ящиком горілки, шампанського і всього, що потрібно для відзначення народження сина і Нового року.

Роки навчання пролетіли швидко, передовий бригадир вже мав диплом економіста і неначе не мав намірів залишати (майже 20 років) бригадирське крісло. На День вчителя герой шахтарів Ташилов В.В. приїздить до звичайного рядового директора Портовської школи відзначити дві події: свято і закінчення вищого навчального закладу. Зайшла мова про подальший кар'єрний ріст члена ВЦРПС і молодого економіста.

Пропозицій вистачає і досить різні, але заробітна плата така, що я свого сімейства не прокормлю, - підкреслює Віктор Васильович. - Те, що мені пропонує обком - бути начальником шахтопрохідницького управління в Донецьку, - не влаштовує мене.

- Чому?

- Там дуже багато синків чинуш, які дипломи отримали може без відвідування занять, грошові вимоги у них високі, а робити нічого корисного нічого не вміють. Оце і чекаю такого управління, де все розвалене, а відповідальність у шахтарів тобі відома...

А у жовтні того року Віктора Васильовича призначають керувати Макіївським управлінням шахтопрохідників. Управління будувало відповідальний об'єкт - потужну шахту "Жданівська-капітальна", яка була на контролі у генерального секретаря Брежнєва Л.І. Контроль постійний, жорстокий, куди вже тим синкам з чистих кабінетів і за 70 км в степу під Кіровським...

Труднощі для Віктора Васильовича були стимулом для прийняття розумних і дієвих рішень. Статус "Всесоюзна ударна комсомольська будова" зумовив постійний інтерес кореспондентів газет "Комсомольська правда" та "Комсомолец Донбасу". Щоденні газети пишуть про хід будівельних робіт на об'єкті. Наведу повідомлення за другу половину листопада 1977 року: "Молоді будівельники відповідають наполегливою працею, пошуками нових резервів..."

"Бригада Кавалера ордена Леніна В.О. Кучера отримала велику трудову перемогу, пройшла 1000 метрову відмітку скіпового ствола, який буде найбільшим в країні", "В колективі, - розповідає начальник управління Ташилов В.В., - висока організація праці, висока дисципліна, прохідники чудово володіють всіма операціями". "Щоденно - дві норми". "Успіхів тобі, бригада!" - це слова бригадиру Галині Ємчук, що працює на будівництві шахти "Жданівська-капітальна". На республіканській зустрічі різних поколінь з нагоди 20-річчя будівництва комсомольських шахт в Донбасі Галина була нагороджена почесною грамотою ЦК ЛКСМ України. За цими рядками стиль роботи видатного шахтаря-прохідника Віктора Ва-

сильовича Тащилова. Звичайно, успіх шахтопрохідницького управління, яке очолював В.В. Тащилов, перевершив масштаби тресту, до якого належало управління. Бути передовиком у відсталого - це не для донецьких вимірів, і Віктора Васильовича призначають керувати трестом "Макіївшахтобуд". Вже, як керівнику треста, йому надходять поздоровчі телеграми з урядових і високих партійних кабінетів і головна з Москви: "Керуючому трестом "Макіївшахтобуд" Тащилову: сердечно вітаю з успішним завершенням будівництва шахти "Комсомолец Донбасу" Брежнев". У жовтні 1980 року за два місяці до пуску на честь річниці комсомолу шахту "Жданівська-капітальна" перейменували на нову назву "Комсомолец Донбасу". Завдяки праці шахтобудівельників на чолі з В. Тащиловим сучасну шахту збудували за 6 років, планове навантаження її склало 2 млн. 100 тисяч вугілля марки "П". На сьогодні шахтарський колектив на рік видобуває більше трьох з половиною мільйонів тонн вугілля. Добре збудована шахта і через багато років дає відмінні результати. Наприкінці 1980 року шахтобудівників "Комсомольця Донбасу" (300 осіб!) нагородили державними нагородами. Віктор Васильович отримав почесне звання "Заслужений шахтар України".

Поздоровлень В.В. Тащилову вистачало і після другої Зірки Героя, та окремі донецькі чиновники не могли пробачити йому особливого ставлення до нього колишнього керівника В.І. Дегтярьова. Останній, сам будучи Героєм праці на шахтарській ниві, високо цінував самовідданих гірників, що примножили трудову славу Донбасу. Та хіба в цьому вина Віктора Васильовича, який безтямно віддавався своїй професії? Дегтярьов В.І., прийшовши до керівництва області, любив популяризувати труд простих шахтарів, протиставляючи їх високо статусним чиновникам, які вугілля бачили з екранів телевізорів. Згадується передруковане багатьма засобами масової інформації повідомлення, що на світову виставку в Монреалі "Експо-67" керівник Донецької області В.І. Дегтярьов приїхав з кращими представниками шахтарських бригад. Ось рядки з іноземних газет: "В розділі "Експо-67" Вугільна промисловість СРСР" працю шахтарів країни представляє Донецьк. Керівник області Дегтярьов В.І., як герой вугільної шахти в Торезі, сприяв тому, щоб область представляли кращі бригадири-вугільники і шахтопрохідники. Серед них досить молодий бригадир Віктор Тащилов, який в перші дні виставки сильно хвилювався, але з часом набрався достатнього досвіду для гіда".

60-70 роки минулого століття були кращими роками для шахтарів Донеччини: різко зросли капіталовкладення у вугільну промисловість, в соціальний устрій шахтарських міст та селищ, заробітна плата і пенсії працівників галузі були одними з найбільших в країні. Профспілки створили можливості для пільгових професійно-туристичних поїздок шахтарів за кордон. Після Монреалю В.В. Тащилов отримав запрошення шахтарів США, Мексики, Англії і Бельгії здійснити дружні візити до цих країн і ознайомити зі своїми новачками колег, самому побачити роботу зарубіжних шахт. Після всесвітньої виставки цікавість до радянської промисловості була надзвичайною. Наших підземних героїв гостинно зустрічали в капіталістичних країнах. Але, разом з тим, ідеологічна війна між капіталізмом і соціалізмом була в розпалі...

Згадуючи про те, що завзяті донецькі шахтарі могли себе захистити і показати характер, Віктор Васильович любив розповідати про надзвичайно вишуканий прийом на честь донецьких гірників в мерії бельгійського містечка Шарлеруа. Господарі шанобливо говорили про необхідність жити народам світу в мирі і дружбі. В. Тащилов просить слово: "Можливо за дипломатією, панове, не годиться порушувати регламент, але перед моїм словом прошу поставити ще один стіл і запросити до нього тих, хто сьогодні обслуговував нас: возив містом, обслуговував і дотепер обслуговує прийом".

Настала тиша.

"Пане Тащилов, пане Тащилов..." - керуючі прийомом намагалися якось знівелювати шахтарський ентузіазм донеччанина. Але за правилами прийому, прохання гостя повинні були якнайшвидше виконані. Поставили додатковий стіл, сервірували його, запросили водіїв, офіціантів, перекладачів. Віктор Васильович, узявши келих вина в натружену руку, заговорив: "Тепер все готове, щоб вислухати мій тост за трудовий народ Бельгії. Це його руками зроблено стільки красивого на вулицях міст і селищ країни. Дякую гостинним господарям за все, що вони нам показали. І ще я дякую всім, хто вірить у нашу дружбу. Поклонімося ветеранам, бо вони зі зброєю в руках відстоювали свободу і незалежність. За повагу до ветеранів проголошую свій тост". За розкладом, тост В.В. Тащилова був останнім і його обступили більшість бельгійців і дякували за теплі слова. Тема війни стала окремою розмовою донецького шахтаря з молодими бельгійцями. "Хто з вас знає про нещастя війни?" - заводить Віктор Васильович присутніх, - "А я знаю, бо в мою сім'ю не повернувся батько і старший брат, на собі переносив лихоліття після військових літ. Я - простий шахтар, але займаюся державними справами. Ми не просимо миру, ми самі ідемо з ним до народів світу. Ми як зіницю ока будемо берегти мир", - завершив Тащилов. "Так, так", - закивали головами присутні. - "Ми вас у цьому підтримуємо". "І за це дякую..." - посміхнувся Віктор Васильович і твердо завірив: "Слова - добре, але наш мир і дружба міцніють справами - новими будинками, заводами, шахтами". Ця дипломатична пригода набрала швидкого розголосу в країнах, які зустрічали радянських шахтарів і, звичайно, Тащилова В.В.

Віктор Васильович, працюючи керівником тресту "Макіївшахтобуд", опікувався спорудженням школи в селі Білосарайка Першотравневого району. Будівництво було не з простих - генпідрядник за 200 км, але школа потрібна і, мабуть, стоятиме так само довго, як і Білосарайський маяк - більше 150 років. До проектних розробок і клопотів школи Віктор Васильович поставився щиро, розуміючи велику силу освіти і велику відповідальність за формування світогляду нового покоління. Його ставлення до освітянської сфери - зразок для сучасних керівників підприємств і їх власників.

ЗАЛЮБЛЕНИЙ У ПРОФЕСІЮ ГІРНИКА

Видатний прохідник В. Тащилов був яскравим представником і провідником гірничої професії, поширювачем передового досвіду шахтарів Донеччини в Україні і за кордоном (а усього він відвідав більше 15 країн далекого зарубіжжя). Що ми знаємо про шахтобудівництво передової і першої на Південному Донбасі шахти № 1? Майже нічого. Голі обов'язкові журналістські повідомлення інформації - звіти газет та телебачення. А коли ж ми, вчителі школи, головні просвітителі народу побуваємо в штреках новобудови? Це побажання вчителів Вугледарської школи Віктор Васильович сприйняв відповідально і на початку жовтня 1982 року організував творчу екскурсію до новобудови.

Одягаємо шахтарське вбрання - шахтарки, каски, беремо в руки гірничі ліхтарі (коногони) і 16 осіб, разом з нашим наставником-екскурсоводом Віктором Тащиловим, спускаємося в кліт шахтним стовбуром, затамувавши подих, на глибину 240 метрів. Шахта "Південнодонбаська № 1" - молода будова в Донбасі, перша у новому вугільному районі. Тут усе робиться добротню, з розмахом. Гірничі виробки - просторі, кліть - металева, затяжки між арками - залізобетонні. На всьому шляху - лампи денного світла. Дорога до вибою має довжину не одну сотню метрів. Намагаємося тримати темп за кремезним Тащиловим. Віктор Васильович крокує широко, ледь похитується і дає пояснення тим, хто йде від нього зліва й справа. Шахтопрохідники його бригади готують нові лави, пробивають нові підземні шля-

хи. Ось блискучими рейками підземелля швидко промчала шахтарська "карета" - пасажирський вагончик. І відразу на нас повіяло чимось таємничим, незвичайним... А насправді було навколо величезне підземне провалля, куди проник шахтар з електричним світлом, гірничими механізмами, вагонетками та іншими пристроями. Тут люди бригади Тащилова відвойовують по півметра, по метру життєвого простору у породі, пробиваючи дорогу до чорного донецького золота. Нам дозволяють познайомитися з усіма процесами, крім вибухових робіт, потриматися за важкий прохідницький комбайн і потягати грабарку-"комсомолку", щоб накидати породи до вагонетки, допомогти перенести залізобетонні затяжки. Бути ударником і відмінником виробництва досить складно, а тут таких майже сотня - працівників чотирьох ланок. Від роботи кожної ланки залежить успіх інших і всієї бригади. На прохідці нових виробок на шахті "Південнодонбаська № 1" бригада В. Тащилова знову проявляє творчий підхід до організації праці. Прийняте оптимальне рішення: на відміну від інших бригад, уперше у шахтобуванні тут застосовується конвеєрна зміна ланок. Відразу швидкість проходки зростає до 190 метрів на місяць. Не відкидаючи значення мускульної сили, сучасні прохідники максимально використовують механізми. Відтоді, коли Віктор Васильович був бригадиром, діє тут гарне правило: спочатку все вивчить він, а потім допоможе освоїти нове обладнання кожному робітникові. Через це робочий день Тащилова рідко вкладався у визначений шахтарський норматив - 6 годин. "Багато пояснювати ні до чого, а без техніки шахтопрохідники ніщо", - у новій лаві нагадав бригадир і продовжив: "За механізмами ретельно стежимо і вчасно замінюємо зношені деталі. Звідси і велика продуктивність праці. Якщо у прохідників області за минулий рік вона зросла аж до 13%, то в нашій бригаді - до 50 %". За цими відсотками - оцінка рівня роботи бригади, яку так важливо зрозуміти вчителям, що вперше відвідали шахту.

А річний план бригада виконує, як правило, у середині жовтня, і праця кожного прохідника - у цьому загальному успіхові, ну і винагорода - матеріальна і духовна. Почин у пропаганді шахтарської праці було продовжено 2 грудня 1972 року, коли керівник освітянських установ Мар'їнського району (тоді Вугледар належав до цього району). К.М. Кисляк попросив В.Тащилова провести ще одну просвітницьку екскурсію і для 26 директорів шкіл району.

Починаючи з перших місяців роботи керівником прохідницької бригади, Віктор Тащилов інтуїтивно тягнувся у своїх виробничих справах до вчених, до людей, жадібних до винаходів і творчих пропозицій. А робота на посаді керівника шахтобудівельного управління і тресту висувала перед ним задачі підвищення ефективності роботи шахтобудівників і вугільної галузі в цілому. За результатом, - вважав він, - мають стояти мотивовані управлінські рішення. І до цього він закликає науковців на сторінках популярних газет "Неделя", "Известия", галузевого журналу "Горный журнал". Він достатньо приділяє уваги питанням мотивації праці та ефективного управління. Серед досвідчених фахівців гірничої справи В. Тащилов знаходить підтримку своїх інноваційних моделей шахтарської праці, які вибудовує відповідно до рівня потреб людини - існування, соціального визнання і самореалізації.

Віктор Васильович сповідував принципи здорового тіла і духу. Бадьорість, урівноваженість, внутрішнє багатство і поміркованість були його основними характеристиками. Усі негативні прояви та невдоволення, яких так вистачає у шахтарському та керівницькому житті, він умів успішно переборювати за допомогою своєї волі.

Особистість Тащилова орієнтувалася на "свою мораль", яку він засвоїв з дитинства. Про нього говорили: "жорсткий", "здібна голова", "зайвого не скаже", "щаслива вдача". Спілкуючись із багатьма відомими в країні людьми, В. Тащилов ніколи цим не хвалився і жодного разу не обговорював особливості їх характеру ні на службі, ні з друзями. Зважаючи на таку рису Віктора Васильовича, мабуть, і нам не слід згадувати гумористичні випадки та анекдоти з XXV з'їзду КПРС, делегатом якого він був у лютому 1976 року, про пошуки загубленого біля степової кринички ордена Леніна.

Хоча про одну його пригоду на Чорнобильській АЕС я все ж розповім.

Під порушенням четвертим блоком шахтопрохідники тресту "Макіївшахтобуд" проклали тунель. Робота надважка і напружена. Якось під час обіду Віктор Васильович почув від шахтарів претензію: від завтра вони не виходять на роботу через нелюдське до них ставлення. Почав з'ясовувати причину так званого "страйку" дисциплінованої групи, що не раз відзначалася на будівництві вугільного флагама, шахти "Комсомолец Донбасу". Справа виявилася досить простою: міліція заборонила шахтарям вживати спирт, а вони були впевнені, що спирт допоможе їм вивести радіонукліди з організму. На прохання Тащилова і за підтримки інших колег тодішній міністр вугільної промисловості М. Сургай розпорядився доставити на станцію дві автоцистерни медичного спирту "для видання шахтарям після зміни". Але міліція чітко виконувала свої обов'язки і на рішення вугільного міністра вони не зреагували. "Лівий спирт" заарештували. А шахтарі без спирту відмовлялися виходити на роботу, тим більше, що прибув "їхній авторитетний керівник". Віктор Тащилов терміново провів переговори з місцевими міліцейськими начальниками, але вони стали в позу: "Не було команди з Києва". Міністр внутрішніх справ України (1981-1991) І. Д. Гладуш, якого Тащилов знав по спільній роботі в Донецьку, дізнавшись про візит до нього керівника вугільного тресту, покинув свій кабінет. Отримавши облизня у міністерстві, Віктор Васильович звернувся до секретаря Компартії Б.В. Качури, який займався питаннями організації робіт на Чорнобилі. Вислухавши Тащилова, Борис Васильович негайно скликає засідання надвичайної комісії, членом якої був й І.Д. Гладуш. В. Тащилов ще тільки під'їжджав до станції, а зі спиртових бочок зняли пломби і відправили їх до їдальні. Віктор Васильович розумів, що спирт може й не виведе радіонукліди з шахтарських організмів, але бажав, щоб шахтарі за важких умов праці мали добрий настрій і наснагу працювати.

* * *

Ось таким був Тащилов Віктор Васильович – чесним і працьовитим, розумним і винахідливим, принциповим і наполегливим, життєлюбом зі своїм кодексом моралі, спрямованим у майбутнє – справжній господар своєї долі.

Земля там найкраща, де вродилась людина

Д. Павличко

"ДОБРЕ ВІН ЗЕМЛЮ РОБИВ..."

90-ті роки ХХ століття... На селі починається капіталізація землі і колективного майна. Віковічна мрія кожного селянина - справедливо отримати земельний наділ. Український селянин віками "сидів" на своїй землі, володів нею, воював за неї, потерпав за неї, але любив і любить її. Повернення ж до ринкової економіки в Україні 1990-х відбувалося не просто. Отримавши умовно землю, селянин не отримав для неї техніки. Лопатою і сапою більше ніж 10 чи 15 соток не обробиш. Володимир Іларіонович Компанієнко, рід якого з шевченківської землі - с. Моринці, що на Черкащині, саме в цей час залишає посаду головного агронома у радгоспі "Оленівський" (від того радгоспу нині збереглася одна назва) і переходить в ранг пенсіонера за віком. Їду до села Степне, у гості до видатного хлібороба. За вікном неорана і незасіяна земля. На полях стирчать ще минулорічні соняшники, "пострижені" як-небудь скоробагачками, яким немає діла до руйнування гумусу землі. Олія дає гарний прибуток - тож можна швидко розбагатіти. Тут вже не до застосування наукових технологій ведення землеробства - землю заволоділи тимчасові орендарі. Бур'ян, двометрова амброзія заповонила колись чисті Мар'їнські поля чорнозему.

Експерименти, експерименти... над українським народом. 1920-і, 1930-і, 1947-й, 1960-і, 1990-і. Про біду українського села рядки поетів, які можна датувати як початком, так і кінцем ХХ ст.:

*Все наче рухалося справно,
але завершилось безславно
колгоспні злидні, як мітла
всю молодь вимели з села.*

Компанієнко Володимир Іларіонович - один з провідних агрономів Донбасу, який в умовах богарного землеробства одержав рекордні врожаї зернових та соняшника, заслужений агроном України.

Народився 15 липня 1935 року в селянській родині у селі Степне Мар'їнського району Донецької області.

Учасник державної програми підняття цілинних та перелогових земель, за що отримав почесну державну нагороду - медаль "За освоєння цілинних земель". Закінчив Харківський інститут сільськогосподарства ім. Докучаєва, факультет "агрономія" (1982 рік). Під його керівництвом, як головного агронома одного з найбільших в Донецькій області радгоспів "Оленівський", досягнуті рекордні врожаї зернових культур.

Удостоєний почесного звання "Заслужений агроном України".

Село Степне з'явилося на карті Донеччини в 30-ті роки минулого століття в період масової колективізації і створення радянських господарств. Село, як і радгосп "Оленівський", розташоване на гребені Донецького кряжу на водорозділі Азовського і Чорного морів. Зі сходу на захід колишнє господарство простяглося від автомобільної траси Донецьк-Маріуполь до шахти "Південнодонбаська №3" на 24 км. За площею землекористування це було друге господарство після радгоспу "Шахтар", посівних земель - більше 12 тисяч гектарів.

Нас тепло і привітно зустрічає Володимир Компанієнко - спокійний, врівноважений, як і належить справжньому хліборобу.

Володимир Іларіонович - майстер єднання людини і природи. Подібно до поета він вслухається у голоси, мелодії степу, тонко розуміє мову природи. Це людська особливість Володимира - сприймати явища природи життєрадісно і романтично. Він духовно багата людина, має різнобічні інтереси, зацікавленості. Єднання корисної праці, якої в селі вистачає кожного дня, і духовної краси робить Компанієнка успішним і щасливим. Він за все своє селянське життя утвердив себе не тільки як агроном, а і як універсал, майстер багатьох справ.

Як усі діти війни, почав трудовий шлях досить рано - з 12 років працював у радгоспі їздовим. Після урядових постанов 1946 року про заліснення степової зони в країні, радгосп "Оленівський" проводить значні роботи з насадження лісозахисних смуг. До обов'язків підлітка-їздового входило своєчасне забезпечення лісопосадкової бригади водою. Дерев'яна бочка літрів на 300, ледве переставляє ноги фронтова конячка і нетерплячий їздовий, якого всі чекають з водою. З роками лісосмуги важко піднялися, прикрасивши сухі балки, створили перепону безжальним східним суховіям. У вільні години, що бувають так рідко, Володимир Іларіонович полюбляє побувати тут, походити, помилуватися рідними для нього насадженнями - лісовими смугами. Десь секатором зріже гілку гльоду, десь нарве жменьку шипшини чи ще якихось плодів для тонізуючих настоїв або узварів. Його дружина, Серафіма Костянтинівна, готує їх майстерно, має для цього безліч рецептів, і у Компанієнків завжди є чим пригостити чисельних друзів. Подумки повертається у далекі роки кінця сорокових років... За тих часів в Степному була лише початкова школа, тож охочий до навчання Володимир три роки відвідував Оленівську школу №2, де директором був Григорій Федорович Лейко. На заняття підліток добирався щодня на сходинок потягу, або пішки до залізничної зупинки "91-й блок-пост". В історії Оленівської школи Володимир Компанієнко людина відома - він єдиний з випускників нагороджений почесним званням "Заслужений агроном України". Після завершення семирічки він навчається в школі механізації, там же, в Оленівці. Це ще далі від потягу і пішки щодня. Завершивши навчання, починає працювати рільником, а коли виповнюється 18 років, трактористом.

Відповідальному і старанному в роботі юнаку управляючий відділу радгоспу "Оленівський" Й. Тромпінський доручає роботу причепщика на трактор. Сучасні механізатори села і гадки не мають про таку спеціальність. Від дуету - тракторист і причепщик - залежало багато чого в технології обробки ґрунту: глибина оранки, її якість, смуга оранки, наявність чи відсутність огривів, урахування особливостей поля для правильного вибору напрямку оран-

ки. Тракторів на селі хронічно не вистачало тож оранка проводилася в більшості господарств і вдень, і вночі. Нічна оранка - це ще більш важка справа, до того ж небезпечна. Втома діяла безжально, за кермом засинали трактористи, засинали причепщики, іноді падали сонними під лева плуга, ставали каліками; траплялися й смертельні випадки...

ВСМІХАЛИСЬ ВУСА КОЛОСКІВ

*З первоцвіту народиться хліб
І не скажуть - своє одробив.
Скажуть - добре він землю робив*

П. Воронько

Жнива на селі - всьому голова. Доки Володимиру не виповнилося 18 років, досвідчені механізатори радгоспу щоліта запрошували в комбайновий екіпаж помічником комбайнера тямущого і робочого хлопця. Особливо запам'яталися йому другі в його житті жнива. Йшли в село від механізаторської дільниці по свіжій стерні. У променях сонця, що вже сідало за обрій, розливали свою пісню перепели, невгамовно сюрчали коники. Цей зведений польовий оркестр був увертюрою обжинкового свята. Багато світла в сільському клубі, музики, гурт механізаторів, конторські службовці, рядок вінків з колосся пшениці, пов'язані червоними стрічками, парторг і голова профкому біля столу з нагородами і подарунками, шниряє невгамовна хлоп'яча ватага. У сімнадцять років помічник комбайнера Володимир Компанієнко вперше в житті привселюдно був відзначений подякою, грамотою і подарунком від керівництва радгоспу. Усі в клубі бачили переможців жнив 1952 року, а Володимир, стоячи на сцені увінчаний пшеничним вінком, зустрівся поглядом з маминими очима. У її очах була гордість за сина, сьогоднішнє свято в сільському клубі вона сприймала як найвище благословення старшого сина на добру працю. Відвівши погляд від маминих очей, посміхнувся сам собі з того, що наперед знав "як воно вже там буде на жнивах". У голові закрутилися жнивацькі вірші:

*Був наш степ золотом пошитий
Із краю в край весь чисто мій...*

Наступного року випускник школи механізації Володимир Компанієнко отримав для роботи напівбрухтовий трактор - "щоб досвіду набирався". Деяким занадто емоційним хлопцям не вистачало терпіння возитися з металобрухтом, але відповідальному Компанієнку це, мабуть, і було потрібно, оскільки він весь час копирсався з "неожим продуктом". Бригадир тракторної бригади давав йому можливість працювати на іншій техніці, коли хтось з трактористів мав вихідні або хворів. Так, позачергова робота і ремонт закріпленого за ним агрегата загартували молодого спеціаліста, укріпили його витримку і наполегливість. На весінню посівну його трактор ще не був готовий, але пізніше, влітку, роботи вистачало для обробки посівів.

Восени почався призив до служби в Радянській армії. Проводили новобранців, серед яких був і Компанієнко, були організовані головою сільської ради М.Л. Вишневським, колишнім фронтовиком. Веселі жарти, пісні, гармошка, дівчачі частівки; поради досвідчених знавців військової справи і сумні погляди мами і молодшої сестри.

Ольгінський райвійськкомат сільських механізаторів, як правило, направляв на трирічну військову службу до танкових частин або в авіацію. Для допитливого юнака Володимира Компанієнка це був цілком прийнятий варіант - він стає авіамеханіком у військовій частині поблизу містечка Чугуїва, де проходили практику з льотної справи курсанти авіаційних училищ м. Харкова. У полковій школі Володимир "на відмінно" освоїв спеціальності механіка контрольно-вимірювальних приладів та водія автомобіля. Через короткий час усі прилади літака, що був за ним закріплений, рядовий В. Компанієнко регулював і перевіряв самостійно. Від його роботи залежала безпека польоту інструктора та курсантів. А інструктором у їхній частині служив І.С. Потапенко - учасник Великої Вітчизняної війни, заслужений і досвідчений льотчик-винищувач, нагороджений за бойові заслуги багатьма орденами і медалями. Одного разу міг статися трагічний випадок через авіамеханіка. Перед польотом Компанієнко перевіряв усі прилади, сумнів викликав альтиметр - прилад для визначення висоти польоту літака, але механік засумнівався в собі: може здалося, може не так перевіряв, але повторної перевірки не зробив й інструктору доповів, що літак готовий до польоту. Поки інструктор був у польоті, механік докоряв собі за поверхову перевірку стану роботи висотоміра.

І ось ветеран війни на землі. Побачивши збентеженого авіамеханіка, він запитав:

- Щось сталося?

- Перед польотом я не сказав про можливі негаразди з альтиметром, - збентежено відповів Володимир.

- Він узагалі нічого не показував, - відповів досвідчений пілот.

До розбору даного випадку справа не дійшла. Уславлений пілот, що пройшов горнило страшної війни, і не за таких ситуацій здійснював бойові польоти. Але для Володимира цей випадок став повчальним на все життя: не впевнений - перевір ще раз, шануй і поважай старших, навчайся у них досвіду.

П'ятдесяті роки минулого століття запам'яталися масштабним пере-
устроєм країни - освоєнням цілинних земель Казахстану, Сибіру, Уралу,
Поволжя, будівництвом нових шахт на Донбасі і в Росії. Уряд закликав
молодь здійснювати романтичні мрії на новобудовах століття.

Пісні обганяли потяги зі щойно демобілізованими танкістами, водіями і механіками, які поспішали на цілину до Казахстану.

*Едем мы друзья
В дальние края,
Станем новоселами
И ты, и я...*

Підняття цілини за період 1954-1960 рр. додало до земельного фонду країни майже 42 млн гектарів орних земель для зернових культур. Володимира Компанієнка, фахівця-механізатора, чекали на просторах безкраїх землях Казахстану. Три спеціальних вагончики, десять нових тракторів, доставлених з Харкова (ХТЗ). Поля Казахстану були дійсно неозорі, одна польова загінка мала 20 кілометрів, це - п'ять годин беззмінної праці в один бік, перерва на обід і п'ять годин назад. Так продовжувалося не один тиждень. Найважчою була перша зима в напівхолодному вагончику посеред запеклих хурделиць. Зате літо віддячило сміливим комсомльцям таким багатим врожаєм, що й гадки ніхто не мав, як його зберегти і врятувати.

Через декілька десятиліть природа жорстоко помстилася за втрачені первозданні землі - величезні пилові бурі, які охоплювали пів континенту, вивітрили верхній чорноземний шар і, врешті, збіднили землі. Згодом вчені визнали помилковість і недоцільність застосування технологій глибокої оранки в Казахстані: згадалися пропозиції використання для підняття цілини успішного українського досвіду підсічного землеробства.

За підняття цілинних земель була встановлена державна нагорода - медаль "За освоєння цілинних земель" (указ від 20 жовтня 1956 року). Її вручили Володимирі Компанієнко вже на донецькій землі, у Сталінському обкомі комсомолу, коли він пізньої осені повернувся з Казахстану. У радгоспі "Оленівський" Володимир не розраховував отримати новий трактор чи автомашину, цілу зиму працював помічником коваля, - молотобійцем. Робота була виснажливою, але цікавою своєю неповторністю, чаклунством з вогнем і металом, здатністю завдяки силі рук і волі приборкувати вогонь і долати міць металу. Вчитись було чому і у кого, бо місцевий коваль був ковалем "від Бога" і вже в N-ному поколінні. Чи міг Володимир Компанієнко підкувати блоху, - питання не вирішене, - але викувати майстерно складні деталі до сільськогосподарських машин він міг однозначно. Тут же улаштувалося і його особисте життя - старша донька коваля, красуня Серафима стала вірною дружиною Володимира. Перефразуючи відому пісню "Чарівна скрипка" Юрія Рибчинського:

*"Покохала, покохала
Молодого коваля"*

А далі в його житті були машини...

Чи може сучасний читач уявити собі, що водій сільського бензозаправника щодня працює в світлій сорочці, а автомобіль чистий і без плям, неначе з виставки? Таким ставленням до себе і до робочого автомобіля В. Компанієнко взявся окультурити гараж радгоспу, а працювало в цьому виробничому підрозділі більше ста водіїв. Нехай повільно, але його ставлення до роботи перейняли більшість колег і неопублікована пресою програма Компанієнко В. була виконана.

З молодістю зникли романтичні настрої, і все більше хотілося сісти за книги. Його близькі друзі Іван Чернявський і Юрій В'яткін подалися навчатися до престижних вузів Москви. Але на чому зупинитися, як вибрати життєве покликання? Від природи розумний і наполегливий, Володимир вагався з вибором навчального закладу, але згодом, усе зваживши, обрав спеціальність "Автомобілі і автомобільне господарство" на заочному відділенні Докучаєвського гірничого технікуму. Докучаєвськ поряд ("через гору"), і консультацію завжди можна отримати якісну і своєчасно.

Після успішного завершення навчання Володимир Компанієнко отримує посаду за фахом - механік автогаража радгоспу. Вимогливість і високий професіоналізм механіка слугували зростанню культури виробництва.

Його ровесники і друзі дитинства Чернявський і В'яткін, закінчивши університет, подалися в науку, але інколи відвідували рідні домівки, не забували і свого товариша - Володю Компанієнка. Зустрівшись, вони обов'язково ходили великими садовими масивами (майже дві з половиною тисячі гектарів саду), слухали тихе гудіння бджіл-трудівниць. Уроки природи заспокоювали душу, хотілося жити і творити, бути корисними людям.

А вечорами, як завжди, збиралися під яблунею Володимира, що рік у рік набирала краси і сили та цим приваблювала добрих гостей. Колись, у роки їхнього юнацтва, хлопців пригощала мама Володимира Наталія Олексіївна, а пізніше дружина - Сіма. На невеличкому столі нехитрі сільські страви, але такі смачні й щедрі. Тут же незмінні атрибути чоловічих зустрічей - пляшка оковитої, хліб та сало. Друзі щоразу згадували пасльонові часи, всілякі хлоп'ячі пригоди та витівки, вилазки до саду та баштанів, співали народних пісень...

Володимира Компанієнко поважали і підлеглі, і вимогливі начальники, але йому цього було замало, його енергетичний і професійний потенціал використовувався недостатньо, йому потрібен був новий простір для самовираження. "На що я здатен у житті? Що зможу зробити для людей і суспільства?" - Такі питання хвилювали непосидючого Володимира Іларіоновича. Я тоді був заступником директора Степнянської середньої школи і, близько спілкуючись з Компанієнком, розумів його прагнення. Щоб дати простір для подальшого розвитку, запропонував Володимир Іларіоновичу посаду вчителя виробничого навчання (тракторна справа) в 10-11 класах Степнянської середньої школи. Він погодився і це вчителювання, яке успішно продовжувалося три роки, пішло на користь всім: старшокласникам - вони отримували теоретичні і практичні знання на високому професійному рівні, молодому вчителю - він удосконалювався в питаннях педагогіки та психології. Вимогливість, відповідальність і надзвичайна працьовитість В. Компанієнка сприяли тому, що за умови подальшого навчання в педагогічному вузі школа могла отримати високоосвіченого спеціаліста, відповідального організатора освіти та керівника школи. Проте радгоспне керівництво мало інші плани і призначило Компанієнка В. завідувачем ремонтно-механічної майстерні радгоспу. Обстановка тут була нездорова і діаметрально протилежна колективу водіїв. Якщо в гаражі працювали водії, які теоретично і практично не могли поєднувати кермо автомобіля з оковитою, то в майстерні за великої кількості працюючих це було за правило. Гроші за зроблене чи на копійку, чи на десятку - ніхто в селі не брав - це був великий "гріх". Мірилом зробленого завжди була пляшка міцного напою (вино, горілка або самогонка).

Отже, боротьба з пияцтвом на робочому місці стала найважливішою справою для В. Компанієнка. Дуже важко вона велася, використовував він і народні поради, і свій невеликий педагогічний досвід, досвід ветеранів праці, створював повчальні ситуації для любителів зеленого змія. Свідком однієї ситуації був автор цих рядків. Проходячи повз майстерні близько полудня, побачив знайомого слюсаря Шрамка І. ("Іван - золоті руки" - так говорили про нього в селі), який копав яму: "Що в цьому місці цікаве закопане для майстерного слюсаря?" - зацікавлено запитав, привітавшись.

"Та це мене Компанієнко опохмілює за перебір", - обливаючись потом і важко сопучи, відповів самокритично слюсар.

МРІЇ ЗБУВАЮТЬСЯ

Років за п'ять до пенсії головний агроном радгоспу Г.П. Гонтарев затіяв розмову з директором радгоспу Віктором Івановичем Зайцевим про вибір і підготовку наступника на посаду головного агронома. Господарство - одне з найбільших зернових господарств в області, має свою вироблену земельну культуру, але загін агрономів відділень не задовольняв керівника. Потрібен був не просто фахівець, а патріот села, до того ж авторитетний і вольовий. Обидва подумали про Володимира Компанієнка. Г.П. Гонтарев з дитинства знав В. Компанієнка і його відповідальне ставлення до доручених справ. Зайцев В.І. знав його як механіка гаража та керівника ремонтних майстерень. І вік якраз відповідний, щоб починати га-

лузеву кар'єру, витримати ще 15-20 років напруженого робочого ритму, вирішуючи агротехнічні задачі і покращуючи радгоспні показники. Ці вечірні розмови головного агронома і директора радгоспу продовжувалися не один місяць.

Якось після радгоспного наряду Г.П. Гонтарев, ідучи додому разом з В.І. Компанієнком, закинув йому про тривалу вакансію агронома-хіміка, і про те, що радгоспні агрономи не зважають на цю посаду: потрібні спеціальні знання, велика відповідальність за можливі втрати. Володимир Іларіонович поставився до цієї розмови відповідально, не буде ж головний агроном витратити час на пусті балачки. Прощаючись на розі, Григорій Петрович робить В.І. Компанієнку пропозицію: "Переходь до мене працювати, багато чому навчу тебе". Володимир Іларіонович, як завжди був відвертим: "Радий був би працювати з видатним спеціалістом своєї справи, та дві причини стримують перехід: не маю агрономічної освіти, і директор не відпустить з майстерні". За день чи два ця розмова продовжувалася вже в кабінеті директора радгоспу. Віктор Іванович цінував організаторський таланти і настирливість завідувача майстерні, приваблювали його і загальнолюдські якості Володимира Іларіоновича. Та от біда - немає агрономічної освіти. "Нічого, попрацюєш місяць-два і направимо восени на навчання до базового інституту в Харків. Якраз ось прийшов лист з їхньої приймальної комісії", - підсумував директор радгоспу. Разом з тим, радгоспні керівники задавалися й іншим (цілком закономірним) питанням - чи захоче освічений технар в 40 років змінити профіль роботи? Але, знаючи характер В. Компанієнка вони все ж сподівалися на його позитивне рішення. А для того, ця пропозиція - подарунок долі: він з дитинства мріяв стати агрономом та все не знав, як до цього підступитися. Направлення на навчання і досвідчений агроном як наставник - яка це удача!

Якось пізнього осіннього вечора мені зателефонував Володимир Іларіонович і повідомив, що став студентом-заочником Харківського сільгоспвузу. Я поздоровив і висловив думку, що з нього буде чудовий і талановитий інженер-спеціаліст. Він чомно вислухав і заперечив: "Я буду не інженером, я буду агрономом".

Я, начебто, добре знав устремління В. Компанієнка, його зацікавленості, але таке рішення дійсно було наче з дитячих мрій, які, втім, ніколи не пізно здійснювати. В агрономію Володимир Іларіонович входив з початків - через агрохімію. Що таке агрохімія? Це наука про хімічні процеси в ґрунті і рослинах, це живлення рослин, правил застосування органічних і мінеральних добрив, це засоби хімічної меліорації ґрунтів, і засоби хімічної боротьби з хворобами рослин та шкідниками. Усі ці складові мають бути підкріплені технологічними картами по кожному полю (а в радгоспі їх вистачало), по кожній вирощуваній культурі. "Передбачити - значить керувати" - цими мудрими словами послуговується не одне покоління вчених, а до обов'язків агрохіміка, передбачення узагалі має прямий стосунок. Попередники В. Компанієнка особливо не переймалися перспективами покращення агрономічних справ і працювали тільки за вказівкою вищого керівництва. Звичайно, за таких підходів неможливо було говорити про перспективи покращення агрономічного стану земель. Володимир Іларіонович творчо і ретельно підходить до вивчення і складання технологічних карт кожного поля, планує комплекс робіт з оздоровлення ґрунтів, розробляє технологічні рекомендації щодо внесення органічних і мінеральних добрив згідно з планом сівозміни. Озброївшись теоретично, залучає керівництво радгоспу до справи, оздоровлення ґрунтів - переконує у необхідності внесення органіки під оранку і мінеральних добрив весною.

Агроном успішно озброєний на перспективу тоді, коли його підлеглі добре засвоїли технологію вирощування культури В. Компанієнка ввів за правило використовувати зимовий період для технологічного навчання виробничих бригад. Отже кожна польова бригада

завдяки старанням агрономічної служби знала не тільки своє виробниче завдання на весь період сільськогосподарського року з 1 березня по 28 лютого наступного року, але й основи: які поля закріплені за ними технологічним планом, їх хімічну і фізичну оцінку, сівозміни полів, обробка ґрунту, внесення добрив, підготовка насіння, норми висіву, хід здійснення посіву, догляд за посівами, прогнозовані хвороби рослин і навали шкідників, організація і здійснення заходів по захисту рослин, збирання врожаю.

Звичайно такий агрономічний всеобуч був спершу поширений не на всіх і не відразу. Першої зими агроном проводив заняття лише з бригадами, управляючими і агрономами відділів, а вже в наступні зими учнями стали всі члени технологічних бригад усіх (чотирьох) відділень радгоспу. Володимир Компанієнко, як кажуть, "Америку не відкрив", бо кожен головний спеціаліст будь-якої галузі виробництва знає, що технологічні заняття необхідно проводити, проте за поточною роботою багато з них забувають про перспективу, вважають цю важливу роботу непотрібним школярством і передовіряють її проводити підлеглим. Маючи досвід викладання основ механізації в місцевій школі, В. Компанієнко прекрасно розумів, що озброєний необхідними технологічними знаннями робітник - не просто гвинтик, а думуюча, творча людина.

Якось на початку травня 1986 року я разом з В.І. Компанієнком брав участь у об'їзді полів, таке траплялося постійно, коли доводилося бувати в радгоспі. На IV відділенні під'їхали на поле № 20, де бригада Василя Мандриченка (старшого) сіяла кукурудзу. В цій бригаді працювали кілька моїх колишніх учнів і мені, звичайно, не терпілося дізнатися - чи насправді ефективно впливають на їх роботу зимові агрономічні навчання. Доповнюючи один одного, механізатори вражали мене знаннями про поле № 20: повністю перед посівом кукурудзи внесли аміачну селітру, лише 60 % калійні добрива, бо решта відсутні. Для оздоровлення ґрунту поля необхідно зробити це, і це... "Як будете боротися з бур'янами? Знову на допомогу покличете школу?" - запитую. Хлопці переглянулися з бригадиром і без роздумів він заявив: "Вже кілька років обходимося без сапки, наші кукурудзяні поля обробляємо тільки гербіцидами та культиваторами".

Десять місяців я разом з головним агрономом відвідав поле № 14 на другому відділенні радгоспу. Тут бригада Георгія Серафимова культивувала соняшник і вносила в ґрунт аміачну селітру. "Що корисне робимо, хлопці?" - запитую заклопотаних механізаторів. Працюємо на майбутній врожай", - відповідають обтираючи піт із закіптюжених облич і кидають: "Дощу б рясного замість поту і все спасіння". Вже в автомобілі Володимир Іларіонович продовжує розмову про клопіт серафимівців: "Коли буде на це воля небесної канцелярії - не знаємо, але якщо нічого не робити - згорить усе"...

Тієї осені радгосп "Оленівський" став єдиним призером обласного змагання урожайності соняшника, а В.І. Компанієнко та Г. Серафимов отримали премію у 10 посадових окладів.

У чому феномен його агрономічного успіху? Звичайно, тут велика сукупність таланту, старання, знань, організація праці. Досконале знання природних ресурсів земельних угідь господарства, висока теоретична підготовка, вміле поєднання теорії і практики, глибокий аналіз технологічних процесів на кожному полі, в цілому по господарству і глибоке знання матеріально-технічної бази господарства, вміле використання кадрів, вміння передбачити вплив природних явищ, використати їх корисність і пом'якшити негативні прояви, вміння поєднати досвід та інтуїцію, прийняти єдино вірне управлінське рішення, тісні контакти з науково-дослідними закладами. Інколи, заходячи до кабінету Компанієнка, бачив столи, завалені всілякими планами, технологічними картами, звітами, схемами, розрахунками, прогнозами. І все це було необхідним, потрібним, усе використовувалося в поточній роботі,

адже агрономія - галузь, залежна від багатьох факторів, починаючи з природних ресурсів і кінчаючи людськими.

Ось знайомлюсь в його кабінеті із системою оптимальної агрономії радгоспу: система інспектування (контролю) полів; система хімізації ґрунтів (що не поле - то ґрунтова таблиця - фахова розробка); догляд за рослинами та обробка ґрунту (підпушення, дискування, підживлення, лікування, боротьба зі шкідниками); вплив природних факторів (тах та мін опадів); дотримання технології вирощування культури (це на чотирьох відділеннях більше сорока полів); матеріально-технічне забезпечення (машини, сільгоспінвентар); узагальнення стану ґрунту (використання рекомендацій науковців); сівозміни (попередні і планові на майбутнє); застосування насіння посівних культур (рекомендації, тах і мін урожайності, фактичне використання); внесення добрив (факт, реальність, недобір до програми); навчання виконавців. На перший погляд, методи і стиль роботи агронома В.І. Компанієнка є в практиці багатьох агрономів, але таку прискіпливість і відповідальність Бог дарував не кожному. Кожен справжній агроном рано чи пізно починає створювати свій оптимальний варіант агрономування. Головне для успіху - поставити його на наукову основу. Більшість агрономів працюють інтуїтивно, не знаючи всіх складових частин системи оптимальної агрономії і впливу кожної частини на інші складові. Можливості такої системи, як розумів Володимир Іларіонович Компанієнко, були безмежними при творчому підході і оперті на досягнення сучасної сільськогосподарської науки. Недаремно вчені з Кишинева, Дніпропетровська, Києва і Артемівська щорічно напружено працювали з головним агрономом з питань вирощування зернових, кукурудзи, соняшника, садівництва.

Центральною лінією професійної підготовки агронома В. Компанієнка є особистий вишкіл. Останнє неможливе без розвиненої професійної ідентифікації агронома, а вона в свою чергу є невід'ємною складовою професійної самосвідомості людини. Вона передбачає самоаналіз і усвідомлення себе, як професіонала, дає змогу розібратися у власних агропроблемах та дати раду підопічним колективам.

Кожен житель села знає, що легкого хліба не буває. Крім погоди, на врожай впливає стан економічного розвитку країни. Посуха восени призводить до посіву озимої пшениці в недостатньо зволожену землю, часті зимові відлиги не сприяють нормальній зимівлі посівів, травневі заморозки та червнева спека з'їдають молоде колосся. І все це повинен враховувати агроном. Володимир Компанієнко завжди опирається в своїх висновках на точне знання агрономічної ситуації в радгоспі і якісне дотримання технології догляду тієї чи іншої рослини. Окрім того, щодня радиться з механізаторами відділень, перевіряє хід ремонту сільгосптехніки, уточнює наявність запасних частин до вузлів і агрегатів в радгоспному складі запчастин. І, звісно, обговорює виробничі проблеми з колегами з інших господарств - ненароком може завітати до відомого агронома з Єлизаветівки П. Червоненка, або прогулятися полями зі своїм попередником Г.П. Гонтаревим.

У селянина в крові виробилася психологія відданості землі, бо вона його годувальниця. Земля парує під променями сонця, мінливість обрію притягує зір. Земля є володаркою дум і переживань усіх без винятку селян і головного агронома В.І. Компанієнка. Земля в усі часи зачаровує землероба, бавить сподівання, але в руки не дається. І коли відчуваєш важливу рису селянина, - любов до землі, - відчуваєш красу хліборобської праці.

Для Володимира Іларіоновича земля - не тільки хліб, що кормить людину, а приносить їй естетичну насолоду, наснажує здоров'ям і дає натхнення:

*Хвала Богу за степ, як море,
За сонце тепле саме в пору
За наші балки, наші гори...
За весь донецький цей пейзаж,
Де між пагорбами - закут наш!*

Реформи на селі привели до нових відносин, які базуються на приватній власності, і, як керівник галузі землеробства, Володимир Компанієнко палко підтримав ідею реформування в сільському господарстві, у нього добрі стосунки з фермерами. Його технологічні рекомендації для більшості з них - необхідні для отримання врожаїв, не нижче середньорадгоспних.

На початку реформ земельні паї селяни брали охоче і відповідально думали про результати роботи. Через деякий час, запал згас і не тільки тому, що багато людей були не готові до обраної виснажливої і ризикованої роботи. Багато в чому новітньому розвитку села заводив сам Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку і агропромислового комплексу в народному господарстві", прийнятий у 1990 році, положення якого залишилася в цілому витвором паперотворчості депутатів, далеких від практичного життя на селі. Головний агроном В.І. Компанієнко весь час твердить, що держава в особі Мінагрополітики прийняттям вказаного закону, залишила землеробів сам на сам зі своїми проблемами. Відсутність державного фінансування спонукала господарства шукати інвесторів для придбання посівного матеріалу, добрив, мастил та палива.

Мої приїзди до Степового, в гості до Володимира Іларіоновича, завжди були пов'язані з автомобільними прогулянками степами радгоспу "Оленівський". Компанієнко любить наш донецький степ не лише як професіонал, а і як красзнавець. Він знає найкращі описи українського степу у М.В. Гоголя: "Степь, чем далее, тем становится прекрасне, ничего в природе не могло быть лучше... Вся поверхность земли представлялась зелено-золотым океаном, по которому брызнули миллионы разных цветов... черт вас возьми, как вы хороши!" Він любить червнєве лугове сіно, бо воно найкраще в період масового цвітіння трави. "М'яке і духмяне червнєве сіно зберігає аромат лугових квітів, пахне міцним чаєм", - це його спостереження. У останні часи, Володимир Іларіонович накосив мабуть, більше 100 тонн червнєвого сіна для своєї домашньої худоби, тож селяни Степового залюбки купували у нього найжирніше молоко.

"Коли агронома відправляють у профспілкову відпустку?", - жартома любить запитувати Компанієнко. "Як порушника трудової дисципліни - в кінці року", - сам же і відповідає і продовжує: "Хоча в ці місяці роботи агроному вистачає: організувати косіння очерету, в'язання його в мати для парників, встановлення снігозатримувальних щитів. А з першими сніговіями не завадить і снігові борозни улаштувати"... "В лютому уже і вгору глянути ніколи - для аналізу виживання озимих потрібно вирубати не одну метрову брилу для районної насінневої станції. Підготувати і обладнати всім потрібним власні парники".

ПОДОРОЖІ

Як же любив відпочивати Компанієнко В.І.? Теж талановито і захоплено, так, щоб збагатитися враженнями до наступної відпустки, набратися енергії і мати наснагу для роботи. Санаторії і будинки відпочинку були поза межами його уваги. Лише туристичні бази і тури-

стичні маршрути йому цікаві для пізнання нашої країни та її закордону. Він відвідав чудові куточки гірських масивів Кавказу, Карпат, Криму, історичні і культурні пам'ятки центрів туризму Ялти, Києва, Тбілісі, Санкт-Петербурга, милувався сніговими шапками Ельбрусу, стрункими смереками Говерли, квітучими едельвейсами Ай-Петрі. У його домашній колекції зберігається декілька посвідчень і значок "Турист СРСР". Для здійснення тривалих відряджень охочих в радгоспі було обмаль, тож Компанієнко залюбки на них погоджувався, бо автомобільний туризм для нього був не менш захоплюючим. Як водій, автомеханік і агроном він побував на Волзі, в Прибалтиці, Білорусії і Молдові, не говорячи про безліч областей України. З подорожі завжди привозив щось агрономічно пам'ятне: з Чернігівщини і Черкащини - елітні сорти картоплі, з Молдови - гілочки для розведення винограду, із Пермської області - невеличку ялинку. Молдавська лоза донині прикрашає подвір'я заслуженого агронома, а північна ялинка перетворилася на струнку, високу і красиву ялину і прикрашає не лише його садибу, а й вулицю села. Північна красуня, що прижилася завдяки турботливим рукам господаря, завжди в пташиному гомоні. Придбавши автомобіль, Володимир Іларіонович збільшив можливість для екскурсій по рідному краю: відвідав Хомутовський степ з його незвичайною і різноманітною рослинністю; заповідник "Кам'яні Могили", де типова степова рослинність чергується з рослинністю оголених кам'яних порід; печери Докучаєвська, Велико-Анадольський ліс; Мар'їна Гора (с. Сріблянка); Святі Гори; мілководдя Кривої та Білосарайської коси.

Знаючи його пристрасть до мандрів, я організував Володимирі Іларіоновичу декілька цікавих екскурсій геологічного характеру. Весною 1972 року включив його до учительської групи з вивчення гірничих виробок шахти-новобудови "Південнодонбаська №1". Територіально землі радгоспу "Оленівський" частково розташувалися над шахтою, і В.І. Компанієнко, природно, було цікаво знати, і, навіть, професійно, як майбутній головний агроном, що "під нашою землею коїться". Професіоналізму нашого екскурсовода могла позаздрити будь-яка високопоставлена туристична група: Ташилов Віктор Васильович - Герой Соціалістичної Праці, член ЦК ВЦРПС, бригадир однієї з кращих шахтопрохідницьких бригад країни. Завдяки екскурсоводу ми збагатили свої знання про поклади природних копалин у нашому краї, про їх структуру, про запаси "сонячного каменю" на шахті. Бригадир та його робітники знайомили нас з новими технологіями по видобутку вугілля, його транспортування та зберігання. Розказали і про те, що з метою збереження довкілля від забруднень, породу, що залишається після видобутку, планують складувати у використаних гірничих виробках. На згадку про екскурсію до шахти-новобудови знаменитий шахтопрохідник країни подарував "володарю поверхні" шахти В.І. Компанієнку kern, на якому видні зерна мінералів, їх форми, розміри і розташування. Час минув швидко, а цінний подарунок Віктора Васильовича до сьогодні зберігається в домашній експозиції В.І. Компанієнка.

У Артемівську ми спускалися з ним в соляну шахту ім. Володарського, в реконструкції якої Володимир Іларіонович брав участь ще в 1964 році. На глибині 240 м (Брянцевський шар солі) нас ознайомили з двома способами видобування цього цінного мінералу - буропідривним, який включає буріння, обпилювання частини шару солі, підривання відпиленої брили вибухом, навантаження екскаватором і транспортування потужними самоскидами до бункера і конвеєрної лінії; та механічним, - за допомогою гірничодобувних комбайнів та транспортерів. Гідом нашим був один з найкращих технологів шахти - Синицький Генріх Іванович. На згадку про ту екскурсію і за "активну участь у здійсненні реконструкції солевидобувної шахти" директор рудника О.К. Аксьонов подарував Компанієнку В.І. великий кристал солі. Володимир Іларіонович пишається цим подарунком, збер-

ігає його на почесному місці в кімнаті. Кристал відчуває зміни в атмосфері: коли "плаче" - повідомляє господаря про можливі опади не гірше за барометр. Хай і не дуже часті дощі йдуть у наших місцях, але за тривалий час кристал солі багато чого "виплакав" і вже не такий величний, як у ті далекі роки.

Експерсії до вугільної та соляної шахт зацікавили Компанієнка і спонукали детально вивчити експонати геологічного музею в Артемівську. Історію бурових робіт в світі і безпосередньо в Україні, зокрема на Донбасі, особливості сучасних бурових верстатів, польові сезони геологів, геологічний компас і геологічний молоток - про все це розказував нам Михайло Абрамович Розенбаум, беззмінний працівник музею, відмінник геологічної служби і майстер по обробці мінералів. До речі, Михайло Абрамович неодноразово брав участь у виготовленні з донецьких мінералів пам'ятних сувенірів, які були вручені навіть одному з очільників московського Кремля. Звичайно, талант поважає талант - і Розенбаум не обійшов увагою допитливого Компанієнка, подарувавши йому деякі зразки мінералів.

Окрім природних багатств нашого краю, Володимир Іларіонович цікавиться і його духовними скарбами. Тому з великою охотою він побував у літературних музеях Всеволода Гаршина і Володимира Сосюри в Артемівському районі. За словами В.І. Компанієнка, "писати книжки для дітей - заняття одне з найдостойніших. Потрібні розум, смак, талант, розуміння майбутнього і головне - любов до дітей, які сьогодні ростуть, а завтра стануть господарями життя. Твори для дітей повинні бути сонячно осяяні і повні віри в майбутнє".

В НОВІ ЧАСИ

Суспільні зміни в країні та економічне реформування сільського господарства продемонстрували необхідність формування нової політичної культури, у т.ч. у стосунках суспільства і сільського виробника. Виробництво зерна у радгоспі "Оленівський" (тривалий час одна з найбільш прибуткових галузей) в 90-ті роки ХХ століття різко зменшилося. Роздержавлення привело селянство в невизначений стан: неначе багаті на землю, якщо вірити документам, мають спільні засоби виробництва, а фактично не мають змоги ефективно господарювати на цій землі.

Особливості землеволодіння і землекористування відрізняються економічно в кожному регіоні. Національно-психологічні особливості селянина теж регіонально залежні. Склалися і формується нова психологія взаємовідносин між селянством - селянин-власник землі, фермер і різні органи і рівні влади. Формальні власники землі і засобів виробництва в абсолютній більшості ставляться байдуже до свого становища, бо економічні основи поки що хиткі. Біда в тому що відбулася перерва, часовий розрив між тими, хто раніше, - ще у 1920-30-х роках, - мав свою землю, ефективно працював на ній, але став об'єктом народної трагедії - Голодомору, був репресований радянською владою, і новим поколінням, яке виросло в колгоспах і радгоспах і хоч вміє працювати, але досвіду давати раду таким великим наділам землі від старшого покоління не отримало - все треба освоювати самотужки. Перервався природний зв'язок поколінь, природний ланцюг передачі досвіду, відчуття землі, впевненість господаря. Наявні ж приклади безжального ставлення до землі, використання її як засобу швидкого збагачення негативно впливають на трудове виховання сучасної учнівської молоді. Кадрові проблеми на селі наче стосуються всіх, але соціально-економічні зміни і зростання міст ведуть до вимирання сіл. Соціальні проблеми на селі загострюються далі, але вирішуються як-небудь або взагалі ніяк. Складається враження, що відсутні будь-які (теоретичні і практичні) програми з підвищення ефективності виробництва зерна та

продукції тваринництва. Село залишилося (майже повністю) без агрономічної, зоотехнічної та інженерної допомоги. На селі господарює варварське замовлення одного дня, частими є неприпустимі явища - егоїзм, жорстокість, самодурство, безмежна жадоба до наживи, зневажливе ставлення до людей. Сподіваємося, що це - хвороби "перехідного періоду".

"Наділи мужицькі на десять літ в оренду взяти! А як мужик залишиться без землі - роби з ним, що хочеш!" - це слова із знаменитої п'єси І. Карпенка-Карого "Хазяїн". Так воно насправді і є.

Глибоко проаналізувавши соціально-економічний стан нового господарства і трудового колективу, не відчувши можливості якось позитивно вплинути на історичні зміни, щоб принести користь селянам, В.І. Компанієнко залишає посаду головного агронома "у зв'язку з переходом на пенсію за віком". "Перепрацював" за календарем лише п'ять місяців і 15 днів. Батьки наділили його добрим фізичним здоров'ям, тож класичного відпочинку у Володимира Іларіоновича не сталося. "На пансіоні", не полишаючи агрономічних знань, захопився домашнім тваринництвом, де й раніше мав якісні результати.

Доля Володимира Іларіоновича Компанієнка - це доля керівника старого гатунку. Таки люди як він, В. Тащилів, ... спалювали себе заради виконання поставленого завдання, завжди і в усьому були супервідповідальними і обов'язковими. Того ж вимагали і від своїх підлеглих.

Водночас, В.І. Компанієнку, як кожному українцю-хліборобу, притаманно шанобливе, благоговійне ставлення до землі. Це від діда і прадіда. І буде так повсякчас...

***Українські народні прислів'я і прикмети, народні назви-терміни
записані Компанієнком В.І.***

- Солов'ї люблять зарослі степних балок і кущистий підлісок
- "Колосовики" - перший літній приплід у зайців
- Серпень в народі називають "густиря" або "сивий полинь"
- Від першого снігу до бігу санів - сорок днів
- Пахне тепла земля, квітами і травами
- "Не сіяно, не полото - бери зелене золото" (серпень, другі зелені жнива)
- На один квітневий день сім погод припадає
- Кінець травня - зацвітає ковиль (довге, найтонше, шовковисте пасмо)
- Хлібна картка - документ на придбання норми хліба в 1947 році
- Ціп - пристрій (знаряддя) для ручного обмолоту зернових культур
- Перепічка - хліб випечений на сковороді
- Сніп - жмут скошених злаків (зв'язаний)

Християнівський Вадим Володимирович - організатор освіти і науки, доктор економічних наук, професор, перший проректор Донецького національного університету (1980-2008 рр.), дійсний член Академії технологічних наук України.

У контексті сучасних євроінтеграційних процесів доклав великих зусиль у справу розвитку міжнародної наукової співпраці та Бонського процесу.

Народився 17 січня 1942 року в учительській сім'ї у смт. Оленівка Волноваського району Донецької області. Закінчив Докучаєвський гірничий технікум (1961) та Донецький державний університет з нового фаху "Кібернетика" (1970).

Автор понад 200 наукових статей, книг, посібників, зокрема "Економічна кібернетика". Відмінник освіти України (1999), нагороджений державними нагородами.

Розумова праця чи не найбільш важка праця для людини. Мріяти легко і приємно, а думати важко

К. Ушинський

"В РОБОТІ ЗЛІТАВ ДО ЗІРОК"

Більше 20 років Вадим Володимирович Християнівський працював на посаді першого проректора Донецького національного університету. У колі питань його компетенції була найбільш відповідальна, з тисячами щоденних проблем навчальна робота одного з провідних вузів нашої країни.

Чи мріяв Вадим бути педагогом? До цього часу не знаю, але хрущовська реформа кінця 50-х років ХХ століття боляче вдарила по випускниках 1958 року. Нові правила прийому до вишів передбачали прийом тільки осіб з виробничим стажем у декілька років. Крім того, медаль - відзнака за успіхи в середній школі, вже не враховувалася при вступі до вищого навчального закладу.

Отже, герой нашої розповіді в 16 років закінчивши школу зі срібною медаллю... залишився без шансів вступу до вузу. Хоча і в ті роки якимось чином одинаки "просіювалися" в студентство зі шкільної лави. Якщо талановита молодь не втрачала п'ять років на "заробляння виробничого стажу" та обов'язкову службу в армії - то вона максимально використовувала свої здібності. Приклад - однокласник і товариш Вадима Християнівського - Геннадій Купченко, який, вступивши до вузу відразу після школи далі зробив успішну наукову кар'єру і нині - академік НАН Білорусі.

Та велике і до великих приходиться по-різному. Вадим вже у 15 років проявив вольові якості і талант організатора при ліквідації пожежі на 100-гектарному полі пшениці. Працюючи тоді в загоні юних залізничників поблизу 1160 кілометра Донецької залізниці на початку липня 1957 р., він помітив вогонь, що хвилиною котився від лісової посадки, повідомив бригадиру і разом з ним організував гасіння пожежі силами 16 працюючих. Про пожежу повідомили на станцію Оленівка диспетчеру залізничного руху, викликали пожежну команду. Роботи дісталось всім: від чергового на блок-посту № 91, машиністу, залізничним обхідникам. Прибули оперативні команди з Оленівки (вагонне депо) і пожежний екіпаж з Волнова-

хи. Спільними зусиллями погасили пожежу, але віддалений від сіл (4-6 км) зерновий масив втратив гектарів 5 площі.

"Волноваські пожежники врятували Мар'їнський врожай", так в черговому номері газети "Железнодорожник Донбасса" назвали статтю про злагожену дію працюючого табору юних залізничників Оленівської середньої школи № 22 (зараз № 2). Кореспондент писав про Мар'їнське поле, яке адміністративно належало до Мар'їнського району (радгосп "Петрівка"). У цій невеличкій статті йшлося й про рішучі дії Вадима Християнівського. Комсомольці Ольгінського райкому не забули групу юних залізничників Оленівської школи відзначити грамотою на день комсомолії, про що повідомляла районна газета. Це було так давно, але повчально. Пожежі в історії були завжди, і люди, здатні до рішучих дій в боротьбі з вогнем, також були завжди. Прикладом цього є мій земляк - юнак з Оленівського степу - Вадим Християнівський.

Минули роки. В.В. Християнівський став заступником декана економічного факультету, проректором Донецького національного університету. У підготовці висококваліфікованих фахівців керувався необхідністю суттєвих змін процесу навчання, з постійним урахуванням складності сучасних соціальних систем і процесів, темпів та перспектив їх подальшого розвитку. Разом з тим, розумів важливість "позитивного консерватизму" - базування на історичному досвіді розвитку вищої освіти у власній країні, який нараховує вже багато століть. Плідні й вагомі наслідки на цьому шляху дає міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів. В такому співробітництві Донецького національного університету Вадим Володимирович відіграє значну роль - курує програми двостороннього та багатостороннього обміну викладачами, студентами і аспірантами. Протягом тривалого часу накопичений досвід дозволяє розглянути це питання предметно, проаналізувати позитивні сторони такого співробітництва і визначити перспективи на майбутнє.

За станом на весну 2007 року міжнародний центр ЮНЕСКО - САПЕС визначив Донецький національний університет на 6 місці серед вузів України. Вадим Християнівський, як перший проректор вузу, доклав достатньо зусиль до найбільш важливих та інноваційних напрямків розвитку міжнародного співробітництва. Багаторічна людська дружба допомагала нам співпрацювати на освітянській ниві. Краєзнавчі поїздки до Слав'яногір'я, лісові і степові мандри, вивчення особливостей соляної промисловості краю, соціального і психологічного стану населення сільського району, знайомство і відвидини виробничих процесів, - ось наші "точки дотику".

Завдяки В. Християнівському вчені Франції, Великої Британії, Австрії, Німеччини, Румунії, Польщі, які часто бували у провідному університеті Донбасу, іноді відвідували Бахмутчину з її цікавими історичними місцями і провідними гірничими підприємствами країни. Фахівці історичного, економічного, філологічного, соціального та правових напрямків Донецького університету теж були причетні до цієї роботи.

Донецький університет - вуз молодий, він веде свою історію від Вченої ради, яка відбулася ради лютого 1962 року. На цій раді був присутній і я, як член комітету комсомолу, таке тоді дозволялося, але без вирішального голосу. Зауважу, що спеціальних історичних досліджень про молодий університет не було довго. І лише в 1998 році за редакцією ректора В.П. Шевченка виходить друком монографія "Донецький державний університет" на 160 сторінках. Готував монографію до друку перший проректор - Вадим Володимирович Християнівський. Часи змінювалися, університет отримав статус національного і новітня історія університету виходить окремою книгою обсягом 340 сторінок вже за 4 роки.

Міжнародне наукове співробітництво університету розпочалося з першого ж року його

існування, але найбільш продуктивними були роки, коли цим напрямком керував Вадим Володимирович.

У складний період реформування суспільних відносин в країні після розпаду СРСР створюються міжнародні умови для проведення I Всесвітньої Конференції з вивчення творчості нашого земляка Всеволода Гаршина. Стійкі контакти, - творчі, наукові, особисті - з Оксфордським університетом Великобританії надавали прекрасні можливості провести цей захід, важливий для розвитку світової славістики, залучивши багато відомих дослідників-літературознавців з різних країн. Вадим Володимирович активно допомагав у проведенні наукових зустрічей, семінарів, виїзних локальних конференцій провідного славіста університету Глазго Пітера Генрі. З метою сприяння його діяльності на Донеччині Християнівським В. В. була утворена творча група, якою керував доцент Л. Я. Бондарев. Члени цієї групи (М.С. Гіршман, В.В. Оліфіренко, Л.М. Ракітіна) взяли участь у зборі матеріалу для підготовки монографічного видання у трьох томах "В.М. Гаршин на рубежі сторіч". *

Співредакторами цієї фундаментальної роботи, що вийшла двома мовами у Великобританії (2000 рік) були головні сучасні популяризатори творчості В. Гаршина: П. Генрі, В. Порудомінський і М. Гіршман. Керівник цієї програми - Вадим Володимирович Християнівський. За його рекомендацій головний виконавець проекту Пітер Генрі неодноразово виступав перед викладачами університету та студентами-філологами. Провідний славіст сучасності - професор П. Генрі був удостоєний рішенням вченої ради Донецького національного університету диплому "Почесний доктор" за № 1 в березні 2001 року, як іноземний вчений.

Успішна співпраця з Оксфордським професором П. Генрі наприкінці 90-х років минулого століття надихнула на подальші спільні дослідження фахівців Донецького університету з іноземними колегами. Університет відвідують численні представницькі делегації, обговорюються умови й укладаються міжнародні угоди з іноземними партнерами. Вадим Володимирович Християнівський - не тільки гостинний господар-організатор, але й активний член університетських делегацій до вузів Італії, Франції, Великобританії та інших країн.

Широкий спектр міжнародної діяльності Донецького університету зумовлював ряд Програм співробітництва, починаючи з 1997 року. Конкретно з кожним університетом (за угодою) визначався перелік умов співпраці в галузях викладання, наукових досліджень, підготовки спеціалістів, різноманітних обмінів. Не залишилися без уваги обмін студентами за програмами літніх шкіл та практик. В повному обсязі для цього використовувалися чудові перспективи оздоровчого табору університету на узбережжі Азовського моря "Наука" в селі Мелекіне.

Хомутовський степ, Кам'яні могили, біосферний заповідник "Меотида", Білосарайська коса і багато чого іншого чекає допитливих студентів університету та його іноземних гостей на Донбасі. Важко підрахувати кількість часу, витраченого Вадимом Володимировичем на будівництво і впорядкування оздоровчого табору. За фахом Вадим Володимирович - економіст, тож співробітництво в економічних спеціальностях йому найбільш близьке. Тісні

* Henry Peter, Porudominsky Vladimir, Girshman Mikhail. Vsevolod Garshin at the turn of the century. Oxford: Northgate Press, 3 V. 2000, 800 p.

наукові зв'язки в галузі економічних наук Донецький національний університет має з Торгово-вельно-економічним університетом споживчої кооперації (Білорусь) та Санкт-Петербурзьким державним університетом. Домовленості про співробітництво з колегами-науковцями другої російської столиці дали змогу скласти узагальнюючу програму і, крім економіки, розпочати співробітництво в галузях статистики, обліку й економічного аналізу, комерції та управління персоналом, фінансових, кредитних і міжнародних економічних відносин, економіки та управління. Тривале співробітництво дозволило створити міцний базис для постійних контактів, зокрема для розвитку у майбутньому спільних освітніх програм, зокрема з бакалаврату та магістратури, підвищення кваліфікації та перепідготовки наукових кадрів.

Важливим напрямком міжнародної діяльності університету стало надання послуг іноземцям у здобутті вищої освіти. Першими студентами-іноземцями Донецького університету була молодь з Магдебурзького округу Німецької Демократичної Республіки (1970 рік). Через три роки з'являється можливість відкриття підготовчого факультету, - це 120 місць для молоді з країн Африки, Азії та Латинської Америки. На 1 вересня 1973 року "іноземний легіон" університету нараховував 107 студентів з 11 країн світу. На сьогодні з 12 вузів Донеччини, що мають ліцензію на підготовку іноземних громадян (1300 осіб), в Донецькому національному університеті навчається 230 іноземців. І це зовсім не просто, бо іноземні партнери мають свої національні та релігійні проблеми, комунікаційні, адаптаційні та інші труднощі, з якими діяльний перший проректор мав розбиратися і приймати вірне рішення.

Донецький університет тісно співпрацює і з Московським державним університетом ім. М.В. Ломоносова. Для Вадима Володимировича Християнівського налагодження наукової співпраці з цим університетом було справою честі - адже МДУ - головний вуз Росії. Крім загального договору укладені угоди про спільну діяльність між факультетами університетів. Реалізація подібних угод з найближчими сусідами - Росією (Москва, Санкт-Петербург), Білорусією - дозволили підготувати ефективну основу для міжнародної співпраці з іншими університетами світу. Донецький національний університет нині увійшов до складу трьох міжнародних асоціацій: університети Європи, Євразійські університети і університети Причорномор'я. у їх рамках вуз залучений до європейських програм - "Управління університетом", "Економетрія" і "Дистанційне навчання".

Участь у цих міжнародних Асоціаціях університетів також сприяла створенню Центру дистанційної освіти, відкриттю магістерської підготовки з прикладної економіки, вдосконаленню системи управління університету. Коло обов'язків і вимог з кожним роком зростало і, щоб їм відповідати, Вадим Володимирович зокрема відвідував додаткові заняття з іноземних мов (англійська мова). Основні масові заходи з виїздом університетських делегацій за кордон виконувалися в переважній більшості ректором або його заступником. Дієва участь в міжнародних проектах розширювала наукові горизонти донеччан (на початку ХХІ ст. ДонНУ співпрацював уже з 17 вузами різних країн світу).

Довгий час найбільш "мандрівний" з наших оленівських випускників вважався Андрій Горожеєв, як моряк, але сучасна активізація діяльності університету зробила не меншим мандрівником Вадима Володимировича - сучасне керівництво вузом в умовах глобального світу і повинне бути таким - мобільним, оперативно реагуючим на виклики часу, комунікабельним.

Позитивний ефект для колективу університету від співпраці із зарубіжними партнерами проявлявся в ознайомленні із сучасними методиками викладання, підвищенні рівня підготовки фахівців і також поступовому наближенні до зарубіжних стандартів якості. Досвід впровадження кредитно-модульної системи освіти з легкої управлінської руки В. В. Християнівського узагальнив далекий від математики завідувач кафедри педагогіки університету Л.Я. Бондарев, який тісно співпрацював у галузі філології і педагогіки з професором Великобританії П. Генрі. Все це вилилося у наукове (перше в університеті) видання з новітніх форм організації вищої освіти на початку 90-х років минулого століття. До активного впровадження Болонського процесу залишалося майже 10 років, а перші аналоги модулів вже набирали сили у вузах Великої Британії. Робота Леоніда Яковича була підтримана не тільки керівництвом університету, а й почала поширюватися серед знавців новітніх ідей в професійно-технічних училищах (Микуляк О. П.), середніх школах (Шталов В.Ф., Кузін В.М., Жучок В.Г.). Спільність навчально-методичних дій вчених університету зі своїми закордонними колегами сприяла появі навчальних і методичних посібників, участі в написанні підручників, монографій і науково-популярних видань. У наших викладачів з'являється можливість проходити наукове стажування за кордоном, обмінюватися досвідом роботи з колегами престижних світових університетів.

Зміна економічного устрою в країні зумовлює необхідність глибокого партнерства в рамках міжнародних проектів на економічному факультеті. Проректорська діяльність Вадима Володимировича не позбавляла його можливості віддавати свої знання і підвищувати свій професійний рівень на кафедрі економіки. У 2003-04 навчальному році відкрито магістратуру з прикладної економіки. Згідно з цією програмою дипломники отримували разом з українським магістерським дипломом сертифікат Сандерлендського університету (Англія). Цей сертифікат підтверджує еквівалентність українського і англійського дипломів магістра.

Міжнародна співпраця останнього періоду (починаючи з 1991 року) викладачів Донецького університету привела до створення майже десятка спільних наукових колективів і напрямків у окремих галузях знань. В реалізації декількох спільних проектів мені довелося співпрацювати з Вадимом Володимировичем. Наприклад, проект "Проблеми відродження духовного життя Св'ятогір'я" в лютому 1995 року - разом з вченими Сандерлендського університету (Велика Британія) завершився проведенням міжнародної конференції в Донецьку і Святогірську з відвіданням Святогірського монастиря.

Учасники конференції мали нагоду спостерігати за ходом господарських і будівельно-відновлювальних робіт на території монастиря вивчати вплив держави і громадських організацій на оздоровлення духовності в краї. Під час відвідин Слов'яногір'я знято навчальний відеофільм для англійських і донецьких науковців.

Наприкінці жовтня 2002 року під керівництвом В.В. Християнівського в Артемівському районі (с. Бахмутське) проведено регіональну конференцію "Краща університетська практика - співпраця з підприємствами". У роботі конференції брала участь група вчених Ноттінгемського (Великобританія), та Донецького університетів, провідні спеціалісти об'єднання "Артемсіль" та аграрного товариства "Зоря". Конференція проходила з відвіданням соляної шахти і соляного санаторію на глибині 250 м, ознайомленням з агропромисловим комплексом "Зоря" та підсумковим пленарним засіданням. Виступи більшості учас-

ників української сторони були двома-трьома мовами (англійська, українська чи російська), а жоден з іноземців не ризикував доповідати мовою приймаючої сторони. Звичайно, додаткові заняття англійською мовою, якісно відобразилися на професійній компетенції Вадима Володимировича - будучи модератором пленарних та секційних засідань, він ні в чому не збився, не помилився. Його артемівські колеги по конференції - голова сільської ради Бахурець Лариса Анатоліївна та керівник об'єднання "Артемсіль" також були на висоті.

Ця регіональна конференція підготувала ґрунт для пізнішого проведення в Донецькому університеті аналогічної, але вже міжнародної конференції. У вересні 2006 року в Донецьку зібралися вчені університетів України, більше 15 вчених із закордону, керівники провідних підприємств країни.

Ведучи мову про професора Християнівського В.В., слід нагадати, що він закінчив українську Оленівську СШ № 2 на Донбасі. Малу батьківщину він любить серцем, а велику - розумом. Згадуючи про Оленівку, передусім згадує квіти, досить поширені в усьому селі - півники. Скільки пам'ятає себе Вадим, півники щовесни першими сходили біля бабусиної хати під вікнами, росли наввипередки, завжди виглядали підсліпуватими, з синіми дзьобиками та гребінчиками. Щовесни, коли школяр Вадим проходив повз бабусину хату до школи, та зустрічала онука невеличким синім букетиком: "Постав, онучку, мамі на стіл. День буде легшим". Вадим якось ніяковів від такого доручення перед шкільною братією. Проте його мама Поліна Зінов'ївна була і його першою вчителькою. У школі їй всі дуже любили, і кожен зі школярів хотів би поставити вчительці на стіл квіти. З часом до півників додалися десятки чи сотні інших квітів, але весна для Вадима Володимировича і сьогодні починається квітом невибагливих синіх півників.

Як щирий українець Вадим Володимирович сприяє встановленню і широкому розвитку зв'язків із найбільшими науковими центрами Європи, які містять центри українознавства. Стійкими є контакти з ученими Польщі. В Україні і Польщі зараз є ряд інституцій, які після десятиліть і навіть століть прохолодних відносин активно займаються вивченням спільних сторінок історії, сприяють контактам, співпраці, взаємовпливу наших національних культур. Так, під керівництвом Вадима Володимировича вчені історичного та філологічного факультетів Донецького університету налагодили і розвивають наукові зв'язки з центрами українознавства у Варшаві, Лодзі, Кракові, Вроцлаві та інших містах.

Усі найбільші університети дружньої Польщі мають спеціальність "україністика". У одному з найстаріших університетів Європи - Ягеллонському - вже 15 років функціонує ця спеціальність. Університети, українські громадські організації займаються поширенням знань про Україну і українців, про Схід і Захід, Галичину, Крим, Донеччину. У місті Кракові регулярно виходять друком "Краківські українознавчі зошити", у Варшаві при Варшавському університеті - "Варшавські українознавчі зошити". Ці збірники є науковою трибуною для фахівців гуманітарних наук з України та Польщі. На кафедри україністики Польщі запрошуються для читання лекцій вчені-філологи Донецького національного університету. Співпраця польських і донецьких вчених привела до спільного видання наукових посібників і підручників. Інколи і цього замало - наші вчені в Польщі проводять українські вечори і ставлять театральні п'єси. Наукові контакти між вузами внаслідок довголітньої співпраці настільки міцні, творчі, що їх використовують громадянські та державні установи Польщі. Завдяки цьому Польщею та Україною налагоджено культурно-науковий обмін - студентами, викладачами. Здійснюються спільні видавничі проекти, у результаті яких поляки мають можливість ознайомитися з найкращими здобутками української суспільної і наукової думки, художніми творами, а українці можуть більше дізнатися про польську наукову і культур-

ну спадщину. Звичайно, польські та українські університети мають чудову базу для підтримання наукових зв'язків з громадами українців всього світу і особливо з Угорщини, Чехії, США, Японії. У цьому процесі Донецький національний університет займає достойне місце. Так, в Угорщині завдяки ініціативі вчених-філологів Донецького національного університету виданий "Угорсько-український словник дієслів". Проведення VI Міжнародного конгресу українців в Донецьку (червень 2005 року), безпосередньо в аудиторіях національного університету, розширило географію міжнародної співпраці на американський та африканський континенти: США, Канада, Бразилія, Аргентина, Республіка Чад.

Багато зробив Вадим Володимирович Християнівський для повернення в науковий світ України наукових праць та літературної спадщини Микити Шаповала. У Європі і загалом у світі Микиту Юхимовича ніколи не забували. Його наукові праці із соціології і лісознавства, поетичні збірки, історичні дослідження і участь в українській революції в 1917 - 1920 роки* високо цінувалися в світі. Але за тоталітарного режиму творчий доробок Микити Шаповала був недоступним для вивчення, а саме його ім'я теж було невідоме ні широкому загалу, ні більшості науковців.

Проголошення незалежної України в серпні 1991 року відкрило шлях для повернення Микити Шаповала на Батьківщину. Доцент Донецького університету Оліфіренко Вадим Володимирович за погодженням з В.В. Християнівським бере на себе "виконання практичних дій" з вшанування пам'яті Шаповала на його малій батьківщині - в селі Сріблянка Артемівського району. У цей час я обіймав посаду заступника голови Артемівської районної державної адміністрації, що обумовило нашу тісну співпрацю. Незалежна Україна готувалася відзначати свій другий рік народження і першою це зробила національно активна громада села Сріблянки. Ця подія була знаменна не лише ініціативою, а й результатівністю: зібрані гроші, замовлений пам'ятник і вперше в незалежній Україні творцям української революції зводиться пам'ятник. Головним натхненником і організатором цієї величезної роботи виступив В.В. Християнівський: консультації, домовленості, відрядження до київських музеїв, пошукові роботи в обласній науковій бібліотеці - хіба все назвати можливо! Вшанування видатного українського наукового і державного діяча - Микити Юхимовича Шаповала йшло не зверху, а знизу - від університету, громади села і району. Окрім відкриття пам'ятника М. Шаповалу (6 червня 1993 року), за підтримки Вадима Володимировича проводяться районні, а потім зональні літературно-історичні читання. Споруджується пам'ятний знак, відкривається меморіальний музей в місцевій школі.

Початок червня 2002 року - в Артемівському районі відзначають значну подію - 120 років від дня народження Микити Юхимовича Шаповала. Чисельні гості від Києва і до Луганська, родичі видатного діяча, делегація викладачів Донецького національного університету і громадських організацій. Вадим Володимирович Християнівський разом із нами, краєзнавцями області, радіє всьому зробленому, але пропонує провести Всеукраїнську наукову конференцію за підтримки університету на малій батьківщині видатного діяча. За справами дні летять швидко і до визначеного терміну все менше залишається днів. Та гуртом і

* Микита Юхимович Шаповал – один з організаторів і лідерів Української партії соціалістів-революціонерів, член її ЦК, член Центральної Ради, Міністр пошти і телеграфу в уряді В. Винниченка, співавтор 4-го універсалу, Міністр земельних справ за Директорії.

батька добре бити - головним фінансовим спонсором виступає "Просвіта", науковим - Донецький національний університет, а виконавцями-розпорядниками - Артемівська райдержадміністрація та Сріблянський сільський виконком. І ось 19-20 вересня 2002 року збирається I Всеукраїнська наукова конференція "Микита Шаповал - вірний син України". Під проводом головних її організаторів - Християнівського В.В., Мовчана П.М., Шевченка В.П. і Данілова В.М. спершу - у залі Донецької обласної філармонії. Наступного дня учасники конференції відвідали Шаповалівські місця в селі Сріблянка.

"Нехай воскресне ім'я великого сина України, великого українця Микити Шаповала і ніколи не затьмариться темними хмарами. Дяка Вам, шанувальники його пам'яті", - лауреат Державної премії імені Т.Г. Шевченка, депутат Верховної Ради України Павло Мовчан залишив такий відгук у книзі меморіального музею М. Шаповала.

Як співорганізатори і господарі конференції, ми з Вадимом Володимировичем Християнівським опікувався всією підготовчою і організаційною роботою.

За першою конференцією Донецьким відділенням НТШ проведена друга (2007 рік), видані періодичні видання, збудована капличка на Мар'їній горі та виконано капітальний ремонт Сріблянської церкви.

У вчених є свої особливі уподобання, хобі. Є вони і у Вадима Володимировича Християнівського - він з дитинства захоплюється волейболом і дуже любить голубів. Багато років тому випадок привів у родину Християнівських симпатичного пуделя. Це змінило їх розмірний ритм життя, привнісши в нього нові приємні турботи.

Якось, відвідуючи Вадима Володимировича вдома, спостерігав, як нащадок першого пуделя несміливо вилазить зі своєї схованки, підповзає до господаря і, обійнявши його ногу лапами, завмирає від задоволення. Це, звичайно, родинний улюбленець. Коли всі сідають до обіднього столу, улюбленець підходить і пильно так дивиться на уставлений їжею стіл. Погляд мовчазний, але такий жалісний, що неможливо не піддатися і не пригостити його чимось смачненьким. "Кожного ранку собака підходять до постелі, кладе голову на подушку і починає голосно дихати. Що до того, що господарю ще не час вставати? Треба йти на прогулянку. Якщо реакція господаря не змінюється - потихеньку стягується ковдра - це такий настирний заклик до вранішньої прогулянки".

За бажання Вадим Володимирович Християнівський міг би працювати у будь-якому вузі України, але віддав перевагу Донецькому університету. Його душа прагнула до рідної землі, рідного краю і цей факт не випадковий, бо Вадим Володимирович належить до покоління, яке міцно прив'язане до свого коріння, до рідної землі. Крім того це покоління вірило і вирить, що людський світ можна змінити на краще, чесно займаючись улюбленою справою. Вадим Християнівський - людина слова і діла, він трудівник і невтомний ентузіаст, який власними силами досяг наукового і громадського авторитету.

Красильников Павло Михайлович (1932-2008) - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі, поєднував викладацьку роботу історика з науково-дослідницькою археологічною діяльністю в регіоні, зокрема, в районі Вуглегірської ДРЕС. Організував єдиний на Донбасі шкільний археологічний музей.

Народився 20 лютого 1932 року в селянській сім'ї у с. Гредякіно на Білгородщині. Закінчив Луганський державний педагогічний інститут (1956) та історичний факультет Донецького державного університету (1966).

Нагороджений урядовими і професійними нагородами. Під його керівництвом Новолуганська школа була експонером головної на той час виставки країни (ВДНГ м. Москва) і у 1985-86 рр. удостоєна Диплому I ступеня. Директор школи нагороджений Золотою медаллю ВДНГ СРСР (1986).

Жити розумно, морально, справедливо

Григорій Сковорода

ВЕРШИНИ ТАЛАНТУ

Слова, винесені в епіграф цього нарису, стали життєвим девізом талановитого педагога Донеччини кінця ХХ століття Красильникова Павла Михайловича.

З його ім'ям пов'язують цілий етап розвитку шкільної освіти в Артемівському районі. Приїхавши з молодого і красивою дружиною Зіною на її батьківщину в селище Луганське (обидва випускники вузу - вона географ, він - історик), на все життя залишилися працювати в місцевій школі.

Луганська школа-інтернат радо зустріла молоде подружжя вчителів. Невеличка річка Лугань, незорі степові простори з древніми кам'яними брилами, а головне - люди і любов до дітей - назавжди полонили доброзичливого і скромного білгородського юнака. Відразу захопив школярів своїм предметом, а особливо талановиті та небайдужі об'єдналися під керівництвом Петра Михайловича у історичний гурток, який досить скоро став відомим на всю Донецьку область. Адже саме селище Лугань - невичерпна скарбниця історичного досвіду - воно знаходиться на перетині визнаних історичних шляхів, цей край весь час перебував у вирі доленосних подій - кочівники, загарбницькі війни у всіх століттях, набіги татар, перші захисні споруди русів-русинів-українців. Серби, волохи та ще з десяток інших національностей залишили свій слід в цьому краї. На початку ХVIII століття будується перша вугільна шахта Донбасу...

Отже поява молодого вчителя в інтернаті активізувала красзнавчу роботу, зумовила створення історичного музею, який згодом став центром історичного і національного виховання і учнів, і молоді села.

З Павлом Михайловичем доля звела мене на 28 років, і ми стали не тільки колегами, але й добрими друзями. Він був талановитим керівником загальноосвітньої школи і цьому сприяли його професійні знання, вимогливість до себе і своєї праці, особистісні якості та соціальна орієнтація. Він був упевненим в собі, доброзичливим і вимогливим одночасно, міг ризикувати в прийнятті рішення, умів впливати на підлеглих не завдяки директорському погляду чи гучному слову, а завдяки умінню переконувати. Павло Михайлович вмів бачити перспективи розвитку свого навчального закладу, був ініціативним і будь-яку справу доводив до кінця.

Останні роки його директорської діяльності співпали з докорінними соціально-політичними змінами в суспільстві і, як людина чесна, ці зміни країни він сприйняв близько до серця, проте зміг перебороти душевні сумніви і адаптуватися до нових життєвих умов.

До керівництва Новолуганською школою Павло Михайлович прийшов важкими сходами професійного гарту не лише як вчитель історії. У інтернатівському житті вчитель проходить випробування на міцність через низку очікуваних і неочікуваних проблем. Учитель-чоловік в школі-інтернаті гостро потрібен, навіть з точки зору кадрової політики. Директору П. А. Завгородньому молодий вчитель історії сподобався: Павло Михайлович завжди був готовий допомогти у скрутні хвилини: замінити уроки хворого вчителя чи вихователя, терміново відремонтувати електропристрій, водогін чи тепломережу. Тож в Луганській школі-інтернаті вчитель Красильников вже через два роки здобув особливий авторитет не лише у керівника, а й у вихованців і вчителів і був призначений на посаду заступника директора з виховної роботи. Це дуже складна посада, оскільки треба вирішувати велику кількість різних питань, таких необхідних у житті інтернату, - бути мамою і татом для десятків знедолених сирітством дітей району. Доброти і уваги у Павла Михайловича вистачало, тож свої функції виконував він належним чином.

Коли в Артемівському райвідділі освіти постало питання про заміщення вакантної посади директора Новолуганської середньої школи, пропозицій було декілька, але оптимальна кандидатура була одна - Красильников Павло Михайлович. Відтоді директорський марафон Красильникова П. М. тривав більше тридцяти років.

Новолуганська школа зростає від 160 учнів до 1150, під керівництвом Павла Михайловича вона стала апробаційною лабораторією для новітніх педагогічних технологій в районі. Його творчий дует із заступником Бородкіною Таїсією Миколаївною був гармонійним у вирішенні освітніх проблем і реалізації освітніх проєктів. Тут вивчалися нові технології, впроваджувались, аналізувались нові педагогічні розробки, тут навчали на семінарах керівників і вчителів інших шкіл району і області. Упровадження організаційних і педагогічних новацій в даній школі здійснювали не лише під впливом районного керівництва, а й на прохання обласних методистів і наукових працівників педагогічних вузів та українського науково-дослідного інституту педагогіки.

Разом з Павлом Михайловичем ми були учасниками Всеукраїнського семінару з питань "Керівництва сучасною школою", що проходив 15-17 березня 1981 року в Києві. Цей семінар окреслив шляхи освоєння нових підходів в навчальному процесі, дав можливість розширювати власний і набутий досвід у організації суспільно-корисної праці учнів і участі школи в соціально-економічному переустрої сіл району. Планів за цим семінаром розробили стільки, що все хотілося здійснити як найшвидше. Жадібний до роботи П.М. Красильников вимагав від усіх начальників максимально довіряти школі і не втручатися, не заважати працювати, а підтримувати і доброзичливо корегувати хід роботи.

Всім, хто був знайомий з П.М. Красильниковим могло здатися, що він дещо суворий і недоступний, може й занадто суворий для вчителювання. Але вже через декілька хвилин спілкування з ним відчувалося його доброзичливе ставлення до співрозмовника і приходило розуміння, що тебе слухають уважно, вдумливо проникають в суть питання. У відповідь Павло Михайлович небагатослівно і ґрунтовно викладав своє бачення, як вирішувати поставлену проблему. На мою думку, Красильников точно відповідав оцінці певного типу людей,

яку зробив колись наш видатний земляк, соціолог Микита Шаповал: "...небагато їх - цих добродіїв людства, організаторів науки і освіти, як основи культури і цивілізації. Вони щодня проголошують знання, прищеплюють його, цим способом збагачуючи в учнів систему думок".

Кар'єра поза освітою, освітянською нивою не цікавила Павла Михайловича впродовж всього життя. Його посади були пов'язані з професійною діяльністю і знаходили його самі, відповідно до заслуг, досвіду і таланту.

Так, його ім'я одним із перших занесено до "Золотої книги Донеччини", "Книги пошани освітян Артемівського району". Професійні нагороди - значки, медалі та Золота медаль Виставки досягнень народного господарства СРСР за 1986 рік (Москва) прикрашали груди вчителя. Для багатьох молодих директорів шкіл району Красильников Павло Михайлович був взірцем педагогічного керівника, стратегічним лідером, всі намагалися бути схожими на нього в освітянській діяльності.

Стратегічне лідерство - це спроможність лідера розвивати разом з іншими членами педагогічного колективу бачення перспектив розвитку та мету діяльності школи. Павло Михайлович міг уміло і оперативно застосовувати необхідну інформацію, виокремлювати і вирішувати проблеми, очолювати виконання спільних завдань і мав унікальну здатність до етичної дії заради освітньої спільноти школи. Як освітній лідер П.М. Красильников сприяв успіху всіх учнів школи шляхом підтримки та впровадження такого бачення освіти, яке поділяється й підтримується всією шкільною та сільською громадою.

Стратегічне лідерство П.М. Красильникова - це здатність досягнути перспективу і визначити закономірність розвитку шкільних подій і явищ; це здатність побачити необхідність змін в учительському і учнівському колективах; здатність розробити стратегію й програму і досягти позитивних результатів у її виконанні; це здатність мобілізувати енергію підлеглих на перетворення і нові проекти; це здатність бачити й передбачити хід подій і їх результат, це, врешті, талант "архітектора долі" для своїх учнів.

Звісно, що важко передбачити організаційні форми шкільного майбуття, але безперечним є те, що лідер Красильников П.М. був готовий до інноваційних змін шкільного життя. Павло Михайлович був людиною, яка вміла знайти оптимальний вихід з будь-якої ситуації, мав широкий запас знань, приваблював до себе душевною щедрістю, яка приховувалася інколи від сторонніх за зовнішньою стриманістю. Хто був близький до нього, знали, що він незвичайний і надійний в усіх відношеннях. Нікого не залишав без своєї уваги, без доброго слова, без свого захисту, якщо бачив, що в цьому була потреба.

За керівництва П.М. Красильникова Новолуганська школа впровадила багато нових освітніх програм. Згуртований ним педагогічний колектив мав можливість реалізовувати найважливіші педагогічні ідеї в навчальній і виховній роботі. Завдяки його таланту керівника школи вдалося допомогти розвинути педагогічній майстерності більшості вчителів, виявити, підтримати і спрямувати розвиток здібних учнів.

Павло Михайлович приділяв належну увагу удосконаленню професійного рівня вчителів школи. Вчився постійно сам і сприяв у цьому підлеглим. Любити дітей - вважав він - важливий і основний фактор в діяльності вчителя, але потрібно добре знати свій предмет,

володіти сучасною методикою його викладання, постійно здійснювати творчий пошук і мати здатність до новаторських рішень, ґрунтовні знання з дитячої психології. Він був майстром педагогічного такту, цьому навчав і вимагав від вчителів.

Висуваючи високі вимоги до вчителя, Павло Михайлович прагнув перш за все відповідати їм сам. Йому була притаманна виняткова принциповість і наполегливість у впровадженні нових педагогічних ідей і реалізації прийнятих програм. Він завжди був послідовним у словах і діях.

Життя багато чому навчає людину. Інколи час або змушує розгубити набуте в дитинстві і в ранній юності, або навпаки - концентрує, збагачує світогляд. Отже людина з часом стає або кращою, або сухою і черствою. Характер Павла Михайловича не змінився через життєві негоди. Він зумів зберегти все добре і корисне, чому навчили його батьки, яких він, як і весь свій рід, шанував над усе: слухати людей і проникатися їхніми проблемами, близько до серця приймати чужий біль і обов'язково приходити на допомогу. Він радів здобуткам друзів, вчителів, учнів, умів віддавати свої знання молодому поколінню і по-доброму пишався, коли його учні професійно переростали вчителя.

П.М. Красильников був людиною надзвичайної скромності, натурою благородною й делікатною, із доброзичливим голосом, ввічливий, з сильною волею, у позитивному значенні - трудоголік. До нестями був закоханий в історію, народознавство, географію. Кожен порух свого серця віддавав дітям, і школярам, яких у нього було більше тисячі осіб, добре виховав і власних - сина, доньку, онуків. Він майстерно спілкувався з дітьми будь-якого віку, його точні і виважені слова, як добірні зернятка, зрозуміло і доступно передавали дітям зміст думки Вчителя. Його уроки історії, які я часто відвідував не тільки через обов'язки начальника, були святом педагогічної майстерності. Вишуканий артистизм, виваженість лектора - то була невичерпна скарбниця досвіду і для молодих вчителів і для корифеїв.

Павла Михайловича по праву можна назвати директором-новатором, бо весь час роботи директором Новолуганської середньої школи він відкривав нові грані педагогічної творчості учителів і апробовував майже всі педагогічні інновації від міністерського до районного рівня. Я часто дивувався: звідки у нього ще знаходяться сили і час щось впроваджувати своє? Він категорично не відмовлявся від традиційних форм навчального процесу, але впевнено впроваджував новітні педагогічні технології: уроки-диспути, уроки-ігри, уроки-конференції, уроки-вистави, уроки-екскурсії, уроки-спогади, уроки інтегровані і бінарні та багато ще чого. Найефективнішими, на мій погляд, були уроки духовності, патріотизму і мужності. У цьому допомагали П.М. Красильникову запрошені ним відомі особистості: письменники Павло Байдебура, Платон Воронько, Олег Орач; вчені Юрій Рубан, Леонід Бондарев, державні і громадські діячі, Р. Іванчук, В. Чупрун, П. Мовчан. Педагогічним кредо Павла Красильникова була гуманістична педагогіка співробітництва.

Як педагог-історик і як шкільний керівник П. М. Красильников був прихильником концепції філософії серця Г.С. Сковороди і мудро втілював його педагогічні настанови "управляти умами" вихованців словом і добра, любові, милосердя, закладав могутній дух любові до української і світової історії. Формував розвиток рис патріотизму в учнів, залучаючи їх до краєзнавчої роботи, участі в археологічних розкопках поблизу села, що ввійшли в світові каталоги за рівень відкриттів і знахідок. Своім гуртківцям Павло Михайлович майже кожне заняття нагадував: "Vestigia semper adora" ("Завжди шануй минуле").

Про те, що авторитет П.М. Красильникова виходив далеко за межі педагогічної сфери, свідчить такий випадок. У сусідньому колгоспі працював головним інженером Бодров Олександр Онисимович. Здібний, розумний, майстер - золоті руки. Його професійні перспективи, - до голови колгоспу, спеціаліста районної ланки, - сумнівів не викликали. Але Бодров на своєму шляху зустрів Красильникова. Захоплені і переконливі розповіді директора школи про необхідність змін в сільській школі підтримувала дружина Олександра, вчителька початкових класів Новолуганської школи, яка вдома розповідала йому про цікаве шкільне життя, про бажання працювати... Через деякий час Олександр Онисимович погоджується перейти працювати до школи інструктором водіння тракторів. Тоді на сполох забив голова колгоспу В.В. Грязев, адже він втрачав такого досвідченого і відповідального працівника. Він був досить авторитетним в райкомі партії і "скандал районного масштабу" підтримав перший секретар райкому. Останньому довелося роз'яснити основи трудового законодавства і Олександр Бодров перейшов на роботу до школи.

Буревії, які б не були потужними чи слабкими, закінчуються. Бодров О.О. заочно закінчує педагогічний інститут і допомагає директору "витягувати" трудовий рівень учнів школи на рівень професійної підготовки старшокласників. Не все було просто і гладко в цій роботі, бо абсолютна кількість учнів мешкала в багатоповерхових будинках "13 мікрорайону Києва", як жартома називали Новолуганське. Новітній, за італійською програмою збудований свинокомплекс на 110 тисяч голів тварин, дав можливість створити для його працівників особливо комфортні умови роботи, життєдіяльності і доброботу. Господарство "комбінат "Вуглегірський" був фінансовим донором району.

Через два роки знадобилися руки і розум О.О. Бодрова при підготовці експозиції "Економічний і соціальний розвиток сіл" (Новолуганська середня школа) на Виставці досягнень народного господарства в Москві. Цілих три тижні в грудні 1985 року на виставці О.О. Бодров за своєї участі як консультанта монтував експозиційні стенди. Невдовзі за рішенням головного виставкового комітету Бодрова О.О. нагородили бронзовою медаллю ВДНГ СРСР.

У експозиції цієї виставки є матеріал, що має безпосередній стосунок до П.М. Красильникова і очолюваного ним колективу. Наводимо його повністю:

"За декілька років педагогічний колектив Новолуганської середньої школи Артемівського району Донецької області докорінним чином змінив професійне навчання в школі.

Вже на рівні школи були створені профільні підрозділи - так тваринництвом займалися семикласники, за якими було закріплено 80 телят місцевого радгоспу. Школярі повністю виконували технологію вирощування молодняка. За рік учні отримали заробітну плату і премію в сумі 1640 рублів, які витратили на туристичну поїздку до Ленінграда. Шості класи (126 осіб) займалися садівництвом. На їх рахунку трудові здобутки з висаджування більше 4 тисяч кущів малини, порічок, агрусу, збору 30 тонн фруктів і ягід. Зароблені учнями кошти використані на подорож до Криму. Старшокласники займалися овочівництвом і вирощуванням кормового буряка. Технологія вирощування учнями дотримувалася згідно затверджених рекомендацій і навчальних програм. Члени наукового гуртка "Юний біолог" проводили дослідження "Вплив густоти засіву рослин на урожайність кормового буряка". У юних дослідників на контрольному полі врожайність була 962 ц, що на 153 ц більше, ніж у радгоспі. Поєднання виробничої і навчальної діяльності дозволяє якісно формувати професійні навички і правильно обирати майбутню професію.

За останні п'ять років 67 випускників школи залишилися працювати на селі: 5 - студенти сільгоспвузів, 10 - учні сільгосптехнікумів, 35 - навчаються в районному сільПТУ, 17 - працюють в місцевому радгоспі і свинокомбінаті."

Виставка досягнень народного господарства у Москві (1985-86 рр.) відбувалася в період шкільних новорічних канікул. Виставком знав не лише про копітку роботу педагогічного колективу, а й про естетичне виховання учнів Новолуганської середньої школи. Отже на виставку запросили ще й юних артистів (72 особи), де в будинку культури ВДНГ вони змогли продемонструвати усі свої таланти. Це був величезний успіх і для учнів, і для вчителів школи. А найбільше пишався своїми вихованцями Павло Михайлович Красильников. Він не пропустив жодного концерту.

Зараз, мабуть, нікого не здивуєш таким заходом, як "майстер-клас". У рамках експозиції "Організація суспільно-корисної праці в сучасній сільській школі" та "Виховний потенціал Новолуганської середньої школи" на сцені будинку культури ВДНГ в м. Москва П.М. Красильников провів справжній майстер-клас для відвідувачів виставки.

Надалі "Майстер-клас" став традиційним в Новолуганській школі. Протягом п'яти років (1999-2003) педагогічний колектив працював над проблемою "Розвиток інтелектуального та творчого потенціалу уроку". Завершувалась робота в кінці кожного навчального року науково-практичною конференцією, якій передували педагогічні читання, презентація творчих портретів вчителів. На конференції обговорювалися підсумки етапних вирішень проблеми, вносилися конкретні корективи до програми на новий навчальний рік. Для підвищення вагомості здійсненого Красильников П.М. залучав до роботи конференцій науковців з Донецького інституту післядипломної підготовки, Слов'янського педагогічного інституту, провідних спеціалістів педагогічних училищ та батьківський актив школи. Реалізуючи власну модель цілісної системи освіти, П.М. Красильников відчув необхідність активної співпраці педагогічного колективу з батьками учнів, запроваджуючи колегіальний стиль управління школою. Народився ще один проект "Школа, сім'я: шляхи співпраці". У процесі реалізації цього проекту Красильников П. М. апробував нові форми співпраці з батьками:

- організація психолого-педагогічного всеобучу для батьків. Це лекційні заняття, консиліуми, психологічні тренінги, тестування, індивідуальні консультації практичного психолога;
- розширені засідання педагогічних рад, проведення педагогічних конференцій, педагогічних консиліумів за участю батьків. Це дало можливість мати повну інформацію про результативність навчально-виховного процесу школи, висловлювати свої пропозиції, побажання, зауваження;

- тематичні батьківські збори, засідання класних та загальношкільного батьківських комітетів спрямовані на активну участь батьків в організації навчально-виховного процесу, зміцнення матеріально-технічної бази навчального закладу;

- батьківські дні, які є важливим процесом співпраці адміністрації, класного керівника і батьків у вирішенні проблемних питань та конфліктних ситуацій;

- науково-дослідна, пошукова робота учнів неможлива без участі батьків, тому вони є учасниками науково-практичних конференцій, презентацій проектів, суспільних оглядів знань, днів відкритих дверей;

- батьки - учасники акцій "Милосердя", "Вахта пам'яті", "Моя родина" та інших, організатори подорожей дітей з метою вивчення історії рідного краю, рідної країни;

- участь батьків, членів класних батьківських комітетів в атестації членів педколективу, творчих звітах директора школи, презентацій перспективного педагогічного досвіду вчителів.

Усе це сприяло росту авторитету навчального закладу.

Як людина творча, Красильников не міг уявити реалізації особистісно орієнтовного типу освіти в школі без суттєвого підвищення рівня педагогічної культури учителів, батьків і всього населення "13 мікрорайону міста Києва" (так жартома називали селище Новолу-

ганське за його п'ятиповерхові будинки, сучасні котеджі, упорядкований селищний бульвар і проспекти з численними квітниками біля будинків). "Педагогічна культура" як предмет не викладається до цього часу в педагогічних вузах України. Новоспечений педагог, потрапивши в творчий колектив через 5 чи 8 років, завдяки старанності та досвіду оволодіє якоюсь мірою педагогічною культурою, але скільки за цей час буде втрачено часу. Павло Михайлович вбачав завдання школи якісно нового типу в глибокому вивченні середовища селища, способу життя його мешканців, розширенні кола можливостей та інтересів. Це все вважав відправною точкою педагогічної культури. Вірний таким своїм переконанням, він опікується розвитком духовних інтересів учнів, стежить за професійним удосконаленням своїм учителів і їх творчими захопленнями, налагоджує взаємовигідну співпрацю між школою та місцевими промисловими та сільгосп підприємствами. Підвищення педагогічної культури в селищі він намагається здійснювати комплексно і обов'язково у взаємодії з класичною культурою українського народу. Запроваджена ним щорічна атестація педагогічних кадрів ефективно впливала на рівень педагогічної культури учителів у ставленні до учнів, підвищенні психолого-педагогічної компетенції, оволодінні педагогічними технологіями, узагальненні педагогічного досвіду, культури спілкування з учнями і їхніми батьками. За його організаційної підтримки в палаці культури "Юність" відкриваються студії бального та спортивного танцю, студія народного танцю, учнівський театр мініатюр, вокально-інструментальний ансамбль, а згодом філія районної музичної школи. В чудовому легкоатлетичному надувному манежі працюють секції районної дитячої спортивної школи. Підшефне господарство "Вуглегірський радгосп-комбінат" витрачає чималі кошти на виконання програми виховання школярів селища, розробленої за ініціативи директора школи і затвердженої сесією селищної ради за поданням депутата П.М. Красильникова. Таким чином, вчителі зуміли забезпечити дітям селища психологічний комфорт і сприяли всіляко своїм впливом індивідуально-творчому розвитку кожного учня.

Педагогічна культура "школи П.М. Красильникова", - інколи так колеги шанобливо називали Новолуганську середню школу, - була динамічним середовищем життєдіяльності і вчителів, і учнів. Характеризувалося це середовище сталими цінностями освітньої діяльності як в школі, так і поза школою, вчителі школи підтримували культ дитини і всіляко сприяли створенню умов для розвитку і самореалізації особистості вихованців. Велику роль Красильников П. М. надавав художньо-естетичному вихованню учнів. Поєднавши цілісно зусилля педагогів, працівників культурного закладу за фінансової підтримки місцевого керівництва, вдалося створити ефективну систему по формуванню педагогічної культури на освітній території.

Директор школи не міг уявити зміни педагогічної культури в цілому без змін на краще педагогічної культури в сім'ї. Кожна сім'я разом зі школою визначала здібності дітей і спільно планувала шляхи їхнього розвитку. П.М. Красильников, як майстерний психолог і координатор по впровадженню гуманної педагогіки на території свого селища, узагальнив досвід виховної діяльності школи і батьківського колективу різних вікових груп. За його вдалими знахідками взаємодії педагогічного колективу і сім'ї творчо впроваджували досвід Новолуганської школи керівники інших шкіл Артемівського району В.Г. Жучок, Л.М. Яковенко,

В.В. Кузін. На базі Новолуганської школи проходили чисельні конкурси, огляди дитячої та юнацької творчості, зональні і республіканські спортивні змагання. Учні-туристи з цієї школи, підкоривши українські гори - Крим, Карпати, почали освоювати Північний Кавказ. Майстри бальних танців згодом почали брати участь у змаганнях різних рівнів у Києві і Харкові. Спотривні доріжки стадіонів Одеси і Сум були результативними для легкоатлетів з Новолуганки. Юні футболісти - учасники Всесоюзної гри "Шкіряний м'яч" отримали бронзові медалі у Львові. Юні археологи неодноразово запрошувалися до участі в польових розкопках на території району кафедру археології Донецького державного університету. За успіхами своїх вихованців завжди, хвилюючись, стежив їх "шкільний батько" - Павло Михайлович. Сприятлива виховна атмосфера в школі полягала у здоровому моральному мікрокліматі. Заслуга в цьому - диригента, здібного і творчого Красильникова Павла Михайловича.

Технічний прогрес та інформаційні технології зумовили більш ранній розвиток дітей дошкільного віку. Ідея залучення таких дітей до шкільної освіти з більш раннього віку набула всебічного наукового обґрунтування і оформилася у відповідну державну концепцію. Але масово вводити навчання дітей в школі з 6-ти років не можна було відразу. Спочатку потрібно було провести експеримент у окремих школах, найбільш успішних за рівнем розвитку навчального процесу і матеріально-технічної бази, узагальнити результати і вже потім приймати рішення про впровадження нової системи навчання. У Артемівському районі такою школою, природно, стала Новолуганська середня школа. Більше 3-х років шкільний колектив готувався до цієї роботи. Механічний підхід (школа є школа, а навчання - складна і серйозна праця) не відповідав меті залучення шестирічної дитини до систематичного навчання, бо не давав би можливості забезпечити максимальний розвиток усіх дитячих здібностей. Потрібно було спрямувати характер навчання так, щоб він відповідав психологічним силам, здібностям і зацікавленостям таких маленьких учнів.

Не секрет, що навчання і виховання, внаслідок соціального призначення, несуть у собі елемент примусу. Самі методи і форми навчання та виховання виходять у першу чергу з педагогічної мети й завдань, а не зі спрямованих потреб дітей. То ж джерело конфлікту інтересів наявне у будь-якому шкільному класі - від першого і до останнього. А для шестирічок витримати навантаження уроками, дисципліною, почуттям обов'язку - узагалі проблематично. Це розуміли всі дорослі і від них же (батьків, вихователів, вчителів, директора) залежало подолання цієї "основної трагедії" виховання.

Малюк розпочинає навчання, не знаючи, як потрібно це робити в ролі учня. Вимога вчити дітей навчатися не одержала до цього часу належної реалізації у шкільних програмах, підручниках і методичних посібниках. Від П.М. Красильникова вимагалось готувати дітей-шестирічок до ролі учнів Новолуганської школи. Він, як директор школи, повинен був забезпечити виконання **6 основних вимог певного рівня психічного і соціально-морального розвитку дітей: уміти вчитися, хотіти вчитися, мати розвинуту волю, усвідомлювати свій суспільний обов'язок учня, активно включатися в суспільно-корисну діяльність, прагнути до самовдосконалення.** На жаль, це своє першочергове завдання багато хто з педагогів часто забуває. Навчання, яке спонукається системою вимог, зауважень, докорів, покарань незадовільних оцінок, породжує у дітей почуття страху, позбавляє їх радості пізнання, вдосконалення. П.М. Красильников завжди залишався вірним основним педагогічним принципам, і тому його школа мала такі видатні результати, а переважна більшість його випускників стали високими професіоналами і гідними громадянами.

Багато уваги приділяв П.М. Красильников і професійній підготовці та формуванню творчого підходу до роботи у своїх підлеглих. Під керівництвом Павла Михайловича фор-

мувався новий Вчитель, якого він розумів як людину з майбутнього, яка прийшла до дітей для того, щоб запалити їх мрією, навчити досягати мети і втілювати ідеали. Павло Михайлович дуже цінував свій час керівника школи. І беріг свій директорський час не стільки на словах, скільки "вигравав" його на практиці. Під час своїх уроків він знаходив час для більшої кількості вправ, для постійного повторення вивченого, для успішного просування вперед кожного учня. Відома з педагогіки істина: творчість учителя породжує творчість учня. Так само, як на уроці історії він користувався методикою випередження, так і в керівництві школою він шукав підходи, які б дозволяли втілювати нові ідеї і рішення. В шкільних справах потрібен час, звичайний час на своєчасне завершення справ. Господарі дорогого часу - вчителі і учні. Резерв шкільного часу прихований у спілкуванні учителя і учнів, взаємодії співробітництва, у розумінні особливостей розумової діяльності учнів, у їх взаємному бажанні співпрацювати і передавати - одержувати нові знання, у розумінні особливостей розумової діяльності учнів, у вмінні керувати колективом. І на уроках, і у керівництві школою П.М. Красильников практикував метод коментованого управління, який давав йому змогу розв'язувати і навчальні, і виховні завдання, встановити діловий стиль спілкування і задати єдиний темп усім шкільним справам. За рекомендаціями В. Сухомлинського і А. Макаренка він перетворив педагогічну раду на головну ланку шкільного управління. Вона вирішувала і головні проблеми навчально-виховного процесу, і обговорювала перспективи розвитку свого навчального закладу, і приймала рішення щодо розподілу коштів на організаційно-виховні заходи. Павло Михайлович приділяв належну увагу вибору форм проведення засідання колективного органу. Традиційні форми, круглий стіл, захист проектів, трибуни передового досвіду, конференція, комп'ютерні презентації, ділові педагогічні ігри. Завдяки творчому підходу в проведенні педагогічних рад склалися умови для вияву творчості вчителя у підготовці і проведенні майстер-класів, ярмарок педагогічних ідей, семінарів тощо. Цьому передувало проведення проблемних обговорень у робочих чи творчих групах, психологічних тренінгів та захист творчих проектів. Знаючи про таку творчу налаштованість колективу Новолуганської школи, обласне і районне управління освіти довіряли йому здійснити апробацію нових навчальних програм. Окрім того, вчителі з Новолуганського не раз ставали авторами друкованих посібників та інших навчальних видань. І директор школи всіляко сприяв цьому. Так, вчитель іноземної мови Г.В. Мальцева за його підтримки підготувала до друку "Ігровий словничок", побачив світ методичний посібник "Тестові завдання для аудіювання з мови" за авторством провідного філолога школи Г.П. Глаговської.

"Навчальний процес в школі - це святе дійство", - любив повторювати Павло Михайлович, коли мова заходила про організацію навчання в школі. За його підтримки вперше в районі на початку 90-х років ХХ ст. в старших класах стали впроваджувати модульне (блочне) вивчення навчального матеріалу. Спостереження директора вразили: при збільшенні кількості творчих завдань на уроках зросла компетентність учнів - самоосвітня, комунікативна, соціальна, полікультурна і пізнавальна. Навчання в профільних класах, на заняттях факультативів та в секціях шкільного наукового товариства "Аверс" забезпечило розвиток пошукового стилю мислення, прищепило потяг до самостійного набуття знань, сформувало навички користування першоджерелами.

Стиль роботи П.М. Красильникова орієнтований на особистість - учня і вчителя. Дотримання принципу педагогіки, який першим обґрунтував і реалізував у практичній діяльності В. Сухомлинський, завжди давало найкращі результати. В шкільних центрах самоврядування, якими особливо пишався Павло Михайлович - "Ерудит", "Прапор" (право і порядок), "Дозвілля", "Нова цивілізація" (трудовий), прес-центр "Ми", туристсько-краєзнавчий клуб "Світ" - учні мали найрізноманітніші можливості для самореалізації.

На директорській посаді Павло Михайлович залишався до 72-х років. Причин для його заміни я, як керівник Артемівського районного відділу освіти, не бачив, бо обов'язки свої досвідчений директор виконував у повному обсязі. Коли йому виповнилося 60 і прийшов час оформлювати пенсію за віком, П.М. Красильников запитав мене: "Скільки дозволите мені працювати директором?" "Скільки вистачить енергії. Вимоги до директорської роботи Вам відомі і скидок на вік не буде". - так я тоді відповів йому. На що Павло Михайлович зауважив: "Я їх не прошу. Підводити колектив і будь-кого не в моїх правилах".

Так і працювали далі - відповідально і виважено. Але хвороби підстерігають будь-кого - і дуже зайнятих, як Павло Михайлович - і час від часу завдають клопоту. Двічі хвороби для Павла Михайловича закінчувалися хірургічним втручанням, але внутрішня міцність, сила волі, а також любов та підтримка його дружини Зіни Миколаївни і сина Сергія дозволяли йому побороти їх жорсткі напади. І ось ми, у черговий раз відзначивши день народження "на двох", бо в один день народилися (автор і герой нариса - прим. ред.), домовились влітку після закінчення навчального року залишити свої посади. Без школи П.М. Красильников жити не міг, тож перейшов працювати вчителем історії з мінімальним навантаженням. А телефонну розмову зі мною жартома починав словами: "Позаштатний директор школи доповідає...". А я з багатьох причин змушений був переїхати до обласного центру, тож зустрічалися ми з ним нечасто - два-три рази на рік. Павло Михайлович частенько в розмовах любив повторювати мудрість: "Жоден з видатних діячів освіти за свого життя повною мірою не поцінований". Але поцінування внеску вчителя - в численних успіхах його учнів, їхніх корисних справах, набутках.

Тому треба приїхати до Новолуганського і "зануритися" на деякий час у вивчення спадку Павла Михайловича. На це піде чимало часу. Адже спадок його в кожному вчителі, в кожному випускникові школи, в музейних експонатах, у висаджених деревах, в етнографічному майданчику і багато-багато ще в чому, до чого докладав своїх зусиль, вкладав своє вміння, талант, душу Красильников Павло Михайлович - високоморальна особистість і справжній професіонал.

Сирих Віктор Михайлович - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі, базував виховний процес на двох домінантах - духовній основі і фізичній досконалості. За його участі відкрито пам'ятник видатному українському діячу першої половини ХХ ст. Микиті Шаповалу, його меморіальний музей у Сріблянській середній школі та пам'ятний знак у селі Сріблянка на Донеччині.

Народився 20 червня 1944 року в сім'ї шахтаря у м. Сталіно (нині Донецьк). Майже все його життя пов'язане з с. Сріблянка Артемівського району Донецької області.

Служив в лавах Радянської армії, закінчив педагогічний факультет Слов'янського державного педагогічного інституту, Вищу комсомольську школу ЛКСМУ. Директор Сріблянської середньої школи.

Нарис про В.М. Сирих - це розповідь про одного з місцевих лідерів, якими так багата українська земля і на яких вона тримається вже не одне століття.

Мої сріблянці... Чорняві, високого росту, рухливі, балакучі і співучі люди, що в чарах красномовства, в кайданах праці...

Микита Шаповал

ШКОЛА САМОСТВЕРДЖЕННЯ

ЮНІСТЬ, МУЖНІННЯ

У затишному і прекрасному куточку українського Придінців'я притулилося мальовниче село Сріблянка. Цей райський куточок Донеччини з давніх-давен приваблював кочівників, українських козаків, татар-завойовників, колоністів. Влітку сотні туристів і приїжджих намагаються потрапити у Сріблянку, щоб якісно відпочити - просто і зі смаком.

У далекому 1950 році після вибуху на донецькій шахті покалічений шахтар Михайло Іванович Сирих з родиною (три доньки і два сина) переїздить на постійне проживання до Сріблянки. Тут були всі умови, щоб поправити здоров'я, вижити, поставити дітей на ноги, забезпечити їх нормальним харчуванням. Працьовита і дружна сім'я сподобалася громаді села - їм виділили тимчасове житло. "Працювали майже всі, тяжко і багато. Для дівчаток здебільшого - прополка і збирання овочів, для мене з братом робота в польовій бригаді. Спека, паморочиться голова і хочеться одного: води і тіні. Поле рівнесеньке, мов розпечена сковорідка", - так через багато років директор Сріблянської школи Віктор Михайлович Сирих згадує про своє дитинство.

*Батько мав хазяйську хватку
В чужі діла не сунув ніс,
Усе у двір - не з двору ніс
Хоча у шахті він ішачив,
А не злословив, не пиячив
І ми під його строгістю росли.*

В. Марсюк

* У цьому нарисі використані фрагменти поеми «Донецька прелюдія» В. Марсюка.

Навесні сільська рада виділила родині Сирих "земельну ділянку під забудову". А хату будували всім миром, толокою. Толока - це така гарна українська традиція - збиратись разом, аби робота спорилась, а відпочинок був веселішим. Вона творила не лише будівельне чудо, але й виховувала сільських жителів.

*У селі всі, рідні і сусіди,
Від парубійка і до діда
Тягнули толоки віз -
Щохвилини будинок ріс.*

Допомігши родині шахтаря-інваліда обзавестися житлом, люди потяглися у новозбудований дім, до дружнього сімейства, яке вміло і працювати, і відпочивати. У руках Михайла Івановича будь-який музичний інструмент оживав, даруючи святковий настрій. А кулінарні таланти його дружини Олександри Леонтіївни, борщі та витівки з тіста, достойно поціновувалися сусідами. "Музикою у батька займалися майже щовечора всі молоді хлопці, грали на гітарі, мандоліні, гармошці. Вечорами наш двір був схожий на фойє клубу. Ті, хто не міг грати (про таких батько говорив: "У носі не свистить"), просто слухали чи співали".

*Гітари бриніла тут струна
Хай не гучна і не кобзарська
Та українська і шахтарська...*

(З поетичних спогадів Віктора Михайловича).

Із дитинства Віктор Михайлович пам'ятає все життя одну жахливу подію, яка сталася з ним у полі. Як хлопця фізично розвинутого, його бригадир одного дня поставив розкидати "комсомолкою" (широка шахтарська лопата) аміачну селітру в місцевий арик. І раптом, як це буває влітку, налетіли дощові хмари, а на полі схватися від дощу і блискавки ніде. Як вціліти, чи був страх? Був. Згадував батькові настанови, як себе потрібно вести. Біг полем, падав у калюжі між рядами капусти. З кожною громовицею присідав від страху, плакав і благав Бога помилувати.

*Ось чорним, синім, сивим і білястим
Бескеттям хмара небосхил вкрива
З її стрімнин нестриманим баластом
Шумить, рокоче злива дощова.
Думки страшні: "Невже кінець?"
Крізь віхолу води і вихорів пориви
Спіткаючись, біжу я навпростець
Туди, де вибалку пологі схили,
Де греблі гать і степовий ставок -
Сховатись від смертельних блискавок,
Бо ця наука завчена із малку -
Батьки навчали хлопців і дівчат
Зстане громовиця - хутко в балку
У борозну ховайся чи рівчак,
Бо блискавки в степу несамовиті
Б'ють у ставки, дерева й вітряки
І навіть тернів придорожні віті,
У висохлі високі будяки.*

*Десь, знаю, мати молиться у хаті,
Як водиться, за цілий божий світ
І ще за те, щоб громовиці сила
В степу її сина не спалила...
Розвиднилось в степу, заголубіло,
Озвалось у вісках перепеля,
Додому повертають сміло
Шляхом, що парує як рілля.*

Неначе про цей випадок з дитинства Віктора Михайловича написав український поет Володимир Біляїв.

Від інших сріблянських парубків Віктор Сирих відрізнявся не лише вродою, такою рідкісною для чоловіків. Його природна врода доповнювалася фізично розвинутою статурою, сама природа сприяла досконалому фізичному формуванню юнака. Дитячі розваги та неофіційні хлоп'ячі змагання - хто швидше перепливе Дінець, хто краще пірнає, хто найвище залізе на дерево, хто першим добіжить на вершину гори і ще багато інших сільських витівок сприяли фізичному гарту та формуванню важливих рис характеру Віктора. Тут закладалися сила волі, настирливість, рішучість, терпіння, вміння долати перешкоди та ризик заради досягнення поставленої мети.

У родині Сирих шанобливо ставилися до спорту. Біля літньої кухні постійно знаходилися дві гирі 16 кг і 32 кг, влаштований спортивний майданчик атлета. З ранньої юності Віктор Михайлович тягав ці батькові "забави", які допомогли тому повернутися до життя після метанового вибуху в донецькій шахті. Серед спортивних досягнень Віктора - чимало перемог на військових змаганнях в окрузі (під час проходження дійсної військової служби). Прагнення бути у всьому першим наклало глибокий відбиток на все його подальше життя: працюючи в школі військовим керівником і фізруком в оздоровчому таборі "Колосок", він так готував команди вчителів і вихованців, що вони завжди займали на змаганнях призові місця. Лідерство Віктора Михайловича під сумнів ніхто не ставив.

Про що мріють дівчата? Щоб їх обранці носили своїх коханих на руках. Частина парубків сором'язливо це демонструє у день весілля, більша частина - вдома, подалі від чужих заздрісних поглядів. Як часто Віктор Михайлович носив на руках свою кохану Ларису, я не знаю. Проте мені достовірно відомо, з їх розповідей і розповідей інших сріблянців, що вранці щодня, посадивши на плечі кохану, він здійснював сходження на Мар'їну гору. Такі тренування не описані в жодному посібнику з важкої атлетики. Але вони допомагали Віктору Михайловичу виборювати високі місця на обласних і республіканських змаганнях. Подібно до легендарних героїв народних епосів, які після перемоги поспішали додому, Віктор Михайлович теж повертався до своїх учнів і до присадибної ділянки. Важка атлетика не заважала йому копирсатися в землі і отримувати сталі високі врожаї картоплі та інших овочів на своєму городі. Ними він забезпечував на зиму свою сім'ю і щедро поповнював запаси своїх родичів і близьких друзів.

НА ШКІЛЬНИХ ПАРАЛЕЛЯХ

Сріблянка вся в білому. Цвітуть вишні, яблуні, груші, сливи. У дворах і на вулиці гамір, усі чепуряться перед головним святом весни - Великоднем. Біля школи на високому постаменті бюст Миколи Шаповала. Позаду нього серед ніжної зелені трави розквітчані жовтим

цвітом кульбаби. Шаповал дивиться на південний захід, де за весняними степами розкинулися простори нашої матінки України. Поклавши квіти до пам'ятника та постоявши біля нього, заходжу до школи. Школа працює, йде урок. Зі свого колишнього досвіду директора школи знаю: якщо в коридорі під час занять тихо і ніхто з учнів не вештається - це означає, що школа працює добре. У класах за зачиненими дверима відбувається таїнство. Промайнула думка: немов у храмі... Дійсно, це освітянський храм села. Усі стіни розписані українськими орнаментами, в усьому відчувається національний колорит і найголовніші людські чесноти - Добро і Краса. Колосальна творча енергія директора школи Сирих Віктора Михайловича спрямована на прищеплення дитячим душам - майбутнім громадянам України - розуміння Добра і Краси. Вже давно підтверджено історією людства, що ці дві органічно пов'язані категорії живуть довго, а іноді вічно. Секрет довговічності таких художніх творів досить простий - вони потрібні людям, бо дарують їм душевне тепло і формують художні смаки. Українські видатні педагоги були високими знавцями і цінителями прекрасного. Педагогіка без любові до дитини і прагнення наповнити її душу Добром і Красою неможлива. Приклад Віктора Михайловича є показовим, це я зрозумів, відвідуючи багато разів Сріблянську школу, спілкуючись з її вчителями, учнями і жителями села, впродовж двадцяти п'яти років.

Ось перерва. Про це сповіщає цар шкільного порядку - дзвінок. Під час перерви тут немає звичного для багатьох міських шкіл галасу. Ні, дітям не заборонено голосно розмовляти чи сміятися, просто у них на підсвідомому рівні проявляються ознаки вихованості. Дітям школи відомо, що означають голосні викрики чи нестримний регіт. І це позитивний результат виховної системи, яку сформували вчителі і батьки учнів під керівництвом Віктора Михайловича. У Сріблянській школі не стіни - а рушники. Рушники - своєрідний літопис народу. "Я візьму той рушник - розстелю наче долю", - сказав колись поет. І директор взяв і розстелив рушник усім - учням, вчителям, гостям. У кожному візерунку звучить мелодія - урочиста, святкова, весняна, лірична, задумлива. З усіх розписів мені найбільше подобається тригілкове дерево, на якому сидять два птахи. Це давньослов'янський символ, дерево життя - з нього та з цих двох птахів і почалося життя на землі. Школа завдяки художнім розписам набула оригінального вигляду і сприяє розвитку художньої уяви, прищеплює традиційний народний стиль.

Впродовж 30 років мене з Віктором Михайловичем пов'язує чоловіча дружба. Довготривалий термін людських відносин дозволив відкрити його як унікальну особистість. Часто після наших зустрічей відкривав щось важливе, значуще, рідкісне. Наша дружба не може пригадати жодного епізоду панібратства чи вседозволеності. Службові відносини ніколи не впливали на дружбу. Хоча огранка його директорського таланту відбувалася, часом, непросто. Пам'ятаю, як у далекому 1981 році, осідлавши мотоцикл, молодий директор школи Віктор Михайлович за моєю порадою їздив "за досвідом" в Сіверську № 1 і Калінінську школи. Директорами шкіл там працювали талановиті й визнані в районі, а згодом в усій країні, Яковенко Людмила Михайлівна і Білоус Олександра Данилівна. Для Віктора Михайловича було не гонорово переймати цінний досвід у колег-жінок. Потрібно себе переламати, приховати гординю, змінити своє ставлення. Він переборов своє чоловіче "я". Вистачило терпіння і таланту все побачене і почуте проаналізувати і, творчо переробивши, виробити власні методи управління школою.

"Як я буду керувати школою? Які нові вимоги висуну собі і вчителям?", - не раз запитував при зустрічах у мене молодий директор школи Сирих Віктор Михайлович. Він сам обрав свою роль у навчально-виховному процесі і став не просто транслятором для вико-

нання вказівок вищого керівництва чи навчальних програм, а досвідченим психологом і талановитим автором, діловим партнером і цікавим співрозмовником, обізнаною людиною і творчою особистістю. Для цього почав інтенсивно опановувати основи психологічних знань. Двічі на місяць у Сріблянській школі раніше проводилися політзаняття, а коли директором став Сирих, вони перетворилися на постійно діючі психологічні курси для вчителів. Чому молодого директора Віктора Михайловича зацікавила саме психологія? Психології у вузах нас навчали абияк. Керівнику ж школи, як і кожному вчителю, потрібно забезпечити розвиток розумових, творчих здібностей учнів, їх темпераменту, характеру, провідних мотивів навчальної діяльності, інтересів, пізнавальних здібностей. Більш глибоке знання психології учня давало змогу вчителям проектувати диференційовану й індивідуальну навчальну роботу, обирати оптимальні форми і методи роботи як на уроках, так і після занять. Воно допомагало вчителю отримати цілісне уявлення про внутрішній світ дитини. Прожиті роки підтверджують, що обраний директором Сирих Віктором Михайловичем стиль керівництва був виваженим, сміливим за часів тоталітарного режиму і результативним. Багато його учнів пізніше досягли високого соціального статусу і активно влилися в життя суспільства. Як це вдалося йому передбачити? До цього спонукав авторитет видатних сріблянців - всесвітньо відомого вченого-соціолога Микити Шаповала, доктора філологічних наук, професора Олександра Галича, доктора математичних наук Анатолія Галича. "Школа самоствердження" - так можна лаконічно назвати дружній ініціативний колектив Сріблянської загальноосвітньої школи. Яка сільська школа Донеччини може похвалитися науковими заходами державного рівня? А тут - щорічні науково-історичні Шаповалівські читання, Всеукраїнська науково-практична конференція "До психологічних знань". Крім того, педагогічний колектив творчо збагатив краєзнавчу скарбницю не лише свого краю, а й цілої держави. За усім цим - особистість унікальної людини, щирого і гостинного Віктора Михайловича Сирих.

Сріблянська школа завжди була серед кращих у трудовому навчанні. У кожній дитині закладене творче начало, і завдання кожного директора пробудити і розвинути його. Навчити працювати, допомогти зрозуміти й знайти себе, зробити перші кроки в творчості для радісного, щасливого і змістовно наповненого життя. До цього й прагнув Сирих Віктор Михайлович, в міру власних сил і здібностей організовуючи уроки праці Сріблянської школи. Кожен клас веде щоденник творчих робіт - "Щоденник творчості". Якщо робити висновки про ділові якості, пізнавальний інтерес, захоплення, ставлення до навчання дітей тільки за оцінками в класному журналі, то мало про що дізнаємося: майже всі учні мають з праці "4" і "5" за п'ятибальною системою. Керівник школи В.М. Сирих вважає, що творчий щоденник (1-4 класів) і творча книжка (5-10 класи) дадуть досить повну характеристику захоплення школярів. Ці документи дають можливість кожному учню реально оцінити свої трудові можливості та професійні нахили. Зрозуміло, що профорієнтація для дитини - досить віддалена мета життя. У першу чергу це завдання стоїть перед учителем і батьками, але творчий щоденник (чи трудова книжка) стає з часом стимулом у навчальній і творчій діяльності. Школярів Сріблянської школи директор Сирих В.М. разом з вчителями привчив до творчості і наблизив до реального розуміння дорослої праці. Кожен учень сам регулює, скільки оцінок він має отримати, знає, що йому робити і навіть через багато років він зможе розказати про свої успіхи іншим людям. Творчий щоденник учня дає можливість налагодити контакт між батьками і вчителем, полегшити управління розвитком індивідуальних здібностей дитини, направляти її самостійну творчу працю. "Кожна дитина хоче "гратися", тобто жити творчо. Але чому ж з роками творчість потроху зникає з нашого життя, чому творче начало зберігається і розвивається не в кожному?" - це слова письменника Василя Белова з

книжки "Лад". Начебто він знав чи писав про сріблянських учнів і їхнього директора Сирих Віктора Михайловича.

Думаючи про красу, Віктор Михайлович задумав і здійснив свої неповторні розписи на шкільних стінах. Разом із сіверським художником Веніаміном Троцько він залишив дітям радість і відчуття краси навколишнього світу: "Є почуття, які не можна передати словами. Але людина не може про них мовчати, вона повинна виразити себе або в музиці, співі чи фарбах". Музику і спів у селі люблять і захоплюються цим і малі, і старі, а ось до фарб людей потрібно було привчити. На перший погляд, начебто, простий розпис "Червона калина", два кольори в узорі - червоний і чорний, та жодного спостерігача не залишить байдужим. Декоративні розписи Веніаміна Троцько захоплюють експресією кольорів. Майстер за їх допомогою передає відчуття весняної свіжості і степового вітру. Реалії і художні образи колоритно змішані. Тут сонячно і тонко передано задум режисера - директора школи Віктора Михайловича, який розмаїтістю життєрадісних узорів хотів показати особливість сріблянського куточка Придінців'я. Цей стиль зі шкільних стін перейшов в експозиції меморіального музею Микити Шаповала, в розписи дитячого садка. Народні традиції декоративного мистецтва, з'явившись в Сріблянській школі, розповсюдилися по всьому Артемівському району. "Як і народна пісня, декоративне мистецтво передає багатство і щедрість української душі", - це слова доцента Слов'янського державного педагогічного університету Валерія Романька, сказані ним під час виїзного практикуму-семінару студентів-журналістів у Сріблянській школі (1994 р.)

У пам'яті Віктора Михайловича з раннього дитинства закарбувалися розписи стін бабусиною оселі. Орнамент давно поєднував рослини і геометричні образи. Кімнатні розписи бабуся переносила на віконниці та наличники, фарбуючи їх напередодні Великодня. Дитячий спомин став у пригоді онуку Віктору. Батьківська оселя - ворота і наличники - стали його першим творчим полігоном, але не вистачало масштабності, простору для втілення усіх творчих задумів. А от з директорством в Сріблянській школі у Віктора Михайловича така можливість з'явилася і привід для цього був: районне керівництво неодноразово наголошувало, що "кожен освітянський заклад повинен мати своє власне обличчя". Не одну вечірню годину подружжя вчителів Сирих витратило на розробку ескізів розпису стін шкільного коридору. Лариса Павлівна разом з дочкою Вікторією перечитали і проаналізували всі видання з українського декоративного мистецтва, що були в шкільній і сільській бібліотеках. Віктор Михайлович оглянув усі розписи в Сріблянці, Сіверську і навколишніх селах: Дронівка, Григорівка, Платонівка. Зустріч з сіверським митцем Веніаміном Троцько стала подарунком долі. До того ж художник мав власну бібліотеку з народного мистецтва. Кількаразові зустрічі дали плідний результат - було вироблено загальний план і узгоджено основну ідею художнього оформлення: розпис мав відтворювати здобутки української культури, поєднувати реалії і фантазії, українську історію, традиції, символи.

ЖИТТЯ В ГЛИБИНЦІ. ГРОМАДСЬКИЙ ЛІДЕР

Багато чим Віктор Михайлович вражає і продовжує вражати. На перше місце претендують надзвичайна гостинність і щедрість. Все це не напускне, а природно щире. Зазвичай чоловіче спілкування проходить в режимі експромту і застілля. Віктор Михайлович має скромний для теперішнього часу сільський будинок. Будинок вчителя, а згодом директора школи ніколи нічим не відрізнявся від житла односельців. У так званій "залі" найбільше

могло розміститися за гостинним столом 10-12 осіб. Весною або влітку для спілкування з друзями Віктор використовував просторий сад своїх батьків, привабливі галявини в Сріблянському лісі чи на березі Сіверського Дінця. З віком стереотипи чоловічого спілкування змінюються, але на "швидку руку" Віктора Михайловича зустрічі не приваблювали. Він і в цьому проявляв творчий підхід і завжди дотримувався певного ритуалу у спілкуванні з друзями. Друкованої чи написаної програми я не бачив, але впродовж всього періоду знайомства відчував. Активну участь у реалізації цієї програми брала дружина Віктора - Лариса Павлівна. Перед проходами сина Олега на військову службу (листопад 1987 року) він розпочав будувати споруду, яку потім влучно охрестили "гостинний павільйон". "На проводи прийде майже все село, мостити брезентовий намет посеред двору на день чи два зовсім не годиться", - приблизно так Віктор Михайлович пояснював причини будівництва своїй дружині й близьким друзям. Павільйон вийшов світлим, просторим і раціонально прикривши сільський погріб, навіть архітектурно прикрасив подвір'я. Проводи сина в армію відбулися за сільськими звичаями: село гуляло увечері, зранку і ще два дні. У гостях побували всі, хто знав Олега, але не менше було тих, хто його ніколи до того не бачив. "Гостинний павільйон" незадовго по тому серед близьких друзів Віктора Михайловича набув статусу клуб "Мубіл" - музично-більярдний. Вздовж глухої стінки трапезний стіл, посередині більярдний стіл, господарча шафа для посуду, допоміжний стіл, на якому постійно знаходилися баян і коробка з шахами.

Деякі друзі Віктора Михайловича стверджують, що він народився з більярдним києм у руці. Інші, відзначаючи його музичний хист, запевняють, що Михайло Іванович у день народження першого сина (20 червня 1944 року) на гармошці грав цілу ніч. Я схилиюся до обох версій. В.М. Сирих музичної школи не закінчував, бо поблизу її тоді не було. Більярдні ж "премудрості" опанував влітку, працюючи в оздоровчому таборі "Колосок". За віртуозне володіння музичним інструментом Віктор Михайлович багато разів нагороджувався грамотами та дипломами всіляких конкурсів художньої самодіяльності. Більярд за часів радянської влади не зараховувався до переліку спортивних ігор, тож його майстерність гри в більярд відзначалась і засвідчувалась усно. Я особисто не раз був свідком, коли столичні чи обласні більярдні хвальки нищівно програвали Віктору Михайловичу по декілька партій.

Талант гостинності й щедрості у людини не стільки виховується, як передається генетично. Ці риси характеру були притаманні його батькам Михайлу Івановичу та Олександрі Леонтіївні.

Відвідинам "гостинного павільйону" передувала екопізнавальна частина неписаного ритуалу прийому гостей Сирих Віктора Михайловича. Вона включала прогулянки Сріблянським лісом, до будівлі колишньої земської школи, територією розміщення колишньої 1-ої роти (1753 р.) сербської армії, огляд церкви, дегустацію джерельної води з історично-прадавньої криниці, купання в Сіверському Дінці чи короткий відпочинок на його узбережжі. Щоб підсилити враження від цілющого повітря та живодійної джерельної води, піднімалися на Мар'їну гору. Свіжий вітерець, внизу блакитна стрічка Сіверського Дінця, залишки паромної переправи...

*Підперезав село убоге
Топкий вигадливий Дінець
Блискуча, квітчана дорога,
Срібляно-хвильний манівець
Біжить - не спиниться ніколи,*

*Поміж гаями, по степах,
Лани оре широкополі
І щезне в хащах і горах
Відкіль течуть срібляні хвилі,
І як простують, і куди,
І що ховається в тій сині,
Що прикотила їх сюди?
Не знаю я цього, і, мабуть,
Ніхто не мав на це снаги.
Як те, що кличе мене й водить
На ці таємні береги.*

Це уривок з вірша "Дінець", написаного земляком Віктора Михайловича, Микитою Шаповалом, за сто років раніше, і може на цій горі.

З північного сходу до північного заходу - зелень Сріблянського і Ямпільського лісів, решта - неосягнені простори північних степів Донеччини. На сході, неначе іграшкові, сірі терикони Кременної і Лисичанська. Після 1991 року туристичний маршрут Сріблянки якісно змінився. 6 червня 1993 року на шкільному подвір'ї постав пам'ятник видатному українському діячу Микиті Юхимовичу Шаповалу. Гості ніяк не оминуть його, а також відвідають перший в Україні меморіальний музей Шаповала - вірного сина Сріблянки, Донбасу, України. По дорозі до церкви чи на Мар'їну гору побачать пам'ятний знак, гранітну брилу, на місці колишньої садиби сім'ї Шаповал. На місці дореволюційної бесідки на Мар'їній горі, що залишилася в пам'яті жителів села, за ініціативою Віктора Михайловича, та за старання сільського голови і місцевого священнослужителя постала сучасна каплиця.

Зовнішня святість Сріблянки підтверджується і внутрішнім, підземним озером найм'якшої прісної води. За даними геологорозвідки воно протягнулося з півдня (Сріблянка) на північ (Кременна) майже на 30 км. Джерельно чиста вода Сріблянського озера має природний вихід через криницю поблизу сільської церкви і двох джерел, на яких збудовані каплички в містечку Кременна. Сучасна техніка дозволяє здійснювати розлив доброякісної води в цехах Кременського заводу безалкогольних напоїв і транспортувати її до Донецька.

І як заключний акорд до всього побаченого і почутого - візит до "гостинного павільйону" Віктора Михайловича. Анекдоти, бувальщини, враження від побаченого, партія в більярд, а можна в шахи. Завершується усе сольним виступом господаря, який віртуозно грає на баяні. Скільки знає пісень Віктор Михайлович! Дня не вистачить все переслухати, тож його репертуар для гостей - це попури на будь-який смак: "українська хата", "пісні про маму", "пісні фронтових років"... Усі вони виховують, усі заторкують таємні струни душі кожного присутнього. Хтось підтягує, хтось замислився, а хтось крадькома змахнув сльозу... Але ніхто не залишається байдужим. Слово і музика у віртуозному виконанні творять чудо. Чи вистачить слів вдячності присутнім? Кожен прожитий день залишає в пам'яті людей теплий і чарівний спомин про сріблянського "чудесника". А це значно вагомніше від "слів і їх повторів і, навіть, аплодисментів..."

Надзвичайну естетичну і виховну силу, на думку Віктора Михайловича, має пісня, бо тут діє і слово, і музика. Пісні - органічна частка його буденного життя і свят. Не кожна людина може співати, не кожна людина має музичні здібності. А Віктор Михайлович отримав їх у спадок від батьків, до того ж від народження жив в атмосфері пісень, виконуваних батьком і матір'ю, сам брав в молодіжних вуличних спектаклях. Як тут не згадати вислів

Миколи Гоголя: "Найкращі пісні й голоси чули українські степи: тільки там, під покровом низеньких глиняних хат, увінчаних шовковицями і черешнями, у сьайві ранку, півдня і вечора, при лимонній жовтизні колосся пшениці, лунають вони, і тільки степові чайки, зграї жайворонків та іволги своїм стогоном переривають їх". Тож народні співи і природа рідної землі - ось головні складові концепції естетичного виховання Віктора Михайловича. "Де співають, там живуть добрі люди", - свідчить народна мудрість. У піснях відтворено все людське життя і абсолютно всі настанови народної моралі - турботи про державу-матінку, про кохану дівчину, про батьків, цінність клятви, осуд зради, підступності, легковажності, корисливості, уславлення щирості, любові і добра.

Ліна Костенко, мабуть, теж нагостювалася в Сріблянці, що написала рядком поезії Віктору Михайловичу: "А я не можу без твоїх пісень!" Так відверто до її слів додамо свої:

*Вечоріє...
Дінець і ліс притих -
Чути (пісні) Сирих...*

Після денної праці - хоровий спів, година духовного спілкування сільської молоді.

У піснях - гуманістичний зміст народного світогляду, а, отже, вони безсмертні. Фольклор - це своєрідне мислення народу, невичерпні джерела його духовності, прояв національної неповторності...

А ще у пісні - життєлюбність і неповторний український гумор. На осінь 1984 року до свята гумору в Габрово (Болгарія) ми запланували підготувати гумористичний вірш. Тема була вибрана, і з'явилася пісня "Ода про чарку":

*Чарка все на світі робе,
З нею добре жити
Від усякої хвороби
Може полічити
Приспів (2 рази)
.....*

У складанні цього гумористичного вірша Віктор Михайлович узяв найактивнішу участь: музику до частівки написав, і сам виконував багато років.

В.М. Сирих по-особливому любить життя. Він любить все у навколишньому світі, що має в собі музичну гармонію, художню красу, сонячне світло. Він любить будь-яку пору року, а найбільше - весну і літо.

Його садиба, як я вже згадував, взірць господарювання, усе тут прибрано, усе упорядковано, - сад, город. Віктор Михайлович зазвичай порасться у дворі до початку роботи і після неї, аж до перших зірок на небосхилі. Любов до землі була йому притаманна з дитинства. І передав він її усім членам своєї родини. Син, донька, дружина - всі знають, коли і що треба робити на землі. Батько і син змайстрували водогін від струмка, влаштували криничку в ярку за городами і регулярно поливали городину. Батько навчив сина обрізати фруктові дерева. Влітку на зелених жнивях Віктор Михайлович не раз тримав першу загінку в селі. Так, конкретними справами, а не лише словом, виховував сільську молодь. Авторитет у Віктора Михайловича в селі був незаперечний і найбільший, його сільська громада впродовж 20 років обирала заступником сільського голови. А оскільки голови сільської ради змінювалися досить часто, то Віктору Михайловичу крім директорства в школі, по 3-5 місяців доводилося безкоштовно опікуватися сільськими справами. І дарма районні керівники умовляли його змінити школу на виконком. Він був відданий освітянським інтересам і ніколи не

погоджувався покинути школу. Вільнолюбивий Віктор Михайлович вбачав сенс життя у служінні людським потребам, великій ідеї Просвітництва.

Особливе місце в житті Сирих займає ріка Сіверський Дінець. Він не уявляє життя без Дінця. Дитячі ігри в бабку, захоплюючий дух тарзанки, перша спроба перепливти Дінець, що вдавалося далеко не кожному. Чудова природа Придінців'я наче допомагала йому освоїти, глибоко зрозуміти естетичну гармонію слова, музики, кольору, скульптурної форми. А він завжди переймався її проблемами - обміління річки, незамерзання. Він до сьогодні не полишає ідеї поновлення паромної переправи, яка існувала в селі майже 300 років і описана відомим мандрівником Й. Гільденштедтом у 1774 році.

ВІД ПЕРШОЇ ОСОБИ

Головні у житті людини - живі слова, які звучать під час звичайного людського спілкування. Усі шукають безпосереднього спілкування, відкидаючи, або на певний час забуваючи про сучасні технічні засоби мовлення (телевізор, радіо тощо), які по суті призначені для обслуговування людей в процесі робочих стосунків. Важкі проблеми в усі часи успішно вирішуються в години душевного спілкування людей - близьких, малознайомих і навіть зовсім не знайомих. Вміння відпочивати, вміння робити паузи - тут потрібен талант бути самим собою, незашореним. Отже, давайте і ми безпосередньо поспілкуємося з самим В.М. Сирих.

- Кого Ви любите в житті?

В.М. - Я люблю, коли мене оточують люди, щасливі спілкуванням, або ті, хто шукає спілкування. Коли до мене йдуть, значить довіряють мені, навколо вирує життя, багато сонця, ліс, річка, степ. Груди наповнюються озоном, в голові лунають мелодії... я люблю, коли навколо мене друзі, іде дощ за вікном - лагідний і тихий, в приміщенні пахне випічкою і борщем. Квітнуть на лісових галявинах конвалії...

- Чому Ви обрали освітню галузь?

В.М. - У освіті цікаво жити, тут постійний рух, пошук, нові обличчя, нові запити, інформація, творчість. Освіта тримає в обов'язкових рамках, пан - дзвоник, а ти - вічно молодий, ніколи старіти, дітям не можна скаржитись на свій вік... Люблю подорожувати - це емоції, радість, диво, навколо терпко пахнуть польові квіти. Як та травинка, відчуваєш маленькою часткою природи. Без баяна не можу бути на природі, бо обожаю пісню. Людина тонко відчуває музику і струни душі вчителя та дітей звучать в унісон, це - оркестр, полум'я, велика сила на землі. Кожна людина як пакетик чаю, коли береш його в руки, він звичайний, залити окропом, відчуваєш його аромат і неповторний смак. Мені подобається відкривати у людях їх прекрасні якості і таланти.

- У заоханого в життя є те, що він любить над усе?

В.М. - Люблю жовто-багряні вогники чорнобривців, вони такі рідні, близькі... Спогад важкого, але щасливого дитинства, бо всі рідні поряд - мама, батько, сестри, брат... Тепер залишилась пісня "Чорнобривців насіяла мати..." Люблю, коли квітнуть чорнобривці... Згадую часто батьків... Батько частенько радив: "Роби, сину, будь-яку справу найкраще, на межі своїх духовних, інтелектуальних і, навіть, фізичних можливостей". Як забути слова мамині "Сину, вмій віддавати те, чим наділив тебе Господь, бо брати дуже важко. Будь людиною, бо людина та, хто завжди віддає..."? Люблю дослухатися до думок співрозмовника, які відображають його розуміння навколишнього світу, відкриття, "пошуки істини"... Завж-

ди порівнюю: чи співпадають з моїми думками? Що в них спільного? Що різного? Часто зауважую для себе: інколи думки людей смішні і наївні, як у дітей, іноді - штамповані повтори висловлювань начальства або засобів масової інформації...

- *Які зустрічі з відомими людьми запам'яталися, чим вони цікаві?*

В.М. - Для мене зустріч з новою цікавою людиною - це завжди значуща подія. Я безмежно щасливий, що зміг познайомитись з А. Сергеевим*, П. Вороньком, П. Мовчаном, П. Генрі. Ці зустрічі були цікавими і значущими в моєму житті. Завдяки відкриттю меморіального музею в школі Микити Шаповала збільшилась кількість відвідувачів у школі. І вони не тільки з України.

- *Як на Вас діє вираз Володимира Мономаха: "Хай сонце не застане вас в постелі"?*

В.М. (посміхається). - Людина в селі довго не спить, особливо влітку. Виховні ідеали - це формування повноцінної людини, тобто творчої індивідуальності з власним поглядом на світ, з бажанням впливати на долю світу, з бажанням змагатися з іншими людьми. Тобто важкі, складні завдання спонукають до результативної праці: прополоти город, заготувати сіно, перекинути просушку і... багато ще чого. Професія педагога передбачає підвищену увагу до власних здібностей, творчі здібності ефективно розвиваються завдяки уяві і фантазії.

З одного боку, джерела пам'яті і досвіду, з іншого - орієнтація на майбутнє де важливим складником є відносини між педагогом й учнем. Якщо викладач живе - як навчав і навчав - як живе, то авторитет його незаперечний. Тоді "Сонце не застане його в постелі".

* * *

Отже, чим перемагає Сирих В.М.? Працею, енергією і завзяттям. Віктор Михайлович не тільки відомий як директор і громадський діяч, але і як високохудожня особистість безмежної гостинності, поборник і розповсюджувач української культури. Він належить до людей, які завдяки самовідданій праці і силі волі самотужки формують свій світогляд і завзято збагачують себе знаннями, примножують свою енергію, гуртують своїм завзяттям людей.

Закінчуючи нашу розмову, згадую рядки з поеми "Донецькі сонети" українського поета Василя Марсюка:

*Яка солодка, друзі, туга
Згадати всіх, кого люблю.*

* Артем Сергеев – син відомого революціонера, більшовика Ф. Сергеева (Артема), на ім'я якого назване місто Артемівськ.

*У мене жодних претензій нема
До долі - моєї обранниці*

Ліна Костенко

ТВОРЧИЙ ЗЛЕТ...

Людина весь час кудись іде. Одна - до багатства, інша - до слави, третя - до мудрості. Таких доріг знавці людської психології нараховують близько тисячі. Із усієї безлічі доріг Володимир Григорович Жучок обрав основну і головну - дорогу до людей і до знань. Відтоді не в славі і почестях сенс його життя, а в праці на совість, у щоденних відкриттях, у великій турботі за майбутнє України - дітей.

Перша і головна якість Володимира Григоровича - високий професіоналізм. Фізика, як усім відомо, дуже цікавий, але важкий предмет - і для дітей, і для дорослих. Говорю про це як вчитель математики з чималим педагогічним досвідом. А Володимир Григорович найскладнішу тему пояснює доступно, пов'язуючи її з повсякденним життям і з досвідом самих учнів. При опитуванні ж вимагає точних знань формул і визначень. Його вчительське кредо - дійти до свідомості кожного учня, щоб жоден з них не пішов додому, не засвоївши матеріалу уроку. Таким вчителем він залишався, і коли вже працював на посадах заступника і директора школи, а згодом - інспектора районного відділу освіти. Про це можу говорити з упевненістю, бо за час нашого знайомства я відвідав не один десяток уроків Володимира Григоровича. Уже багато років він незмінний керівник методичного об'єднання вчителів фізики Артемівського району.

З життя знаю не один приклад, коли високі професіонали-вчителі не відбулися як керівники освітніх підрозділів. В. Г. Жучок з честю витримав це випробування "портфелем чиновника" і нічого не розгубив, не втратив. Тільки мудрішав, набирался досвіду, навчався сам і навчав інших - прискіпливо і ґрунтовно, як і належить фізику.

Він знайшов власну стежинку долі і не піддався спокусі йти второваним шляхом. І до сьогодні він ретельно зважує, шукає своє і знаходить.

Володя з дитинства мріяв бути вчителем, і цьому сприяла доброзичлива атмосфера у їхній родині, де кожен був рівноправним і шанованим. Діти тут ніколи не були свідками батьківських свар, їм не влаштовували моральних бесід, а виховували на власному прикладі. Набутий досвід сімейного виховання він пізніше, разом з дру-

Жучок Володимир Григорович - педагог-організатор шкільної освіти на Донбасі, дослідник-краєзнавець. Розробив і реалізував концепцію нових форм роботи у рамках середньої школи - шкільного краєзнавчого музею та шкільної друкованої газети "Сім'я і школа".

Народився 27 жовтня 1948 року в учительській сім'ї у місті Ніжин. Після закінчення середньої школи отримав фах вчителя фізики в Таганрозькому державному педагогічному інституті (1971 рік).

Відмінник народної освіти України, нагороджений медаллю ім. А.С. Макаренка і бронзовою медаллю ВДНГ СРСР.

Приклад педагогічної кар'єри В.Г. Жучка висвітлює проблеми і можливості самореалізації вчительських кадрів на селі.

жиною Любов'ю Дмитрівною, запровадив у власній сім'ї, виховуючи синів Анатолія і Юрія. Сьогодні вони продовжують вчительську династію - спершу спробувавши "юшки" шкільного вчителя, навчають математиці студентів Луганського національного університету. За спинами у хлопців - захищені кандидатські ступені, присвоєне Міністерством освіти і науки вчене звання доцента.

Нинішній голова вчительської династії впродовж всього свого життя в освіті запитує себе: "Яким має бути справжній учитель сучасності?" Роки змінюють погляди, але відповідь на запитання у Володимира Григоровича одна, і зовсім просто та зрозуміло звучить: інтелігентом.

Слово доступне і просте, але складне за змістом, бо вбирає в себе освіченість і вихованість. Дійсно, це поєднання інтелекту з високою духовною культурою закладається спершу в сім'ї і розвивається, постійно вдосконалюється потім і батьками, і вчителями, і самою дитиною. На мій погляд, Володимир Григорович - інтелігент високого гатунку. Але у своїй інтелігентності він не став бронзовим зразком для музейного чи сімейного ужитку, він свою інтелігентність делікатно і цілеспрямовано вкладає в розвиток кожної вчительської особистості. "Культ особистості", лідера - основна педагогічна технологія Жучка Володимира Григоровича. Траєкторія руху випускників Опитненської загальноосвітньої школи, яку очолює талановитий педагог, є стрімкою і впевненою.

За радянських часів основна маса учнівської молоді еволюційно долала освітні сходи, особистість підстригали виховними ножицями на кшталт "Я - остання буква алфавіту". Але творчі директори у будь-які часи заборони на "вирощування талантів" мовчки ігнорували, хоча у деяких з них це відбулося на кар'єрному поступу. На період директорського становлення В.Г. Жучка спрямованість у суспільстві принципово змінилася на краще. Перехід до нового типу особистісно орієнтованої освіти в школі неможливий без суттєвого підвищення рівня педагогічної культури вчителів і батьків учнів, й усього соціального оточення.

Ці три задачі та шляхи їх вирішення ми обговорювали з Володимиром Григоровичем на початку 1991 року щонеділі перед відкриттям Опитненської загальноосвітньої школи. Це була наша програма-максимум. У її здійсненні багато ризику: у селищі до того не було загальноосвітньої школи, а отже не було вчителів, будь-якої матеріальної бази, недовірливим було і ставлення батьків учнів до майбутньої школи. "Посередньому" учневі все одно, в якій школі навчатися, а успішні учні масово переходили до нової, та ще й сільської школи не захочуть. Отже, проблем було достатньо. Але ж про нас (Володимира Григоровича і мене) недаремно серед колег говорили "лідери", то ж як лідери не впораються з новобудовою? На початок 1991 року ця новобудова стояла без даху, будівництво велося ні в тин, ні в ворота. Фінансування здійснювалося за залишковим принципом. Перебудова в країні кінця 1980-х - початку 1990-х була в розпалі, а в господарюванні все більших обертів набирав безлад. Своє занепокоєння незадовільним перебігом будівництва я періодично, щоб занадто не гнівити керівництво, викладав голові районного виконавчого комітету Омеляненку Григорію Григоровичу і начальнику обласного управління народної освіти Гладчуку Олексію Олександровичу. Вони з розумінням сприймали моє хвилювання, зверталися до генерального підрядника будівельних робіт у Горлівський трест "Хімбуд", до відповідальних за фінансування об'єкту. А оскільки новобудова школи знаходилася в двох кроках від філіалу Інституту садівництва АН України, на який було покладено обов'язок опікуватися соціально-економіч-

ною сферою місця його розташування (с. Опитне), то і доводилося звертатися за коштами на будівництво школи аж у фінансове управління Академії наук УРСР та ще бог зна куди. На якийсь час після того, роботи на будівельному майданчику активізувалися, але протяги всесоюзної перебудови знову позбавляли упевненості, що відкриття Опитненської школи відбудеться вчасно, тобто 1 вересня 1991 року.

"Хто буде директором школи? Чи не пора нам призначати директора школи?" - запитав мене голова райвиконкому одного січневого дня під час бесіди про хід будівництва. "Потрібне рішення виконкому", - відповів я. "Тоді готуй питання на чергове засідання виконкому".

"Якщо буде прийняте рішення про відкриття школи, то постає питання: хто за такої складної ситуації достойно і своєчасно упорається?" - продовжував Григорій Григорович Омеляненко:

- Мабуть, я.
- Ти ще тут потрібен. - це він мені (я ж керував районним відділом освіти).
- Тоді, Жучок Володимир Григорович, директор Парасковіївської середньої школи.

Вислухавши ряд моїх аргументів на користь кандидатури Володимира Григоровича, остаточно домовилися про прийняття відповідних управлінських рішень на районному і місцевому рівні про долю майбутньої Опитненської школи.

У Володимира Григоровича на той час уже був певний досвід організації будівельних робіт у Парасковіївській школі - його стараннями тут з'явилася прибудова до навчального корпусу блоку для навчання шестирічних малят і багатоквартирного будинку вчителів. Він також пройшов через складну процедуру обрання директором навчального закладу.

Проблема педагогічних кадрів на селі існує не одне століття. Загострюється час від часу, інколи поліпшується. Але, на мою думку, вона ніколи не буде повністю вирішеною. Це стверджую як оптиміст, бо поєдналися в цій проблемі різноманітні причини - від природних до політичних.

"Переманювання" вчительських кадрів відбувається постійно і не на користь сільської школи. Дивуюся, як мені вдалося провідного вчителя фізики міської школи умовити перейти працювати на початку 1980-х років у Парасковіївську середню школу заступником директора з навчальної роботи. Володимир Григорович тоді знаходився у розквіті сил - і фізичних, і творчих, та, на мій погляд, його не влаштовувала тривала "затримка" на посаді рядового вчителя. Маючи від природи педагогічний талант, він умів і хотів працювати, підвищувати свою майстерність. Моя задача полягала у створенні умов для розвитку цих природних здібностей Володимира Жучка, щоб із часом він став педагогічним лідером. Відпрацьовував свої лідерські якості Володимир Григорович охоче і старанно. Навчався у досвідчених керівників, вчителів, упроваджував кращі здобутки й ідеї в навчальній роботі. Другою сходинкою для удосконалення лідерських здібностей Володимира Григоровича була посада інспектора шкіл Артемівського районного відділу освіти. На цій посаді розкрилися його нові важливі якості: сміливість у знаходженні нових способів виконання завдань в трудовому навчанні і вихованні учнів району; широта поглядів (він ніколи не говорив "це не моя справа", а енергійно брався за роботу і вмів долати незвичайні ситуації, виявляв велику зацікавленість до всіх аспектів діяльності відділу освіти). Маючи масу різноманітної щоденної роботи (32 школи), Володимир Григорович ніколи не відхилявся від основних напрямків у роботі, бачив кінцевий результат і успішно до нього наближався. Майстерності, тактовності і уваги до людей ми вчилися у нього всім відділом. Він - принципова людина,

вимогливий до себе і підлеглих, уміє критикувати, але кожне критичне зауваження він, як радить народна мудрість, вмів розкласти за принципом бутерброда між двома скибками похвали.

Творчий внесок Володимира Григоровича у роботу з інспектування шкіл не залишився непоміченим. Три перевірки - обласний відділ освіти, міністерство народної освіти УРСР і Міністерство освіти СРСР, оформлення експозиції на виставці досягнень народного господарства СРСР у Москві "Економічний і соціальний розвиток села" завершився зорепадом на Артемівський район - 15 медалей головної виставки тодішньої країни. Серед медалістів - Жучок Володимир Григорович. У історії Донецької області це поки що єдиний випадок подібного нагородження інспектора шкіл районного відділу освіти. Але у творчому зростанні інспектора шкіл нові сходинки закінчилися. Слід було готуватися Володимирі Григоровичу пройти випробування посадою директора школи.

Директорство - це особлива школа життя. Багато про це написано, досліджено і далі буде вивчатися. У педагогічному директорстві багато можливостей для розвитку лідерства, самостійності, творчості і пізнання своїх можливостей як особистості.

Чи підозрював Володимир Григорович, що директорство вже ходить за ним? Парасковіївська середня школа, де В.Г. Жучок проходив "вишкіл" з управління навчальними справами і продовжував, уже будучи інспектором, викладати фізику за сумісництвом, мала напрочуд працездатний колектив вчителів. За часів перебудови директора школи мали обирати таємно на зборах педколективу. Промайнули літні відпустки 1987 року, і вибори директора за конкурсом призначають на другу половину серпня. На участь в конкурсі подано п'ять заяв. Відділ освіти також висунув свого претендента - Жучка Володимира Григоровича. Головною інтригою таємних виборів була кандидатура колишнього директора школи, який заручився підтримкою окремих працівників райкому КПУ (бо колись там штани протирав і заочно здобував педагогічну освіту), голови місцевого колгоспу та секретаря сільради - офіційних шефів школи. Конкурсну комісію очолювали секретар райкому Аксенченко Н.І., за фахом вчитель математики, і заступник голови райвиконкому Бондаренко Н.А. За результатами першого туру більшість голосів набрав Володимир Григорович, а колишній директор зі значним відставанням посів друге місце. Але після перерви між турами на початку голосування Володимир Григорович заявляє конкурсній комісії про зняття своєї кандидатури. Користуючись процедурою виборів, я вимагаю у комісії десятихвилинну перерву "для розбору справи". До В.Г. Жучка у мене було одне запитання: що сталося за ці 15 хвилин перерви? "Прихильники мого конкурента вже накрили у колгоспній їдальні стіл з міцними напоями, щоб обмивати його перемогу, - відповів схвильований Володимир Григорович. - Я тут викладаю фізику і погіршувати свій авторитет учителя серед учнів поразкою не в моїх правилах".

Я начебто непогано знав психологічний стан у педагогічному колективі і був упевнений, що перемога дістанеться В.Г. Жучку. А "гостювати" в їдальні ця компанія буде і у разі перемоги, і у разі поразки - їм аби пропити колгоспне добро. Здається, мені вдалося його переконати і Володимир Григорович, хвилюючись, зняв свою попередню заяву про відмову від участі у виборах. І нарешті голова комісії оголошує результати таємного голосування: з 37 осіб, що голосували, за В.Г. Жучка віддали 32 голоси, проти - 3, недійсних бюлетенів - 2.

Таким чином, сірість у керівництві школою була зметена за декілька годин назавжди волевиявленням вчителів. А у їдальні все наготоване все одно з'їли і випили...

Керував школою Володимир Григорович творчо, ініціативно: відродилися кращі призабуті традиції старшокласників у суспільно-корисній праці, розпочато випуск рукописного учнівського журналу і роботу драматичного гуртка. Нового було багато і всім вистачало, де проявити свої здібності і таланти.

Великою проблемою школи була відсутність житла для вчителів. На керівну долю новообраного директора випала копітка справа збудувати запланований бозна-коли 16-квартирний учительський будинок. Для села новобудова житла - особлива подія, а для вчителів це узагалі рідкісна річ. Про сільських будівельників говорять багато доброго і багато поганого. Майже кожний робочий день новий директор школи розпочинав з відвідин керівництва ПМК-8, прорабської і будівельного майданчика. У одних кабінетах обіцяли, у інших більше курили, а на майданчику вітерець гуляв проміж колон.

Коли будівництво просунулося до другого поверху, якось в розмові з директором я побажав детально з'ясувати чергу на житло. Згідно з чергою на 16 квартир претендували 18 черговиків (!). І хто буде винен при розподілі квартир? Майже за класиком. Як вирішити просту арифметичну задачку: у 16 квартир вселили 18 родин? Черга на квартири формувалася у сільській раді. Замовником (офіційним) теж була вона, а ділити квартири - це сльози вчителів. Сподіватися на те, що через 5 чи 10 років збудують новий будинок для вчителів було утопією. І ось В.Г. Жучок висуває дещо авантюрну ідею: будувати третій поверх, що дасть вісім додаткових квартир. І отже, з'явиться можливість виділити квартири вчителям сусідньої школи-інтернату та вихователям дитячого садка. Не дуже легко придумувалось, а ще важче було цей план утілити в життя. За нашими з Володимиром Григоровичем задумками відступ від задуманого виключався. Для реалізації запланованого потрібно було заручитися згодою керівництва району - це я брав на себе, узгодити новий проект у цілому ряді інстанцій - райплані, облплані, райфінвідділі, облфінуправлінні, районному та обласному статуправліннях. Закрутилася погоджувальна карусель. Аргумент, що мова йде про добробут сільського вчителства в межах виконання районної програми переустрою сіл і покращення умов життя на селі, знаходив врешті решт підтримку у високих (і не дуже) кабінетах. Коли вузлові питання з коштами, змінами в планах були вирішені, з'явилися нові проблеми - перепроєктування газових, водо-, тепло- і електромереж. Тепер необхідні були висновки експертів про здатність фундаментів споруджуваної будівлі витримати додаткове навантаження третього поверху. А це додаткова робота всіх служб і проектних інститутів та ще кількох десятків контор. Слава Богу, що ми тоді не мали відкритої і безмірної корупції. Хоча не обходилося без шматків колгоспного м'яса і сала, продукції заводу шампанських вин та дослідної станції садівництва, птахофабрик, "вечірніх" обідів у лісі на березі Сіверського Дінця чи колгоспного ставу. Викручувалися, як могли, а найбільше - Жучок Володимир Григорович.

Новий будинок з 24 квартирами з'явився згідно зі змінами у планах через рік. Це було свято не лише для новоселів, а й до причетних до цього посадових осіб. Найбільший успіх Володимира Григоровича.

На початку весни 1991 року райвиконком приймає рішення про зайняття посади директора нової середньої школи у с. Опитне, яка будувалася уже третій рік. І Володимир Жучок повністю відповідає цій посаді. Отже, директор школи є. А будівлі, колективу вчителів ще немає. Та роботи вистачало. Шалені 90-і роки були перевіркою на міцність і вміння долати труднощі. Часто доводилося бути експедитором і вантажником при завезенні меблів та навчального обладнання з обласних постачальних баз. Закінчувався робочий день у моєму кабінеті вечірніми розмовами про управлінські справи: про комплектування вчителів, прийом учнів, про те з чого починати. "Заздрю по-доброму тобі, Володимире Григоровичу,

ти - перший директор, ти - творець, від твого розуму і дій залежить усе подальше життя нової школи", - говорив я йому. Загальносоюзна перебудова входила у фазу все більшого безладу, яким уміло користувалися бездіяльні і безініціативні керівники різних рівнів.

Нестабільне фінансування Академії наук УРСР, яка за домовленістю виділяла кошти на будівництво школи, безпосередньо впливало на невизначеність термінів будівництва. Освітнянські плани Артемівського району на 1991-1992 навчальний рік у своєму переліку містили рядок: "Опитненська неповна середня школа" (дев'ятирічка). Порухувати плани - це поразка і внесок в уже видимий безлад. Донецьке обласне керівництво і ми з Володимиром Григоровичем були практичними оптимістами і мали бажання виконати намічене - відкрити школу у селі Опитне. Основна маса батьків і учнів, не кажучи вже про майбутніх першокласників, очікували на відкриття школи. Під будівельними кранами навчальний процес не організуєш. Більш-менш придатну споруду для школи знайшли у мальовничому місці під вербами на березі невеликого ставу. Це була будова колишньої школи садоводів, яку пізніше використовували під складське приміщення. Отже, постала нова проблема перетворення "бридкого каченя на прекрасного лебедя" - зведення першої школи у селі. Проектували з районним архітектором В.П. Кокулом (згодом він стане сільським головою у селі Опитне): перепланували приміщення, проводили експертизи і консультації зі службами енергозабезпечення, водопостачання, санітарною станцією. Це були наші загони підтримки - грошей за це не брали і вирішували усе, розуміючи необхідність відкриття школи, бо щоденно 270 учнів із села автобусами філії Інституту садівництва НАН України підвозилися до шкіл міста. Фінансові розлади і порушення постачання паливом машинного парку могло привести до того, що 270 дітей підуть пішки до шкіл Артемівська. У майбутньому з автопарком філії Інституту садівництва так і сталося, але діти села цього не відчували, бо їм уже не потрібно було їхати до міста за знаннями, вони навчалися у своїй місцевій школі.

Коли на початку травня 1991 року архітектор видав проект з ремонтних робіт знайденої будови школи садоводів і кошторис витрат по школі, то на деякий час наш оптимізм досяг точки замерзання. Де знайти необхідну суму у районному бюджеті? Де знайти ремонтно-будівельну організацію і будівельні матеріали? Це зараз будівельні магазини побачиш на кожному перехресті, і матеріалів у них на будь-який смак. Як же розв'язати цю соціально-економічну задачу? Це питання сушило наші мізки цілодобово. "Будь-яка складана задача складається з простих..." - часто уживаний вислів мого учителя математики Павла Григоровича Примеленного, дістався мені у спадок. І у мене виникла ідея: толока! Сільська українська толока - ось вихід! Село Опитне підняти нам на три місяці - справа нереальна, а якщо ми зорганізуємо педагогічну толоку? Гуртом, вчительством навалимося на стару будівлю на літніх канікулах.

Ідея толоки була схвалена тодішнім керівником району Омеляненком Григорієм Григоровичем. Він теж був післявоєнною дитиною і активним учасником багатьох толок у своєму селі. З розумінням і відповідальністю до проведення педагогічної толоки поставилися усі директори шкіл, а їх було 32. Щоб усе було по справедливості і без надриву сил, щоб нічого не пропустити, усе передбачити, створили штаб толоки. "Зі світу по нитці - бідному сорочка", - говорить народне прислів'я. За кожною школою закріплювалася окрема класна кімната. Секція учителів трудового навчання під керівництвом прекрасного вчителя Ткаченка Ігоря Васильовича відремонтувала усі рами і двері, закліла вікна, встановила електроприлади. Районний художник Веніамін Троцько розписав українським орнаментом вестибюль. Працівники районної станції натуралістів причепурили шкільне подвір'я. Сільська рада взяла на себе облаштування гігієнічних кімнат. Методисти та інспектори шкіл допомогли укомплектувати бібліотеку наочними посібниками згідно навчальних програм по кожному пред-

мету і для кожного класу за рахунок надлишків у інших школах. Директори шкіл того літа йшли у відпустку після виконання завдань по толоці. А те, що вони отримали відпустки своєчасно, свідчить, що Опитненська школа вже 5 липня була відремонтована і укомплектована повністю.

З першого серпня у відділі освіти розпочався прийом на роботу випускників педагогічних вузів. Того літа на наше замовлення для роботи в Опитненській школи прибуло вісім молодих вчителів. Сільська рада обладнала для них окремий блок в гуртожитку філії Інституту садівництва.

Рішенням Артемівського районного виконавчого комітету від 14 серпня 1991 року Опитненська загальноосвітня школа II ступеня офіційно внесена до переліку освітніх закладів району. А до дня проголошення незалежності України залишалось 10 днів. День народження школи в одному місяці з Днем народження держави - як це символічно та історично! Де ще в Україні того місяця народилася школа?

Далі розпочалася звичайна освітянська буденність - заняття на дві зміни. Директор школи перспективно розпочав формувати шкільний колектив - і вчителів, і учнів - на підставі реалізації ідеального 6-ступеневого освітнього комплексу - дитячий садок, школа (початкова, неповна середня і середня), професійне училище, вищий навчальний заклад. З часом училище планувалося переформувати в ліцей. Окрім формальних паперів на здійснення задуманого, слід було завершити будівництво приміщення школи, підготувати педагогічні кадри для школи та сільгосптехучилища. Організація такого училища давала можливість готувати персонал для філії Інституту садівництва Академії наук безпосередньо з місцевої молоді. Об'єднуючим центром у цій роботі став випуск шкільної газети "Сім'я і школа". Газета відіграла значну роль у підвищенні педагогічної культури вчителів, учнів, їхніх батьків, усієї сільської громади. До сьогодні, а це вже більше 15 років, газета Опитненської загальноосвітньої школи I-III ступенів залишається єдиною регулярною газетою в області серед сільських шкіл. Незмінним її редактором є Жучок Володимир Григорович. Колишні члени редколегії газети вже стали професійними журналістами - О. Василенко, С. Голоперов, Т. Корнілова, ще більша кількість колишніх її кореспондентів навчається журналістській професії у вузах країни, а сьогоднішні школярі, юні дописувачі газети роблять перші проби пера. Творча співпраця вчителів, учнів і їх батьків під керівництвом директора школи створює умови не тільки для підвищення педагогічної культури на території селищної громади, сприяє профорієнтації молоді на відповідні професії, а й залучає громадськість до вирішення суспільно важливих освітніх проблем. Неодноразово юні сільські кореспонденти перемогли у обласних конкурсах дитячих і молодіжних засобів масової інформації. Шкільна газета безпосередньо вплинула і на самого редактора: Володимир Григорович розробив програму факультативу для старшокласників "Основи журналістики" і залучив до викладання курсу провідних журналістів міста Артемівська, підготував і видав навчальний посібник "Основи журналістики для учнів 8-11 класів".

Як справжній освітянський керівник В.Г. Жучок ніколи не передурочає підлеглим виконання своїх обов'язків, навіть дрібних. Він визнаний майстер вирішення складних завдань (фізик!): своєчасно провести ремонт приміщень, організувати літній відпочинок учнів, "запустити" опалення, знайти кошти на видання чергового номера шкільної газети...

Постійне реформування загальноосвітньої школи з хронічними "пробуксовками", ком-

п'ютеризація, профільність, шкала категорійності професійної майстерності вчителя, оптимізація, інновація, тестування... і ще чого чекати?

Директор школи, пізно увечері "перекочувавши" додому, продовжує виконувати свою робочу програму дня: вивчає методичні новинки, документи від міністерства та управління освіти, рекомендації... Усе пропускає через себе, щоб глибоко зрозуміти суть окремих позицій для подальшого творчого чи чергового редагування і вироблення плану упровадження цих нововведень.

Директорський принцип Володимира Григоровича - педагогічне співробітництво і постійний пошук, які, приведуть до знахідок. І такий він завжди: на секційних засіданнях традиційних вчительських конференцій, у колективній роботі з учителями, у довірчих індивідуальних бесідах. Маючи талант відкривати серця людей, він постійно шукає особистий підхід до кожного учня чи вчителя. Як досвідчений педагогічний керівник Володимир Григорович чутливий до "вибухонебезпечних" проявів в учнівському чи учительському колективах і своєчасно попереджає назріваючі конфліктні ситуації. Найкращими ліками за таких умов він вважає виконання спільної роботи. І таких прикладів у його педагогічній практиці чимало. Ось один з них.

Селище Опитне має невелику історію (усього 50 років) і його традиції тільки формуються. Як новій школі виховувати почуття патріотизму, любові до рідного краю, коли родини учнів своїм корінням пов'язані з просторами колишнього Радянського Союзу? Артемівський район з давніх-давен пишався своїм краєзнавчим доробком. Володимир Григорович обирає це як один з напрямків у виховній роботі з учнями. Створюється шкільний музей "Мій рід" стараннями спочатку учнів і вчителів, а пізніше до цього долучилися батьки учнів. У експозиціях музею, а їх стільки - скільки учнів у школі, можна знайти дивні, славні, трагічні і кумедні сімейні історії. Бачили б ви оцятата юних екскурсоводів, коли вони розповідають про трудові чи бойові подвиги своїх дідів і бабусь, про сімейні традиції!

Завдяки перспективному плану просвітницької роботи з учнями селища якісно використовуються науковий потенціал місцевого науково-дослідного підприємства "Донецька філія Інституту садівництва Національної академії наук України". Майже всі науковці (9 кандидатів наук і два доктори) беруть участь у роботі науково-екологічного клубу "Адоніс", яким керує кандидат біологічних наук Тонконоженко Анатолій Миколайович. Членом клубу може стати будь-який учень 5-11 класів, що має інтерес і здібності до роботи натураліста.

Члени клубу беруть участь у реалізації наукових тем працівників філії Інституту садівництва, у засіданнях обласних конференцій "Юний ботанік", у проведенні Всеукраїнських акцій "Посади сад", "Зелене довкілля". Клуб співпрацює з біологічним факультетом Донецького національного університету у науково-популярній акції "Молода поросль", залучаючи до неї учнів з усієї області. За консультації вчених клуб "Адоніс" підготував рекомендації для любителів-садоводів Донеччини. Приклад роботи клубу надихає Володимира Григоровича заохочувати учнів до участі у будь-яких творчих дитячих конкурсах, щоб усебічно розвивати їхні здібності й таланти. Така діяльність директора школи дала хороші і навіть вражаючі результати. Донецьке відділення Спілки письменників України проводить інтернет-конкурс "Донецький соловейко Володимир Сосюра" - перемогу здобуває учениця Опитненської школи Ольга Запальська. Меценати області проводять турнір гравців на сопілці - перемагає учениця Ірина Яковенко. На Всеукраїнському конкурсі молодих вчених науково-дослідна робота учениці Опитненської школи Веретенникової Наталі "Особливості вирощування сіянців абрикосу і вишні в умовах Південного сходу" визнана кращою у галузі "біологія".

Окрім моральних заохочень, директор школи домігся матеріальної підтримки талановитих учнів і відмінників навчання. Вони отримують стипендії від селищної ради, від науково-дослідного підприємства "Садове", від приватних агрогосподарств.

У школі постійно втілюють інноваційні педагогічні технології. Модульно-розвиваюча система "Школа - наш дім" за ініціативи Володимира Григоровича впроваджена в області. Учителями школи розроблені авторські навчальні програми. Сам В. Г. Жучок, окрім вже згаданого посібника з журналістики для учнів, є автором посібника "Новітні технології у викладанні фізики". Недарма Донецький інститут післядипломної педагогічної освіти вивчив, узагальнив і розповсюдив педагогічний досвід вчителя-методиста, директора школи Володимира Григоровича Жучка за темою "Управління системою виховної роботи в сільській школі". Схвальними статтями про стиль роботи В.Г. Жучка відгукнулися в різний час журнали "Педагогічна скарбниця Донеччини", "Сільська школа України", газети "Позакласний час", "Все для вчителя", а науково-методична збірка "Майстри педагогічної праці" подала розгорнутий матеріал про Опитненську школу і її унікального директора - сильного і цілеспрямованого лідера.

"Педагогічна лабораторія Жучка", - так називають учителі педагогічну систему Володимира Григоровича. Контроль процесу навчання в усіх класах і з усіх предметів - це головне в його керівній діяльності. Він супроводжує навчальний процес, аналізує і корегує його, співпрацює з учителем. Після того, як директор відвідав той чи інший урок, учитель отримує не окремі зауваження, а чітку систему висновків, підкріплених рекомендаціями, порадами, а інколи й вимогами. Звичайно, це не суха робота шкільного чиновника, а творчий процес майстра. Якщо за багаторічну його керівну діяльність систематизувати усі записи відвіданих уроків, можна скласти не одну книгу "золотих правил" для учителя. Якби вдалося видати їх, то освітяни Донеччини отримали б посібник безцінної ваги. Бо рекомендації ці випрацьовані не у кабінетній тиші, а безпосередньо в класі, на уроках та позакласних заходах.

Завжди вражало мене чітке розуміння В.Г. Жучком психофізіологічних особливостей учнів початкових класів. Від учителів цих класів директор вимагає постійно розвивати у дітей "малі м'язи рук": писати достатньо слів, вирішувати арифметичні приклади, досягати свідомого і швидкого читання тексту наприкінці четвертого класу. Вироблення у дітей навичок у письмі, читанні і обчисленнях принесе успіх у подальшому навчанні.

Життя зробило Володимира Григоровича Жучка не тільки фізиком за дипломом, але і добрим будівельником шкільних споруд, якісним журналістом, знавцем екологічних питань, майстерним керівником освітньої установи. І сьогодні Опитненська школа під його керівництвом знаходиться в режимі розвитку, впроваджує інноваційні навчальні технології, реалізує різні варіанти становлення особистості учнів та учителів. Соціально-освітній простір дає можливість самовизначитися в різних видах діяльності дітям, педагогам, залучає батьків до активної участі у виконанні освітніх програм. Завдяки унікальному керівнику цієї школи Жучку Володимиру Григоровичу всіх учителів школи об'єднує висока відповідальність за свою роботу, любов до дітей і вміння розуміти внутрішній світ дитини. Починаючи з керівника школи, тут кожний переживає злет творчого пошуку.

Лупейко Олександр Вікторович (5.03.1961 - 10.12.2002) - один з перших в часи відновленої української держави дослідників життя і творчості видатного українського науковця і громадсько-політичного діяча першої половини ХХ ст. М.Ю. Шаповала; активний краєзнавець і публіцист.

Народився 5 березня 1961 року в селі Лемнівці Чернівецької області. Закінчив філологічний факультет Київського педагогічного інституту (нині Національний університет ім. М. Драгоманова) (1983 р.), де згодом закінчив аспірантуру і працював викладачем, заступником декана. Обрав головною темою своїх наукових досліджень видатного українця Микиту Шаповала, що наприкінці 1980-х відверто переслідувалося Радянською владою. Протистояння зі спеціальними органами СРСР підірвало здоров'я талановитого вченого. Дисертація присвячена М.Ю. Шаповалу залишилася незахищеною. Творча спадщина науковця представлена рядом статей у наукових та науково-публіцистичних виданнях і узагальнена у збірці його робіт, що вийшла під егідою Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова.

Для мене істина єдина
Це Україна,

Україна!

В. Марсюк

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

Життєвий шлях і творча спадщина Олександра Вікторовича Лупейка надзвичайно цікаві й повчальні для вчительства, хоча й мало відвела йому доля часу на землі. Про вченого повинні знати у всій Україні, а не лише на Київщині чи Донеччині. Він був людиною глибокої ерудиції, мав чудову пам'ять. Його природна інтелігентність була особливою.

Постійна невтомна праця над собою визначила характер еволюції творчості Олександра Лупейка. Його наукові пошуки відповідають сучасності і допомагають формувати національний світогляд молодого покоління українців. Базовою науковою роботою Олександра Лупейка було дослідження життя і творчості великого українця, про якого донині ще мало сказано і написано, - про Микиту Юхимовича Шаповала. Ця праця - важка, об'ємна, трудомістка й ніким до Лупейка не порушувалась. Дослідження Олександра Вікторовича, на жаль, не завершені, глибоко розкривають М.Ю. Шаповала як поета, автора трьох поетичних збірок, як пристрасного публіциста, який не лише словами, а й великими конкретними справами виборював незалежність України. Микита Шаповал був визначним критиком, котрий навчав і плекав молодих початківців, формував українське письменство на початку минулого століття. А ще ж був Микита Шаповал видатним педагогом-організатором, він все життя віддав для створення і розвитку українських навчальних закладів у Чехії на початку того шаленого віку. А ще його знають у світі як видатного революціонера, соціолога, літературознавця, видавця...

Вивчаючи наукову і літературну спадщину М.Ю. Шаповала, Олександр Лупейко гартувався в ідейному та науковому плані. Не забуваймо: це відбувалось наприкінці 1980-х років, коли десятки старших за віком відважних українців за ідею української незалежності

жорстоко переслідувалися. Не уникнув подібних переслідувань і молодий дослідник.

"Видобутого" із численних архівів, дослідженого й уважно проаналізованого "шаповалівського" матеріалу в Олександра Лупейка вистачило б не на одну дисертацію. Перед ним вже тоді постала проблема: де ж і як ці матеріали опублікувати? Чи знайдуться відважні й сміливі редактори? І де знайти кошти для цих публікацій? Редакторів тоді не знайшлося, а з'явилися зовсім інші "обсерватори" із відомих "компетентних" органів, які відразу звернули свій пильний прискіпливий погляд на Олександра Лупейка. Вченого викликали (разом із його науковим керівником, академіком П.П. Хропком) до тих всюдисущих державницьких структур. Це відбувалося в останні роки радянської влади.

Допоки Україна не здобула незалежність, Олександр Вікторович змушений був загальмувати наукові дослідження із життя і діяльності активного діяча Центральної Ради та Директорії, згодом - емігранта-"антирадянщика" Микити Шаповала. Частина знайденого ним в архівах "шаповалівського" матеріалу було надійно приховано. Архівами видатного діяча української революції 1917-1921 р.р. було заборонено користуватись. У Олександра Лупейка на деякий час зникла перспектива захистити дисертацію.

Вразливими ударами для молодого вченого були денні й нічні виклики до КДБ. Загрози і моральні знущання "кураторів" з цієї організації вкрай негативно вплинули на здоров'я Лупейка - надірвали його серце. Після тих "бесід" дослідник боровся з недугою, намагався приховати її, нікому не говорив про свої болі навіть на початку 1990-х, коли Україна вже стала незалежною:

*І сам Я, каюсь, маю гріх
Не бивсь за всіх і більше всіх,
Як Дзюба бивсь, як бився Стус,
Я не гримів, як землетрус,
І в таборах я не сидів
За право славних земляків.*

В 1990-і роки вже відкрилися можливості продовжувати дослідження й публікувати деякі матеріали: статті вченого з'явилися у газетах "Літературна Україна", "Вісті з України", "Вечірній Київ", журналах "Українська мова та література в школі", "Вітчизна", "Слово і час" і т.д. Олександр Лупейко еволюціонує: від інформаційного, статистичного, пізнавального характеру він переходить до наукової праці, до активної наукової популяризації української національної ідеї. Безперечно, найкращі якості свого характеру, а також патріотизм і полум'яну любов до всього українського вчений перейняв від своїх батьків - відомих на Київщині педагогів Надії Порфирівни та Віктора Юхимовича Лупейко.

З проголошенням незалежності України публікації Олександра Лупейка про Микиту Шаповала були першими. І вражали своєю інформаційною наповненістю, бездоганною систематизацією життєвих і творчих пошуків Шаповала і настільки повномірним осягненням його здобутків, що читачі відразу розуміли: запалилася нова зірка в галереї видатних борців-українців за незалежність народу.

Олександр був для нас, донеччан, своєрідним Колумбом у дослідженні шаповалівських пластів, адже Микита Шаповал - наш земляк, слобожанець. Олександр Лупейко неодноразово був гостем на нашій землі. До речі, батько Олександра, письменник Віктор Лупейко - теж рідний син донецької землі...

Від перших публікацій Олександра й ми відкрили для себе Микиту Шаповала і його непересічну спадщину. Олександр зарядив нас доброю енергетикою наукового і творчого пошуку і надихнув щось зробити для увічнення цієї видатної постаті української історії.

Отже ми, донеччани, встановили бюст М. Шаповала у селі Сріблянка Артемівського району - тут народився наш знаменитий земляк. Це було ще в 1993 році; в наступні роки у періодиці Донеччини були опубліковані різні "шаповалівські" матеріали. У 2001 році в сріблянській середній школі було відкрито музей патріота. На території колишньої садиби Шаповалів встановлено пам'ятну кам'яну брилу. Далі "Шаповалівські" імпрези перекинулися з нашого Артемівська на Слов'янщину та Кременщину. Друком було випущено 2 книжки про Микиту Юхимовича, розшукані близькі родичі Шаповала в Україні, Німеччині та Канаді. З нагоди 120-річчя від дня його народження було проведено міжобласний захід (7 червня 2002 р.) в Артемівському районі, I-у всеукраїнську наукову конференцію - "Микита Шаповал - вірний син України" (вересень 2002 р. Донецьк), до 125-річчя від дня народження М. Шаповала - науково-практичну конференцію Донецького відділення НТШ "Микита Шаповал - видатний державний діяч, вчений, патріот (5 квітня 2007 р.).

Олександр Лупейко, перебуваючи у складі "шаповалівських" організаційних комітетів, був одним з найактивніших організаторів. Він залучив до участі у конференціях відомих вчених, народних депутатів, педагогів Донеччини та керівників місцевої влади. Він стільки мріяв зробити! Планував впорядкувати усі знайдені матеріали для дисертації і майже завершив працю над нею. Не встиг..

Хотів написати фундаментальну книгу про Микиту Шаповала, покласти квіти на могилу великого українця у Чехії, здійснити подорож шаповалівськими місцями на Донбасі, Харківщині, Сумщині та Київщині. Вчений чудово розумів, що лише архівних джерел та мемуарної літератури для дослідження творчості такої багатогранної особистості, як Шаповал, замало.

Олександр прагнув до більш глибинних пошуків, хотів відчути те повітря, ту природу, зрозуміти тих людей, де пролягали життєві шляхи Шаповала. Олександр Лупейко реально відчув і прагнув передати людям психологічний стан, характер, почуття і мотивацію дій Микити Шаповала.

Коли доводилось спілкуватися з Олександром Вікторовичем, я завжди відчував його "сонячну" силу тяжіння. Про це часто згадують і наші вчителі, з якими вчений спілкувався. Олександр був чудовим співрозмовником - вмів за хвилину оволодіти півтисячною аудиторією. Його спокійні, аргументовані й щирі виступи слухали завжди уважно, з цікавістю.

А ще варто згадати: Олександр Лупейко є автором великої кількості науково-методичних посібників з літератури, історії, географії, біології, музики. Широкі й різноманітні творчі дослідження вченого-патріота вчать любити Україну, з якою й пройшов все своє коротке, мов спалах, життя незабутній Олександр Вікторович Лупейко.

*- Я з вами, браття, не лукавлю,
На повний голос край наш славлю!
На нашій зраненій землі
Ми ще блукаємо в імлі,
Ми розучились жити вільно,
Ми не навчились діяти спільно,
Та оживає в нас душа,
Спадає рабство, як іржа,
Я з вами, браття, не лукавлю,
Я Україну-матір славлю!
Порвавши табірні дроти,
Вона виходить з темноти,
Із підземель тисячоліття
До сонця тягне зблідле віття
І кличе плем'я молоде
Під знамено своє святе!*

Бахурець Іван Петрович - молодіжний лідер, перший секретар Артемівського райкому комсомолу, член Донецького обкому комсомолу. Ініціатор та організатор досліджень історії молодіжних організацій Донеччини періоду колективізації і Великої Вітчизняної війни. Організатор ряду заходів по шануванню пам'яті їх лідерів. Один з успішних керівників сільськогосподарських підприємств на Донеччині у період їх реформування у 1990-х роках, меценат.

Народився 23 липня 1955 року в сільській родині села Парасковіївки Артемівського району Донецької області.

Закінчив факультет зооінженерії Харківської державної зооветеринарної академії (1978 р.). Навчався у Вищій школі комсомолу України (1983 р.).

Активний організатор і керівник громадської роботи в Артемівському районі. Делегат з'їздів комсомолу України і СРСР.

Хто де народився - там і згодився

Народне прислів'я

ВКЛОНІМОСЯ ПРАЦІ...

Діти середини 1950-х років у переважній більшості мріяли про освоєння космічних просторів, а не про "звичайні" професії на рідній землі. Іван Бахурець, у своїх дитячих мріях так само підносився до космічних вершин. Але люди навколо нього - колгоспники, гірники-соляники, військові, залізничники, будівельники - так само, як і його батьки, зовсім не були пов'язані з космічним простором, жили порівняно спокійним розміреним життям, і працювали в колгоспі, на соляній шахті або залізничній станції. Окрім того, у Івана, крім дитячих забав, вистачало достатньо домашніх обов'язків господарського напрямку, які він виконував разом зі старшим братом Василем.

Доля подарувала Івану Петровичу Бахурцю добрих вчителів. По-перше, сім'я, по-друге, близький товариш батька і одночасно директор школи Дмитро Петрович Рубан. Саме вони вирішальним чином вплинули на формування світогляду юного Івана і на вибір ним майбутньої професії зоотехніка. Зоотехнік на селі - шанована посада і він стає студентом Харківського зооветеринарного інституту у 1972 році.

Зооветеринарний інститут, - один із найстаріших на Східній Україні, - від дня свого створення (1847 рік) постійно змінював свої назви. Сьогодні (з 2001 року) - це Харківська державна зооветеринарна академія. Основна база академії базується в селищі Мала Данилівка Дергачівського району Харківської області. Шлях до академії з Артемівщини проклав успішний випускник Парасковіївської школи Юрій Дмитрович Рубан у 1950 році. Успішний учень з учительської сім'ї обрав свій шлях до академії і прожив в ній життя від студента до академіка. Завдяки постійному зв'язку з батьківщиною зробив багато корисного для рідного краю, залучивши до Харківського зоотехнічного вузу своїх земляків, зокрема Івана Бахурця.

Парасковіївка - унікальне село навіть для Донбасу, бо до її складу входять аж 10 населених пунктів, три залізничних станції двох напрямів "Попасна-Артемівськ-Краматорськ" і "Харків-Ростов" - ст. Шевченко, зупинковий пункт 51 і ст. Кудрявка, автомобільна траса міжнародного значення "Харків-Ростов", вздовж якої розташувалися дві військові частини і потужна соляна шахта.

До початку 1990-х років у найближчій шахті щотижня проводилося не менше трьох підземних вибухів (сіль видобували підричним способом), плюс приблизно чотири підриви ракет у військовій частині. Підземні вибухи відбувалися в проміжку між четвертою і п'ятою годинами ранку, а підриви ракет - о 16 годині. Ось у таких умовах вимушених стресів жили люди громади Парасковіївки. Так само, як усі, жила родина Петра Бахурця, учасника Другої світової війни.

Його син, кмітливий підліток Іван Бахурець "встигав на тисячу справ", а коли дізнався, що класний керівник, учитель історії, рекомендував його до першого в області профільного табору юних археологів, не міг дочекатися початку експедиції. Профільний табір юних археологів "Археос" виник влітку 1970 року за ініціативою тодішнього завідувача Артемівського районного відділу освіти Володимира Кириловича Пеленова. Двадцять років потому цим табором керував досвідчений педагог Татаринів Сергій Йосипович. У літній період учасники експедиції займалися дослідженням курганів поблизу сіл Дронівка, Володимирівка, Платонівка, Васюківка. Ці пошукові роботи за участю підлітків мали досить серйозні наукові задачі, бо проводилися за дозволом і за підтримки Інституту археології АН СРСР. Упродовж багатолітньої практики розкопок (Іван Бахурець брав участь у двох літніх експедиціях) було знайдено тисячі унікальних культурних артефактів, які створили основу археологічних музеїв в Новолуганській середній школі, районному Будинку піонерів та школярів, обласній станції краєзнавців. Частина знахідок передано до Донецького обласного краєзнавчого музею і музею археології Донецького державного університету. Унікальний профільний табір відкрив юним дослідникам доступ на сторінки Всесоюзного часопису "Археологія".

Івану Бахурцю пощастило брати участь у розкопках Дронівського кургану. За даними фахівців, це був складний комплекс із 3-х поховань в печерах-катакомбах, які датувалися приблизно 2-2,5 тис. до н.е. Велика глибина поховань вимагала масштабних розкопок, отже юні археологи вийняли сотні тонн материнської глини.

Іван Петрович до сьогодні з радісним хвилюванням згадує чорні від роботи, в мозолях школярські руки, здорову літню степову засмагу, купання у Сіверському Дінці. Того літа у похованнях археологи знайшли незвичайно багато металевих виробів - бронзові різнобарвні прикраси, бронзові спіралі і срібну "змійку", розписний посуд та вироби з кремнію. Попри важку одноманітну роботу, ніхто не залишив археологічний табір за "власним бажанням".

Археологічні пошуки продовжувалися і протягом навчального року, але вже не в полі, а в історичних гуртках школи та районного будинку піонерів. Там юні дослідники займалися реконструкцією печери Покровських піонерів-підпільників.

Життя не вивчило Івана Петровича на професійного історика, але сформувало його інтерес до минулого рідного краю і бажання підтримувати усі заходи, пов'язані з встановленням чи улаштуванням його історії. На мою думку, це реальний зразок патріотизму.

У селі Клинове за ініціативи І. Бахурця поставлено пам'ятник комсомольцю 20-х років Івану Козаченку (1982-1983 рр.). Після завершення Великої Вітчизняної війни комсомольці села на головній площі перепоховали партизан-підпільників і перенесли з колгоспного саду прах Івана Козаченка. Автор пам'ятника - заслужений художник України С. Гонтар.

Будинок Івана Петровича розташований на берегах річки з цікавою назвою - Горілий Пень. Іван Петрович та його родина - дружина Лариса Анатоліївна, син Анатолій та донечка Катруся як і ряд місцевих жителів пам'ятають місцеву легенду про походження назви річки. А вона така. На краю села ріс величний і могутній дуб. Прихисток для всіх мандрівників і

своїх, і чужих. То ті, то інші ховали в могутніх коріннях свої скарби, а особливо турки, бо грабіж у ті часи був їхнім основним промислом на українській землі. Нещадна блискавка не пожаліла місцевого дуба-красеня, і він згорів до самої землі. А оскільки скарби були напевно зачаровані, то коріння величного дуба затопила вода річки, яку відтоді називають - Горілий Пень. Як досвідчений краєзнавець, Іван Бахурець вважає, що такі народні легенди пов'язані, перш за все, з природними багатствами землі - її надрами, які зберігають небачену кількість скарбів - по берегах Горілого Пня виявлено ряд корисних копалин - алебастр, глину, будівельний камінь, кам'яну сіль. Які ще багатства під коріннями дуба можуть їх перевищити?

У верхів'ї річки, за Покровським бугром, знаходиться пам'ятка часів Великої Вітчизняної війни. У цих місцях діяла ціла група відважних підлітків - "Карівський союз піонерів", так вони самі себе називали на честь літературного героя Анатолія Карова, який був головною дієвою особою рукописної повісті Васи Носакова. А він сам - особа реальна, командир цього загону юних підпільників. Їх було усього дванадцять - сім хлопців і п'ять дівчат. Але вони, як могли, боролися з ворогом: писали і розклеювали по навколишніх селах листівки із закликом нищити фашистів, викрадали зброю у окупантів, переховували молодих дівчат, яких збиралися відправляти до Німеччини. Згодом їм вдалося встановити зв'язок зі справжнім (дорослим) партизанським загonom і вони почали збирати інформацію про рух і розташування німецьких військ. В уловині на березі річки діти власноруч вирили печеру, яка стала штабом карівського союзу піонерів. Тут вони переховували зброю, викрадену у німців, у цій печері знаходили захист врятовані від німецької неволі дівчата.

Коли село звільнила Червона армія, у 1944 році, відважних підпільників прийняли до комсомолу, а два роки потому усі члени організації за активну участь у боротьбі проти фашистських загарбників були нагороджені медалями "Партизану Великої Вітчизняної війни I ступеня". П'ятеро хлопців з групи піонерів-карівців не дожили до Перемоги - у 1944 році вони вступили до діючої армії і героїські загинули при звільненні Угорщини...

Усі дати, пов'язані з діяльністю "Карівського союзу піонерів", колишній учень Парасковіївської школи, а згодом комсомольський лідер Артемівського району Іван Бахурець чудово пам'ятав. Його попередники зробили все, щоб у Покровському з'явився пам'ятник мужнім підліткам. А за ініціативи Івана Петровича було відновлено ту саму таємну печеру піонерів. Сьогодні це одне з пам'ятних місць: у травні тут традиційно збирається молодь - під різними прапорами, але колір не змінює патріотизму і мужності людини, яка поважає і цінує себе як особистість.

Згадаю тут ще одну Парасковіївську місцеву традицію, яку започаткував Іван Бахурець і яка свято виконується досьогодні. Про героїчний подвиг їхнього земляка, механізатора колгоспу "Лозовський" (зараз - територія м. Вуглегірськ) сержанта Ленінградського фронту Миколи Марковича Красношапки, що ціною власного життя затримав ворога на Пулковських висотах 26 серпня 1942 р., і був посмертно нагороджений орденом Леніна, написані оповідання і вірші.* Іван Петрович з односельцями (В.В. Грязєвим та В.В. Ситником) ввели ці поезії покладені на музику до програми сільських святкових концертів та провів новобранців до лав Радянської армії.

*Тополя, родные хаты,
Украину, синий край
Защитал под Ленинградом
Красношапка Николай.
Дым над городом клубится,*

* В.Ф. Семин "Меридиан бессмертия" (Донецк, 2003); М.Т. Рильський "Дума на могилі героя"; М. Руденко "Николай Красношапка"; О. Вишня. "Ленінград і ленінградці".

*С бронированной ордой
Комсомолец насмерть бьется,
Пограничник молодой.
Смертный бой и днем и ночью -
Не поднимешь головы.
Красношапке падал в очи
Свет Днепра и свет Невы.*

Таким чином, Микола Красношапка повернувся у пісні до односельчан: пісню співали в Луганській середній школі, в Луганській школі-інтернаті, учасники художньої самодіяльності двох колгоспів імені Жовтня та імені М.І. Калініна.

За поданням І.П. Бахурця кращий тракторист колгоспу ім. Калініна щороку нагороджувався дипломом та грошовою премією, щоосені новобранці до Радянської армії отримували від сільської ради листи-накази "служити по-геройськи, як це робили наші земляки М. Красношапка та В. Ситник".

Хоча Іван Петрович Бахурець і не став льотчиком-космонавтом, як мріяв колись у дитинстві, а здобув "земну" професію зоотехніка, випробування небом у його житті все ж таки було. Після закінчення інституту він рік відслужив у аерокосмічних військах. Це був високий рівень військової муштри як за знаннями, так і за вимогами. Високими були і вимоги до новобранців. У Івана Бахурця батько - учасник війни, нагороджений, поранений. Куди вже шукати надійнішого. За освітою молодий призывник теж відповідав високому рівню вимог. Служба в таких військах давала можливість для подальшої військової кар'єри у спецслужбах, або для просування на партійно-адміністративній роботі. Іван Петрович у черговий раз пройшов райкомівську перевірку, але, як і завжди у своєму житті послуговувався єдиним принципом - чесність. Скільки за життя було відвертих розмов з Іваном Петровичем - секретарем райкому, депутатом районної ради, головою колгоспу, керівником ТОВ "Зоря".

Пам'ятаю, Іван Петрович говорив: "Коли б мене запитали, які із людських чеснот я надаю перевагу, то на диво всім - робітникам і службовцям, з якими працюю, виборцям, які довіряють мені не один десяток років, своїм дітям - синові Анатолію і донечці Катерині - відповідаю: чесність. Це єдина людська чеснота, яку скільки не виховуй, як говорили мої батьки, або вона є, або її немає. З неї починається і закінчується все на Землі - великі імперії, соціальні устрої, великі сім'ї та великі люди гинули від безчестя. У моєму розумінні чесність - це коли людина відповідально ставиться до справи, до людей, до навколишнього світу. Усі наші негаразди починаються з того, що людина не може відразу чесно визнати, хоча б перед собою: це не моє, цього я не вмію, цього не подолаю. Це стосується геть усіх, хто живе на землі, - починаючи з простого робітника і закінчуючи далеко вгорі. Я радий, що мене оточують у більшості чесні, порядні люди. Завдяки саме такому оточенню я зміг реалізуватися як особистість і як керівник колективу".

У березневі дні 1996 року йшла підготовка до підняття Українського прапора на кораблях Українських Військово-Морських сил на Чорному морі. Оскільки Артемівський район Донеччини мав підшефний десантний корабель "Артемівськ", то до Севастополя відряджалася районна делегація. Це були важкі часи в українській економіці і військові частини потребували матеріальної допомоги. Поїхати делегацією до українських моряків і побажати їм доброї служби та здоров'я - свята справа. Що везтимуть інші делегації, наш район не знав, але було вирішено два вантажних автомобілі заповнити продуктами харчування - картопля, крупа, овочі, соки, консервація, твердий сир, олія, фрукти, кури і яйця. Готувалися відповідально і кожне з господарств району зробило свій внесок. До складу делегації увій-

шов Іван Петрович Бахурець, тоді вже голова ТОВ "Зоря", а також його син Анатолій, учень Бахмутської середньої школи. Щодо останнього, то це була моя пропозиція як керівника делегації. Минулого літа я мав можливість відпочивати разом з батьком і сином в чарівному Коктебелі. Толя був відповідальним хлопцем і з відеокамерою поводився професійно. Трос дорослих намагалися давати хлопцеві якісь рекомендації, але Анатолій опанував операторську справу швидко і вміло. Отже, наприкінці березня делегація привезла з Криму не одну відзняту касету, у тому числі й мій виступ на урочистостях, який пізніше прозвучав на Всеукраїнському радіо. Додам також, що на військовому святі 1996 р. делегації було достатньо, від великих міст до єдиного сільського району - Артемівського. І треба сказати, що в шанованому товаристві губернаторів і мерів ми достойно представляли свій район.

Як і належить молодіжному організатору, Іван Петрович з моряками жваво організував гру в міні футбол і волейбол, силові змагання бойових частин. Після офіційних заходів відбулася тепла зустріч з керівництвом Українських ВМС. Найближчим нашої делегації був капітан другого рангу, заступник командира десантних військ В.П. Чалий, який був онуком віце-адмірала, командувача Чорноморським флотом у 1970-і роки Василя Петровича Чалого. Василь Чалий народився і закінчив школу в с. Никифорівка, що на Донеччині, у 1941 році пішов на фронт, боронити нашу країну від ворога.

Наша делегація відвідала десантне судно "Артемівськ". Команда корабля не більше 35 осіб, на озброєнні - 2 скорострільні кулемети. Під час десантування корабель може транспортувати особовий склад чи бойову техніку. Корабель має найвищу швидкість серед кораблів подібного призначення, що забезпечується завдяки новітньому принципу руху - повітряній подушці - і спроможний пересуватися як по воді, так і суші. Такого типу озброєння з'явилося в армії наприкінці ХХ століття. Після поділу Чорноморського флоту між Україною та Росією 4 десантних корабля відійшли Україні. Через декілька років у зв'язку з відсутністю бойових дій десантні кораблі були продані Греції. Виховний фільм про Українські ВМС, знятий головним оператором Анатолієм Бахурцем, демонструвався в школах району і зараз знаходиться в його сімейному архіві. На день святкування військово-морських сил України 1 серпня 1997 року кораблі "Артемівськ" і "Донецьк" приймали участь у загальному параді і проходили повз урядові трибуни, де знаходився Президент України Л.Д. Кучма. Делегація Артемівського району знаходилася на кораблі. В рамках святкувань корабель виконував усі можливі маневри, відбулася також демонстрація технічних можливостей корабля: він гордо, як морське чудовисько, розпускав мільярди багатокольорових водяних блискіток, проходячи турбінною ходою по суші і воді. За рік В.П. Чалий отримав нове військове звання і був призначений командиром десантних військ та заступником командира флоту. Значно покращилося побутове забезпечення українських моряків, але хлопцям страшенно хотілося не сидіти на березі, а плавати, подібно до крейсера "Гетьман Сагайдачний"...

Іван Петрович сприяв проведенню військово-патріотичних ігор "Зірниця" та "Орля". При цьому, з керівництвом колишньої Артемівської дивізії був налагоджений постійний контакт і всі заходи проводилися за активної участі директорів шкіл, військових і фізкультурних керівників на стрілецькому полігоні дивізії поблизу села Красне та на полігоні поблизу села Скелеве. Військова техніка - бронетранспортери і танки, - яку в дії могли спостерігати старшокласники, давала уявлення про реальні умови проходження військової служби. Особисті дружні відносини Івана Бахурця з керівництвом дивізії примножили досвід військово-патріотичного виховання старшокласників району.

Трудове навчання і виховання старшокласників неможливо повноцінно здійснювати без молодіжної організації школи, підшефного господарства і усім цим за радянських часів опікувався райком комсомолу. Хто його в районі очолює? Іван Петрович Бахурець, сам за

фахом - вчений-зоотехнік, його заступники - інженери, агрономи, вчителі. Ще будучи учнем, секретар райкому комсомолу Іван Бахурець, освоїв на базі Парасковіївській школи потрібну для сільського господарства професію механізатора. Щоб підвищити актуальність і престижність цієї сільської професії яка здобувалася, вирішили поставити питання про надання прав водія випускникам школи. А як бути з дівчатами? Іван Петрович запропонував ознайомити дівчат з широким колом сільськогосподарських професій, їх змістом, умовами праці, вимогами до тієї чи іншої спеціальності. Тобто підготувати шкільну молодь до оптимальної інтеграції в робітничу чи сільську громаду. Так розпочалася копітка освітньо-громадська реформа місцевого значення: учні шкіл почали залучатися до роботи на колгоспних молочно-товарних фермах, свинофермах, пташниках, при окремих школах почали створюватися своєрідні "сільськогосподарські філії", які навчали учнів середніх і старших класів якомусь одному сільськогосподарському вмінню.

У результаті такого виховання нам вдалося вплинути на ціннісну та професійно-орієнтаційну систему випускників шкіл. І якщо традиційно на селі залишалось не більше 20% випускників, то у 1980-і роки середній показник тих, хто вирішив пов'язати своє життя з селом, досяг 80%. Від того не зменшилась кількість вступників до вузів, але соціальні зміни на селі також сприяли позитивним результатам нашого експерименту. Не відкрию таємниці, коли скажу, що сьогодні наші села нанівець звели власне господарство - від корів, свиней, кролів до курей. Якщо учень з дитинства не привчився доглядати живу істоту вдома, то звідки у нього з'явиться бажання це робити пізніше?

Районний комсомольський керівник Іван Бахурець не тільки ставив значимі для наших сіл питання, він знаходив на них реальні відповіді. За його пропозиціями окремі керівники господарств підтримували молоді, новостворені сім'ї - надавали ордер на житло, або дарували якусь "живність" - за чим потрібен щоденний нагляд - теличка чи кабанець. І при цьому не раз цитували Івана Бахурця: "Нехай наші молоді не бояться тварин, нехай привчаються їх доглядати, щоб, коли з'являться діти, не бігали по селу в пошуках молока, а приносили до кімнати з домашньої ферми".

Гортаю поживку газету "Вперед" за червень 1984 року. Ціла газетна сторінка відведена рубриці "Жити і працювати на селі". Кореспонденти Г. Вдовиченко та Ф. Блохіна зібрали тут думки молодих жителів району, в основному учнів шкіл, а також виступи їх наставників.

Сергій Солопанов, учень школи, помічник комбайнера: "Я виріс серед техніки, мій батько - механізатор колгоспу. З дня на день розпочнуться жнива. Вони будуть першими в моєму житті... трішки хвилююсь, але початок жнив очікую з нетерпінням".

Л. Мошка, доярка: "Моя донька Надія впевнено обслуговує мою групу з 38 корів. Згідно договору з колгоспом поряд зі мною працюють учні Андрій Винник, Вася Щербина, Гена Поліханенко, Валя і Лена Шевченко, Саша Капля. Вони справжні дояри";

Олександр Капля, учень 10 класу: "Доїти корів для нас - діло звичне. Я на фермі з 5 класу. Зароблені кошти використали на екскурсію до Ленінграда. Разом всім працювати цікаво, а відпочивати - ще краще";

Сергій Буряк, учень: "Вже третє літо працюю на фермі. О шостій ранку роздаю корм, потім корів виганяємо на пасовисько. О четвертій - повертаємо на ферму. Заробітна плата не менше 200 рублів";

С. Борисенко, начальник мехзагону колгоспу: "Після інституту відслужив в армії і недавно повернувся в рідний колгосп. У нашому загоні працюють двоє школярів: Сергій Солопанов - помічник комбайнера і Юрій Раков - слюсар. Юнаки працюють зразково. Сергій нещодавно на обласних змаганнях юних механізаторів посів друге місце".

До слів Сергія Борисенка тепер вже що можна додати, що після Івана Бахурця Сергій Солопанов достойно керуватиме Артемівським райкомом комсомолу, а ще пізніше стане відомим керівником сільського господарства в селі Відродження.

Ліна Ясиновська, учениця, переможець республіканського конкурсу юних доярок: "Спочатку було важко вставати о п'ятій ранку, але до труднощів звикла. В колгоспі я надоїла 14 тонн молока. За кожну тонну - 25 рублів оплата плюс премія..."

Олена Краснокутська", учениця, секретар комітету комсомолу школи: "Наша ланка обслуговує групу корів. Всі працюють добре, але особливо вправно поводяться з тваринами Таня Ольхова, Володимир Лавщук, Люда Наумова, і результати говорять про це - надоїли 60 тонн молока".

Про Володимира Лавщука також додаю, що після школи він закінчив фізмат Слов'янського державного педагогічного інституту, служив у Афганістані, має поранення, нагороджений бойовим орденом. Зараз працює вчителем інформатики у школі с. Берестове Артемівського району

Багато перспектив для подальшого професійного і творчого росту відкрилися для І.П. Бахурця після посади секретаря райкому комсомолу. Але він зрозумів, що кабінетна робота, партійна посада - не для нього. Водночас приваблювала робота на землі. Батьки завжди пишалися його спритністю, енергією, вмінням чітко і якісно виконувати будь-яку сільську роботу. Ще з юності любив Іван Петрович працювати в парі з батьком на зелених жнивях в червні та в серпні. Обходив досвідчених сусідів, бо сіна додому зі сторони ніхто взимку не принесе для домашніх тварин. Земляк І.П. Бахурця, професор О. Галич свої власні спогади дитинства, пов'язані також із косовицею, втілив в наступних поетичних рядках:

*Батькові плечі покриті потом,
М'язами грають, наче в кіно,
А за спиною отави доріжка,
Ніби в дворі на столі доміно.
Батькові рухи повільні, сильні,
Лезо на сонці в коси блищить,
Запах отави - це спомин дитинства,
Давно все минуло, а серце щемить.
Скошені трави, сповнені соків,
Шершень в польоті гулко гуде,
Я прислухаюсь до тих кроків -
То з косовиці батько іде.*

Такий образ батька у пам'яті І.П. Бахурця і зараз. Самого батька вже давно немає на світі, зате залишилася добра справа його рук - старенька хата. До сьогодні там живе його мама і нізащо не хоче переїздити ні до Івана Петровича, ні до іншого сина. І не тільки тому, що не бажає порушувати їх звичний спосіб життя, а ще й тому, що не може відібрати у синів радості спілкування з батьківською хатою, не може позбавити їх насолоди, походити босоніж стежками свого дитинства. І що з того, що інколи поїздка в село забирає багато часу, а інколи мамині хвороби не дають можливості достатньо відпочити, та радість відвідин батьківської хати є найдорожчою. Мама завжди чекає, мама завжди рада появі рідного сина...

*Весна кінчилась запахом бузку
Південним вітром, трепетним дощем,
Зозулі ліком в ближньому садку
І маминим наваристим борщем.*

*Зелений коник, що казковий гном,
Розхитував зміцнілу травину,
Птахи ширяли стрімко за вікном,
І пес скавчав, мов мав якусь провину.
Я гість, я в хаті, це мій отчий дім,
Прийшов сюди, доволі збивши ноги,
Не був я тут уже десь днів із сім.
Це повернувся, переступив пороги...
Кінець весни... Я радуюсь усим...
Поїм борцу, і...знову ждуть дороги.*

У формуванні Івана Петровича як фахівця і як особистості велику роль відіграв Коваленко Олександр Трохимович - перший господар експериментального села Бахмутське і голова колгоспу "Зоря комунізму". Іван Петрович продовжує кращі традиції Коваленка вже більше 20 років, у ТОВ "Зоря". Що таке вижити, вціліти і продуктивно розвиватися господарству за сучасних умов в повному оточенні міста? Це потрібно бути талановитим керівником, розбиратися в усіх особливостях сільгоспвиробництва і бути спроможним "витягувати" соціальні проблеми, залишаючись жити поряд з простими трудівниками. І дітей своїх не відправив на навчання до закордонних приватних вузів, хоча мав стільки можливостей. Рідне завжди дасть тепло, наснажить енергією і бажанням плідно працювати для рідної країни, а не задовольняти фінансові чи інші інтереси по світах.

Зовсім не помилюсь, якщо назву другим "хрещеним батьком" Івана Петровича генерального директора ВО "Артемсіль" Альберта Васильовича Грищенка. Це був унікальний неофіційний союз співпраці промислового підприємства з сільськогосподарським.

Ліс - ще одна важлива зона відповідальності Івана Петровича Бахурця, зелений цех сільського товариства "Зоря".

Великим особам світу при зустрічах простилають килимову доріжку, а тут - море квітів, білосніжна ковдра взимку. Чи не про Бахмутський ліс такі слова: "З чорної землі проби-

Колись наші давні пращури дуже поетично віталися, заходячи в ліс (що зафіксовано в давніх записках): "Добрий день лісу. Здивований тобою, що ти так вітаєш мене, розіславши переді мною багатий різнокольоровий килим. Яка краса! Так мене ніхто не зустрічає". Тепер це привітання я повторюю, прогулюючись зеленою лісовою зоною с. Бахмутське. І дякую за це першому і третьому головам сільського товариства "Зоря" - Коваленку Олександрю і Бахурцю Івану, адже це їх турботами більше ста гектарів чарівного лісу - хвойного, листяного - прикрашають місто Артемівськ з північного сходу.

вається тендітна природна краса різних кольорів. Дозвольте зайти у прохолодні простори та помилуватися чудесними пейзажами. Скільки поглядів - скільки картин". Блукаючи зорянським лісом, дякую йому за свіже повітря, настояне на травах, на розпукуваних бруньках, на лікувальній хвої... і де тут набралось пташине царство, що своїм різноголосим співом оживляє ліс, додає до тихого шелесту листя свій хор голосів. Після дощукі не гріх пошукати щедри подарунки - гриби, а восени доторкнутися до інших лісових дарів-пригощань та народних ліків шипшини, гльоду, бузини, липи..."

Іван Петрович Бахурець - захоплений мандрівник. Скільки пам'ятних місць він відвідав - і в Україні, і по всьому світі - сам точно не знає. Мені пощастило спілкуватися з ним на відпочинку в Коктебелі, на воєнно-патріотичних заходах в Севастополі і Донузлаві, ми разом відвідували Святогір'я і здійснили чудову подорож стежками Григорія Сковороди до Італії.

Щоб ліс на багато поколінь залишився прикрасою нашого донецького степу Івану Петровичу окрім фінансування робіт за доглядом та санітарною обробкою лісу, слід підтримувати наукову-дослідну роботу з лісорозведення, залучати досвід і можливості лісоводів Велико-Анадольського лісотехнічного комплексу та Часів-Ярського лісництва. Ви побували в зорянському лісі і отримали душевний спокій? Скажіть слова подяки творцям цих масивів, що безкорисно примножують здоров'я кожної людини, що прийшла до лісу.

Пам'ятаю наш спільний відпочинок у Коктебелі у серпні 1995 року. Ми неначе відчували гармонію цієї землі, її неповторну досконалість, спокійну відвертість кримського каміння і незвичайну свіжість повітря. Ось оригінальний, схожий на корабель, будиночок поета, художника і археолога Максиміліана Волошина, тепер один з найбільш шанованих музеїв Східного Криму. Художник знав, де обрати місце для житла, звідси відкривається чудовий вид на мінливий у літніх потоках розпеченого повітря Карадаг. Відчуваючи незвичну чарівність Коктебеля М. Волошин вибрав собі чи не найкраще місце для творчості, а також для зустрічей колег і друзів, яких до нього приїздило чимало кожний сезон.

Сьогодні до могили видатного прихильника Коктебеля приходять сотні туристів і поклавши квіти, з вершини гори милуються природними шедеврами Коктебеля - мисом Хамелеона, Мертвою бухтою, зеленими масивами виноградників під скелями гір. Побачили ми тоді і знамениту гору Узун-Сирт (або гору Клементєва). Її незвичайна форма (вигнута на північ восьмикілометрова "підкова" із западиною в центрі, і рівна, неначе зрізана, вершина) сприяє тому, що на горі постійно виникають висхідні повітряні потоки, ідеальні для заняття дельтапланеризмом. Тут з 1923 по 1977 р. була Вища льотна планерна школа, тут починали свій шлях генеральні конструктори літальних апаратів О.К. Антонов, О.С. Яковлев, С.В. Ілюшин, С.П. Корольов. Тут до сьогодні проходять навчально-тренувальні збори, змагання різного рангу і просто польоти на безмоторних літальних апаратах.

Через декілька років після Коктебеля ми з Іваном Петровичем Бахурцем разом відвідали Апеннінський півострів, де колись мандрував наш земляк - філософ Г. Сковорода, - Венецію, Рим, Флоренцію...

Життя Івана Петровича Бахурця входить на початку ХХІ ст. у період особливої зрілості. Він знаходиться на вершині людських досягнень - час, коли діти дорослі, онуки, а до тебе прийшов успіх та повага за надзвичайну працьовитість і чесність. Як не завершити розповідь словами поета про таку людину, що любить життя:

*На колесо мого життя
Намотано доріг -
Через буття і небуття -
Їх вистачить на всіх...
Лечу! Лечу без вороття,
Без страху і жалю!...
Мені навстріч - моє життя.
І я його люблю.*

ПІСЛЯМОВА

Завершена розповідь про видатних особистостей Донбасу, Східної України.

Це мій невеликий внесок у висвітлення творчих біографій, окремих моментів життя відомих людей, які результативно впливали, впливають і будуть надалі впливати на професійну і творчу діяльність свого оточення, сучасну молодь, а деякі з них - і на майбутні покоління.

Багато героїв цієї книги єдині в прагненні до добра, у любові до ближнього, бажанні і вмінні продуктивно працювати на користь людей і Батьківщини. Саме цим зумовлена назва книги - "Золото у кожного в душі".

Вперше розкрито деякі епізоди особистого життя кожного персонажа. Наше буття має свої закони, віддзеркалюється в почуттях і результатах людських дій. Діяльна особистість формується на кращих традиціях національного і духовного (на наших теренах - українського і християнського) буття в поєднанні майстерності й творчості, шляхетності, високої освіченості й патріотизму.

Я зробив, що міг. Нехай наступні дослідники нашого краю зобразять нових героїв, нові події, нові реалії...

ЗМІСТ

Від автора	3
Геннадій Щуров. Щасливі години життя (слово про автора книги)	4
Розділ 1. Уклін минулому	7
Шляхами мандрівного філософа-просвітителя (Григорій Сковорода)	9
Микита Шаповал - видатний просвітител ь і педагог (Микита Шаповал)	22
"...Моє не згасне ім'я..." (Володимир Сосюра)	30
"Стійкості учився у життя..." (Платон Воронько)	42
"В руці перо і меч..." (Всеволод Гаршин)	65
Істини педагога і мецената (Микола Корф)	77
Оживає в пам'яті війна (Микола Рибалко)	84
Розділ 2. У вимірах добра	91
"Встигав у науках і добрих справах" (Олександр Маринич)	93
Діяч високого рівня (Валентин Замковий)	101
Посол доброї волі (Пітер Генрі)	107
Сучасний провідник національної ознаки (Володимир Білецький)	114
"Радість у слові" (Олександр Галич)	127
Побачити свій шлях у житті (Вадим Оліфіренко)	133
"Славний той, хто добре знає рідний край..." (Валерій Романько)	143
Попереду свого часу (Геннадій Атанов)	150
Розділ 3. Феномени Донбасу	157
Гуманіст, психолог-педагог (Андрій Сайко)	159
Служіння людям (Леонід Бондарев)	168
Педагогічний феномен (Віктор Шаталов)	173
Радощі творчого життя (Олексій Гладчук)	180
Освітнянський батько (Кузьма Кисляк)	184
Секрети "гуманної педагогіки" Григорія Лейка (Григорій Лейко)	190
Неспокій душі та серця (Михайло Смирня)	201
...І добре слово до всього... (Олександр Коваленко)	207
Розділ 4. Золото у кожного в душі	215
Господар глибинних пластів (Віктор Тащилов)	217
"Добре він землю робив..." (Володимир Компанієнко)	229
"В роботі злітав до зірок" (Володимир Християнівський)	242
Вершини таланту (Павло Красильников)	250
Школа самоствердження (Віктор Сирих)	260
Творчий злет... (Володимир Жучок)	271
З Україною в серці (Олександр Лупейко)	280
Вклонімося праці... (Іван Бахурець)	284
Післямова	294

ПУБЛІЦИСТИЧНЕ ВИДАННЯ

Василь Тимофійович Терещенко

Золото у кожного в душі

Відповідальний за випуск В.С. Білецький

Редактор
Набір і технічне редагування
Дизайн і верстка

Г.В. Тимофєєва
С.В. Федоренко
І.А. Венгренюк

Підп. до друку 30.04.2010. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк різнографний. Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 17,2.
Обл.-вид. арк. 19,6. Зам. № 04302010. Наклад 300 пр.

Видавниче підприємство "Східний видавничий дім"
(Державне свідоцтво № ДК 697 від 30.11.2001)
83086, м. Донецьк, вул. Артема, 45
тел./факс (062) 338-06-97, 337-04-80

УДК 908(477.62)
ББК 63.3 (4УКР-4ДОН)
Т 35

В.Т. Терещенко. Золото у кожного в душі. - Донецьк: Східний видавничий дім, 2010. - 296 с.

ISBN 978-966-317-055-8

Книга належить до історичного краєзнавства в особах і містить понад 30 нарисів про відомих людей, які жили, працювали і творили на Східній Україні, зокрема на Донбасі. Своєю діяльністю вони примножували здобутки краю, сприяли його культурному зростанню. Це державні діячі й письменники, науковці й освітяни, шахтарі й аграрії, творчі, літературні, політичні портрети яких зображені у контексті розвитку Донецького краю, зокрема, Артемівського (Бахмутського) району.

Адресована широкому колу читачів.

ISBN 978-966-317-055-8